

A
HÁBORÚ ÉS BÉKE
JOGA

Dr. GAJZÁGÓ LÁSZLÓ

RENDKÍVÜLI KÖVET ÉS MEGHATALMAZOTT MINISZTER,
A BUDAPESTI KIR. MAGY. PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNY-EGYETEMEN
A NEMZETKÖZI JOG NYILVÁNOS RENDES TANÁRA,
AZ INSTITUT DE DROIT INTERNATIONAL ASSOCIÉ-JA, A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA L. TAGJA

Második kiadás.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1942

A kiadásért Dr. Gajzágó László, a nyomásért ifj. Kohl Ferenc felelős.

ELŐSZÓ.

Jelen *opusculum* szerény szerzője egy hosszú életet töltött, hivatalos állásaiban, éspedig már az első világháborút megelőző években, majd maga e világháború alatt, majd a Páris-környéki békét követő, talán még sorsdöntőbb időkben, egészen a legújabb időkig, valóban úgy «a háború», mint «a békés» nemzetközi jogainak legközvetlenebb alkalmazásaiban, vagy alkalmazásaikért folyó legközvetlenebb küzdelmekben. Osztályrésze e hosszú idők alatt kezdetől fogva, éppen a külső állami életben, az ott felmerülő s doktrinális vonatkozásaikban kivételesen gazdag nemzetközi jogi és nemzetközimagánjogi ügyekkel való gyakorlati foglalkozás, majd később, közel két évtizeden át, hazája nagyobb nemzetközi jogi doktrinális problémákat involváló, aktuális nemzetközi küzdelmeinek hazája szolgáltatásban közvetlen személyes ellátása volt. Így, szükségszerűen, alig lehet fontosabb nemzetközijogi alaptétel, de nem sok részletkérdés sem a nemzetközijog köréből, amelyeknek erejét és egyéb létezési körülményeit a való életben a szerző, közelebről vagy távolabbról, közvetlen tapasztalattal ne érzékelt volna. Hisz így, úgyszólván egy hosszú életen át, benne élt a legszélesebb értelemben vett nemzetközi életben és különösképpen a nemzetközijog való életében, annak győzelmes érvényesüléseiben, de, fájdalom, elég gyakori leverő kudarcaiban is.

Amióta megszűnt a gyakorlati nemzetközi életnek ily közvetlen részese lenni, szerényen egyetemi előadásokban s irodalmilag foglalkozik ugyanezen kérdésekkel. Ez utóbbi feladatainak megoldásaiban, természetesen, — éppúgy különben, mint korábban is tette volt, sőt annál inkább, — igyekszik szigorúan a nemzetközijog és a külpolitika *tárgyilagosan tudományos* területein maradni s nem tévedni át a propagandának éppen újabban külügyi vonatkozásokban annyira nagy szerephez jutott, egyébként hasznos, sőt nélkülözhetetlen, de igazában nagyon más természetű tereire.

Ez utóbbi időkben ugyan szerző néha szélesebbkörű közönség előtt tartandó előadásokra is kapott és fogadott el megtisztelő

meghívásokat, aminő meghívásoknak elfogadásától a korábbi időkben, hivatalos okokból, érthetően, tartózkodnia kellett. De a jelzett szigorúan tudományos szempontokat igyekezett ily alkalmakkor is előadásában soha fel nem áldozni.

Jelen közzétételének anyaga — szélesebb mederben az itt nyújtottnál — ismételten képezte, annyi sok más mellett, alulírott egyetemi előadásainak is tárgyát. Sőt ennek az anyagnak egyes részletkérdéseivel foglalkozott ugyancsak szélesebb alapokon ismételten a nagyközönség előtt tartott különböző előadásában is.

Maga a jelen közzététel is éppen egy olyan terjedelmesebb előadás szövege, amely közelebről a magyar királyi belügyminiszter úr felhívására «*A háború és béke joga*» a saját tartalmát elegendőképpen „mutató címe alatt az úgynevezett (de elnevezésénél jóval többet jelentő) «*Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamion*, annak egy külügyi szakrészében, 1940 év április havában, az egész ország különböző rangfokú és korú közigazgatási funkcionáriusainak illető kiválasztott csoportja előtt hangzott el s lett ez alkalomból parlamenti gyorsírók által, úgy amint elhangzott, írásban felvéve.

A szöveg tehát természetszerűen akkori hallgatőközönségére volt beállítva. Egy szabadon előadott s a helyszínen jórészen a hallgatőközönség által támasztott hatás alatt kiváltódott szövegnél ez nem lehet másként. Ez a hallgatőközönség azonban a tárgyalt problémák szempontjából történetesen éppen az egész ország legműveltebb nagyközönségének úgyszólván a legjellegzetesebb reprezentánsa: a legműveltebb és nemzetközijogi problémák iránt a legkomolyabban érdeklődő és érdeklődni képes, de éppen csak érdeklődő és nem kimondottan szakbeli magyar közönség volt. Így ez az előadás talán mutatja — és talán a jövő számára is mutatni fogja — azt a színvonalat is, amelyen nemzetközijogi problémáknak az adott időben a magyar művelt nagyközönség előtt a tárgyalása lehetséges, sőt szükségszerű volt. Ennyiben a szövegnek talán valamelyes korképi jelentősége is van, vagy a jövő számára még lehet. Messze távol áll azonban a szerzőtől ennek a ténynek élethű, de szerény konstatálásával előadásának tartalmáért, akár egészében, akár részleteiben, a felelőséget másokra átszarmaztatni akarni.

E szöveg azóta, az 1941 év folyamán, a magyar királyi belügyminisztérium kiadásában, a *Dr. Mártonffy Károly* szerkesztésében, évente megjelenő, «*A Korszerű Közszolgálat Útja*» című, voluminózus és nagyértékű kiadmányok XII. évfolyamában, számos más, a jelzett évben mind külügyi vonatkozású tanulmánnyal, illetve előadással együtt, «*Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai*» összefoglaló cím alatt, egy *összmunkában*, majd ennek *különlenyomataként is*, a szélesebbkörű magyar nagy olvasóközönség kezei közé is került. — És ez azt érdeklődéssel fogadta, majd kereste. Úgyhogy annak a magyar királyi belügyminisztérium kiadásában megjelent, bár igen jelentékeny számú példányai ezidőszerint többé-kevésbbé

elfogytak. Az érdeklődés azonban a szöveg iránt, sem a nagy olvasóközönség, sem a fővárosi és vidéki egyetemi hallgatóság körében, azóta, az idők múlása dacára, mind a mai napig nem szűnt meg. Sőt az utóbbi időkben — talán tekintettel szerzőnek közben megjelent, «*A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola*» című munkájára, amely «*A háború és béke joga*» korábbi szövegeire sokszor utal, — még fokozódni látszott. Ezek a körülmények tették szükségessé a szövegnek egy második kiadásban való megjelentetését.

E második kiadásnál a következő szempontok látszottak figyelemben részesítendőeknek.

A szöveg, mint említve volt, gyorsírási felvétel, s már az első hivatalos kiadásnál a lehető legmesszebbmenően az volt a törekvés, hogy az élőszóval elhangzott beszéden a nyomtatott kiadásban se történjék lehetőleg változtatás. Ez egy megtörtént előadások sorozatának utólagos hivatalos kiadásánál igen érthető volt. S még érthetőbb, ha tekintetbe vesszük, hogy ezeknek az előadásoknak nyomtatásban való megjelentetése különösen azt a célt szolgálta, hogy a nyomtatás az elhangzott előadásokat egyrészt az azokon résztvevők számára megrögzítse, másrészt ugyanazokat az előadásokat az ország közigazgatása többi funkcionáriusai számára is hozzáférhetőkké tegye. Tagadhatatlan azonban, hogy az olvasó szemnek sokban mások a szükségletei, mint a hallgató fülé; mégis e különbségek áthidalásának módjai többnyire mindössze oly technikai követelmények szem előtt tartásában állanak, amelyeket már a gyorsírásukat rendes írásba áttevő gyorsírók ki szoktak tudni elégíteni. Ily többnyire apró módosítások magához a gyorsírási felvétel technikájához tartoznak. Legfeljebb néha a gyorsírók az anyaggal való teljes ismeretük hiányában nem elég tökéletesen tudják elvégezni ezt a feladatukat s magának a szónoknak a segítségére szorulnak. Néha pedig, legalább helyenkint, *a szükségképpen kritikusabb olvasó szem tényleg valamivel bővebb anyagot és kifejtést kíván, mint aminőkkel a közvetlenül hallgató fül megelégedett.* Különösen ez a helyzet ott, ahol az élőszóval előadó szónok valamely, speciális hallgatósága előtt, tudomása szerint, eléggé ismert anyaggal foglalkozott, s amely ismeret viszont a szélesebbkörű olvasóközönségnél, melynek kezei közé a szöveg szintén jutni hivatva van, már nem tételezhető fel oly mértékben; vagy ott, ahol a szónok hallgatósága által, hacsak nagy vonásaiban is, de mégis szintén ismertnek feltételezett legális helyekre vagy más forrásokra utalt. Ez utóbbi esetben ugyanis a közvetlenül hallgatónak füle s figyelme nem is tűrné el a leggyakrabban egész heterogén, az előadásétől eltérő stílusú s ritmusú, idézeti helyeknek az előadás közben *in extenso* való elrecitálását, mert ez az előadás fonalának és ritmusának s ezzel a hallgatóság figyelmének kizökkenését okozná, sőt

végeredményben magát a szónokot is zavarná, lendületéből kivetné. Viszont az olvasó azzal a tudattal, hogy az olvasott szöveg teljes egészében s elveszíthetetlenül az ő saját birtokában és hatalmában van, tetszés szerint felfüggesztheti figyelmét egy-egy hosszabb idézeti szövegnek is nyugodt elolvasásáig, sőt egyenesen maga *in extenso* akarja is látni és olvasni a hivatkozott szövegeket, mégha azok hosszabbak is. És a leggyakrabban, csak ha ezt olvasás közben nagyobb fáradtság nélkül, pl. magába a szövegbe beékeltten, megkapja, érzi ugyanazt a kielégültséget, ami a hallgatónál ellenkezőleg csak egy felületesebben utaló és idéző eljárással érhető el. Az írásos szövegekben tehát az idézeti helyeket jóval körülményesebben kell közölni, mint azt a szónok a beszédben magának megengedheti. Ilyenkor az élőbeszédnek írásba való áttételénél az olvasó számára mutatkozó hézagosságokat ki kell az olvasó szem és figyelem eme igényeinek megfelelően tölteni. Ügy, természetesen, hogy ezáltal az élőbeszéd közvetlensége veszendőbe ne menjen. Hasonló, tisztán technikai, módosítási s különösen kibővítési szükségek egyéb helyeken is állanak itt-ott elő, így pl., ahol egy sokat mondó hangleejtést, gesztust vagy a helyszínen készen adódott más kísérő körülményt, amelyek az írásban nincsenek többé jelen, valamely a szem számára is megrögzíthető s ugyanazt a hatást kiváltó más, immár szavakkal operáló modulációval kell a legmegfelelőbben pótolni, úgy, amint azt a szónok beszéde ritmusának megfelelően szavakkal tette volna, — mert különben az írott szöveg a szavak teljes azonossága dacára mégis egészen más, jóval tökéletlenebb hatást tenne, mint az élőbeszéd tett volt. Így szinte mondhatni, hogy az élőbeszéd írottan való visszaadásának — éppúgy mint az idegen nyelvekből való fordításnak — megvan e részben a maga, hogy úgy mondjuk, «fordítási» technikája, amely főleg pszichológiai művelet. E műveletnek megfelelő alkalmazása, természetesen, nem jelent és jelenthet módosítást az elhangzott beszéden, hanem ellenkezőleg annak nemcsak szavaiban, hanem hatásaiban is hű rekonstruálása akar lenni és kell hogy legyen. A jelen munka esetében is pusztán ezeknek a szükségeknek megfelelő kielégítése hívott elő némi kibővüléseket már a nyomtatásban megjelent első hivatalos kiadmány szövegén szemben az élőszóval elhangzottal. Mégis, különösen a hivatkozott legális s néha terjedelmesebb szövegeknek, éspedig három nyelven, *in extenso* való beiktatásaival a szövegbe annak ily technikai kibővülései már maguk is tagadhatatlanul bizonyos volument tettek ki, lapszámokban is. De ezért egyáltalában nem mondható az, hogy a szöveg az előadás után a nyomtatott kiadásban a lényegében is bővült volna. Érzésként teljesség végett talán még megemlíthető, hogy néhol némi, bár sehol sem lényeges, hanem pusztán stiláris különbség mutatkozhatott az első nyomtatásos szövegnek a *gyűjteményes kiadásban* és a *különlenyomatban* megjelent példányai között is,

és pedig e későbbiek javára. E még lényegtelenebb módosítások viszont már többnyire egy mondhatni épp ellenkező törekvésből származtak, abból a törekvésből ugyanis, hogy technikailag is minél hívebben állítsák vissza az élőbeszédben valóban elhangzott szövegeket, ott, ahol a gyorsírásnak rendes írásba való áttétele nem volt tökéletes. A gyorsíróknak ugyanis gyorsírással felvett szövegeiknek rendes írásba való áttételénél igen nagy nehézségeket szokott okozni némely körülmény. Pl., hogy semmi direktívájuk nincsen, a saját józan felfogásukon kívül, új bekezdések, sőt új mondatok kezdése, s általában pontok, vesszők, gondolat-, záró-, felkiáltó-, kérdőjelek és hasonló rendkívül fontos, mondhatni egészen alapvető momentumok tekintetében. Ennélfogva összetartozók széjjelválasztása s össze nem tartozók összeolvasztása, vagy mindakettő egyszerre, azaz valamely egységes gondolat első részének az előzőkhöz, s végének a következőkhöz való vonása s így az egységes gondolatnak változtatott értelemmel kettészakítása, vagy az egység megtartásával is a részeknek nem megfelelő kötőszóval és értelemmel való kapcsolása, a fő- és mellékmondat minőség felcserélése, vagy egy periódus fonalának fő- és mellékmondatokon át nem megfelelő vezetése, nagy hibaforrások lehetnek számukra gyorsírásaik visszaolvasásánál. Éppoly gyakori és veszedelmes hibaforrások számukra túlzott s azután árnyalat tekintetében egészen pontosan vissza nem olvasható *rövidítéseik*, vagy a még veszedelmesebb, de oly hihetetlenül gyakori, rosszul hallott vagy leolvasott *homoiophoneion-ok* (mint pl. *csapda*, *csata* helyett, *pedig*, *eddig* helyett, *ugyanis*, *ugyan* helyett, *egyszer*, *elégszer* helyett, és hasonló), amelyek különösen okozhatják, hogy a hallottakat egész más értelemmel, vagy gondolatfűzéssel és árnyalatokkal olvassák vissza, mint azok tényleg elhangzottak. Sőt mindezeknek tudatában, s éppen ilyesmiken segíteni akarva, igen gyakran önmagukat visszaolvasásaiuknál tévesen korrigálják, különösen meg nem értett szakbeli, pl. jogászai szövegeknél. Így, alig van gyorsíró, akit egy szövegben hirtelenül ily kevésbé ismert jogi technikus terminus, mint «dologi szolgalmak», említése gyorsírásának visszaolvasásánál a tényleg elhangzott és visszaadandó mondatnak igazi érteimét illetőleg meg ne zavarna. De méginkább így van ez egész finom jogászai distinkciók visszaolvasásánál. Vagy ellenkezőleg, sőt igen gyakran, az történik meg, hogy gyorsírásos felvételükben pontosan bennmarad valamely a szónok által elkövetett oly mondatfűzési vagy szóhasználati hiba, amely a beszéd folyamán fel sem tűnt, míg írásban viszont az egész szövegnek oly más értelmet ad, amely az élőbeszédben a helyes részek kihangsúlyozása által teljesen elfedve maradt. Vagy megtörténik, hogy a szónok korrigálja magát, előbb helytelenül mond valamit, azután helyesen megismétli ugyanazt; a gyorsíró, amikor felvette, tisztán megértette ezt, de gyorsírásának visszaolvasásánál már feledi a hely-

zetet és a gyorsírásában talált ismétlést valamelyes szónoki figurának véli s ekként törekszik azt visszaolvasni. Ily hibák és forrásaik felderítésére a leggyakrabban a gyorsírók maguk, érthetően, nem is képesek, különösen, ha, egyszerre, csak egy gyorsíró jegyzett s így egymás szövegeivel egymást nem ellenőrizhetik, de igen gyakran két gyorsíró is egyszerre ugyanabba a hibába esik. Viszont a szónok» aki a saját gondolataira vissza tud emlékezni, annál inkább azonnal meglepődik szövegében egy olyan gondolat olvasására, amelyet a magáéként nem ismer fel, s ilyenkor, — amíg éppen vissza tud élénken emlékezni gondolataira s azok fűzésére, — ő lehet csak segítségére a gyorsíróknak saját gyorsírásaik helyes visszaolvasásánál. Szerző, akinek annyi alkalmat volt nemzetközi fórumok előtti küzdelmeiben különösen tapasztalni e nehézségeket, igen figyelmes szokott lenni ily hibaforrásokra s igyekszik minél frissebben látni beszédek gyorsírásos felvételeit. A jelen esetben azonban ilyen tökéletesítése a gyorsírások leolvasásának, — bármennyire kevésbé volt is erre éppen ez alkalommal a kiváló gyorsírásos felvétel miatt szükség, — mégis nyomda-technikai körülmények folytán kimerítően csak a szövegnek a hivatalos *gyűjteményes kiadásban* és a *különlenyomatban* való megjelenése között történhetett meg. Ez a helyzet magyarázza a két eddig megjelent szöveg között esetleg itt-ott mutatkozó, bár valójában lényegtelen s legfeljebb a szövegek kényelmesebb olvashatósága szempontjából figyelembejöhethető eltéréseket, amelyek azonban a *különlenyomat* szövegét a gyűjteményes kiadásban szereplővel szemben helyenként mégis előnyben részesítendőnek mutatják, és, hozzátehetjük, egyszersmind autentikusabbá is teszik. De viszont ez a simítása a szövegnek a gyűjteményes kiadás és a különlenyomat megjelenése közötti időben a *különlenyomatban* megjelent szövegen már oly gondosan el lett végezve, hogy ily természetű szöveg-tökéletesítésekre a jelen kiadásban már alig volt szükség. A jelen kiadásban inkább a korábbi kiadások némely nyomda-hibájának, néha nagyobb *kieséseinek*, stb. *javítására*, illetve *pótlására* került a sor. Vagy legfeljebb némely utólagosan észrevett *homályosságnak* vagy lehető *kétértelműségnek* egy-egy kimaradt szó, vagy mondatrész, vagy esetleg mondat, betoldásával, vagy rossz szórend helyett a helyesnek visszaállításával, *világosabbá tétele*, vagy ellenkezőleg valamely a helyzet által az előadáskor megkívánt, de az írásban felesleges szónoki megismétlés elhagyása, s általában az itt-ott túlságosan *előadásos stílusnak* némileg *írásbelibbé tétele* mutatkozott a nyomtatásban szükségesnek, — és ez alkalommal *elég messzemenően valósítatott is*. Ezek az egyetlen változtatások, amelyek a *különlenyomatban* megjelent szöveggel szemben a *jelen kiadás* szövegén tétettek. Felmerült ugyan az a gondolat is, hogy az új kiadás lényegesen bővített s inkább a mai időkre beállított, aktuálisabb szöveggel lásson napvilágot. — Ilyen változtatások azonban alapjában el-

hibázottaknak bizonyultak volna. Egyrésztől ugyanis egy élőbeszédnél nem lehet lényegesebb módosításokat tenni anélkül, hogy a beszéd lényegében egészen mássá ne váljék, mint ami volt. Másrésztől ez az előadás nem kis mértékben éppen azért kapta individualitását, hogy már 1940 kora-tavaszán úgy hangzott el, amint éppen elhangzott. Azóta ugyanis aközben elkövetkezett események az akkor elhangzottakat máris annyi sok mindenben igazolták. Az előadásnak mindezek az apróbb értékei teljesen veszendőbe mentek volna, mielőtt azon módosítási céllal bolygatások történtek volna. Akkor ugyanis nem volna többé nagyobb fáradság nélkül — amit az olvasó nem is vehetne magának — megállapítható, mi a szövegben a régi, vagyis a már eredetileg tényleg elhangzott, s mi az új, a módosítás. — Vagy akkor egy 1942-re beállított egész új művet kellett volna adni. Ez viszont nem lett volna az 1940 évnek újabb kiadása, hanem egy új valami. Igaz, hogy a legnagyobb, mondhatni, a leglényegesebb része a munkának annyira objektíven abszolút, hogy ezeken a részekén nem is lett volna mi változtatni való. De csak tömegesebb, bár függetlenebb, új betoldások is, — aminőknek veszélye pedig föltétlenül fenyegetett volna, mielőtt a szerző csak a független betoldások terére is lép (mint pminő lett volna pl. akár csak a harcognak az eredetileg adottnál szélesebb alapokon való tárgyalása, lásd 234—242. old.), — egyrészt, szintén kivetkőztették volna az előadást eredeti jellegéből, másrészt, s ezen felül, még hosszabblélekzetűvé tették volna azt, mint aminő máris volt, de amint azt az akkori hallgatóság mindvégig éber figyelemmel kísérni képesnek mutatkozott, viszont az előadásos jellegét megtartott szövegnek teherbírási képességét utólagosan a maximumon túl is megterhelhették volna, annál inkább, mert a hatás tekintetében a szónok számára mindig rendelkezésre álló ellenőrző mérték a szerzőnek ez Írásbeli kiegészítéseknél már rendelkezésére nem állhatott volna. De főleg, és végül, maga az olvasóközönség és a tanuló-ifjúság a régi munkát keresi tovább, és ezt a szükségletét kielégíteni volt éppen célja az új kiadásnak. Némely szíves olvasó, — tehát nem az elhangzott beszéd hallgatója, — főleg a megjelent első szöveg elolvasása előtt, amidőn annak tartalmáról előzetes lapozással igyekezett még csak magának egy első felületes benyomást szerezni, sajnálkozásának adott kifejezést afölött, hogy a szöveg nem volt egyáltalában *fejezetekre osztva* és *a fejezetek címeikkel ellátva*. A fejezetekre való osztás kívánságának, — ami valóban oly természetes, — szerző a saját iniciatívájából is a legnagyobb örömmel igyekezett volna, sőt igyekezett is, már a szöveg első megjelenésénél, eleget tenni és tényleg felosztotta volna szövegét fejezetekre és alfejezetekre, — ha t. i. ez csak ennyiben állott volna. Azonban ez a szöveg kezdetől fogva élőbeszéd és nem előre elkészített könyv alakjában született meg. Élőbeszédben pedig a szónok a hallgató fül és figyelem szá-

mára magukkal elhangzott szavaival, gondolatainak és mondatainak fűzéseivel, osztja be anyagát, és nem az egyes részeknek külön címfeliratok adásával. Szavainak megválasztásával folyton éberem is tartja hallgatósága előtt anyagának beosztását; nem külön közlésekkel, hanem észrevétlenül. Úgyhogy anyaga beosztásának jelzése benne van mindenütt magában beszéde szövegében. És mindezt hallgatóságának figyelmére támaszkodva teszi s anyagának logikai taglalása mellett az egyes részekben adott anyag terjedelme és azoknak egymással való kapcsolása tekintetében is főleg hallgatói figyelmével és ennek teherbírási képességével számol, öntudatlanul is. A könyvszerkesztő e tekintetben jóval szabadabban és ennél fogva jóval szimmetrikusabban is járhat el, a szem számára. Mindenesetre, egy élőszóval adott anyag beosztása mindig kissé más lesz, mint egy írott könyvé, és beosztásának jelzése is nem az olvasó szem számára a szövegen kívül, hanem a hallgató fül számára magában a szövegben lesz adva. Válóban, a szerző, maga is számolva a jelzett kívánsággal, megkísérelte volt élőszóval előadott szövegét, már az eddig megjelent hivatalos kiadások számára is, utólagosan fejezetekre és alfejezetekre osztani, és — ami a fő volt ebben a kívánságban — a fejezeteknek és alfejezeteknek címeiket adva, e címeiket az ekként elválasztott szövegrészek fölé beiktatni. Azonban e címbeiktatások, melyek, még hozzá, el sem hangzott szövegeket tartalmaztak, egyrészt, különösen a hézagokkal együtt, melyeket a tényleg előadott szövegrészek között megkívántak volna, rendkívül megnövelték volna az előadás által a gyűjteményes kiadásban elfoglalt s annak részére rendelkezésre állott terjedelmet, másrészt, és ezenfelül, még úgy is mutatkozott, hogy ezáltal az előadás rendkívül veszítene élethűségéből és spontaneitásából, sőt a fejezetek és alfejezetek tényleg el nem hangzott, csak betoldott címei az olvasás közben oly pleonazmusokat alkotnának az illető szövegrészekben magukban elmondottakkal, hogy a legtöbb helyen pusztán e címek miatt, e pleonazmusokat s a gondolatfejtés menetén okozott zavarásokat eltüntetendő, szükségesnek látszott volna magukat az elhangzott szövegeket, éspedig lényeges terjedelemben, átdolgozva megváltoztatni. — Ezek nem lehettek célok, sőt részben akkor nem is voltak valósíthatók. — Szerző ezért ebbeli vállalkozását akkor feladni volt kénytelen. A jelen második kiadás előkészítésénél azonban, egyrészt, nem kellett már a helyszükével számolni, másrészt, szerzőnek már több ideje volt oly fejezet- és alfejezet-beosztást készíteni s a fejezeteknek és alfejezeteknek oly címeiket adni s ezeket a szöveg természetes menetébe akként beékelni, hogy azok az anyagnak beosztását a szem számára is mutassák, anélkül hogy miattuk az elhangzott beszéd szövegén akár jelentéktelenebb módosításokat is kellett volna eszközölni. Természetesen azonban ezek az új címek sem lesznek ezután sem a megszakítás nélkül folyékonyan tovább

folyó előadási szöveggel együtt és egybe olvashatók, hanem mintegy csak mint a mindenkor következők rövid tartalmi kivonatai szolgálnak saját külön céljaiknak. Éppen erre való tekintettel szerző nem hanyagolta el, sőt inkább még számottevőbben szaporította az egyes önállóbb szövegrészekben, különösen azoknak elején, amint ez különben kisebb mértékben már az első kiadásokban is történt, az illető szövegrészek tartalma fölött uralkodó egyes jellegzetes mondatoknak, vagy legalább szavaknak, gyakran egyes tulajdonneveknek, szembeötlőbben *kurzív* betűkkel való szedését, amik az ott tárgyalt anyagot figyelmesebb olvasó számára a szem által is észrevehető módon már az első kiadásokban, fejezet-címek nélkül is, jelezték, e második kiadásban pedig, a fejezet-címekkel együtt, még inkább fogják jelezni.

Ezen kívül az immár létező fejezet- és alfejezet-címeknek egy jegyzékben való összefoglalásával most már lehetséges volt ez előbeszéd-szövegnek is egy *tartalomjegyzékét is* adni, amit az első kiadások fejezetekre és alfejezetekre való beosztás és ilyenek címeinek hiányában szükségképpen szintén nélkülöztek. Oly mértékben, amint egy inkább csak filozófiai távlatokban tárgyoló szövegre nézve — ami e munka jellemzője — tárgymutatót adni lehetséges, vagy legalábbis nem pretenciózus, emellett e tartalomjegyzék talán elég körülményes is ahhoz, hogy egyszersmind e szerény munka szövegéhez *tárgymutatóként is* szolgáljon és még inkább megkönnyítse az egyes részek fellelhetőségét. Ez utóbbi célból az adott tartalomjegyzék a szövegnek tartalmát egyes helyeken a fejezetek és alfejezetek címein túlmenően is részletezi. Sőt ezáltal a tartalomjegyzék az egész előadás gondolatmenetének is *mintegy kivonata* lett, és ilyenként is szolgálhat.

Továbbá a szövegnek ez a második kiadása, bár igen korlátolt számban, s inkább csak más oldalakon előforduló szövegrészekre utaló s ezek fellelhetőségét szintén megkönnyítő, de ezen kívül érdemi jellegű *lábjegyzeteket is* tartalmaz, aminők az első kiadásokban már csak az előadási jelleg nagyobb óvása végett sem szerepelhettek. Ezek, természetesen, az eredeti szöveghez képest új kiegészítések.

Mindezek a javítások és újítások e második kiadásnak az elsővel szemben számottevő előnyöket fognak biztosítani.

Megemlíthető még, hogy a jelen kiadás a korábbi kiadásoknak az igen voluminózus *gyűjteményes kiadás* által szükségessé tett, de az olvasásnál sem nagyon kényelmes, *folio*-alakjától eltérően, a mindenképpen könnyebben való kezelhetőség érdekében, a hasonló tartalmú könyveknél általában is szokottabb *oktáv*-alakban jelenik meg, ami annak egy szintén sokak által kívánt előnye lesz. Ez a normálisabb új alak a lapszámok mennyiségét is a mű való terjedelmének megfelelőbben fogja mutatni. Igaz, hogy ezáltal a lapszámok, amelyekre az egyes szövegrészek esnek, e második kiadásban az első kiadások lapszámaitól lényegesen el fognak térni, s ez a már

más szerzők által is e műből vett idézések vagy annak helyeire tett utalások fellelhetőségét ebben az új kiadásban kétségtelenül megnehezíthetné. Ennek a hátránynak enyhítésére szolgálhat azonban annak mindjárt itt ez Előszóban való közlése, hogy az első kiadásbeli *különlenyomatnak* lapszámái itt e második kiadásban átlag amazoknak a szöveg haladásával folyton emelkedően valamivel több mint a kétszeresére emelkedtek. Ezen az alapon a lapszámok átszámítását ki-ki bármely a korábbi kiadások alapján történt utalásra vagy idézésre nézve kényelmesen és megközelítő pontossággal maga eszközölheti. Emellett a szerző «*A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösbbe a spanyol nemzetközi jogi iskolám*» című, nemrég megjelent saját munkájának «*A háború és béke joga*» című jelen munkájára való korábbi utalásairól egy az első, és pedig úgy a gyűjteményes, mint a különlenyomatú, kiadás lapszámaival szemben a jelen második kiadás lapszámait külön is mutató összeállítást is készített, amely függelékként a tartalomjegyzék előtt van a jelen kiadáshoz csatolva.

Szerző az olvasó szíves elnézését kéri ez eredetileg előadásban napvilágot látott s csak később írásbeli munkává átalakult *opusculum-a* szövegének, s előállításának, e körülményesebb megvilágításáért, ami azonban nem egy figyelmesebb olvasó számára, egyébként sem, s a munka némely sajátosságainak igazolásár . sem, volt talán egészen felesleges. Így talán igazolására fognak e magyarázatok szolgálni: a helyenkint igen érezhető előadási stílusnak az esetleg várt írásbelivel szemben, bár ez több helyen, mint említve volt, enyhítve lett, továbbá a fejezetekre s alfejezetekre való osztás eltérőségének attól, amint ez egy már kezdettől fogva könyvként készült munkában történt volna, valamint ezzel összefüggően a fejezetek és alfejezetek címeinek is, amik szintén mások itt, mint a munkának nem előadás alakjában való megszületése esetén lettek volna. Szerző meri azonban remélni, hogy a jelzett eltérésekért a megszokottól az olvasót az előadás közvetlensége és egy aránylag igen nagy anyag lényegére lehető rövidséggel való rá világitás némileg talán kárpótolni fogják.

A szerző szívből óhajtja, hogy e szerény munkájának e második kiadásban való megjelentetésével is szeretett hazája nemzetközijogi irodalmának tett légyen valamelyes szerény szolgálatot.

Budapest, 1942 június 27, Szent László király napja.

A szerző.

A HÁBORÚ ÉS BÉKE JOGA.

Előadta: *Dr. Gajzágó László*
1940 április havában.

Bevezetés.

A háború és a béke nemzetközi joga óriási matéria, mégha nem is gondolunk az egész nemzetközi jogra, ami nem egyéb, mint éppen a béke és a háború nemzetközi jogának az egész nemzetközi jogot kitevő kettős joganyaga. Mégha csak szigorúbban a háborúk kiküszöbölésének — vagy legalább megelőzésének — és a már kitört háborúk lefolyása enyhítésének szűkebbkörű kettős problémáját, — vagyis a háborúra való jogot, illetve a háború tilalmának jogát, majd a már kitört háborúban alkalmazandó hadijogot, vagy, amint ez utóbbit szintén nevezik, vagy nevezték régebben, a harcjogot, — ragadnók ki ebből a szélesebb körből, akkor is még igen nagy marad az anyag a jelen előadások keretei számára. Beerőszakolható-e akár csak ez a lecsökkentett anyag is ily szűk keretekbe? Viszont egyetlen részletkérdést kiemelni ez anyagkörből és azt kimerítőbben tárgyalni, félek, túlságosan szakszerűvé tenné előadásomat.

A másik ok, amely miatt előadásomat illetőleg bizonyos aggodalmakkal vagyok eltelve, az a körülmény, hogy éppen egy véres háború dúl más hatalmak között; e háborúval szemben mi — eddig — szerencsésen semlegesek tudtunk maradni, illetőleg nem-hadviselők (*non-belligérants*) vagyunk, íme, mindjárt egy probléma, melyet meg kellene világítanom matériám körében, hogy tudniillik van-e és mi a különbség a semlegesség és a «nem-hadviselőség» állapota között, és hogy általában mi a semlegesség.

E pillanatban azonban csupán azt a körülményt akarom kiemelni, hogy nagyon óvakodnom kell attól, — tekintettel

más hatalmak között dülő e háborúra, — hogy nyilatkozataimmal a küzdők közül az egyiknek vagy a másiknak oldalán foglaljak állást. Úgyhogy csupán filozófiai távlatokból törekszem nézni összesűrített anyagomat, és ha mégis lecsapok itt-ott egy-egy aktuálisabb problémára, igyekszem, hogy megjegyzéseim pártatlan tudományos megállapítások legyenek. Távoll ál tőlem minden propaganda akár az egyik, akár a másik fél javára.

Már *Charles-Louis de Montesquieu* (1689—1755) az ő csodálatos, a történelmi és az okozatos jogbölcseleti gondolkodást — szemben a természetjoggal, bár még ennek kereteiben, és tapogatózva, de bátor meggyőződéssel, mondhatni először, és tulajdonképpen koruk előtt — megnyitó *Esprit des lois* (*A törvények szelleme*) című művében (1748) sok annyi más gondolatkinck között futólag adott, de azóta szinte szállóigévé vált egyik mondásában (Livre I, Chapitre III) így fogta össze röviden a béke és a háború jogát: «*Les peuples doivent se faire dans la paix le plus de bien et dans la guerre le moins de mal qu'il est possible, sans nuire à leurs véritables intérêts.*» (A népeknek kötelességük egymásnak a békében minél több jót, míg a háborúban minél kevesebb rosszat csinálni, amennyire saját való érdekeik sérelme nélkül tehetik.)

Mellesleg, láthatjuk e mondásból is, mennyire igaza volt annak a valakinek, aki szerette az *Esprit des lois* oly szellemes művét éppoly szellemesen inkább: «*de l'esprit sur les Loix*»-nak («szellemességek a jogról») nevezni. Mindenesetre, rövidebben és szellemesebben alig lehetne adni a béke és a háború nemzetközi jogának «szellemét». A részletekben már, természetesen, némileg nehezebb a kérdés. De különösen *Montesquieu* szemei előtt még nem jelent meg, mint nemzetközijogi kérdés, oly élesen, a nemzetközi jognak, bennünket, a XX. század gyermekeit, már annyira gyötrő, közbeeső, harmadik nagy problémája: legyen-e egyáltalában háború. A jelen időkben már nemcsak a bölcészek és a pacifisták, de a nemzetközi jogászok, sőt maguk az államok egy nagy része számára ez, — és mindenesetre az elmúlt 20 év alatt ez volt, — a nemzetközi jognak előtérben álló gyakorlati nagy problémája. Nézzünk szembe mindenekelőtt ezzel a problémával.

Háború és béke? Illetőleg: «*Háború vagy Béke?*» Még szorosabban: *a háború megmar adjon-e?* Ez volna tehát első kérdésünk. Nagy filozófiai problémája ez az emberiségnek, ott foglal helyet legnagyobb filozófiai problémái között, aminők a lét és a nemlét kérdése, a világűr természete és rendeltetése, annak véges vagy végtelen volta, a végtelen nagy-nak és a végtelen kicsinynek, stb. kérdései. Ezek nagy problémák, melyekkel az emberiség szembe van helyezve, amelyeken töri a fejét — részben évezredek óta, — amelyekre azonban megfelelő feleletet kapnia rendkívül nehéz. Sőt talán a háború problémája közvetlen realitásával, és mert a háború némileg akaratunktól függőnek látszik, az említett problem máknál még közelebről érint bennünket.

Az emberi species arra látszik kárhóztatva lenni, hogy saját egyedeit irtsa, vagy azokat fegyverrel kezében rabszolgaságba hajtsa, uralma alá döntse, alárendeltségben tartsa, és így a maga, illetve a leigázó és beszerző egyedek vagy társadalmaik számára kihasználhatókká, talán mondhatnók, hasznosakká tegye. E földön nem sok species van ily kettős küzdelmi rendeltetéssel elbocsátva, hogy tudniillik a saját fajbeliétis részint irtsa, részint alárendeltségbe hajtsa. A hangyák és méhek szintén részben hasonló jelenségekkel küzdenek. Talán mindazok a speciesek, amelyek munkával a faj más egyedei által is használható javakat állítanak elő. Igaz, más speciesek is — sőt talán mind kivétel nélkül — más állati vagy növényi speciesek fölött élnek, saját javukra felemészelve azokat. Éppúgy más speciesek is folytatnak konkurrensaik pusztá eleliminálására törekvő harcot is, de többnyire csak tőlük különböző fajbeliekkel szemben. Ritkábbak, de még mindig nagy számmal vannak azok, melyek a saját speciesbeli egyedekkel is öldöklő eliminatív harcot folytatnak. De csak a saját fajbeli más egyedek céljaira is szolgálható javakat előállító speciesek folytatnak szubordináló és beszerzési célzattal is harcot a saját speciesük egyedeivel s azok csoportjaival. Mindenesetre, a küzdelem, sőt az öldöklő küzdelem, ilyen vagy olyan faja életszabálynak látszik lenni e földi létben. Az ember *par excellence* munkával javakat produkáló lény, típusa az organizált társas együttélésben produkáló lénynek.

E mellett az ember hatalmas küzdő fegyvere a hasonlíthatatlanul fejlett s találékony ész. Így céljaira szolgáló eszközeiben sem elégszik meg azokkal, amelyekkel már a természet felszerelte, hanem eszközeit is maga találja ki, maga állítja elő és azokkal önmagát messze túlmenően természetes felszereltségén mintegy kiegészíti. Neve: *homo sapiens*, vagy, amint egy angol talán még jellemzőbben meghatározta: *dool making animah* — «eszközöket gyártó lény». Eszközei újabban már gépek. Eszközei és gépei vannak a rendeltetésében rejlő elimináló és szubordináló — és a saját speciese körén belül is folytatott ily küzdelmei céljaira is. Elimináló és szubordináló küzdelmei természetében rejlők — és bámulatos felszereltségénél fogva a természetben talán a legrettenetesebbek. Javakat termelő és kultúrszükségleteit kielégítő társadalmait szubordináló küzdelmeivel szervezi meg a species egyedeiből s azok csoportjaiból; e társadalmainak erősödését s tökéleteseződését további szubordináló küzdelmeivel mozdítja elő; viszont tágabb érvényesülési teret számukra eliminatív küzdelmekkel biztosít. Ezek az útjai anyagi termelésének, és ami egyenesen paradoxonnak látszik, kultúrája és kultúr-közösségei megszervezésének s fejlesztésének is.

Ez a kettős — az elimináló és szubordináló — harc az emberi speciesnek, mind egyes egyedei, mind kisebb és nagyobb társadalmi között, egyaránt folyik. Mondhatni, e küzdelmek teszik ki külső életüket. Ott vannak e küzdelmek a legnagyobb és leghatalmasabb emberi társadalmak — az államok — egymás közötti életében is. Az államok is szünet nélkül küzdenek, folytonos eliminatív és szubordináló harcokat vívnak egymással. *Az államok között folyó e harcoknak legöldöklőbb fajtáját nevezük éppen háborúnak.* Az államok között ez öldöklő küzdelem-fajtára csak időközönként kerül a sor. Az emberiség küzdelmei, bár folytonosak és néha igen kegyetlenek, ma már a species körén belül többnyire nem öldöklők. A közvetlen öldöklés ma már csak korlátoltan fordul elő a civilizált emberi társadalomban. Az egyre ritkább belső forradalmak és polgárháborúk mellett ma már csak az államok között időközönként kitörő háborúk öldöklő, de viszont egyszerre nagy tömegeket öldöklő küzdelmek az emberiség életé-

ben. A háborúnak e kontrasztja az embernek különben nem öldöklő életével annál inkább impresszióját az ember képzeletét.

Az emberi kultúra korlátozni és enyhíteni akarja és tudja az emberiség egyedei, társadalmi és leghatalmasabb társadalmi, az államok, között folyó e különböző küzdelmeket. De vajjon képes-e teljesen megszüntetni azokat vagy azoknak egyes fajtáit? — E kérdés első részére, — vagyis hogy a küzdelmek teljesen megszüntethetők-e, — csak nemmel tudunk válaszolni. Az ember és társadalmi nem alakíthatók át teljesen alaptermészetükkel ellentétesen. Hogy a küzdelmek egyes fajtái megszüntethetők, mitigálhatók vagy korlát ozhatók-e, már oly kérdés, amelyre a jogászok habozás nélkül igennel fognak válaszolni. Hisz egyik gyönyörű rendeltetése a jognak éppen az emberek és társadalmi között dülő harcok bizonyos fajainak tilalma, korlátozása, enyhítése, levezetése. És a jogon kívül más kultúrintézmények is állanak e célok szolgálatában. De állanak-e e megállapítások az államok között időnkint kitörő háborúkra is? Azt hiszem, igen. Kérdéses csak az lehet, hogy teljes megszüntetésük is lehetséges-e. Talán egy távoli jövőben, azonban e jövő életkondícióit még nem látjuk, sőt lehet, hogy ily életkondíciók soha nem is fognak valósulni. Ma még józan célkitűzés e téren alig lehet más, mint a háborúk elkerülhetetlenségének csökkentése és lefolyásuknak enyhítése. Mindenesetre, e lehetőségek határait a háborúval szemben az emberek egyedei és társadalmi között folyton jelenlévő más küzdelmektől elvonatkoztatva aligha fogjuk világosan felismerhetni. És nem szabad felednünk az államoknak egymásközötti életében ma még szinte őslényekéhez hasonlóan primitíven reagáló jellegét sem. Reagálásaikban primitív őslényekhez hasonló alakulatok öldöklő küzdelmekre természetszerűen hajlandóbbak lesznek. E megfontolások a háborúk teljes megszüntetését a belátható jövőben alig engedik remélhetni.

Az ember fizikai természete és természet-adta társas életrendje e küzdelmeket involválják; viszont a tökéletesebb ember erkölcsi természete azok fölé igyekszik őt emelni. E két ellenkező irányzat küzd az emberben. Innen az ellentmondás

e küzdelmekkel szemben való állásfoglalásaiban is. Ez ellentmondásos állásfoglalások ne lepjenek meg túlságosan bennünket. Az ellentmondások nem ritkák a természetben, sőt mondhatni az erők és az élet megnyilvánulásainak rendes formái. A delejességnek is két sarka van, az egyik a föld északi, a másik a déli sarkán, az elektromosság is plusz és mínusz erőkkel hat, a delejesség és elektromosság pólusai vonzák vagy taszítják egymást, azaz kétféleséget mutatnak. És a biológiai tudomány legújabb fejlődései is azt mutatják, hogy maga a biológiai élet is egymással ellenkező erőknek összehatásain, tehát végeredményben ellentmondásokon épül fel. Ellenkező erők küzdenek itt is egymással, és ezeknek az ellenkező erőknek egymással egyensúlyban való tartása adja az életet. Oxidálódás, égés, az egyik oldalon; és hogy ez nem robbanás alakjában megy végbe, hanem lassú égésben, ezt egy folytonos oltó tendenciának a másik oldalon való egyidejű jelenléte teszi. A természet önmagát temperálja. Az életani élet hasonló egy óra működéséhez. Az időt ember által szerkesztett órával mérjük és e szerkezetnek principiuma ugyanaz, mint az élettani életé. A két ellentétes erő egyike a nehézkedés ereje, mely a föld felé vonza az óra mozgató erejét adó súlyzót, a másik ellentétes erőt egy az inga segítségével egyenletesen mozgó akasztó szerkezet szolgáltatja, mely megakadályozza, hogy a föld vonzóereje azonnal teljes mértékben érvényesüljön. Ez ellentétes erők szembehelyezésével az óránál az élethez hasonló mozgást nyert az ember, mesterségesen, a természetet utánozva. De ezt állította elő a gőzmozdonynál is, a gőz feszítőerejének és a súrlódás akasztó erejének egymással szembeállításával.

Az ellentétes erőknek bizonyos törvények szerint egymásra való hatása révén bizonyos kiegyenlítődésként áll elő a természetben és az élet törvényeit elleső ember által alkotott rendszerekben. Talán hasonló kiegyenlítés és egyensúlyban tartás az egyetlen, amire az emberiség törekedhetik a *«Béke vagy Háború»* paradox kérdésével szemben elfoglalandó és elfoglalható álláspontját illetőleg is. Magasabb ambíciói talán soha vagy legalább is nehezen fognak a háborúval szemben kielégülést találni. A kiegyenlítés talán az egyetlen megfejtési lehető-

sége a pacifizmus és a háború antagonizmusának. Innen van talán az is, hogy a társadalmakban is ez irányban régi idők óta folyton-folyvást két funkciót egymás mellett létezni látunk, és így, úgy látszik, két funkciónak kell itt lennie, sőt talán két vagy több szervnek, amelyek e kettős funkciót végzik, az egyik a pacifista, a másik a háborús szellem funkciója és szervezete. Ezek kölcsönösen hatnak egymásra. Ebből áll elő a történet, az emberiség életének realitása. Az élet realitását a történelem tanítja meg nekünk. Ezért mondhatjuk, hogy a történelem az élet mestere: *História est magistra vitae*. Igaz az, amit a történelemtől tanultunk.

Az örök békére törekvő pacifistáknak van-e igazuk, vagy azoknak a katonáknak, akik a haza szolgálatában az élet föltétlen feláldozását, a békés gazdasági életnek megzavarását mint áldozatot, és különösen a túlerő által adott előnyös helyzeteknek az ellenféllel szemben kíméletlen kihasználását mindenkor kívánni készek, — nehéz volna e kérdésre akár az egyiknek, akár a másiknak abszolút igazat adva válaszolni.

Ha a történelem folyamán nézzük, hogy az emberiség milyen álláspontra helyezkedett a «Háború vagy Béke» kérdésével szemben, láthatjuk a nagyon különböző mérlegelést az adott időkben: hol az egyik, hol a másik tendencia az, amely túlsúlyra emelkedett. És az eredmény mutatja csak, hogy helyes úton járt-e az a nép, amely a háborúban vagy a békében merült el, vagy azokat az adott pillanatban ily vagy oly mértékben követte.

A háború a görög időkben.

Az emberi civilizációt inaugurálta a nagy görög kultúra. A görögök az ő ragyogó fantáziájukkal, művészi képességeikkel teremtették meg az emberiség számára korábban nem létező mai civilizációját. A görög civilizáció a magasabb civilizált emberi életnek első s máig élő formája. A háború kérdésében is elsősorban a fantázia vezette a görögöket: az önfeláldozás a közért. *Achilles*, a harcias férfi, az ideál; *Homeros*, a hősi-éposz költő, az élő lelkiismeret. És mi a következmény? A görög nép, bár nyelvének egysége megvan, s kultúrájának azonossága is adva van, mégsem tud még csak egy közös állami életet sem létrehozni, hanem községi államok partikularizmusában, és úgyszólván folytonos háborúkban él, realisabb célkitűzések, a községi államoknak céljain túlmenő magasabb szervezkedési törekvések nélkül.

A görög nép községi államokban szétszaggatottan él, és e községi államok egymás között folytonos háborúkban vannak; ezekkel gyengítik egymást. Ezenkívül nagy veszély a görög népre, hogy tőle keletre egy olyan nép él, amely nem érte ugyan el a kultúrának azt a fokát, mint a görög, de egy reális világbirodalom szervezésére törekszik; ez a nép a perzsa. Perzsiának Darius idejében már világbirodalmi tendenciái vannak: folyton növeli birodalmát, a világforgalom szükségletei szerint építi ki útjait, sőt megteremti az első világpénzt, a dareikost.

Hogy a görög nép mennyire el volt maradva ezen a téren, mutatja, hogy a háború és a béke kérdésében még nagy filo-

zófusai sem tudtak világosan állást foglalni. Legismertebb, számunkra megmaradt állásfoglalásuk e téren a *Lysistrata* vígjáték, *Aristophanes* vígjátéka, ami magában véve elég frivol dolog, de maga e vígjáték is a legfrivolabb állásfoglalás a háborúval szemben. Még e vígjáték is, — igaz, alapjában igen keserű iróniával, — azt mutatja csak be, hogy a görög férfiak könnyelmű okokból viselnek háborúkat, gyakran maguk sem tudják miért, és hogy a nők, akik bár ezt mint távolbállók látják, mégsem tudják a háborút feltartóztatni, hanem csak frivol eszközt tudnak, és csak mulatólag a férfiakkal szemben a béke szolgálatába állítani, és elhatározásukhoz önmaguk sem maradnak hűek. Kísérletük kudarccal is végződik. A háború uralkodik a görög népen, és nem ők a háborún. Csak a hős érvényesül igazán náluk, a bámulat révén, melynek tárgya. A hősiesség öncéllá válik, és így a háború elveszti igazi motívumát, hogy tudniillik a köz érdekét, és csak ezt, és józanul szolgálja. Így a köz nem nyer, inkább szenved általa. E mellett a görög nem volt igazi jogásznép; ragyogó filozófus nép volt, de reális jogászai képességek nélkül; nem tudta igazán megfogni az életet a joggal. Az a szürke jog, mely az életben rejlő erőket levezetni és tudatosan s rendszerrel jól lemérlegelt célok szolgálatába állítani van hivatva, és mindezekre képes, és egyedül képes, unalmas volt a görögök számára.

A háború a rómaiaknál.

A görög nép hamar fel is őrli magát, eltűnik, s helyébe lép a *római*, amelynek fantáziája, művészete messze mögötte marad ugyan a görögének, de amely viszont praktikus gondolkodó nép. A mindennapi szürke élet érdekli, a mindennapi életben, minden egyénben és az egyének összességében rejlő apró erőket igyekszik minél nagyobb érvényesülésre juttatni — a jog segítségével. Megteremti azt, ami hasonlóan tökéletes rendszerben s hasonlóan tökéletes ható erővel nem létezett a földön ő előtte: — a magánjogot. Ezzel célja és elért eredménye az egyénben rejlő mindennapi szürke erőket eddig nem látott módon és mértékben összesíteni egy szürke, de erős szociális gépezetben, és így hasznosítani egyszerre az egyén és a köz érdekében. Ekként az egyéneknek egymással észszerű jogi kapcsolatokba hozásával az államépítés céljaira egy oly erős alapszövetet tud teremteni, amely egy nagyhatalom — és a mellett egy magasabb gazdasági és kulturális élet — biztos hordozására is képes; ezeknek szilárd bázisává válik. A római készen átveszi a görög kultúra szépségeit, de e szépségek fennmaradásának feltételeit szürke magánjogával igazában ő teremti meg. Nem ok nélkül mondta a római népről az olaszok nagy költője, *Giosuè Carducci* (1835—1907): «*Popolo, per il quale il diritto fu poesia.*» (Nép, melynek számára a jog költészet volt.)

Milyen álláspontra helyezkedik a római nép a háborúval szemben? Megtartja *Ares-t*, latin nevén *Mars-t*, a háború istenének, mert szüksége van a lelkesítésre, szüksége van arra,

hogy önfeláldozást kívánjon állampolgáraitól. De az Olimpuszról leszáll a földre is, mert érzi, hogy a háború ideológiájában egy félistenre is szüksége van, aki közelebb áll az emberhez, az élet realitásához. *Janus-t* választja Mars mellett a háború félistenének, azt a *Janus-t*, aki, ellentmondásképpen, a lakóhelynek is félistene. És hogyan ábrázolja Janust? Talán ebben tükröződik vissza a háborúkról táplált igazi felfogása. Janus kétarcú lény, aki előre, a jövőbe, és hátra, a múltba, egyszerre néz. Mielőtt egy lépést tenne, szigorúan vizsgálja a múltat: mi lehetséges; és vizsgálja a jövőt: mi a kívánatos; együtt a kettő mutatja: mi az elérhető. Sőt némely ábrázolások négy arculattal szerepeltetik Janust: előre, hátra, s jobbra és balra is néz. És mi van a kezében? Nem öldöklő, föltétlenül pusztító kard, hanem egy pálca, mert ő nem a megsemmisítő, hanem az alárendelő, beszerző hatalom képviselője; szolgálatába hajtja azt, akire szüksége van, s tudatos energiával szolgálatában tartja azt azután is. A másik kezében pedig kulcs van. A háborúnak ugyanis meg kell nyitnia valamit: új lakóhelyeket kell nyitnia. A római nem pusztán hősieskedésből visel háborúkat, hanem azért, hogy egy problémát fejtsen meg, építsen. És mi ez a probléma? Az egészségesen gyarapodó római nép részére új lakóhelyek nyitása: a birodalom lassú, óvatos gyarapítása. Mi az építendő épület? *A Római Világbirodalom*. A római légiók bevonulását a meghódított területekre letelepedés, a mindennapi szürke életnek a magukkal hozott római magánjoggal racionális beszerzése, és ezeknek nyomában virágzás követi. A kis Latium-ból indul ki a *Római Világbirodalom*. A római nép alkotja meg e földön az első tartós világbirodalmat. Mondják némelyek, Rómának kedvezett e tekintetben a szerencse, nem voltak hatalmas külső ellenségei. A szerencse azonban a leggyakrabban azokat keresi fel, akik azt megérdemlik. A római kemény katona, de egyszerismind józan, gazdaságos, és jogász, államalkotó, nép volt. Ezek szerencséjének magyarázatai. Elvégre községállam sok annyi más volt a római Latium mellett, de azok nem tudtak egy világbirodalommá felnővekedni. Janus harmadik szimbóluma a kapu. Nem kapu az, ami mindig be van csukva, nem kapu az, ami mindig nyitva van: a kaput,

hogy kapu legyen, hol ki kell nyitni, hol be kell csukni, a szükséghez képest. Ilyen a háború is, mely nem folyhat mindig és talán nem is maradhat el mindig. Nem lehet öncél, és nem lehet végcél, hisz józanul mindig önmaga felemésztését, a békéhez való elérkezést, kell hogy célozza. E tekintetben természetesen azonos az égháborúéval, melynek az ellenkező látászat ellenére végcélja szintén a nyugalom. És hol áll ez a kapu? Janus templomaként Róma északi kijárata felé fordulva, abban az irányban áll, amelybe Rómát hivatása küldi *Európa* meghódítására és beszerzésére. E kapu kinyílik, hogy a háborúba induló légiókat át bocsássa, s a háború alatt nyitva marad, hogy a győztes légiókat visszavárja; és azután békére zárul be mögöttük. Ez utóbbi az igazi cél.

Róma csak új területeknek a békés együttműködésre való beszerzését célzó, óvatos s tudatos háborúkat folytatott, — és soha saját katonai és polgári-beszerző ereit meghaladó, pusztán a végtelenségbe célzó hódító hadjáratokba nem kezdett és ilyenekben nem merült el. Nagy Sándor típusok Róma nagyjai között nincsenek.

Ma világról, földgolyóról beszélünk. Az anticitás szerényebb volt: *oikumené-ről* (ή *οικουμένη ή*) «lakott föld»-ről, szolt folyton, és szólhatott csupán. Róma úgy érzi, az az ő hivatása, hogy az oikumené-t beszerze. Háborúra csak azért van szüksége, mert a háború lehetővé teszi ezt a beszerzést, egy központból kiindulva. Amikor a háború megteremti egy adott területen a beszerzés lehetőségét, bármily kicsiny legyen is e terület, a háború elérte célját: Janus kapuja békére becsukódik. És ott van a hadseregek nyomában a római magánjog, amely az igazi beszerzést valósítja; és a mindennapi szürke életben felmutatott elbűvölő eredményeivel a barbárokat is Róma felé vonza, mert hiszen megadja az egyéni életben rejlő energiák érvényesülésének lehetőségeit. Az egyéni élet ennek révén boldogabb és a közélet erősebb lesz. Ennek nyomán gazdasági vérkeringés indul meg, és ennek az életnek a legmagasabb rétegeiben a legmagasabb kultúra, a görög kultúra, számára is megvan a hely.

Egy római, *Julius Caesar* (101—44 Kr. e.), volt az, akinek eszmevilágában mint koncepció maga *Európa* is már először

megjelenik. Célja Európának lakott részeit Rómából kiindulva beszervezni. A római módszer szerint: koncentrikus körökben haladva előre, egyre szorosabb kötelékekkel kapcsolva be a birodalomba a meghódított részeket, egyelőre lazább kötelékekkel a kevésbé civilizáltakat, s időt engedve az átmeneteknek. Ebben az eszmevilágban a háborúnak sem nem a hősiesség, sem nem a hódítás, mint öncélok, hanem a józan békés építés, egy erős boldog birodalom növelése az eszménye.

Az egyhatalmi rendszer. Előbb Róma, majd a kereszténység és az izlám egyhatalmi rendszere.

S ezeknek hatása a háborúra és békére.

És hogyan hatott ez a római koncepció az emberiségre? Ezt az emberiség kultúrájának további története mutatja. Mindenekelőtt jó időre az «*egyhatalmi rendszer*» lett az emberiség gondolkodási formája a népeknek egymáshoz való viszonyáról. Egy központból kiindulva, egy egységes hatalommal, egy nép szervezi be a lakott világot. *Itt nincs nemzetközi jog.* Itt egy államnak a beljoga fejt meg mind e kapcsolatokat. Ez kapcsolja be önmagába értékük szerint a népeket és az erőket, amelyeket e népek e nagy birodalom megszervezéséhez saját magukból adni képesek. És ne gondoljuk, hogy ez az egyhatalmi gondolkodási forma olyan kevés ideig tartott. Majdnem kétezer, — mindenesetre 1500, — éven keresztül az emberiségnek ez lett a népeknek egymáshoz való viszonyáról a gondolkodási formája. Egy kis embrionális képződmény, a *jus fetiale*, amely a háború megindításánál és a béke megkötésénél érvényesül csupán, az egyedüli a mai nemzetközi joghoz hasonlóknak látszó jog a római világban. Ez egy külön papság ápolására bízott sacramentális jog. De Róma szemében a többi népekkel való kapcsolódás egyoldalú római beljog vagy jog nélküli helyzet. A *jus fetiale* első, tudniillik a hadüzenésre vonatkozó részében is nem több állam tekintélye által alá-támasztott Rómán kívüli, hanem tisztán római istenségek tekintélyén és félelmén alapuló római beljog, és második, tudniillik a békekötésre, jobban mondva, a békediktálásra

vonatkozó részében csaknem éppenny szembeszökően nem nemzetközi jog, hanem Rómának belső joga. Békéiben csak Róma maga diktál, a legtöbb esetben; s diktál saját jól-felfogott érdekei szerint; de végeredményben az emberiség érdekében diktál. Erejével az emberiség, a haladás szolgálatában áll. Így a nemzetközileg rendező s szervező jog is végeredményben a maga teljességében belső közjog; fázisai: az egyoldalú hadüzenés és a szintén eléggé egyoldalú békediktátum, amelynek pontozatai fölött igazán csak Róma örökdik, jobban mondva, Róma az úr. De nemzetközi szervező erő a Római Világbirodalom kiépítésében a római magánjog is, ez a, ha lehet, még speciálisabban beljog, az ő ismert, koncentrikus körökben egymásután következő gradációival: kiindulva 1) a *jus civile-ből*, mint az ember és ember közötti életviszonyokat szabályozó, akkor legtökéletesebb jogból, 2) a *jus gentium-on*, mint általánosabb érvényű, de kevésbé differenciálódott, a peregrinusok számára rendelkezésre álló magánjogon keresztül, a legáltalánosabb alkalmazást elérő s általános jellegekben elvesző, de legalább az emberit minden esetben nyújtó, minden idegen számára is rendelkezésre álló, 3) *jus naturale* felé, amint ezt a római sztoikus jogbölcész s praktikus-jogász, *Marcus Tullius Cicero* (106—43 Kr. e.) a római magánjogról szóló tanításai is oly világosan feltárják előttünk. Nagy részben tényleg így állt ez a valóságban is. Teljes egészében az egy hatalmi rendszernek gyönyörű nagy szervezete ez. Nem csoda, ha sikereivel a barbárok képzeletvilágát is magával ragadta, és bevette magát, mint még közelebről látni fogjuk, az emberiség gondolkodási formái közé azután is még oly hosszú időkre.

Még akkor is, amidőn Róma kezd eltűnni a történelem színteréről, a római birodalom területére behatoló barbárok nem ellenségként jelennek meg ott sokáig, hanem csak letelepedést és beolvadást kérnek a maguk számára. S ha küzdenek, nem Róma ellen, hanem annak központi hatalmáért küzdenek: Róma hatalmának gyakorlóit akarnak lenni a központból. A barbár királyok eleinte a római hadseregben töltenek be méltóságokat, és ambíciójuk emelkedni e hadsereg hierarchiájában. Ennyire beleélte magát az emberek gondol-

kodási világába az, amit *négyhatalmi rendszer-nek* nevezhetünk s ami Róma alkotása.

Sőt mi következik Róma után még később is? A kereszténység is a maga gyorsabb elterjedését azoknak az utaknak az igénybevételével éri el, amelyeket a központosított Róma létesített. De egyébként is az *unitas* mint főprincipium az *Ecclesia Catholica-ban* kezdettől fogva adva volt, sőt nevét is innen vette: *κατὰ ὅλην ἐκκλησίαν*, az egész világnak szól. S amidőn *Attila* megjelenik Róma kapui előtt (452), *Nagy Leó* pápa már mint az egész nyugati keresztény civilizáció képviselője áll vele szemben. Ez az első világtörténelmi ténye a pápaságnak, mint a keresztény egység képviselőjének. Igen, a civilizált keresztény emberiség is továbbra is egy egységben, egy egységes uralom alatt, óhajt élni, csupán más vezérlet, a *Pápaság* vezérlete alatt. Csak mivel a Pápaság főleg erkölcsi hatalom, a világiakban ki kell egészülnie az egységnek egy másik képviselőjével, az egységes kereszténység világi *Imperator-à* val. Ez az egységes világi hatalom *Nagy Károly-tól* kezdve, az *Ottók-on*, a *Hohenstaufok-on*, a *Habsburgok-on* keresztül, illetve ezek kezeiben: a *Német-Római Szent Birodalom*, a *Sacrum Romanum Imperium*; a név maga mutatja a rómaival azonos ideált. Immár a teljesen kiépült Európának geográfiai centruma az, amely a Rómában maradt pápaság, mint lelki hatalom mellett, a keresztény világ felett a világi hatalmat, a rendezést és rendfenntartást, kezeibe veszi. A frank *Nagy Károly*, a III. Leó Pápa által felszentelt első új keresztény Császár (800), tervezi még házasságát Iréné keletrómai császárnővel is, hogy visszaállítsa azt a még nagyobb egységet Nyugat és Kelet között is, melyet Róma élvezett. Az egység fontosságát senki sem értette át korában jobban mint ő. Honnan tanulta? *Rómától* és kedvenc olvasmányából: *Szent Ágoston* írásaiból. *Szent Ágoston* (354—430), a nagy keresztény gondolkodó, sem tud másként gondolkodni a világi hatalomról, mint a római egyhatalmi rendszer kategóriái szerint. A történelem gyermeke ő is. Állambölcseleti munkája, a *Civitas Dei*, egységes földi uralom rendszerét adja az Isten túlvilági egyetlen országának mintájára itt a földön. Az egységes hatalom az ő alapgondolata is, — ez római gondolkodás.

A *Földközi tenger* volt az a medence, amely körül Róma, sőt még Nagy Károly, idejében is, és még sokáig utánuk, a *civilizáció* helyet foglalt. Ez a civilizáció azonban Róma eltűnésével elveszti egységét: északon a *keresztény világ* foglalja el a római helyét, míg e tenger déli partjain egy más új kultúra, az *izlám*, keletkezik (622). És ime, az izlám is utánozza a vallás terén a római birodalom világi elgondolását az egységről: egy az. Isten s egy az ő prófétája, — de egy az ő földi hatalma is, — ez az ő új, ezúttal vallási, dogmája is, — ime, az egység nála is a nemzetközi vonatkozások felfogása. A Korán kötelességévé teszi a hívőknek a hit terjesztését, de ezzel a birodalom folytonos növelését is, a meghódított részeknek az egységbe bekapcsolását. Ez is római koncepció. Sőt, amint a keresztény Nyugat joga a hűbérúr és vazallus fejedelmek kapcsolatait képezi ki mint az egységes egy hatalomba való bekapcsolás új formáját, úgy a muzulmán jog is kiképez e célra a saját használatára egy hasonló formát, amely maradványaiban ma is él Afrika északi partjain: a muzulmán szuverén és félszuverén államok alárendeltségi kapcsolatainak rendszerét.

Ami a nyugati kereszténységet illeti, az *egységes latin nyelv*, Rómának nyelve, az egységes kereszténység kultúrájának nyelvévé is lesz. Ez az egységes nyelv is elősegíti az egységet, illetve annak megtartását. A *Pax Romana-ból* is a *Pax Christiana* lesz. A békét a Róma által kiépített és a kereszténység által fenntartott egység teszi lehetővé. Már Róma elérkezett, vagy legalább úgy érzi, hogy hódításai révén elérkezett, az egység várva-várt békéjéhez. Nemrég ásták ki a triumfáló, de egyszersmind a kemény munka után megkönnyebbülő érzésnek ünneplő dokumentumát, az *Augustus* császár által emelt *Ara Pacis-t*. *Julius Caesar* és elődei munkáinak gyümölcsei unokaöccsének, *Augustus-nak* (Kr. e. 63—31 — Kr. u. 14), ölébe hullottak.

Az egység békéjét akarja tovább élvezni a kereszténység is, és élvezheti is: már Róma megeremtette az egységet számára, és ő nem bontotta fel, sőt megerősíteni igyekszik azt. A nagy egységért nem kell többé háborúkat viselnie, e tekintetben ő a szerencsés örökös. De jobban élvezheti a békét

vallásának s erkölcsének békésebb jellege miatt is. Humánusabbá vált a vallás a pogány vallással szemben, mások a keresztény erkölcs tanításai, a *Pax* fontossága jobban előtérbe jut. És a kereszténység ebben az egységes megszervezettségében, virágzásának idejében, a középkorban, valóban élvezi is a békét. Európában úgyszólván nincsenek háborúk. Az élet rendezője a *keresztény egység*, és ez egység hatalmi kifejezői: a *pápaság* és a *német-római császárság*. Amennyiben harcok vannak, a pápaság és a császárság küzdenek egymással, ott, ahol éppen nincs meg az egység, ott, ahol kétfejű őség állott elő az egység felett gyakorlandó hatalomban. Ez egyszersmind mutatja azt, hogy az emberiség visszaesett a római birodalmi állapotokhoz képest. De a meglévő egységnek körén kívül is csak egy küzdelem van: az izlám elleni küzdelem. A kereszténység a hatalmasabb: defenzívában tarthatja az izlámot, sokáig nem engedi azt támadáshoz, ő megy az izlám felé a keresztesháborúban. Spanyolországtól Kis-Ázsiáig küzd az emberiség egymással ott, ahol éppen szintén nincs meg az egység, ahol szintén kettősség állott elő: a kereszténység és az izlám ellentéte. De az ütközési határok a kereszténység számára messze Európán túlra tolódtak ki. Mondhatjuk: Európa számára boldog idők.

Az egyhatalmi rendszer bomlásának kezdetei.

Theodor Mommsen (1817—1903) kiemeli, hogy nagyon sok része van a földnek, amely ma sem érte el a boldogságnak azt a fokát, melyet akkor élvezett, amidőn az egységes nagy *Római Birodalom* része volt; és valóban, azóta az egységes beszerzés tekintetében visszafejlődtünk. A még későbbi idők ugyanis az egységnek és a békének még kevésbé kedveztek. Már a *pápaság* és a *császárság* közötti *kétfejűség* a kereszténység kebelén belül súlyosan érezte a maga kártékony hatását a békére és a fejlődésre. De egyéb jelenségek is mutatkoztak később az egységesség rovására. Az *egységes latin nyelv* megszűnik élő nyelv lenni, barbár nyelvekkel keveredik. A régi egységes római birodalom területén helyenkint különböző népek keletkeznek *új nyelvekkel, új partikuláris kultúrákkal*. A görög és a római kultúra legmagasabb termékei úgyszólván feledésbe mentek, ismeretlenekké váltak, később újból fel kellett azokat fedezni, — *renaissance, humanizmus*, — de ekkor már sajátos módon maguk is csak az új partikuláris kultúrák erősítőivé válnak.

Mindez új képet ad a világnak, illetve az oikumenének, mely ismét szétdarabolódik. De más is történik: *a tengerentúli nagy felfedezések*. Az emberiség új világrészeket ismer meg, az oikumené kiterjed. Róma Európát a mainál primitívebb eszközök mellett is, nagy bámulatunkra, egységes hatalmában tudta tartani. De az Indiába vezető tengeri út és Amerika felfedezése után a jóval megnőtt ismert földet milyen hatalom tudná egyhatalmi rendszerben összefoglalni és kezé-

ben tartani? Főleg, ha a régi oikumené sem egységes többé? A különböző új népek nemzeti öntudatra emelkednek s mennyi új magasra törő aspirációkat képviselnek. És közben bekövetkezik egy más szakadás is, a nyugati kereszténység legnagyobb tragédiája egysége szempontjából: a *reformáció*. Ezzel a nyugati kereszténység belső békéje megtört, a *Pax Christiana* véget ér. A nyugati keresztény népek háborúkkal egymásra rontanak, éppen vallási jelszavak, belső disszidenciák miatt. A pápaságnak nincs többé a háborúktól visszatartó tekintélye. Régen a keresztény fejedelmek a pápától kértek és nem mindig kaptak engedélyt viszályaiknak párbajszerű háborúkkal való elintézésére. Többnyire csak ilyenek voltak a háborúk a középkorban a keresztény népek kebelében. De a pápaságnak nincs többé a háború és béke terén rendező ereje. A német-római császárság pedig már kezdettől fogva küzdve tudott csak felemelkedni feladatának arra a magaslatára, amelynek betöltésére hivatva lett volna. Olyan nagy szellem is, mint *Dante Alighieri* (1265—1321), a XIV. század legelején, «*De Monarchia*» című, hozzá méltóan végtelenül bölcs politikai érzékről tanúskodó művében, hiába tört pálcát a császárság mellett a még esetleg megmenthető egység érdekében, bár olasz, még a pápaság rovására is. *Bajor Lajos* német-római császár (1314—1347) még egy utolsó reménység, közvetlenül Dante halála után. A középkor nagy olasz génusza is az egységes kereszténység erős világi hatalmától várta az emberiség üdvét: «*Necessarium esse apparet ad bene esse Mundi Monarchiam esse, sive unicum principatum, qui Imperium appellatur.*» (Szükségesnek látszik a Világ boldogulásához, hogy az egy hatalom alatt álljon, azaz egy fejedelemség legyen. Ezt nevezik Császárságnak.) Ellenkezőleg minden baj forrásának az emberiségnek egy «sokfejű szörnyeteggé való válását» tekinti, ahogy azt hozzá méltó nagy vízióval meglátja, s magát műve elején festőién kifejezi: «*O genus humanum, quantis procellis atque jacturis, quantisque naufragiis agitari te necesse est, dum bellua multorum capitum factum, in diversa conaris intellectu, aegrotas utroque, similiter et affectum* (Óh, emberi nem, mennyi vihar, hányattatás és hajótörések között kell küzdened, mióta egy sokfejű szörnyeteggé lettél

s így a sokféle felfogások különbözőségeivel kell viaskodnod s szenvedned a felfogások és érzelmek ellentétjei alatt.) Az ellentétek azonban később még számosabbak és nagyobbak lesznek, és az Indiába vezető tengeri út és Amerika felfedezése után az ismert és hatalomba vett föld is túl nagy lesz ahhoz, hogy egy egységes rendező erő hatalmában lehessen tartani.

Az európai keresztény állam-társadalomnak és ez állam-társadalom jogának, a nemzetközi jognak,

kialakulása. Ez utóbbi lényege.

Új nemzeti államok alakulnak, mint Franciaország, Spanyolország, Portugália, Anglia, Svédország, Svájc, Németalföld, a Német-Birodalom; — ez utóbbi birodalomból nemzeti állammá, sőt egység szempontjából még mélyebbre süllyed alá megtartott neve ellenére; — mindez országok különböző nyelvekkel és különböző kultúrákkal, különböző öntudattal s aspirációkkal. Ezek az országok mint egyenlő erős hatalmak találják magukat egymással szemben. Talán egyideig még a megszokott egyhatalmi rendszerben gondolkodnának. Csakhogy mindegyik legfeljebb maga akarhatná egy egyhatalmi rendszerbe, a saját egyhatalmi rendszerébe, átszervezni a világot. Ez azonban többé nem lehetséges, mert hiszen egyenlő erősek; és ez egyenlő erős nemzeti államok egymással szemben ily erő kifejtésre képtelenek. Meg kell tehát alkudniok egymással, mert a régi egység megtanította őket arra, hogy a nagy egységet az új partikularizmusok ellenére meg kell valahogyan őrizni. Ez a változott viszonyok között szubordinációk útján nem lehetséges többé, hanem csak az ambíciók kölcsönös mérséklése, kiegyezés útján; elismerésével annak, hogy van az államoknak egy társadalma, és — *ubi sociatas ibi jus* —, ahol társadalom van, ott jognak is kell lenni. Kell lenni egy új jognak, az államok társadalma jogának, amely az államok együttélését biztosítja koordináció mellett közös társaságukban, a nagyratörések feláldozásával, de egyszersmind azok-

nak az előnyöknek kihasználásával, amelyeket a régi egység adott, és többek között az akkor megszületett új világkereskedelem is egy lazább egység mellett is még mindig adhat, így jön létre a *nemzetközi jog, az államok koordináció mellett szervezett új társadalmának egészen új joga*. A nemzetközi jog új tünemény. Mint egész jogrendszer az újkor hajnalán jelenik meg először, megelőzően nem volt. Hogy viszont meddig fogunk nemzetközi joggal élni, nem tudjuk. Mindenesetre, amidőn azzal szemben, amit a nemzetközi jog létezése óta produkált, napjainkban próbakövet akarnánk használni, nem szabad elfelednünk, hogy a nemzetközi jog mindössze 3—400 éves múltra tekint vissza. Ezzel szemben a beljogok intézményei, különösen a magánjogé: a tulajdon sérthetlensége, a kötelem, mint az adott szó szentsége, az ezen felépülő bonyolult kötelmi és hiteljogok sokkal hosszabb fejlődések eredményei; így különösen az egyéni tulajdon és a kötelem talán több tízezeréves fejlődés eredményei. Amíg a barlanglakó belátta, hogy értékesebb számára, ha nem rabolja el a vadászatról visszatérő társának zsákmányait, hanem meghagyja őt tulajdonának élvezetében, mert akkor ő is megmarad a saját tulajdonának élvezetében, sőt csere folytán új előnyökhöz is juthat, s amíg az adott szó szentségét, az ígéret értékét és fontosságát, felismeri, sok hosszú, véres küzdelmen megy keresztül az emberiség. Sok véres küzdelmen megy keresztül, amíg mindez kialakul, és amíg elérkezik a magánjog mezején ahhoz a fejlődési fokhoz, amidőn Róma megteremthette a maga fejlett magánjogát, amelyet ismerünk, bámulunk, magunkévá tettünk, s amelynek révén folytatói lettünk Róma kultúrájának. Hiszen egész Európa ezen az alapon él, egész kultúréletünket ennek a római kultúrának köszönhetjük. És Európából mint metropolisból ezt a kultúrát vitték a kolonizáló népek a többi kontinensekre is, mert hiszen ezenkívül csak a nagyon régi kultúrájú Ázsiának voltak önálló kultúrái.

A keresztény civilizáció álláspontja a háborúval szemben.

Még nem fejtettem ki, milyen álláspontra helyezkedett a háborúval szemben Róma után az új civilizáció, a keresztény civilizáció. Mielőtt az általános fejlődés fonalát folytathatnám, e kérdésre kell választ adnom. Említettem, hogy a kereszténység saját kebelében többé-kevésbé békét tudott teremteni, s nagy háborúkat nem ismert. Igazában csak az izlám ellen küzdött — egy ideológiával: a Szentföld visszaszerzése volt a kísérő ideológia. Hiszen az ember minden társas törekvésének mindenkor bele kell kapcsolódnia valamelyes világnézetbe, mert szerzett világnézetek teszik csak lehetővé az egységes gondolkodást és cselekvést.

Ezért is végeredményben minden jognak is három alkotó eleme van: egy világnézet, ennek erkölcsé és hatalom. Sem egyik, sem másik nélkül nincsen jog. Kell hozzá egy világnézet, amely képet alkot az életről és annak szociális feltételeiről, kell hozzá az erkölcs, amely az így elképzelt életnek szolgáltatába állítja a tisztességes törekvéseket, és kell hozzá egy hatalom, amely az erőt szolgáltatja ahhoz, hogy az ekként rendezett törekvések érvényesülése lehetővé váljék az önként együttműködni nem akarókkal szemben is.

A Jog és a Hatalom viszonya egymáshoz.

Sokszor felvetett probléma a *Jog* és *Hatalom* egymáshoz való viszonyának oly tüskés kérdése. Felvetik azt gyakran a «Háború vagy Béke» problémájának terén is — és valljuk meg, többnyire félrevezető, kicsinyes beállítással. Talán helyénvaló lenne erre minél előbb rávilágítanom. Ismerjük a mondást: *Macht geht vor Recht*; túlságosan gondoskodtak, hogy e mondas bizonyos beállítással s bizonyos szájakba adva széles rétegekben ismertté váljék. Magam részéről szeretném e kérdést mélyebbről nézni és jobban szeretném, hogy — ha már idézünk e téren — inkább minden idők egyik legfinomabb gondolkodójának e problémára vonatkozó s jóval igazabb, bár komplexebb megállapításokhoz vezető elmélyedései válnának e kérdésre nézve általánosabban ismertekké. Bár jelen fejtegetéseimmel még primitívebb koroknál tartok, mint az övé, az oly gondolat-gazdag és mély XVII. század, idézem már most *Blaise Pascal*-t (1623—1662), a nagy francia gondolkodót:

«La justice sans la force est impuissante: la puissance sans la justice est tyrannique. La justice sans la force est contredite, parce qu'il y a toujours des méchants: la force sans la justice est accusée. Il faut donc mettre ensemble la justice et la force; et, pour cela, faire que ce qui est juste soit fort, et que ce qui est fort soit justes

Ez egyszerű, de oly mélységes és igaz szavak magyar fordítása a következő:

a Az igazság hatalom nélkül tehetetlen; a hatalom igazság nélkül zsarnoksággá lesz. Az igazság erő nélkül nem létezhetik, mert gonosz emberek mindig vannak; az erő igazság nélkül önkényé válik. Tehát az igazságnak és az erőnek együtt kell lenniök; ehhez pedig az szükséges, hogy az igazság egyúttal erős is legyen, az erő viszont párosuljon az igazsággal.»

De van *Blaise Pascal* e halhatatlan szavainak egy művész Lollával írt, ismert német fordítása is:

«Recht ohne Macht ist lahm. Macht ohne Recht ist Despotie. Recht ohne Macht ist eine Illusion, weil es immer schlechte

Menschen geben wird. Macht ohne Recht ist selbstherrlich. Darum müssen wir Recht und Macht verbinden und die Dinge so ordnen, dass das, was Recht ist, Macht erhält, und das, was Macht ist, nach Recht geleitet wird.»

A Jog és az Erkölc viszonya egymáshoz.

De a Jog, amint hatalom nélkül, úgy Erkölc nélkül is elképzelhetetlen, vagy csak illúzió, mindenestre tökéletlen. A tisztán hatalomra, s nem egyszersmind erkölcsre, sőt gonoszságra vagy fufangra s hamis beállításokra alapított jog a leggyakrabban csak ideig-óráig tart s előbb-utóbb összeomlik. Alapjában minden igazi jog a szabályait helye és kora erkölcséből kell hogy merítse és emellett az ekként kiképzett jogszabályok szancióikat is nagy részben az erkölc segítségével kapják. Ez a szanció szolgáltatja az ú. n. önként követőknek a jog fenntarthatósága szempontjából oly fontos és többnyire oly nagy fallankszát.

De lássuk, mit tanított a keresztény erkölc: *Ne ölj! Non occides!* — *Szeresd felebarátodat mint tenmagadat! Dilige proximum tuum sicut te ipsum!* — továbbá: *Si quis te percussent in dexter am maxillam tuam, praebe illi et alteram!* — *Neminem percutiatis, nemini injuriam feceritis!* — *Ego dico vobis non resistere malo!* — *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* — Az Úr köszöntése: *Pax vobis!* — Az angyalok a pásztoroknak békét hirdetnek e földön; — amihez *Dante Alighieri* a *De Monarchia*-bán megjegyzi: *allnde manifestum est quod Pax universalis est optimum eorum quae ad nostram beatitudinem ordinantur. Hinc est quod pastoribus ex Sursum sonuit, non divitiae, non voluptates, non honores, nec longitudo vitae, non sanitas, non robur, non pulchritudo, sed Pax.*» (Ezért kétségtelen, hogy az általános Béke a legfőbb jó, ami boldogságunkra rendelve lett. Innen van, hogy a pásztorokhoz a Magasból az anyagi szózat nem gazdagságról, nem élvezetekről, nem dicsőségéről, nem hosszú életről, nem egészségről, nem erőről, nem szépségről, hanem Békéről zengett.)

Az Igazság és a Béke viszonya egymáshoz.

Közbevethelem, hogy eszerint *Dante* a keresztény erkölcs részéről a békét a gazdagság, az egészség, az erő és a dicsőség fölé helyeztettek tekinti. De e szövegében *Dante* nem említi az *Igazságnak* és a *Békének* egymáshoz való viszonyát. Pedig ennek a kérdésnek a felvetése zavaróbban hat reánk, és e kérdés ma is éppoly égető nyílt kérdése a «Háború vagy Béke?» problémájának, mint a Jog és Hatalom viszonyának az előbb említett s gyakran felvetett kérdése. Az *Igazságért a Békét meg szabad-e bontani?* Ismeretes az *Aristide Briand* által *Genfben* hangoztatott jelszó: «*La Paix par la Justice!*» (*Béke az Igazság alapján!*) Igazságon persze értheti ki-kí a saját igazságát. Jó az volna, hogy az a tárgyilagos igazság lenne; — de akkor ott a nehézség, hogy ki állapítja azt meg és hogyan. Mindegy, e formula az igazságot világosan, sőt mondhatni fogalmilag a béke fölé helyezi. De volt alkalmunk a világháború győzteseinek részéről eleget hallani és érezni az ellenkező formulát is: «*La Paix avant tout!*» (*A béke mindenekelőtt!*) Melyik az igaz? Kár, hogy *Dante* e szövegében nem válaszol az ő mély víziós meglátásainak egyikével erre a kérdésre is. Szerény nézetem szerint a válasz itt sem lehet abszolút. Különben *Dante* a *De Monarchia* egy más helyén a Béke és Igazság viszonyáról ennyit megjegyez: «*Cumque inter alia bona humana potissimum sit, in Pace vivere, et hoc operetur maxime atque potissime Justitia: Caritas maxime Justitium vigorabit, et potior potius.*» (Az emberi javak között a legfőbb a Békében való élés, és ezt a leginkább és a leghatalmasabban az Igazság biztosítja, míg az Igazságot legjobban a Szeretet ihleti, és annál erősebben, mennél erősebb az önmaga is.) Talán igaz az is, hogy nem szabad a Béke és Igazság egymáshoz való viszonyának megítélésénél figyelmen kívül hagyni, hogy a Jognak sem egyedüli célja az Igazság, hanem egyszerűen a jogbiztonság is, és az Életé mindezek mellett még a haladás is. Íme, mily finom mérlegelések mutatják csak e nehéz kérdésben a helyes ítélet szövevényes útjait.

Kétségtelen az, hogy a keresztény erkölcs — az ő említett parancsaival — tagadása a háborúnak, tagadása a háború megengedettségének. A keresztény erkölccsel a háború összeférhetetlennek mutatkozott. De az Egyház a realitás pulzusán sokkal jobban rajta tartotta a kezét, mintsemhogy észre ne vette volna, hogy a háborúval nem tud megküzdeni. Talán anticipálok, ha már most kijelentem, hogy a nemzetközi jogtól várni azt, hogy a háborút eltüntesse, amikor évszázadokon keresztül a kereszténység az ő abszolút erkölcsi tanításaival és hasonlíthatatlanul nagyobb erkölcsi hatalmával sem tudta ezt az abszolút eredményt elérni, nagyon valószínűen utópia. Az emberi lelkeket nem fogta meg oly erővel talán azelőtt sem, de semmiesetre azóta, semmi más, mint a kereszténység első századaiban, és még azután is sokáig, a keresztény erkölcs. És mégis a kereszténységnek is meg kellett alkudnia ezzel az emberi species természetébe s történetébe — talán átokként — beírt, úgy látszik, kéréssel telen jelenséggel, a háborúval.

Ideológiákra volt szükség, hogy valahogyan össze lehessen egyeztetni azokat, amik alig összeegyeztethetők: a keresztény erkölcs alaptanításait és a háborút. Megemlékeztem a háborúval szemben az emberiség ellentétes állásfoglalásainak elkerülhetetlenségéről, azok mérlegtartásának szükségességéről. Az ellentmondás a háborúval szemben a keresztény világ állásfoglalásaiban éppen a keresztény erkölcs és a kéréssel telen szükség egymással szembehelyezkedésében jelentkezett. Jóval később mondja *Friedrich Schiller*, — de hasonló volt a kényszerhelyzete a kereszténységnek is:

*«Es kann der Beste nicht in Frieden leben,
Wenn es dem bösen Nachbar nicht gefällt.»*

És talán nem is mindig (*der Beste*) az, aki adott pillanatban békében akar élni, hanem lehet néha az is, aki éppen a más javát elragadta volt s azt élvezni szeretné, és talán nem is mindig épen «*böser Nachbar* az, aki elrabolt jószágát szomszédjaitól visszavenni vagy általuk elvont életfeltételeit helyre-

állítani vagy azok által körülötte font bekerítettségét áttörni igyekszik.

A keresztény erkölcsnek és az ember sorsába beírt háborúnak ki kellett egyezniök egymással.

A bellum justum és injustum fogalma és ideológiája.

E kiegyezés eredményeképpen új fogalom jelent meg az emberiség történelmében a keresztény időkben, amely korábban nem volt ismeretes, legalábbis nem emelkedett, sem azelőtt, sem azóta, hasonló jelentőségre: a *bellum justum* fogalma. A keresztény fejedelemhez — vagy a köztársaságoknak a fejedelmekkel egyenlőknek tekintett vezéreikhez — szól a keresztény erkölcs új tanítása. Kérdés, hogy a keresztény fejedelem mikor viselhet háborút, másként: *mikor ölhet?* A keresztény fejedelem akkor viselhet háborút, ha az országán elkövetelt jogsértésről van szó, s ezt orvosolnia kell. Sőt a kereszténységnek egyik legszebb virághajtása, a lovagiasság, tanítja, hogy a fejedelemnek ilyenkor nemcsak szabad, de kötelessége is háborút viselni. Orvosolni kell az országán elkövetett jogsértést, éspedig úgy kell orvosolni, amint azt egy «*res publica*», azaz egy «*societas perfecta*», melyet a fejedelem éppen megszemélyesít, teheti. «*Res publica*», így nevezik akkor még az államot, akár monarchia, akár köztársaság az. «*Res publica est perfecta societas et debet habere jus vindicandi injuriam, debet sibi esse sufficiens, non sufficeret sibi sine tali facultate.*» (Az állam önmagáról teljességgel gondoskodni hivatott tökéletes társaság, így bírnia kell az ellene elkövetett jogtalanságok megtorlásának jogával is, elegendőnek kell lennie önmaga számára, és nem volna elegendő ily képesség nélkül.) Ettől a jogától őt megfosztani nem lehet. Nincs felette oly földi hatalom, mely helyette és számára a jogorvoslást eszközölje s a jogorvoslás áldozatát viselje. És csodálatosképpen a pápaság és a császárság fénykorában sem volt, mert egyik sem volt sem elég hatalmas, sem nem lehetett elég áldozatkész arra, hogy a *res publica*-knak jogsérelmeit mind maga orvosolja. *A rendnek tekintéllyel ellenőrzése, de nem a*

kötelező jogszolgáltatás a pápaságnak és a császárságnak a feladata. Maguknak az egyes fejedelmeknek kellett államuk sérelme esetén a jogorvoslásról gondoskodniuk. Ennélfogva őket a háborútól egészen eltiltani nem is lehetett. A pápaságnak és a német-római császárságnak alávetettek között is a háború jogsértés esetén mintegy szabályozott *vendetla-ként, párbajként,* megengedetten folyik. *Ez a keresztény középkor kialakult világnézlete a háborúról.* Erkölcsi szabályokkal messzemenően enyhített és szabályozott háború ez. Jogsértés a *bellum justum* feltétele, jogorvoslás a célja. *Önbíráskodás ez, de Isten bizonyságul hívása mellett.* A középkori kultúra közepében vagyunk; úgy önbíráskodik a hadat üzenő, amint igazságot keres magának polgári vagy büntető perében a párbajjal bizonyító fél: az Istenséget hívja tanúságul s istenfélelemmel harcol. A *societas perfecta* fölött is ott van, ha a pápaság és a császárság deficiensek is, éppúgy mint a párbajjal bizonyító magános fölött, a földöntúli legmagasabb hatalom. Ez dönti el, és nem a harcos, a háborúban, bár a kard segítségével, a viszályt; ez orvosolja a jogsértést. A háború tehát a keresztény ideológiában voltaképpen semmi más, mint fegyveres mérkőzéssel a Mindenható döntésére bocsátása a vitának s a megsértett jogrend helyreállításának.

Ez a keresztény gondolkodás a háborúról, amely századokon keresztül él, betölti az emberiség lelkét. És ne gondoljuk, hogy e gondolkodás meddő tényező amellet a mély hit mellett, amelyben az emberiség azokban az időkben élt. Igenis hatékony tényező. Csak ma lenne eszme, amely oly mértékben képes volna magával ragadni az emberiséget, akár ebben, akár más vonatkozásban, mint magával ragadta az emberi lelkeket annakidején a keresztény erkölcs, mint már említettem. Sokkal könnyebb volna ma sok mindennek a rendezése.

A *bellum justum* kérdésére nézve, mint a keresztény erkölcs más tanításaira nézve is, egy úgynevezett kazuisztika állott elő: mely háború *bellum justum*?

Szent Ágoston-nál (354—430), Sevillei Izidor-nál (560—636), Aquinói Szent Tamás-nál (1226—1274), s a szinte törvénykönyv tekintélyére emelkedett Decretum Gratiani-ban (közelebbről: Concordia canonum discordantium, vagy discre-

pantium, Gratianus bencés szerzetes, bolognai professzortól, 1150 előtt) a *bellum justum-nak* határozottan kialakult és sztereotipé visszatérő eseteivel találkozunk. Különösen három kategóriája tér vissza rendszeresen már az egyházatyáknál s később a szkolasztikusoknál a *bellum justum-nak*. *Justum* az a *bellum*, amelynek célja:

1. *Propulsare hostes*: a támadást visszaverni; 2. *Repetere res suas*: saját javait visszaszerezni; 3. *Ulcisci injurias*: megtorolni a jogtalan sérelmeket. Ez utóbbi már szélesebb kör, voltaképpen az első kettőt is felölelné, ha azok már korábban nem specializálódtak volna.

Ezek mellett alaki tekintetben előfeltétele a *bellum justum-nak*, hogy az «*ex praedicto*» folytattassék; azaz úgy, mint a párbajt *rite* a kihívásnak, a jogos háborút hadüzetnek kell megelőzni.

Mind a három érdemi esetben a *bellum justum* közös előfeltétele: «*ut hostes propter aliquam causam impugnationem mereantur*» (hogy az ellenség valamely okból megtorlást érdemeljen); azaz a cél mindig valamely sérelemnek megtorlása, az elkövetett igazságtalanságnak büntetése; általában a jogrend védelme és mindig a döntésnek a földöntúli legmagasabb hatalomra való bízása által. Ez a keresztény gondolkodás a háborúról. Régi művek s okmányok olvasása ma is feleleveníti emlékünkből rég eltűnt idők e gondolkodását. Történelmi regények s színdarabok szintén élénk varázsolják még napjainkban is e szellemet. Sőt erkölcsileg ma is így igyekeznek többé-kevébbé feltüntetni a hadviselők a közvélemény előtt háborúikat. A módosult keresztény erkölcsnek a háborúra vonatkozó tanításai tehát végeredményben általános-emberiek. Elmondhatja itt is magáról: *Nihil humani a me alienum*.

A legelső irodalmi művek, melyek azokban az időkben a háborúról szólnak, ebben az ideológiában tárgyalják a háborút. Sőt mutatják e művek, mennyire előtérben áll a háborúnak a párbajjal való analógiája: mindkettő az Isten ítélete, a viszálynak a kard sorsával való eldöntése által. Ez első keresztény irodalmi művek a háborúról: egy női szerzőnek, a híres *Christine de Pisan-nak* (1363—1431), *Livre des faits d'armes et de chevalerie* című munkája (1405/7), amelyet 1489-

ben *William Caxton* (1422—1491), a híres angol nyomdász, adott ki; előtte *Honoré Bonet-nak Arbre des batailles* című munkája, 1384-ből, de kinyomtatva csak 1493-ban; és különösen, mert az előbbiekhöz is ez az alapmunka, egy bolognai egyetemi tanárnak, *Giovanni da Legnano-nak*, már 1360-ban írott, de csak 1477-ben kinyomtatott munkája: *De bello, de represaliis et de duello*, mely, mint a könyv címe is mutatja, együtt és egy színvonalon tárgyalja a háborút, a represszáliákat és a párbajt. Különben már a latinban is *bellum* etimológiailag lerövidítéssel az ó-latinban még használt *duellum* [párbaj] korábbi szóból származik. A *represszáliák* viszont azokban az időkben elsősorban a tengeri rablással szemben bizonyos formák között a tengeren gyakorolt megtorló ellenfosztogatások, euphemizmussal: «ellenzálogolások», voltak: ez a szónak etimológiai és első gyakorlati jelentése [ó-olaszul: *ripresaglie*, ó-franciául: *reprisailles*, egy és nem két s-szel, — tehát nem a *reprimó*, hanem a *reprendo* ige-tövből; aminthogy ma is olaszul: *rappresaglie*, spanyolul: *represalias*, angolul: *reprisals*, franciául: *représailles*, tehát mindig egy s-szel; a latinban is, mint látszik, eleinte így írták; mi magyarok, nem törődve már az etimológiával, csak a mai jelentéssel, amint mondjuk, úgy két sz-szel is írjuk: represszália; éppígy a németek: *die Repressalien (Vergeltungsmaßregeln)*; első, tengerjogi jelentése folytán egyszersmind *pluralia tantum* e szó még ma is a legtöbb nyelvben]. Így mind e három, *Giovanni da Legnano* művében, címének megfelelően, együtt tárgyalt eljárás fegyverrel végrehajtott és a fegyver szerencséjétől függő önbíráskodó megtorlás. Tisztán mutatja ez a háborúnak a középkorban a keresztény erkölcs hatása alatt miként való fel-fogását és szabályozását.

Azonban akkor még ez az ideológia eleinte inkább csak az erkölcs, és nem, vagy nem egészen, a jog ideológiája volt. Azaz a kettő e kérdésre vonatkozólag akkor még összefolyt: e kérdésre nézve az erkölcs kebelében éppen ezidőkben képződik a jog, hogy később mint önálló erő válhassék abból ki. De viszont nagyon is erős és tökéletes jogként jelentkezik mindez már akkor csakhamar azokban a vonatkozásokban, ahol a pápaságnak és a német-római császárságnak, a római biroda-

lom bár elhalványult egyhatalmi rendszere ez örököseinek, hatalma és e középkori egy-, illetve két-hatalmi rendszeren belül egyenesen beljogi természetű joga érvényesült, tudniillik a vazallusok háborúinak kérdéseivel szemben, ha a főhűbérúr jönnek látta azokba vazallusok között bíráskodva beleszólni. Az alkalmazandó és alkalmazott beljog ilyenkor a keresztény erkölcs volt. Ilyen esetekben jog volt már az akkor, de egy egyhatalmi rendszer beljoga. Az igazi nemzetközi jog akkor még nem jelent meg. Az igazi nagy probléma csak később tárult az emberiség elé: hogyan lehessen megfogni a háborút, nem erkölccsel, hanem valóságos joggal, és most már nem az egy- vagy két-hatalmi rendszer beljogával, hanem a szuverén államok nemzetközi társadalmának koordinációs viszonyokra felépített nemzetközi jogával. Ez a probléma valóban nagy. Hisz talán az államok szuverenitására, mint tartó pillérekre, felépített s ennél fogva elég lazán fűzött nemzetközi társadalom joga már fogalmilag kizárja az elemi erővel fellépő s így az államoktól szinte független háborúkat e maguktól az államoktól függő, labilis joggal való megfoghatóságát. Pedig az embernek általában az a nagy ambíciója, hogy a joggal fogja meg társadalmának rendezendő problémáit; és nem elégszik meg azokkal a rendezésekkel, melyeket tisztán az erkölcs létesít és lát el. A jogban van az igazi hatalom, — legalább is ez a hiedelem; bárha, mint láttuk, a jog is, mind rendezései mikéntjére az útmutatásokat, mind rendezései érvényesítéséhez erejének javarészét, mindig az élő erkölcstől veszi. Hazánk belső közigazgatásának művelői nagyon jól meg fogják érteni ezt, mert hisz az államok beléletének is vannak jelenségei, melyeket a joggal megfogni vajmi nehéz és gyakran legfeljebb magas ambíció, de azt is, hogy az ily törekvés is nagyon gyakran, mint ambíció és pszichológiai momentum is, alá nem becsülendő értékkel bír.

A háborúnak a nemzetközi élet jogával való rendezésére irányuló ambíció mindenesetre nagy feladat elé állította az újkor hajnalán minden jogok legifjabbikát: a nemzetközi jogot. *Natura non facit saltus*, a természetben nincsenek ugrások. Az átmenet fokozatos volt: már a középkori keresztény erkölcs a háborúról a jog nyelvén beszélt, s a jog számára

viszont később mi sem volt könnyebb, mint készen átvenni jogi szabályokként az erkölcsi rendezés régi szabályait. Így megy át a *bellum justum* és *injustum* fogalma s ezzel az Isten segítségére bízott önszegély és önbíráskodás ideológiája az újszülött nemzetközi jog első doktrínáiba. Nem sok különbség van — eltekintve az ugyanazon doktrínák körén belül az idők haladása révén előállott tökéletesedésektől — Szent Ágoston, Sevillai Izidor és Aquinói Szent Tamás háborúra vonatkozó erkölcsi doktrínái és a spanyol, ez első, nemzetközi-jogi iskola háborúra vonatkozó jogi tételei között. A legnagyobb különbség, hogy ugyanazokról a tételekről most már határozottabban állítják és elhiszik, hogy azok a jog követelményei. Ennek a hitnek mint pusztán pszichológiai elemnek is azonban a nemzetközi jognak valóságos jogi mivolta szempontjából rendkívül nagy fontossága van: a közös hit erőt és hatalmat ad. *Virtutem credant habere et habebunt!* (Higgyék, hogy erejük van és erejük lesz!) De különben megegyezés vanaszkolasztikaés az ifjú nemzetközi jog között még abban a tökéletlenségben is, hogy a *bellum justum*-ot széles alapokon tárgyalják, viszont a *bellum injustum* kétségtelenül jóval nehezebb problémáját logikus fejtegetéseikben és szabályaik kiképzésében, elég észrevétlenül ugyan, többé-kevésbé hallgatással mellőzik. Mi történjék a *bellum injustum*-mal szemben? E kérdésre — ami pedig talán a legfontosabb volna — nem igen kapunk tőlük más választ, mint az erkölcsi elítélést. Ez édes-kevés egy oly elementáris életerővel szemben, mint a háború, és egyre édes-kevesebb lesz az erkölcs tekintélyének s általában minden tekintélynek, bár lassú, de észrevehetően egyre fokozódó hanyatlása mellett az újkor közeledésével. És különösen édes-kevés ez ott, ahol a háború valóságos jogi rendezése volna a kívánalom, — bárha kisebb ellentétes erőkkal szemben itt-ott elegendő. A már korán a jog pretenciójával fellépő *Decretum Gratiani*-ban (1150) találunk csupán ez időkből egy igen sovány tételt a *bellum injustum*-mal szemben, hogy tudniillik a háborútól különben mindenképpen tartózkodni igyekvő *amicus*-ok (ez az első neve a semlegeseknek szemben a *hostes*-ekkel és a *foederati*-kkal) a *bellum injustum* ellen küzdők számára nyújtsanak területükön szabad átvonulást. Ez

egszersmind első tétele az ez időkbén még alig-alig megjelent s fogalmilag alig kibontakozó szárazföldi semlegességi jognak. Általában, amit szabályokban az első nemzetközi jog tartalmazott, javarészt jobban kifejtett vagy legyengült maradványa volt a régi egyhatalmi rendszer némely intézményének.

A pápaságnak és a német-római császárságnak még valóságos jogai voltak a háborúkba való beleszólásra. Bizonyos háborúkat egyszersmindenkorra eltiltottak. Így /. Miksa német-római császár hatalmas ténye volt az 1495-ben Wormsban létrejött *Ewiger Landfriede* intézménye, mely a Németbirodalom fejedelmeit az egymás közötti háborúktól eltiltotta s viszályaik rendezését a *Reichskammergericht* bírászkodására bízta. Ez azonban csak partikuláris jog volt. Más háborúkhöz a pápa engedélye volt szükséges s a tilalom megszegői az *excommunicatio* nagyon is hatékony külső szankciója alá kerültek; magyar királyainknak is volt benne részük. És emellett, mind a pápa, mind a német-római császár, igen sokszor, szubordinált fejedelmek vagy mások háborúit meg nem engedve, közöttük a háborút saját fölöttes bírászkodásukkal helyettesítették. Ez a bírászkodás azonban más volt, mint a későbbi nemzetközi bírászkodás, mert a pápák és a német-római császárok által gyakorolt bírászkodás a nekik alárendelt fejedelmekkel szemben a szubordinációs viszony révén felülről rájuk oktrojált volt, a nemzetközi bírászkodás pedig a legtávolabbról sem oktrojált, hanem kifejezetten csak önkéntes alávetés alapján gyakorolható bírászkodás. Mindegy, ezek is már — bár kis és szűk tereken csupán, mégis — a háborúnak jogi rendezései voltak. E jogi rendezések, tagadhatatlanul, mint példák, előmozdították a jogi rendezések szükségességének és lehetőségének felismerését s azok kiterjesztésének vágyát később a teljes függetlenségre emelkedett nemzeti államok koordinációs új társadalmában is. Az államok ez új társadalmának csakhamar nemzetközi «jogközösség», «*communio juris*», lett a neve; ez általában is egy tendenciát mutat, és valóban a nemzetközi élet mint «jogközösség» nem ignorálhatta a háborút és nem vonhatta ki magát «jogú rendezésének legáltalább megkísérlése alól.

Sőt, bár paradoxálisan hangzik, de történelmi valóság,

hogy a háború jog által való rendezésének gondolata éppen akkor kerül előtérbe, midőn az emberiség részeinek egyhatalmi rendszerben szubordinációs viszonyok szerint való szorosabb szervezettsége eltűnik s helyét a koordinációs viszonyok szerint való lazább rendezés foglalja el. Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert a szubordinációs rendszer részletes jogi rendezés nélkül is a tekintélyek uralma révén nyújtott egy szilárd politikai rendezettséget. Hisz a politikai rendezettségnek a nemzetközi életben oly nagy, a jogét sokban jóval meghaladó jelentősége van. Mindenesetre, a koordinációs viszonyok mellett félni lehetett, hogy a jogi rendezés vagy legalább arra törekvés nélkül anarchia üti fel a fejét még a politikai vonatkozásokban is. Így érthető, hogy e kérdésekben a jogi rendezettség szükségét a koordinációs viszonyokban való éléshez eljutásukkor az államok még fokozottabban érezték.

A spanyol nemzetközi jogi iskola.

Spanyol szerzetes skolasztikusok voltak azok, akik, a világot figyelve és problémáin gondolkozva, az újkor hajnalán az új nemzetközi élet jogi rendezésének szükségét leghamarabb észrevették. De észrevették egyszersmind a nemzetközi jognak, ez új jelenségnek, spontán megjelenését is az újkor hajnalán az egymástól függetlenekké vált államok között kialakuló új szokásokban, úgyszólván egyidőben az egyhatalmi rendszernek s az aszerint való gondolkodásnak eltűnésével s az egyes nemzeti államok új attribútumára, szuverenitásukra, felépített új koordinációs állam-társadalmi rendszernek megjelenésével. Nem lehet meglepő, hogy e felismerések először az akkor oly nagy és hatalmas *Spanyolország-ban*, *V. Károly*, német-római császár és spanyol király, birodalmában, illetve hatalmának akkori központján, láttak napvilágot. A tudományok is rendszerint a hatalom és a jólét helyein virágoznak; ott van rájuk szükség, ott van legnagyobb értékük. Azonkívül éppen Spanyolországban ütközik meg az újkor hajnalán a legközvetlenebbül egymással ennek az országnak is önálló független nemzeti országgá való válásra ébredése uralkodójának, az, igaz, spanyol hazafivá is vált, de még mindig inkább német-római császár *V. Károlynak*, a múlthoz ragaszkodóan, erősebben világbirodalmi, mint kizárólag spanyol nemzeti aspirációival. Érthető tehát, hogy az új jog éppen ez ütközésnek helyén bukkan elő a régiből. Nem lephet meg túlságosan az sem, hogy az új jelenség első felismerői szerzetes skolasztikusok voltak. Azokban az időkben a teológia keretében tár-

gyaltak minden tudományt, még az orvosi tudományt is. Úgyszólván a teológia volt a tudományok enciklopédiája. A teológia keretében tárgyalták először az új nemzetközi élet új problémáit is és kísérelték meg jogi megfjtéseit azoknak az új problémáknak, amelyek a koordináltságban élni akaró, illetve élni kényszerült új nemzeti államok között felmerültek. Spanyol iskolának nevezzük a nemzetközi jog ez első művelőit a maguk együttességében mint iskolát (*la Escuela Espanola del Der echo de Gentes*).¹

Igen számosan voltak e népes iskola nagyjai. *Francisco de Vitoria* (1480—1546, neve Vitoria, az őslakos baszkok által lakott Alava tartománybeli származási városa, után, az akkor általános szokásnak megfelelően), dominikánus szerzetes, a Szalamankai Egyetem nagyhírű tanára, az első képviselőjük; *Relectiones Theologicae* című, 1557-ben, halála után, megjelent, terjedelmes teológiai művének két re/edio-jában (ünnepélyes előadás) foglalkozik az államok közötti életnek s különösen a háborúnak problémáival; világos felismerője a változott nemzetközi viszonyoknak. Ellenfele sok kérdésben *Juan Gines Sepúlveda* (1490—1573), franciszkánus szerzetes, V. *Károly* udvari lelkésze, a későbbi spanyol király *II. Fülöp* nevelője, a Spanyolbirodalom hivatalos hisztoriografusa, aki sokban még a pápaság és különösen a császárság egyhatalmi rendszerének védője. Később a legnagyobb közöttük *Domingo Soto* (1494—1560), szintén dominikánus szerzetes, V. *Károly* képviselője a tridenti zsinaton (1545—1563), ugyancsak ő volt az, akit az V. *Károly* által is kívánt tisztázása alkalmával az újonnan meghódított Amerika spanyol telepesei és az indián bennszülöttek között felmerült viszálynak, amelyben az indián bennszülöttek jogait az indiánok iránt emberbaráti nagylelkűségéről híres *Fray Bartolomé de Las Casas* (1474—1566), szintén spanyol dominikánus szerzetes, nemzetközi jogász, védte, a vita eldöntésére felhívott doktor-kollégium kijelölt a vita eredményeinek összefoglalására. *Domingo Soto* főműve

¹ Lásd erről szerző munkáját: *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola*, Budapest, Stephaneum nyomda. 1942.

De justitia et jure, melyben szintén az Új- és Ó-Világ között felmerült új kérdéseknek is szentel beható figyelmet, amint ezeket általában a spanyol nemzetközi jogi iskola tagjai nem igen tévesztik szem elől már csak újszerűségük s hazájukra nézve nagy aktualitásuk miatt sem. Egy még későbbi harmadik a legnagyobbak között: *Francisco Suárez* (1548—1617), jezsuita szerzetes, már a meginduló ellenreformáció korából, *Tractatus de legibus ac Deo législature* (1612) gyönyörű című, teológiai és kiváló természetjogi s nemzetközijogi művével.

A nemzetközi jognak igen sok kérdése ott van már csírájában e nagy szerzők műveiben. A háború kérdéseivel foglalkoznak elsősorban a keresztény erkölcs már elért tanításai: a *bellum justum* és *injustum*, s ezzel az *Isten segélyével gyakorolt önszegély és önbíráskodás* eszmekörében. Ez új világban, amidőn a francia *Jean Bodin*, 1576-ban, *Six livres de la République* című munkájában a fejedelmi szuverenitás, különösen a *külső szuverenitás*, tanát grandiózusán megalapozza, — ami szintén a változott idők kifejezője: a fejedelem «*superanus*», azaz független a *pápától* és a *császártól*, és minden más fejedelemtől is, — a «*societas perfecta*» gondolata újult erővel válik az önbíráskodási háború teóriájának hordozójává.

Igen gazdag tanítások ezek és meglepnek kimerítő teljességükkel, az életet alaposan ismerő realitásukkal, észszerűségükkel. Különösen meglepő *Francisco de Vitoria* robusztus realitás-érzéke. Alig van probléma, melyet ne érintenének és megfjtéseik gyakran rendkívül modernek. Csak egy meglepő példát ragadok ki. Ma is nagy probléma városok bombázása a levegőből. *Francisco de Vitoria* tiszta képe és szövege van e kérdéstről. Azt a kvalifikált esetet veti fel, mi történjék egy olyan várossal, amelyben «*praesidium hostium*», azaz az ellenség örkatonasága van, vagyis, amely, mint ma némelyek mondanák, «megerősített város» (bárha e kategorizálás nem volna igazán helyes¹); és hogy vájjon «*ignem et machinas*», vagyis tüzet és robbanó gépeket, lehet-e a

¹ Vesd össze az imént felhívott mű, *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola*, Budapest, 1942, 177. old. 1. jegyz., és itt 236. old.

levegőből bevetni az ilyen városokba. Legfeljebb differenciáltabban, de bölcsebben nem tudnánk ma sem válaszolni e kérdésre, mint Francisco de Vitoria válaszolt. Nem abszolút igen vagy nem, hanem mérlegelő és kiegyenlítő Francisco de Vitoria válasza, és, valóban, ez látszik itt is az életbölcseiség szavának. De beszéljen maga Francisco de Vitoria: *«Si enim ad summam belli victoriam parum confert expugnare arcem aut oppidum, ubi est praesidium hostium et sunt multi innocentes, non videtur quod liceat ad expugnandum paucos nocentes occidere multos innocentes subjiciendo ignem vei machinas vei alia ratione qua indifferenter opprimuntur innocentes cum nocentibus.»* (Ha a végleges győzelmet kevésbé mozdítja elő, hogy egy vár vagy város, melyben az ellenség őrkatonasága, de egyszersmind sok ártatlan is van, ostromoltassék, nem látható be, hogy meg volna engedve, csak azért, hogy kevés ártó ellenség támadtassék, megölni a sok ártatlant is tűznek vagy gépeknek ledobása által vagy más módon, amitől különböztetés nélkül szenvednének az ártatlanok s az ártók.)

Valóban ma is csak ezt a mértéket tudjuk a légi bombázás kérdésében irányadóul felállítani, hogy tudniillik az ellenségnek okozott ártalom ne haladja túl az elérhető hadi előnyöket és hogy a békés polgári lakosság kíméltessék. Persze, ez utóbbi ily esetekben talán még nagyobb mértékben függ a védő haderőtől, mint a támadótól; a védő haderő ne igyekezzék városokat harcszintérré tenni s a maga számára védelmet a védtelen polgári lakosság között keresni. Francisco de Vitoria ebben az okozható ártalom és az elérhető hadi előny egymással való összemérésének kívánalmára alapított és itt egy speciális kérdésre alkalmazott tételében felismerhetjük általában a hadijognak azt az alaptermészetét, hogy annak megfejtései mindig két ellentétes kívánalom kiegyenlítésén alapulnak: egyik a hadi kényszerhelyzet, másik a humanizmus kívánalma. Francisco de Vitorianál szinte a nemzetközi hadijog legmodernebb íróinak tételeit vélhetnők olvashatni. Vegyünk egy példát: miben különbözik Francisco de Vitoria imént ismertetett szövege egyik korunkbeli legmodernebb hadijogi író, *J. M. Spaight*, eme tételétől: *«An arm may be considered as lawful, if its effectiveness in disabling the enemy*

is so great as to offset the sufferings which it causes.»? (Egy fegyver jogosnak tekinthető, ha hatékonysága az ellenség harcképtelenné tétele tekintetében oly nagy, hogy ellensúlyozza a szenvedéseket, melyeket okoz.)

Figyelemreméltók *Francisco de Vitoria* e szövegében előforduló, általa mint technikus terminusok következetesen használt e kifejezések is: «*nocentes*» és «*innocentes*». E latin kifejezést «*innocentes*» egyszerre kettős értelemben használja. Jelenti ugyanis ez a szó a latinban általánosan használt első értelmében az «*ártatlanokat*), akik büntetést és szenvedést nem érdemelnek; de éppúgy jelenti régi etimológiai értelmében az «*in-nocens*»-eket, vagyis azokat, akik maguk nem ártanak, a «*nem-ártókat*»; hiszen éppen mivel maguk nem ártanak, ezért ártatlanok, szenvedést nem érdemlők. E latin szónak ez egyszerre kettős és inhaerens értelmére alapítja *Francisco de Vitoria* — mint értelmeket analizáló és tudományát ily analizálásokon felépítő szkolasztikus — a hadijogban a *kombattáns* és *nem-kombattáns* népesség — mint ma ugyanazt nevezzük — közötti különböztetés szükségességét és egyszerűs mind belső indokoltságát. A békés polgári lakosság *in-nocens*, ennél fogva *innocens* is kell, hogy legyen, és ellene hadi tények nem alkalmazhatók. A felületesebb hadijogi irodalom annak a kívánalomnak felállítását, hogy a háború csak a hadseregek küzdelme legyen, *Jean Jacques Rousseau*-nak (1712—1778, a *Contrat social*, 1765, Livre I, chapitre IV) és az őt (a francia forradalmi háborúk zsákmánybíróságának megnyitó ülésén, 1801) megismétlő (a *Code Napoléon* egyik későbbi szerzőjének) *Jean Portalis*-nak (1745—1807), szokta betudni. *Jean Jacques Rousseau* valóban mondja: «*La guerre n'est point une relation d'homme à homme, mais une relation d'État à État...* (a háború nem ember és ember, hanem állam és állam közötti viszony...). Amint azonban látjuk, e felismerés és e kívánalom felállítása jóval régibb kincse az emberiségnek. — *Francisco de Vitoria* mint «*in-nocens*»-ek számára sértetlenséget kíván különösen az «*agricol*», azaz a földműves parasztság, és a «*gens togata et pacifica*», azaz a papság és a magisztrátus, részére. A sértetlenség, melyet a nem-kombattáns elemek ez utóbbi kategóriája számára kíván, már a hadi

immunitás még magasabb követelményének körébe csap át, amelyet a mai hadijogban csak a katonai lelkészek és a hadi egészségügyi személyzet élveznek igen körvonalazottan. Mind a nem-kombattánsok, mind a még magasabb immunitást élvezők joga megvan tehát már Francisco de Vitorianál.

Hasonló ésszerűséggel szól Francisco de Vitoria a hadi rombolások és rekvirálások mértékéről, a nem-kombattáns elemek esetleges elfogásának is szükségéről, a túsokról, a hadifoglyokról, a zsákmányról, a sarcokról, jogos kártérítésekről, egy jogsértő idegen fejedelem esetleges letételéről, a győzelemmel való visszaélés elhibázott voltáról. Legtöbb figyelmet azonban a legfontosabbnak, a háború alap gondolatának, szenteli: *a háború önbíráskodás*. Addig viszi e gondolatot, hogy felesleges hipokrizisnek minősíti a békének szerződéssel való megerősítését is, amelynél a szerződési akarat a legyőzött részén úgy sincsen meg. Ha a háború önbíráskodás, akkor a béke a győző által diktált ítélet és nem szerződés. De ez talán az egyetlen tana, amely fölött az élet, mely nem mindig logikus, de inkább mindig racionális, figyelemreméltatás nélkül elhaladt.

De nem tudom, nem kellene-e szégyenkeznie Francisco de Vitoria e bámulatosan pontos szövegei mellett annak a modern, úgynevezett nemzetközijogi, de alapjában csak pamphlet-irodalomnak, mely oly gazdag napjainkban, de amely alapos tudomány helyett bizonyos propagandák közhelyeit adja csupán. Gyakran hallunk és olvasunk ma például *«totalis háborúdról»* a tisztán a szavak hasonlóságára alapított mellékizével e kifejezés használatának, hogy a *«totalis háború»* feltalálói az úgynevezett *«totalitárius államok»* volnának, és hogy a háború ez új módjával szemben az ellenfeleknek sok védekezési módot egy új, egyoldalúan *ad hoc* képzett és mindjárt egyoldalúan alkalmazott nemzetközi jog megengedne, bárha az illető védekezési mód korábban nem is lett volna megengedve. Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog fejlődése korántsem lezárt és új nemzetközi jog előállása lehetséges, sőt kívánatos és folytonos is, — és hogy a hadijog fejlődése *in fervere belli* is természetes folyamat. De — *est modus in rebus*. Kétségtelen, hogy a háború technikája legtöbbször nagyon átalakult, sokban

előnyére, sokban hátrányára; mindenesetre az új fegyvereket is lehet katonai becsülettel és a régieket is katonai becsület nélkül használni. Mégis a háború, éspedig mind a tengeri, mind a szárazföldi háború, alaptermészete s lényege nem változott; lényege sokezeréves fejlődés eredménye, ami nem oly könnyen változik. Azért, mert a polgári lakosság ma talán nagyobb mérvben vesz részt, nem a hadviselésben, hanem a hadi segítő munkákban (ez régen is mindig megvolt); vagy hogy a fiatalság katonai kiképzése ma talán zsenébb korban megkezdődik (bár a lovagvilág vértjei hordozására a lovagok begyakorlása még korábban, már 6 éves korukban, megkezdődött); továbbá mert a légi és egyéb támadásoknál ma talán nagyobb az esély, mint a hadászat fejlődésének egyes korábbi szakáiban (de szintén nem mindegyikben, pl. a város-ostromok sorozatából álló háborúk korában az ágyú feltalálásakor), hogy a háború alatt a polgári lakosság is közvetlenül szenved: ezekért a mai háborút mégis veszedelmes túlzással és felületességgel lehetne csak egyszerűen *«totális háborúznak* elnevezni *oly pretencióval, hogy ez jogi technikus terminus,* és e fogalomnak jogi következményei az ellenfél által szabadon levonhatók. Hisz e kifejezés mint jogi technikus terminus — bár ma még ily értelemben nem is használják — logikusan oly háborút és oly hadijogot jelentene, mely szerint nincs különbség kombattánsok és nem-kombattánsok között, sőt megengedett és nem-megengedett hadi tények között sem, vagyis hogy vége volna a hadijog legegységesebb és legalapvetőbb szabályainak, holott, tudjuk, ennek a két kérdésnek szabályozásával kezdődik ebben a részében osztatlanul elismerten érvényben lévő és egy felszázados előmunkálatok után a két Hágai Békekonferencián jól megalkotott, a szokásjogot kodifikáló Hágai Egyezményünk a Szárazföldi Hadviselésről (1899 s 1907). Ne tévedjünk elvakultan ily lejtőre, melyen azután nem volna megállás és egyszerre ott találnánk magunkat a barbár világ régmúltjában, amidőn az összlakosság, kombattánsok és nem-kombattánsok, férfiak és nők egyaránt, szabályozatlan öldöklésben törtek egymásra (*Urkrieg*). Ne alacsonyítsuk le magunkat, és ne tegyük ki magunkat veszélyeknek, oly, a valótávólról sem hüén kifejező, bár nagyon tudósnak látszó,

de a szabatoságtól igen messze álló kifejezéseknek, mint a «*totális háború*», *nem megfelelő helyeken, mint a tételes nemzetközi jogban*, meggondolatlan használatával.

Kiemeli Francisco de Vitoria e nagy igazságot is: «*Finis belli est pax et securitas*». (A háború vége és célja a béke és jogbiztonság.) A háborúnak békés megnyugvást és jogbiztonságot kell hoznia. Egyszerűnek látszó, de szinte a természeti törvény erejével ható mély igazság ez, melynek kellő hangoztatása méltó a természetet figyelő nagy természetjogászhoz.

A természetjog.

Ugyanis az egész ókor és középkor, a spanyol iskola és az emberiség még azután is sokáig, teljes egészében több mint kétezer évig, *természet-jogi* felfogással gondolkodott a jogról: a jog tételei, az emberi társadalomnak e törvényszerűségei, mint a természet egyéb törvényszerűségei, a természet által adva vannak, és az embernek csak fel kell azokat fedezni, amint a «természet»-tannak és a «természet»-rajznak fel kell fedezni a természet más részeiben a törvényszerűségeket; innen az elnevezés: *természet-jog*. Ebben az értelemben mondja *Charles-Louis de Montesquieu* (1689—1755) nagy művének, az *Esprit des Loix*-nak (1748), mindjárt első mondatában: «*Les lois sont des rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses, et ainsi tous les êtres ont leurs lois.*» (A törvények szükségszerű viszonyok, melyek a dolgok természetéből adódnak, és így minden létezőnek megvannak a maga törvényei.)

A természetjogi gondolkodás szerint a jogász feladata: *nova jura producere ex gremio naturae* (új jogot hívni elő a természet öléből); és ennek az egész munkának sikere azon múlik, vajjon a leolvasás «*est recta illatio-ex natura*» (helyes következtetés-e a természetből) vagy nem. Boldog kor, amelynek még voltak tekintélyei s amely még hitt tekintélyeiben és tisztelte azokat. Csak e két feltétel tette lehetővé, hogy tekintéllyel bíró jog keletkezzék a tekintélyeknek a természetet feltáró művei kapcsán. Azóta, a természetjogi gondolkodás elmúltával, ez a könnyen teremtő jogforrás elapadt. Az újkor ele-

jén azonban még bugyogott s lehetővé tette rövid idő alatt egy szinte bámulatosan gazdag nemzetközi jognak is, és főleg, megszületését az államoknak új társadalma számára. Mai pozitívista gondolkodás-világunkban — amelyre különben oly büszkék vagyunk—sokáig várhatnánk, míg egy nemzetközi jog megszületik. Ugyan mely pozitív nemzetközijogi jogforrásból születhetnék az meg oly gyorsan, — talán az államoktól oly nehezen kieroszakolható államszerződésekből vagy az oly lassan képződő jogszokásból? A kreáláshoz hit és fantázia kell; oly sokan mondták már: *«Les utopies d'aujourd'hui seront les réalités de demain.»* (A ma utópiái lesznek a holnap valóságai.) A természetjogi gondolkodás idejében a nemzetközi jog egyszerre s szinte észrevétlenül itt volt a spanyol iskolával.

Albericus Gentilis.

A spanyol iskola és Hugo Grotius között az összekötő kapocs Albericus Gentilis (1552—1608), az Ancona melletti San Ginesio városkából származó nagy olasz jogtudós, akire az olaszok oly büszkék s akit a maguk részéről a hollandi Hugo Grotius-szal szemben mint a nemzetközi jog megalkotóját tekintik és ünneplik. Holttestének Angliából Olaszországba átszállítását is tervezték az olasz Pantheonba, a firenzei *Santa Croce-ba*. Mint protestáns szülők gyermeke ugyanis atyjával kivándorolt országából, s előbb Ausztriában élve, később Oxfordban lett egyetemi tanár. Londonban temették el, de sírfelirata alatt a Szent Ilona-templom kriptájában csontjait nem lelték meg. Ő a spanyolokból merít, viszont tőle Hugo Grotius veszi át anyagát. Mint protestáns, tőle telhetőleg szakítani igyekszik a szkolasztikával, éppúgy a teológiával is (bár ez utóbbi még Hugo Grotius után is csak egy félszázaddal később sikerült Pufendorf Sámuelnek, és csak nagy küzdelmek árán, amelyek még Pufendorfnak is sok keserű órát szereztek). *Albericus Gentilis* mint jogász talán még mélyebb Hugo Grotiusnál. Hármas könyvet írt a háborúról, *De jure belli libri trés* címen (még könyve címét és anyagának három könyvre való felosztását is utánozta később a nagy Hugo Grotius). — De nem foglalkozhatom vele behatóbban. Megemlítem csupán, mint előadásom anyagába különösen beletartozót, hogy e később összesítve megjelent művében (Hanoviae 1598) adja Albericus Gentilis a háborúnak azt a meghatározását, mellyel utána két évszázadon át él a tudomány (s amely-

ben a *jasta contentio* «jogos», de főleg «jogilag rendezett» küzdelmet jelent): «*Bellum est publicorum armorum justa contentio.*» (A háború hivatalos hadseregeknek jogilag rendezett küzdelme.)

E meghatározás — amíg a tudományok még főleg meghatározásokkal dolgoztak — ha nem is mindig ebben a formában, de ebben az értelemben, éppúgy sztereotip meghatározása volt a háborúnak, mint *Szent Ágoston* által a Krisztus utáni V. században már adott szkolasztikus meghatározása a békének: «*Pax est concordia ordinata et tranquillitas.*» (A béke rendezett egyetértés és nyugalom.)

Megemlítem azt is, hogy *Albericius Gentilis* gondolatokban gazdag megállapításai között van egy, mely a nemzetközi életben a szigorú joggal szemben a politikai méltányosságnak nagy fontosságát megkapó világossággal állapítja meg, de ez és az ehhez hasonló más éles meglátások egyszersmind nagyban segítettek aláásni mindjárt a közeljövőben a *justum bellum* fogalmát és az ehhez fűződő keresztény ideológia évszázados uralmát a «jogos» fogalmának kiterjeszhető magyarázata és ennél fogva nehezebb megfoghatósága által: «*Justum est non solum quod a jure est, sed et quod est ex omni parte perfedum.*» (Jogos nemcsak az, ami a szigorú jog szerint az, hanem, ami minden vonatkozásában tökéletes.)

Valóban a nemzetközi élet ahhoz túl komplex és rohanó, hogy azon jogi megfejtésekkel mindig uralkodni lehessen. Ezért is uralkodik a nemzetközi életben a jogon messze túlmenően az észszerűség — a gyors és lehető megfejtéseket adó politika. A nemzetközi élet nem elsősorban jogrend, — a jog a nemzetközi életben egy hézagos jog is, — hanem elsősorban politikai rend. A kívánalom legfeljebb az lehetne, hogy ez a politika nagyobb mértékben az államok összeségének, azaz az összemberiségnek, s ne partikularizmusoknak a szolgálatában álljon.

A háború fogalommeghatározásai.

Mialatt még az emberiség tárgyunkra vonatkozó gondolatvilágának rég elmúlt időkbeli kiépítőivel, hogy úgy mondjam, alapzat-lerakóival, foglalkozom, úgy érzem, hogy közbevetőleg egy pillantást kell vetnem e helyről, Albericus Gentilis előbb adott háború-meghatározásával kapcsolatban, a régmúltból előre a jelenbe. Főleg a háborúval fogok foglalkozni előadásomban, illik tehát, hogy minél előbb szabatosabban is megismerjük annak mibenlétét, úgy, amint az emberiség a történelem folyamán látta, és amint napjainkban látja annak lényegét. Csak ott tartunk-e még ma is a háborúról alkotott uralkodó képzetünkkel, ahol Albericus Gentilis és utána talán két évszázadon keresztül az ő és utódjainak meglátásai révén az emberiség tartott? Nem. Már az Albericus Gentilist időben közvetlenül követő, azonnal említendő *Hugo Grotius* meglát a háborúban egy további vonást, amelyet kevésbé éberem figyelő szemek előtte nem vettek észre és nem vesznek észre talán ma sem, és lekicsinylik Hugo Grotius háború-meghatározását, mint semmitmondót. Pedig e vonást Hugo Grotius fogalommeghatározásában az olyan rendkívüli nagy elme, mint *John Westlake* (1828—1913), az angol-szász világ mindig mélyen járó és egyik legvilágosabbfejű, igazán nagy nemzete közti jogásza, oly fontosnak találta, hogy másoknak is minden háború-meghatározásában ennek a vonásnak kiemelését, mint jogi szempontból feltétlenül szükségeset, keresi (*International Law, Part II, War, 1913, 2. 1.*). Ez a vonás, hogy a háború az államok egymás közötti viszonyában lényeg-

gesen más helyzet, mint a normális, ellenkezőleg egy küzdelmes abnormis «állapot». Hugo Grotius ezt a vonást tartja a legszükségesebbnek kiemelni meghatározásában; mert látja, hogy ehhez tudja csak bekapcsolni a hadijog általa meglátott némely tételeit. Hugo Grotius *Cicero* nyomán indul el fogalom-meghatározásában, de úgy találja, hogy a háború nem «tettek» sorozata, mint Cicero véli, hanem egy különleges *állapot* az egymással «erőszakkal küzdők» között. Hugo Grotius az ő korában még elég gyakori magán-háborúkat is, úgy érezte, bele kell, hogy vegye meghatározásába. Ezért szerinte: «(est) *bellum status per vim certantium qua tales sunt*» (a háború az egymással erőszakkal küzdőknek mint ilyeneknek állapota). Teljes szövegében így hangzik *Hugo Grotius* hivatkozott helye: (*De Jure Belli ac Pacis Libri Trés, Liber I, Cap. I, § 2*) «*Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quae gener alitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hie excludo, ut quod reipsa prius sit publico, et haud dubie cum publico communem habeat naturam, quae propterea uno eoque proprio nomine signanda est.*» Hugo Grotius e helyét nagy művének első francia-fordítója, a dél-francia, de külföldön tanárkodott és jeles nemzetközi jogász, *Jean Barbeyrac* (1674—1744), 1724-ben megjelent s oly olvasottá és híressé vált Grotius-fordításában a következőképpen adja franciául: «*Cicéron définit la guerre une manière de vider les différends par les voies de la force. Mais l'usage a voulu qu'on entendît par ce mot, non ce que font, les uns par rapport aux autres, ceux qui ont quelque chose à démêler ensemble, mais leur état et leur situation respective. Il faut donc dire que la guerre est Vétat de ceux qui tâchent de vider leurs différends par les voies de la force, considérés comme tels. Cette idée générale renferme toutes les diverses sortes de guerre, dont nous aurons à traiter. Je n'en excepte pas même les guerres de particulier à particulier, qui étant plus anciennes que les guerres publiques, et sans contredit de même nature, doivent être comprises sous un seul et même nom, qui exprime nettement ce qu'elles ont de commun.*» (Magyarul: Cicero a háborút erőszakkal folytatott küzde-

lemnek nevezte. De a szokás ezt oda fejlesztette, hogy nem a tények sorát, hanem magát az állapotot értjük ezen az elnevezésen. Úgyhogy a háború azok állapotának mondható, akik egymással erőszakos küzdelemben vannak, és pedig éppen ily küzdelmükre tekintettel. Ez a meghatározás elég általános, hogy felölelje a háború összes fajait, amelyekkel a következőkben foglalkoznom kell. És nem veszem ki ezekből a magánháborút sem, amely a dolog természeténél fogva még hamarabb létezett a hivatalos háborúnál és kétségtelenül egy természetű azzal, amiért egy névvel is kell őket jelölni.) Csak később mondja meg Hugo Grotius, hogy a jog szempontjából mégis már különbség van e két háború között, éppúgy mint különbség van a jogos és a nem jogos hivatalos háborúk között is. Mindazonáltal ma már túl vagyunk Hugo Grotius meghatározásán is. Egyebektől eltekintve, a magánháborúk nem háborúk többé, sőt nincsenek is. Mégis, még a világháború is mutatta Hugo Grotius háború-meghatározásának helyességét, hogy tudniillik a háború, ime, «állapot», és nem «tettek» sorozata, mert például a Németbirodalom és a legtöbb közép- és dél-amerikai állam között, jóllehet ellenséges cselekmények nem folytak közöttük, a hadüzenet folytán a háború «állapota» (hisz ez ma is szavunk reá) állott fenn. Általában, későbbi idők világitották meg közelebbről Hugo Grotius meghatározásának helyességét; ugyanis ahhoz, hogy háború álljon fenn, legalább az *egyik* félnek ily irányú «akarata» szükséges; e nélkül akár fegyveres ellenségeskedések történhetnek két haderő között, az még nem szükségképpen háború, hanem lehet csak határ-incidens, fegyveres represszália vagy békés blokád, stb., viszont a legalább az egyik fél oldalán jelenlévő háborús *animus-szál* háború áll fenn a két fél között egyetlen fegyveres tény nélkül is. Ez az, amire Hugo Grotius rámutatni akart. Amint ez minden meghatározásnál lenni szokott, t. i. hogy minden meghatározás mindenkor tárgyának éppen az azokban az időkben leglényegesebbeknek tartott jellemző vonásait igyekszik röviden csoportosítva összefogni, és mindegyik kor különösen a maga új meglátásait igyekszik meghatározásaiban figyelmen kívül nem hagyni, hanem azokat esetleg mások rovására is kiemelni, úgy vagyunk a háború meghatározásai-

val is. Rendkívül érdekes különben e szempontból a különösen oly kaleidoszkópszerűen változó nemzetközi életnek, s a nemzetközi jognak is, a történelemben egymást követő fogalommeghatározásait akár bármely rész jelenségekre vonatkozóan figyelemmel kísérni: úgyszólván mindegyik egy kis darabja az emberiség történelmének a maga reflexeiben, időrendben egy következő, igen ismert háború-meghatározás Hollandia Hugo Grotius utáni időkbeli, Hugo Grotius után második legnagyobb nemzetközi jogászának, *Cornelius van Bynkershoek*-nak (1673—1743), igen érdekes s már első pillanatra gondolkodásra készítő háború-meghatározása, amely egyrészt a háború-viselésre való önjogúságot emeli ki mint kelléket, — ami által, természetesen, az ú. n. magánháborúkat az igazi háborúk köréből már kirekeszti, — másrészt, igen feltűnően, nemcsak az erőszakkal, hanem a fondorlatokkal való küzdés állapotját is már háborúnak tekinti, és így véli: (*Quaestionum Juris Publici Libri Duo*, 1737, Liber I, Cap. I.) «*Bellum est eorum, qui suae potestatis sunt, juris sui persequendi concertatio per vim vel fraudem.*» (A háború a háború-viselésre önjogúaknak egymással való küzdelme erőszakkal vagy fondorlatokkal.) Azt hiszem, hogy a fondorlatokkal való küzdésnek is háborús állapotnak való tekintése elég szomorú reflexiókat válthat ki belőlünk a Páris-környéki ú. n. «békék» és az 1939 évben kitört új háború közötti, valóban folytonos feszültségi és fondorlatokkal telt időket illetőleg. Béke volt-e ez igazában, vagy csak fegyverszünet? A mai nemzetközi jogi legális kategóriáink szerinti formális helyzet mindenesetre csak látszólag volt más, mint az utólagosan is intő lényegbeli.

Emeric de Vattel (1714—1767), a neuchâтели születésű, szép stílusú, tudós nemzetközijogász, a nagy tudós, de nehéz stílusú *Baron Christian von Wolff* (1679—1754) tanítványa s tanainak propagálója, jobb híján a szász udvar követe közel hazájához a Berni Konf ederációnál, 1758-ban megjelent s egy századon át a diplomaták kézikönyveként szolgáló, első francia-nyelvű, és utolsó természetjogi, nemzetközijogi művében a háborúról ily fogalommeghatározást ad: «*La guerre est cet état dans lequel on poursuit son droit par la force.*»

(A háború az az állapot, amelyben az illető [t. i. állam] jogát erőszakkal érvényesíti.) Ez a meghatározás voltaképpen még mindig, tehát még 1758-ban is, a *bellum justum*, bár egy modernizált, ideológiájában mozog, aminthogy természetjogi mű nem is tette volna helyesen, ha a természetjog e kincsét feladta volna, bárha az élet pozitívizmusa *Emeric de Wattel* idejében már nagyon megbíbálta a természetjog ezt a szép ideológiáját. De, hogy *Emeric de Mattel* egész könyve még mennyire természetjogi, bárha időben az utolsó ilyen nemzetközijogi mű, címe is mutatja, amely különben elég hosszú: «*Le Droit des Gens ou les principes de la Loi Naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*». (A Népek Joga vagy a Természetjog elvei alkalmazva a nemzetek és a szuverének magatartására és ügyeire.) íme, nemzetközijog és természetjog még szinte egy az ő számára.

Ami a háború legújabb fogalom meghatározásait illeti, amelyek a mondottak szerint korunk legújabb elképzeléseinek leghűbb visszatükrözöl kell, hogy legyenek,—és amelyeket, azt hiszem, szintén célirányos mindjárt előadásom elején megismernünk, — általánosan elfogadottan a legátfogóbb modern fogalom meghatározása a háborúnak, amely egyszersmind a XIX. század második felében a XX. század fordulópontjáiig föltétlen uralmon lévő nemzetközijogi pozitívizmusnak kimerítő tárgyilagosságra törekvő s már minden természetjogászkodástól mentes karakterével is bír, a spanyol és francia nyelven egyaránt író argentiniai nagy nemzetközi jogásznak, *Carlos Calvo*-nak (1829—1906), igen ismert háború-meghatározása. Ez, híven szóhasználatunkhoz és a mai nemzetközi joghoz, míg szintén nem beszél már az eltűnt magyháborúkról, de viszont nemcsak a nemzetközi, hanem a polgárháborúkat is felöleli (már tudniillik, ha a polgárháború résztvevői konstitutive hadviselőknak ismertettek el). *Le droit international théorique et pratique*, Deuxième édition, Tome deuxième, 1872, n° 688):

«*La guerre est cet état anormal d'hostilité qui se substitue aux relations de bonne harmonie de nation à nation, ou entre citoyens (d'un même pays) appartenant à des partis politiques différents, et qui a pour objet de conquérir par la force des armes ce qu'on n'a pu obtenir par des voies pacifiques et amicales.*»

(A háború az egyetértés helyébe lépő ellenségeskedés abnormis *állapota* nemzet és nemzet között, vagy ugyanazon ország különböző pártokhoz tartozó polgárai között; célja a fegyverek erejével erőszakolni ki a másiktól, amit tőle békés és barátságos úton elérni nem lehetett.)

De a háborúról eddig adott meghatározások között olyannak, amely a rejtettebb, de leglényegesebb vonást talán mások elhanyagolása mellett kíméletlenül felszínre hozza, és ezzel a valóságnak legrealisztikusabb képét adja, a nagy porosz sztratégiai írónak, *General Carl von Clausewitz-nek*, 10 kötetes, özvegye kiadásában először első kötetében 1832-ben megjelent, röviden *Vom Kriege* című, s azóta igen sok kiadást és fordítást megért híres nagy művében adott háború-fogalommeghatározását tekinthetjük. Ez így hangzik: «*Der Krieg ist ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen.*»

(A háború fegyveres erő alkalmazása avégből, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.)

Majdnem ugyanezt a meghatározást, csak jogászi alakban, adja a Németországból Angliába, John Westlake utódként a cambridge-i egyetemre, került nagy nemzetközi jogi tudós, *Lassa Oppenheim* (1858—1919), *International Law, 5th edition by H. Lauterpacht*, II. kötet, 172.1.): «*War is the contention between two or more States through their armed forces, for the purpose of overpowering each other, and imposing such conditions of peace as the victor pleases.*»

(A háború két vagy több állam fegyveres erejükkel folytatott küzdelme oly célból, hogy egymást leverjék és a legyőzöttek oly békefeltételeket diktáljanak, aminőket a győző akar.)

Sajátságos módon ugyanez a felfogása a háborúnak — Clausewitz nyomán-e vagy anélkül — tükröződik vissza a franciák legnagyobb nemzetközi jogászának, a tengeri hadijog legnagyobb részét tartalmazó híres 1909 évi Londoni Deklaráció főszövegezőjének, *Louis Renault-nak* (1843—1918), háború-meghatározásában is: «*La guerre est un ensemble d'actes de violence par lesquels un État s'efforce d'imposer sa volonté à un autre État.*» (A háború erőszakot alkalmazó

tények összesége, melyek segítségével egy állam törekszik akaratát egy másik államra ráerőszakolni.)

Igaz, el kell ismernünk, hogy e modernebb háború-meghatározások, — nagyon ellentétben Albericus Gentilis meghatározásával, — már egyre inkább megengednék, hogy a háború «állam és állam» közötti (*État à État*) háborúból ismét «nép és nép» közötti (*peuple à peuple*) háborúvá «fejlődjék» — paradoxálisan — «vissza», amint az a barbár időkben volt. El kell ismernünk, hogy *fenyeget* ennek veszélye a valóságban is — ha nem leszünk kellően résen — még e legújabb meghatározások keletkezése óta is elkövetkezett új fegyverfeltalálások és — paradoxálisan — főleg gazdasági életünknek világgazdasággá való megnövekedése folytán. Ez utóbbiak lehetővé tették legújabban a gáz-, a légi és főleg a «nagy gazdasági háborút», amelyek mindegyikével a küzdő hadseregeken túl, azok feje fölött, esetleg azokat teljesen elmellőzve, közvetlenül az állam akaratát, tehát, esetleg meghódoló akaratát is, különösen a mai demokráciák mellett, legközvetlenebbül képező polgári népességre lehet hatni, vagyis amikor a háború ebben az értelemben valóban egy «totális» háborúhoz igen közelálló jelleget nyerhet, s így, új alakban ugyan, de kiindulási pontjához igen közel eső jellegéhez térhet vissza. De a nemzetközi jog még korántsem alkudott meg e fejleményekkel. A disztingválás «*jogsértések*» és «*ú/ jog*» között még nagyon indikált. Az eddig kifejtett és ma alkalmazott nemzetközi jog nem operálhat most egyszerre egy *állítólag* teljesen megváltozott háború-fogalommal. Ez könnyen egyszerre önmagának tagadását jelenthetné, vagy az ellenfél represszáliáinak nyithatna tág kaput. Ez úton önmagának árthat tehát az a fél, amelyik azt állítja, hogy az ő háborúja — *jogi vonatkozásokban is* — totális. Az angol-szászok háború-fogalma, mely ellenségnek tekinti és tekintette mindig, és számos hadi hátránnyal sújtja, az ellenséges nem-kombattánsokat is, kétségtelenül jóval közelebb áll egy «totális háború» fogalmához, mint a kontinensi, és mégis — *eszélyesen* — *ők* még ezt sem nevezik «totális háború»-nak, sőt ilyesmi ellen tiltakoznának, holott talán kevesebb alappal. — Hanem maradjunk egyelőre a múltnál és az előismeretek közlésénél.

Hugo Grotius.

Legnagyobbrészen Albericus Gentilis-től vette át, szorgalmas elmélyedéssel és mély asszimilálással, a nemzetközi jogra vonatkozó alapvető tudományát a hollandi *Hugo Grotius* (vagy, mint korabeli rézmetszetű arcképein áll: Húig de Groot vagy, mint régi magyar nemzetközi jogi íróink mondták: Groot Hugó), (1583—1645), akit rendkívüli tehetsége és tudománya miatt mondhatni már mint gyermeket Parisban, egy diplomáciai küldöttségben való részvétele alkalmával, úgy mutatnak be IV. Henrik francia királynak, mint *de miracle de la Hollande*», «Hollandia csodája», akiről koraérettsége miatt azt is mondták: «*Grotius iam vir natus est* (Grotius mint érett ember született), s akit még a későbbi humanista generáció is, egyszerre neve és tudománya után, mint δ *Μέγας* emleget, s akit széltében a «*nemzetközi jog atyjának*» neveznek. Mindenesetre, bámulatosan penetráns és kulturált, sokoldalú és termékeny elme. Sokoldalú s tehetséges természettudósi, nyelvismereti, költői, vallásos és beljogi irodalmi munkásság közepette, 1609-ben, tehát mint 25 éves ifjú, csak hosszas unszolás után járul hozzá, ha ugyan egyáltalában, hogy első nemzetközi jogi művét, a *Mare Liberum-ot*, kiadják. E művének teljes címe: *Mare Liberum, sive de Jure quod Batavis competit ad Indicana Commercia Dissertatio*. Voltaképpen tanulmány a nyílt tenger jogi állapotáról. Tudományos váza ez az akkor még csak fiatal ügyvéd Hugo Grotius perbeszédeinek egy világhírű hollandi zsákmánybírószági perben, mely kifejezésre juttatta Hollandia tengerikereskedelmi

aspirációit, s amelyben Hugo Grotius a zsákmányoló Holland Indiai Társaság perbeli megbízottja volt.

E nagy feltűnést keltett tanulmányra, mely a tenger szabadságát (eltekintve római időkbeli előzményektől s a spanyol iskolában Fernando Vazquez de Menchaca már korábbi kijelentéseitől) szélesebben először vitatta, Hugo Grotius a tenger szabadságának ellentmondó választ legelőbb, már 1615-ben, egy érdemes és éber skót professzortól, *William Wellwood-tól*, *De dominio maris iuribusque ad dominium praecipue spedantibus assertio brevis et methodica* címen, majd később, az ismert portugál privilégiumok miatt, jellegzetesen, a kései spanyol iskolába tartozó *portugál Séraphin Freitas-tól*, *Dejusto imperio Lusitanorum Asiatico* címen, 1625-ben, majd végül a nagy angol jogásztól, *John Selden-től* (1584—1654), aki, az éppen közben egyre nagyobb tengeri erőre emelkedő Anglia előnyös geográfiai és hatalmi helyzetéből érthetően, szintén az ellenkezőt vitatta, *Mare Clausum, seu de dominio maris* címen, csak 1632-ben kapta meg, amidőn Hugo Grotius már csakhamar Svédország kinevezett követe lett *XIII. Lajos* francia király udvarán, és e minőségében a vitát nem folytatta. De hisz a fejlődés máris Hugo Grotiusnak adott igazat: a tenger szabadságának az újkor elején először általa hangoztatott doktrínája uralkodó lett a nemzetközi jogban. De szabad-e a tenger ma is? Azt hiszem, hogy békében igen. De vájjon a háborúban is? Ha például a tengeri utakat hatalmában tartó legerősebb tengeri hatalom maga is hadviselő fél és egyoldalú érdekei szerint változtat a tengeri zsákmányolás-, blokád- és egyéb jogokon, diktálva egy «saját» tengerjogot, vagy a hadviselők, mindkét oldalon, egy «új» jog szerint eltérnek a semleges kereskedelmi hajók megállítására, megvizsgálására, útból eltérítésére, elzsákmányolására vagy elsüllyesztésére — mégha azok hadidugárakat nem is szállítanak, hanem csak békés kereskedelmüket bonyolítanák le — vonatkozó, igaz, sokban idejüketmulta, de sok egyéb vonatkozásban ma is tiszteletet parancsoló és fennálló nemzetközi jogi szabályoktól? Lehet, hogy a hadi szükség mindezt megindokolja, mégis a tenger szabadságának elve szempontjából, félek, hogy e kérdésekre már nehéz lenne — paradoxálisan — még XX. századbeli

napjainkban is Hugo Grotius szellemében megnyugtató választ adni.

A spanyol iskola fellépésénél egy századdal később, 1625-ben, adja ki Hugo Grotius főművét, mely nevét és tekintélyét századokra naggyá tette. E mű a *De Jure Belli ac Pacis Libri Trés*. Hugo Grotius ezt a művét is, amint már korábbi kisebb nemzetközijogi művét, csak mások hosszas unszolására, adatta ki, írja meg; ez utóbbit már hazájából száműzve, francia földön, Paris közelében, *Senlis* mellett, vidéki magányában, *Président à mortier Henri de Mesmes-nek Baligny* nevű birtokán (közelebről: *Creil* közelében a *Thérain* lombos partjain), 1923 nyarán kezdve meg, majd ősszel Parisban a *Rue de Condé* alatt folytatva, és aránylag rövid kétévi idő alatt fejezve azt be; Parisban is adatja azt ki, a *Rue Saint-Jacques-ban*, *Nicolas Buon* híres nyomdásszal, *XIII. Lajos* francia királynak ajánlva. A mű teljes címe: *Hugonis Grotii De Jure Belli ac Pacis libri trés, in quibus jus naturae et gentium, item juris publici praecipua explicantur*. A mű tehát a természetjogot és a nemzetközi jogot egyszerre adja. *E művéért nevezik Hugo Grotiust a nemzetközijog, de egyszersmind az újkori természetjog atyjának.*

Hugo Grotius hazájában féltékenységekből s egy megvlepetésszerűen jött politikai küzdelemből folyóan, melybe ő hivatalos állásánál fogva mint az egyik hollandi államtartomány (jogszakértő) ügyésze került, szabadságvesztés büntetést szenvedett Hollandia megalkotója, a *Nagy Hallgatag Vilmos* (1533—1584), fia, *Orániai Móric* (1567—1625), részéről, aki Hollandiát államcsínyel, anélkül, hogy magát ki-magyarázta volna, hirtelen államszövetségből szövetséges állammá alakította át; bizonyára helyesen, de e küzdelemben Hollandia legtektintélyesebb államférfiát, Hugo Grotius régi pártfogó barátját (aki őt már mint gyermeket IV. Henrik francia királyhoz diplomáciai útjára magával vitte volt), az öreg *Jan van Oldenbarneveldt-et* is, Hágában, a *Binnenhof-ban*, rövid bírói eljárással lefejeztette, *Hugo Grotius-t* pedig (*Hogerbeets* kollégájával együtt) *életfogytiglani szabadságvesztésre s vagyonelkobzásra íteltette*. *Hugo Grotius* *Loevestein* várában (*Gorcum* közelében) két éven át a többi politikai

foglyoktól is izoláltan elszenvedett, de önmaga által tanulmányokkal enyhített s felesége által önként megosztott börtönéből önfeláldozó és leleményes feleségének, *Maria van Reigersbergh-nek* segítségével romantikus módon megszökik, és, részben gyalog, útját *Franciaországba veszi*, ahol számos nagy pártfogója van. De ezzel egész további életére száműzetésbe kerül országából. Franciaországban előbb tudományos munkálkodásnak szenteli idejét, s ekkor jön létre említett főműve.

Azonban már néhány év után más fordulatot vesz élete. Már kora ifjúsága óta hazájában több külügyi vonatkozású ügygel foglalkozott s diplomáciai kiküldetéseken is járt hazája megbízásából egészen ifjan Franciaországban, majd önálló megbízatással Angliában. E szereplések diplomáciai téren tekintélyt szereztek neki, amit művének megjelenése és sikere még növelt. *Gusztáv Adolf* svéd király régóta szerette volna őt *Svédország* követének megnyerni, de ismételt felszólításai életében sikerre nem vezettek. Később, 1634-ben, e terv valóstítása sikerült *Oxenstierna-nak*, *Gusztáv Adolf* leánya, *Krisztina* svéd királynő, miniszterelnökének. Így lesz a protestáns *Hugo Grotius* 1634-ben, mintegy tíz évre, *Krisztina svéd királynő követe Parisban, XIII. Lajos francia király udvarán*, a katolikus Franciaország és a protestáns vezér-ország, Svédország, között fennállott különös szövetség idejében, *Richelieu* bíborossal, Franciaország nagy állam-miniszterével, mint szemközti partenaire-ral.

A diplomatáknak két örök antagonisztikus típusa került így e két férfiúban egymással szembe, és pedig igen kényes megbízatásban, tekintve hogy a szövetségesek nem nagyon bíztak egymásban. A sovén, eszközeiben éppen nem válogató, sőt egybehangzó leírások szerint egyenesen gonosz *Richelieu* éles ellentéte volt az általános-emberit mélyen tisztelő s messze fölényes kultúrával rendelkező *Hugo Grotius*-nak. Ez ellentétek és a megbízatás természete nem tették elkerülhetővé a két egyaránt nagy férfiú között a kölcsönös kritikát, bizalmatlanságot és huzavonát. Ezért *Hugo Grotius* megbízatásának vége felé el is kedvetlenedett, az erőszakos *Richelieu*-vel szemben egyre tartózkodóbb lett, s végül is

Richelieu miatt, bár már Mazarin bíboros államminisztersége alatt, hagyja ott kiábrándultan követségét és a diplomáciai pályát is, amely pályát pedig szíve mélyén igazi élethivatásának érezte. Ezt mutatja magakészítette sírfelirata is. Halála után ugyanis holttestét visszaszállították hazájába; s szülővárosában, *Delft-ben*, a katedrálisban, —mely előtt azóta szobra is áll, — szimbolikus kiengesztelésképpen száműzetésének okozója, Orániai Móric, sírja mellett, akít különben Hugo Grotius, sem száműzetése előtt, sem alatt, soha nem bántott, helyezték őt nyugalomra. E sírfelirat mint Svédország követét tünteti őt fel. Az utókor azonban a sorsnak hálás lehet, hogy megadta neki, hogy ő ennél jóval több lehetett. Sírfelirata:

Grotius hic Hugo est, Batavus, captivus et exsul, Legatus regni, Svecia magna, tui.

Szépen kiérzik e szavakból a nagyságához képest életében sokat megalázott, mellőzött s e mellőzések miatt belsejében bizonyára sokat szenvedett, még hazája által is ártatlanul börtönre ítélt s száműzött, igen nagy embernek hálája az őt némileg még méltányoló s korában erkölcsileg is oly nagytekintélyű Svédország iránt: «*Svecia magna, tub.* Ime, e hálájáról még sírfeliratában sem feledkezett meg.

Bámulatos és hatásában aligha párját találó nagy művében írja meg *Hugo Grotius* korának — vagy sajátmagának — állásfoglalásait a korában oly nagy feltűnést keltett új jelenségnek, a nemzetközi jognak, kérdéseiben. De *nem azért a «nemzetközi jog atyjai» Hugo Grotius*, mintha ő találta volna fel, vagy akárcsak ő olvasta volna le a természetből, mint nyitott könyvből, ez új jog szabályait, vagy ő írt volna azokról először. Nem. A jog soha nem egy embernek, hanem sokaknak műve, és hogy mennyien írtak nemzetközi jogról előtte, tudjuk. Hanem azért mégis és méltán a nemzetközi jog atyja Hugo Grotius, mert, mint kimagasló mértékben nagy humanista, ő volt az, aki túl jogászai képességein, a görög és római szépirodalmi és bölcséleti írók eszmegazdagságának élvezetes feltárásával és felhasználásával megtalálta nagy

művében azt a stílust és utat, amelyen keresztül korában a humanizmus emelőin nevelkedett olvasóközönség legszélesebb rétegeinek gondolatvilága számára is hozzáférhetővé tudta tenni a nemzetközi jogot, s ezzel élővé tudta tenni azt a nagy tömegek eszmevilágában.

A nemzetközi jog praktikus írója és ismereteinek a közfelfogásba bevivője volt tehát Hugo Grotius. Gyakorlatias-sága, mely egyéb vonatkozásokban is jelentkezett, ez eredményben érezette főleg hatását. De a következőkben is.

Korában dúlt a hadviselés borzalmaiban oly rettenetes *Harmincéves Háború* (1618—1648), és ő gyakorlati érzékkel korának e legaktuálisabb problémájára veti magát. A nemzetközi jog háborús részével, a már kitört háború nemzetközi jogával, a már kitört háború nemzetközi joggal való enyhítésének problémájával, foglalkozik főleg; — azzal, amit ma hadijognak vagy harcjognak nevezünk. Tehát nem a háború megelőzésének vagy kiküszöbölésének nehéz jogával, — aminek ideje akkor még korántsem érkezett el, — hanem egy a joggal könnyebben megfogható, egyszerűbb valamivel, a már kitört háborúval: a már kitört háború enyhítésének jogával. Bár, nagy művét *XIII. Lajos* francia királynak felajánló bevezetésében, *XIII. Lajos* erényeként magasztalja, voltaképpen, amit *XIII. Lajos*ról mond, *Hugo Grotius* maga hajtotta végre, és ez talán legnagyobb tette: *de bello pacis gerere negotium*», a háborúban is szolgálta a béke ügyét. A hadviselés módjainak enyhítéseit *semperamenta-knak* nevezi és ilyenek után kutat; s azután azok alkalmazhatósága s alkalmazandósága felől meggyőzni, rábeszélni, és így hatni igyekszik. Ugyanis a korábban egységes keresztény Európában addig ismeretlen öldöklések, kínzások s rablások folytak az Európa civilizációját századokkal visszavető, a saját korában «*Nagy Háború*»-nak nevezett *Harmincéves Háború*ban. Európa mindezekről szabadulni igyekezett. *Hugo Grotius* mutatta meg az utat; ez az út: a nemzetközi jog, a *jus gentium*, — amint már a spanyol iskola és *Alberico Gentili* nevezték, és *Hugo Grotius* is nevezi az új jogot.

**Az újkor hajnalán megszületett új jognak, az igazi
jus gentium-nak, a «népek jogának», a «nemzetközi
jognak», tartalma és elnevezései. Richard Zoueh
és Jeremy Bentham közreműködései e téren.**

A «háború és béke jogá»-ról kell szólanom mai előadásomban. Milyen jogáról? Nem a beljogáról, — mert ilyen is van. Hanem a «nemzetközi» jogáról kell szólanom. S íme, látjuk, hogy ezt a nemzetközi jogot nem nevezték mindig nemzetközi jognak, hanem születése után nyert első neve az oly felemelően hangzó: *jus gentium*, a «népek joga». Talán nem fog ártani, sőt a világosságnak használni fog, ha annak a valaminek, amiről szólanom kell, a tartalmáról és nevééről is szólok valamit. És azt hiszem, hogy a pillanat, amikor szólhatok, éppen elérkezett. Hugo Grotius éppen a Harmincéves, a «Nagy Háború», borzalmai között beviszi Európa népeinek tudatába, hogy van egy új jog, a *jus gentium*, a «népek joga». Ahol a legnagyobb a szükség, készen a segítség, — szól a magyar mondás; vagy (hisz gazdagok vagyunk mondásokban): a legnagyobb mester a szükség. A gondolkodni, akarni és teremteni képes emberi agy az ember leghatalmasabb fegyvere az életfenntartásban — és a haladásban. A szükség munkára, teremtésre kész, csodákat műveltet.

De lássuk e nevet: *jus gentium*, a «népek joga», vagy, amint régi magyar törvényeink is nevezték: «népjog» — éppúgy, amint széltében mondjuk ma is «Népszövetség» a hivatalos «Nemzetek Szövetségé»-vel szemben. A «népjog» elnevezés a magyarban nem gyökeredzett meg. De a többi

civilizált népek ezt a szép, archaisztikus elnevezést még ma is teljes polgárjoggal használják, amint a múltban használták; sőt a német nép úgyszólván csak ezt használja ma is. Spanyolul: *derecho de gentes*, a spanyol első nemzetközi jogi iskola tagjai, a spanyol államférfiak s V. Károly császár, ha spanyolul beszélt, így mondtották; franciául: *droit des gens*; angolul: *law of nations*; olaszul: *diritto delle genti*; németül ma is úgyszólván kizárólag: *Völkerrecht*.

A *jus gentium* s mind ez aequivalensei római jogi maradvány, — íme, ismét a római kultúra, melynek folytatói vagyunk, — jobbanmondva római jogi analógia, és ezúttal egy rossz analógia. Ilyesmit a nyelvek a szóhasználatokban gyakran követnek el. A római jogi *jus gentium* egész más valami volt, mint amire az újkor hajnalán a *jus gentium* elnevezést felvették és csodálatosan egyszerre *urbi et orbi* egyöntetűen használták. A római jogi *jus gentium* magánosok közötti jog, a római magánjognak egy ága, az, amelyik nemcsak *civis romanus-ok*, hanem *peregrinus-ok* között is érvényes; ez az eltűnt római egyhatalmi rendszernek volt intézménye, mely Rómát nem is élte túl. Talán éppen az, hogy a jog, melynek jelzésére e jel korábban szolgált, nem létezett többé, de a jel a régi élő tartalom nélkül az akkor még mindig használt latin szókinsben jelen volt, tette lehetővé, hogy az újkor hatalmas új jelensége, új joga, a nemzetközi jog, hatalmába kerítse s a saját nevévé tegye a gazdátlan jószágot. Inkább *jus fetiale-nak* kellett volna szigorú logikával nevezni az új jelenséget, ha a római jogban keresnek analógiát az új jelenségnek első szemléllői. Aminthogy 1650-ben, tehát már 25 évre Hugo Grotius főművének megjelenése után, az oly mély jogászai elmével író, a béke nemzetközijogát a római magánjog rendszerének analógiáján részleteiben is először jogi rendszerbe öntő, nagy tekintélyű (fejedelmi származású), angol jogász, *Richard Zouch (Zuchaeus)*, (1589—1660), Albericus Gentilis utódja a katedrán, *Juris et judicii fecialis sive juris inter gentes et quaestionum de eodem explicatio* jellegzetes címmel megjelent s szintén századokra kiható művében erre a tudós nyomatékával rámutatott. Ő a maga részéről a *jus gentium* (népek joga) helyett szövegeiben mégis nem annyira a *jus*

fetiale-t, bizonyára idegenszerű mellékízei miatt, hanem műve címében második helyen megadott «*jus inter gentes*» (népek közötti jog) elnevezést használja, — amint ezt különben folyó szövegekben már a spanyol iskola tagjai és Hugo Grotius is használni voltak kénytelenek. *Richard Zouch* szerencsével elnevezésként is forgalomba tudja hozni előbb szűkebb tudós, majd szélesebb körben a kontinensen is e körülíró kifejezést (*D'Aguesseau*, XV. Lajos minisztere, így írja fiának). Kétségtelen, hogy ez az elnevezés a *jus gentium*-nál pontosabb. Mégis ez eredeti első formájában nem volt alkalmas a fennmaradásra, mert nehézkes. A nyelvhasználatok gyakran szeszélyesek, nem könnyű nekik parancsolni; de különösen nem szeretik a nehézkeségeket, más hibákat könnyebben, sőt néha egyenesen előszeretettel, elviselnek.

A sok mindenben szerencsésen újító angol utilitárius jogbölcsész, *Jeremy Bentham* (1748—1832) teszi csak meg, jóval később, és téteti meg az emberiséggel az új jelenség nevének megválasztásánál a következő és ezidőszerint utolsó lépést. A nehézkes «népek közötti jogból» (voltaképpen: «jog a népek között») ő csinál egy mindig közvetlenebb melléknévi használattal: «nemzetközi» jogot. Igazában ez semmi más, mint a lényegében *Richard Zouch* által megtalált, «*jus gentium*»-mal összetévesztésekre többé alkalmat nem adó «*us inier gentes*» latin elnevezésnek modern nyelvekre való fordítása. *Jeremy Bentham* az általános békéről, *Plan for an universal and perpetual peace*, a francia forradalmat közvetlenül megelőző eszmeforrongási időkben, az 1786—89 években, írt művének még más három rokontárgyú kisebb művet is felölelő főcímében: *Principles of International Law*, használta először az «*International Law*» elnevezést. A többi kis művek közül az elsőnek címe is: *Objects of International Law*. E mű egyes részei és címe a kontinensen francia fordításban a genfi *Louis Dumont* fordításai révén hamarabb váltak ismertté, mint az eredeti mű, mely a reakcionárius III. György király alatt Angliában nem jelenhetett meg, s angol nyelven csak posthumus műként jelent meg Browning kiadásában, 1838-ban, mint különben Bentham-nek sok más irata is. A francia forradalom segítette a kontinensen hirte-

len elterjeszteni e kifejezést francia nyelven: «*droit international*». Ez érthető, hisz ezzel egyidejűleg a francia forradalomban az államoknak népi államokká való válása, sőt az államhatároknak a «*nemzetek*» (*nations*) elterjedési határaival való összeesése mint egyelőre igen elmosódott követelmény, vagy legalább is mint ideál, először lesz egyidőre jelszó. Az új elnevezés, bár igazában nem ezt fejezi ki, későbben egyidőre valóban vehiculumává válik ez új eszméirányzatnak. Ez egy politikai posztulátum, mely időközönként később hangosabban is jelentkezik; így az *olasz* egység kialakulásánál; majd legutóbb redivivus volt a német («*völkisch*») mozgalomban; anélkül, hogy valaha valóságos szubjektív nemzetközi joggá vált volna. De szívesen halljuk azt s szívesen engedjük átsillanni mint ideált nemzetközijogi szólásainkon; «*népi*» is, «*nemzeti*» is, egyszerre archaisztikusan és modernül újítóan hangzik. Másként is mindkettő, de különösen az utóbbi, a francia forradalom liberális gondolkodásával nyert először erőt. Nem csoda, ha a XIX. század egyszerre felkapta a «*nemzetközi jog*» ily ideális aspirációkat is kifejező, de főleg magát a túlélt helytelen római jogi analógiától megszabadító s nyelvhasználati tekintetben is oly könnyed kifejezést. — Azóta elnevezés tekintetében sajátságosan egy épp ellenkező újítási javaslat merült csak fel, mely viszont rámutat arra, hogy a valóságban mégis nem a nemzetek, hanem csak az államok a nemzetközi jog jogalanyai; a nemzetközi jog nem «*nemzetek*», hanem «*államok*» közötti jog. Már Immanuel Kant 1797-ben megjelent, *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* című művében konstatálja, hogy voltaképpen leghelyesebb elnevezés lenne a «*Staatenrecht*». De ő sem használja azt, éppoly kevéssé, mint jóval később Franz von Liszt, aki ezt szintén csak konstatálja. Nehéz is az általános szóhasználat ellen tenni.¹

¹ És kérdés, hogy szebb-e, s hangulatkeltés szempontjából is kívánatosabb volna-e az «*államközi jog*» elnevezés; hisz nemcsak rideg valóságokat óhajtunk folyton hallani még elnevezéseinkben sem. Ezek is gyakran nemcsak valóságot, de aspirációkat is igyekeznek kifejezni. Egy nagy kultúrjelenség nevéből megtagadnók ugyanezt a lehetőséget? És vájjon a rideg valóságra való törekvés is oly biztosan ki volna-e

Richard Zouch és *Jeremy Bentham* elnevezései között csak grammatikális különbség van, jelentés-tartalmi különbség magát a jelzett fogalmat illetőleg nem merül fel közöttük. Mind a «népek közötti jog», mind a «nemzetközi jog» tisztán utal arra, hogy az újkori új jelenségről, az államok társadalmában e társadalom egyes tagjainak egymás közötti életviszonyait szabályozó új jogról, van szó, és semmiképpen nem a római magánjog *jus gentium-ágáról*. Ezt az értelmezési veszélyt csak a latin «*jus gentium*» elnevezés rejthette magában. De a valóságban a római jogi és az újkori *jus gentium* között mégis volt valami analógia. Más ponton ugyanis nagyon is éreztek a kettő között analógiát: de a vonásbeli kapcsolat a kettő között főleg nem logikai, hanem érzelmi jellegű volt. Logikai csak annyiban, hogy a római időkbeli *jus gentium* is más *népéknél* is megtalálható jog, egy magasabb *jus naturale*, volt, sőt a későbbi időkben, főleg a császárság ideiben, egy nagyon kis részében, éppúgy mint a *jus fetiale*, államok közötti viszonyokra is vonatkozott, ha államok közötti jog nem is volt.

ezzel az újító elnevezéssel elégitve? Hisz a nemzetközi élet új fejlődései mellett egyre szaporodnak az államokon kívül a nemzetközi életnek más jogalanyai is; s így az újítással, mire elkészülnék vele, neni-e jutnánk új pontatlanságokba? Más volna, természetesen, a helyzet, ha a nyelvhasználat, mondhatnók *par esprit de géométrie*, az «államközi jog» elnevezést szélteben felkarolná. De ezt a változtatást csak valamely tényleges szükség kielégítése váltaná ki, ilyen pedig egyelőre nem mutatkozik. S különben is e nyelvhasználat nem a mi magyar nyelvünk, hanem főleg a francia és angol nyelvek terein dőlné el; már pedig a «*droit interétalique*» s az *unter state law*», de a német «*zivischentaatliches Recht*» sem bírnak sok kilátással az általános elterjedésre. A «nemzetközi jog» elnevezés erőszakos száműzetése nélkül, hanem *amellett* használva, az «államközi jog» elnevezés, mindenesetre, igen megállja helyét, sőt hasznos szolgálatokat tesz, például a *valóságos* nemzetközi jog igazi jellegének *különös* kiemelése céljaira. De viszont a «nemzetközi magánjog» helyett «államközi magánjog» megjelöléssel élni már semmiképpen nem is lehetne, mert, mint tudjuk, a nemzetközi magánjog a legkevésbébbé államok, mint ilyenek, közötti jog. (Lásd szerzőnek *A nemzetközi jog eredete*, stb., 41—62 old.) Oly nagy jelenségek, mint a nemzetközi jog, nem változtathatják minduntalan minden egyes logikusabbnak látszó név felmerülésével évszázados elnevezésüket. A legszebb elnevezés, kétségtelenül, a legrégebbi marad: «*jus gentium*», «*a népek joga*».

De főleg: valamint a római magánjog a *jus gentium-agában* enged merevségéből, ha arról van szó, hogy a peregrinus-okban is el kell ismerni az embert s jogokat kell nekik adni, vagyis bennük az általános-emberit tisztelni kell, s valamint az említett későbbi római *jus gentium* is így gondolkozik még a *hősiesekről* is, éppenúgy az újkori *jus gentium-nak* mélyén ott van a megtalálása az általános-emberinek az emberiség egyes szétszakított részei, — a népek, a nemzetek, az államok, — között, éspedig most már túl a kereszténységnek, paradoxálisan, szűknek bizonyult határain. Az általános-emberinek alapjain, a közös emberi természet elismerésén, való felépítése az összemberi közösségnek szemben a népek, a nemzetek, az államok szűkebb, széthúzó érdekeivel, a partikularizmusokkal, az elfogultságokkal, ez az alap jellege és mozgató ereje egyaránt az ókori és az újkori *jus gentium-nak*. Ez, ha nem logikai, de tagadhatatlanul közös, és mély, érzelmi vonás közöttük. És elegendő volt ahhoz, hogy az újkor hajnalán Amerika felfedezésekor s az európai «lakóhely» nemzeti államokra szétesésekor, a vallásháborúk dúlásakor, felfigyeljen rá az emberiség, és a *jus gentium* szó, a «népek joga», az új értelemben is visszhangot találjon a szívekben. Ily alapokon, ily állapotok között és ily felfogással igen is nagy volt az analógia az ókori és az újkori *jus gentium* között. Még *Gaius* klasszikus meghatározásán a római *jus gentium-ről* sem kellett sokat változtatni, hogy eljussanak az újkori *jus gentium* fogalmáig; talán csak az *unter omnes homines* helyébe *unter omnes gentes*»-t kellett tenni: «*Quod vero naturalis ratio inter omnes gentes constituit, id apud omnes populos custoditur vocalurque jus gentium.*» Vagy még egyszerűbben, úgy amint *Francisco de Vitoria*¹ mondja: «*Quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit, vocatur jus gentium.*» Csak nem szabad folytatni *Gaius* szövegét: «*quasi quo jure omnes gentes utuntur*», mert ez már világosan csak a római jog *jus gentium-ára* illik.

¹ Lásd 40. old.

Még valami Hugo Grotius-ról.

Mivel *Hugo Grotius*-nak főcélja egy a háború borzalmaint enyhítő nemzetközi jog életrehívása volt, csak természetes, hogy javasolt *demperementa*-mak elfogadtatásáért ő is az általános-emberire, a közös emberire, appellál. A *jus gentium*, a «népek joga», elnevezés segítségére jön. Éppen az általános-emberire vonatkozólag írt *Hugo Grotius* oly meggyőző dolgokat, e téren talált az ókori irodalmakban, azoknak bámulatos ismerete mellett, gyönyörűbbnél-gyönyörűbb idézhető helyeket.

Mert ragyogó tollú, de egyszersmind diplomatikus író is volt *Hugo Grotius*, aki tudta azt is, hogy, ha írói sikert akar elérni, miről nem szabad írnia; ez is hozzájárult irodalmi s ennek nyomán egyéb gyakorlati sikereihez. Bár oka lett volna bőven rá, egyetlen korabeliét nem bántja, nem kritizálja; korának eseményeit, — amit ma sajnálhatunk, — egyáltalában nem is említi. Példáit mind az ókori klasszikusoktól veszi. De így is mindenki megérti, és amellet szívesebben is olvassa. Így építi fel tisztán az általános-emberinek alapjain és fejleszti az újkori nemzetközi jogot annak az ókori klasszikus világirodalomnak segélyével, amelynek kora, — s ez is meglepő paradoxon, — nem is ismert még nemzetközi jogot.

Hugo Grotius hatása korára és az utókorra csak e mélyebb okok és részletek ismerete mellett érthető meg. S e hatás egészen rendkívüli volt. Csak példaképpen hozok fel egy-két részletet ennek illusztrálására: Amikor *Gusztáv Adolf*, a harmincéves háborúnak e csodálatos és általánosan tisztelt nagy alakja, s egyszersmind az újkori hadászat megalkotója, orv

golyó által találva, a lützeni csata alkalmával elesett (1632), sátrában párnája alatt *Hugo Grotius* művét találták meg; s a legenda különben is járta, hogy *Hugo Grotius* könyvét hadjárataiban magával hordozta. Vagy: *Hugo Grotius* nagy műve máig 80 kiadást ért el. Könyvét 150 éven át intenzíven olvasták; igaz, akkor viszont rohamosan avulni kezd, jeléül annak, hogy ez idő alatt az általa megindított irányban minő nagy lépéseket tett előre az emberiség; később igen sok posztulátuma magátólérthetőségnek tűnik már fel; azonkívül változik maga a nemzetközi élet, a kabinetek technikája, stb. Mégis a fordulópont *Hugo Grotius* közvetlen hatása tekintetében csak 1775 körül áll be. Továbbá: «*Hugo Grotius De jure belli ac pacis libri tres nagy művének magyarázatára*» *Károly Lajos*, a nagyműveltségű pfalzi választó, *pfalzi Frigyes-nek*, a csehországi *Winterkönig-nek*, fia, sokáig a németbirodalomi protestánsok reménye, már 1661-ben, *Heidelberg-ben*, a már 1386-ban alapított régi német egyetemen, katedrát emelt volt *Hugo Grotius* leghűbb tanítványa, *Pufendorf Sámuel*, részére; majd példáját követték majdnem minden egyetemen; így jött létre az ő művének hatása alatt magának a nemzetközi jognak egyetemi oktatása is. (De így jött létre az egyetemeken a nemzetközi jog és az újkori jogbölcselet egyesített tanszéke is, mert *Hugo Grotius* főművével nemcsak a nemzetközi jogot, hanem az újkor megifjodott természetjogi jogbölcseletét is megalapította. De e két tudományág között némely egyetemen még mindig fennálló e szoros kapcsolat ma már, természetesen, indokolatlan.)

Még valami Richard Zouch-ról. A béke nemzetközi jogának nála először előtérbe kerülése a háború nemzetközi jogával szemben.

A háború és béke kérdésének szempontjából nem érdektelen egy szimptomatikus részletnek a *Hugo Grotius* után időrendben legközvetlenebbül következő, már említett *Richard Zouch*-csal kapcsolatban felemlítése. *Richard Zouch* már 1650-ben szemben összes elődeivel úgy érzi, hogy a nemzetközi jog anyagának tárgyalásánál a háború helyett a *békével* kell előbb foglalkoznia.

Szemben a spanyol iskolával, *Albericus Gentilis*-szel s *Hugo Grotius*-szal kik műveikben még elől, vagy éppen kizárólag, a háborút említik és annak jogát tárgyalják, ő tárgyalja először művében mindenütt előbb a békés nemzetközi állapot kérdéseit, *a béke jogát*. Azóta is *Zouch* sorrendje maradt meg, kivétel nélkül mind az utána következő nemzetközi jogászoknál. Szigorúan jogi rendszerbe is — nagyban és egészben a római magánjogi anyagnak *Gaius* és *Justinianus* császár *Institutio*-i által követett beosztásai alapján, azoknak a dolog természete szerint némi módosításával: *status*, *dominium*, *debitum*, *delictum*, — először ő szedi ugyancsak a *béke* nemzetközi jogi anyagát, —amely beosztási rend sokáig, sőt nagyban és egészben mindmáig, szintén megmaradt. Fejlődések mérföldkövei ezek a jelentékteleneknek látszó külsőségek is. Azt is mutatják, hogy a háborúk korszakából a béke korszaka felé haladunk. Leszögezhetjük valóban, hogy ez a kétségtelen fejlődési iránya az emberiségnek.

A még irenistáknak nevezett első pacifisták.

Hugo Grotius idejében, illetőleg már előtte, egy egészen más irányzat is keletkezett, mely a háború kérdésével foglalkozott, de az élő nemzetközi jogon kívül. Ennek az új irányzatnak a főképviselője Hugo Grotius-nak akkor már rég elhalt nagy honfitársa, *Rotterdami Erasmus* (1467—1536), volt, különösen: *Institutio principis christiani (saluberrimis refeda praeceptis)* (1515) és *Querela pacis (undique gentium ejectae profligataeque)* (1516) című, korukban nagy feltűnést keltett műveivel. *Irenisták-nak* nevezték őket, a görög «eiréné» (*ἡ εἰρήνη*) szótól, mely békét jelent. Ez volt azokban az időkben a neve a pacifistáknak; ezek voltak az első pacifisták. Ők e kérdésben szigorúan az ősi keresztény erkölcs talaján akartak maradni s nem alkudtak meg semmiképpen a háborúval, mint ezt a későbbi keresztény erkölcs tette. Látták e mellett a háború rendkívüli kártékonyágát minden vonatkozásában, mint mondták, és arra a végső konzekvenciára jutottak, hogy a háború minden lehető eszközzel üldözendő. *Rotterdami Erasmus-on* kívül ez irányzat képviselői között voltak spanyolok is, de korántsem a spanyol nemzetközi jogi iskola tagjai közül, azok ennél realiztikusabban voltak. De Angliában is *John Wycliff* és *Thomas Morus* ezen az oldalon állottak. A spanyol irenisták — melleleg megjegyzem — a mohácsi vészből kifolyólag élénken foglalkoztak velünk magyarokkal is és a többi török hódoltság alá került népekkel. Hisz a mohácsi vész folytán özveggyé lett *Mária* magyar királyné V. *Károly* német-római császár s

spanyol király nővére volt és özvegységében egyenesen fivéréhez Madridba menekült, később a Németalföld kormányzója lett, de Madrid mellett az *Escorial-ban* van eltemetve. Így ott közvetlen érdeklődésre tarthatunk számot. Már a spanyol, és éppen a spanyol Németalföldön író, *Juan Luis Vives* művei érdemelnek e tekintetben említést: *De Europae dissidiis et hello turcico dialógus* (éppen 1526 őszén), *De conditione vitae Christianorum sub Turca*. A praktikusabb irenisták gondolata ugyanis az volt, hogy a háborút ki kell zárni a keresztény népek köréből avégből, hogy a kereszténység teljes erejével az izlám ellen fordulhasson. Mellesleg megjegyzem, hogy a mi nagy *Pázmány Péter-ünk* is egy hasonló, a háborúval még inkább megalkuvó pacifista tervvel fordult saját idejében *VIII. Orbán* pápához; miután *II. Ferdinánd* császár azt elfogadta, ennek a pápával való elfogadtatása volt római útjának célja (melynek *II. Ferdinánd* által utólagosan megtérített költségeiből alapította különben nagyszombati egyetemét). A terve: örök béke és szövetség a katolikus világban, de egyesült erővel háború egyrészt nyugaton az eretnekek, másrészt keleten a törökök ellen, azaz egy örökbéke-szövetség szűkebb körben, de kettős ellenséges fronttal kifelé. íme látható, hogy hazánk korabeli nagy tudós államférfiai is koruknak eszmevilágában éltek és kivették részüket a korokra váró munkákban, így a háború és béke kérdésében is.

Hugo Grotius, aki az irenistáknál praktikusabb volt s a reális életet sokkal közelebbről figyelte és követni igyekezett, és nem egy utópista, de az életképes jog fejlesztője akart lenni, érezte, hogy az életet nem lehet annyira megrendszabályozni, még a jog segítségével sem, mint az irenisták akarták volna. A háború nagy csapás, és csak a jogos megengedett, mégis elég, ha a jog a már kitört háborút némileg mérsékelni tudja. E mérséklés marad *Hugo Grotius* főproblémája. És mégis némi koncessziót tesz az irenisták irányzatának is. És ennek a koncesszióknak óriási jelentőséget tulajdonítottak némelyek legújabbban a világháború befejezése, tehát 300 év után, különös à propos-val *Hugo Grotius* főműve megjelenésének 300 éves jubileuma alkalmából, 1925-ben. *Hugo Grotius* e koncessziója nagyon mérsékelt volt és abban állott, hogy *Hugo Grotius*

már nem, mint előtte a spanyol nemzetközijogi iskola tagjai, kizárólag mint a nemzetközi önbíráskodás formáját tekinti a háborút, — ezeket a jogi konstrukciókat tartja ugyan meg főleg ő is, mert hiszen mint kora felfogásának visszatükrözője nem tehet mást, — hanem nála jelentkezik először komolyan az az új gondolat is, hogy a háború, akár *justum*, akár *injustum*, mindenféleképpen nem kizárólag a két ellenfél ügye, és nem pusztán a jogaiban sértett félnek önbíráskodása, hanem mindig önmagában véve megzavarása az államok társadalma egész rendjének; az államok társadalmának többi tagjai sem maradhatnak tehát tétlenül ezzel a jelenséggel szemben, hanem arra reagálniuk kell. «*Boldog az a fejedelem, — mondja — aki egy másikkal szemben elkövetett jogtalanságot mint önmaga ellen elkövetettet érzi.*» Vagyis kívánatos a reagálás az államok társadalmának minden tagja részéről a háború felidézőjével szemben, mert az az összeség rendjét zavarta meg. Mindenesetre, ez az új felfogás haladás volna a középkor szkolasztikájával és a spanyol nemzetközi jogi iskola doktrínáival szemben.

De Hugo Grotius úgy véli, hogy adott esetben legfeljebb bizonyos «*colloquium*» segíthetne a bajon, bizonyos tanácskozás, háború esetén, az államok társadalmának többi tagjai részéről. És messzebbmenő konzekvenciákat még nem von le ebből a nemzetközi jogászok között mindenesetre nála először megjelenő új gondolatból. Konstatálhatjuk, hogy még jóval később is, midőn e gondolatkörben a világháború után, a XX. században, a Nemzetek Szövetsége megjelenik, bárha ez intézményben messzebbmenőként tervezett eszközök is állottak rendelkezésre, adott esetekben a *colloquium*-okon túl valóban nem igen tudott jutni a gyakorlati valóság. Ez is, még 300 év után is, igazolja Hugo Grotius gyakorlati érzékét nemzetközi vonatkozások és lehetőségek megítélésében. Azt hiszem, hogy a helyes realitási érzék, amint a külpolitikaiaknak, úgy a nemzetközijogászai képességeknek is az igazi magas mértéke.

Hugo Grotius-t követő nagy természetjogász-nemzetközijogászok.

Hugo Grotius után mintegy 150 éven át hosszú sora következik az őt követő természetjogász-nemzetközijogászoknak. Úgymint: A már több vonatkozásban említett báró *Pufendorf Sámuel* (1632—1694), professzor, államférfi és hisztoriografus, első tanára a nemzetközi jognak egy egyetemi katedrán, s igazi, öntudatos függetlenítő je a nemzetközi jognak a teológiától, a protestánstól is, s ami csodálatosan nehezebben ment. *Thomasius Keresztéig* (1655—1728), professzor, akinek nagy érdeme, hogy a jogot és erkölcsöt általában először választotta el élesen és tudományosan egymástól. Ennek legfeljebb késői volta fölött csodálkozhatunk. De tény, hogy ő állította fel ezt az elválasztást követelményként, aminek rendkívüli nagy jelentőségét felfoghatjuk, ha elképzeljük, hogy előtte például oly nagy férfiak is, mint Hugo Grotius, írásaikban az erkölcsi szabályokat a jogi szabályoktól *élesen* meg nem különböztették; ez is egyik oka, hogy szövegeik napjainkra avultakká váltak és kritika nélkül s közvetlenül már nehezen idézhetők. *Báró Wolff Keresztéig* (1679—1754), a nagy hallei filozófus, rendkívül gazdag és átfogó munkásságában többek között a *Civitas Maxima*-nak, a nemzetközi társadalom e szerencsés és sokat használt szinonim kifejezésének is, megtalálója. *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646—1716), a nagy matematikus, természettudós, bölcész és politikus, a porosz tudományos akadémia megalapítója, aki szintén műveli, sőt előbbreviszi, — különösen, már poziti-

vista érzékkel, a közben megszorodott államszerződések gyűjtésének és közzétételének megkezdésével (1693), de a nemzetközi jog lényegét illető igen mély, bár erőszben viszont még természetjogi, bevezető, fejtegetéseivel is, — az azokban az időkben úgyszólván minden nagy elmét megragadott új jelenséget, a nemzetközi jogot. *Cornelius van Bynkershoek* (1673—1743), Hugo Grotius már kiemelt¹ későbbi, gyakorlati és életképesekké vált gondolatokban oly termékeny nemzetközi-jogász honfitársa, egyszersmind nagy köz- és tenger-jogász, a holland legfelsőbb bíróság elnöke. *Emericde Vattel* (1714-1767), a svájci, neucháteli születésű, Szászország által a berni kormányánál akkreditált, szép stílusú, tudós diplomata, aki először ír nem latin, de francia nyelven, a következő egy teljes század gyakorlati diplomata-generációi számára a gyakorlati szokásjogot bemutató, kora színvonalán álló, doktrínájában, bár utoljára, még természetjogra alapított nemzetközi jogot, a gyakorlatiasságánál és nyelvénél fogva annyira közkedvelté vált, közismert, már előbb is említett, sőt idézett² művét, *Le Droit des Gens ou principes de la Loi Naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains* (1758) címen, miután a ryswicki békeszerződés (1697) óta a francia lett már a diplomácia nyelve. De sok más között közöttük van *Johann Wolfgang Textor (Weber)* (1638—1701) is, államférfi és professor, Goethe anyai-ági dédatyja, akinek tiszteletére Goethe a Johann Wolfgang keresztnevet is kapta, s aki először töri meg a tiszta természetjogi gondolkodást a nemzetközi jog terén; számára a természet figyelése csak irányító —vagy mint későbbi honfitársa, Thomasius Keresztély, mondja «*consilium*»-ot nyújt—a jogalkotásra, míg a való jogalkotás történik «*mediante gentium exercilio*». Valamint *Samuel Rachel* (1628—1691), az előkelő funkcionárius-családból származott, s bár tehetségénél fogva kis német államának fejedelme által neveltetett, de elárvaltán korának primitív nevelő-intézetekben fiatalságában oly sokat szenvedett, később a grotiusi lelkületű, kiváló professor és diplomata, aki többek között

¹Lásd 54. oldal.

²Lásd 55. oldal.

az ó-görög achaii, svájci és a korában alig elmúlt németalföldi, már történelmileg létezett béke-szövetségeket is először tanulmányozta, és már korában a Nemzetek Szövetségéhez hasonló béke-szövetség megalkotását az európai államok között ajánlotta. Mint látható, Hugo Grotius után is a nemzetközi jog továbbfejlesztői mind többnyire tudósok és gyakorlati diplomata- vagy államférfiak egyszerre, s hozzátehetem, ha most nem is mutatom be, közel két évszázadon át kevés kivétellel németek voltak.¹

¹ Lásd némileg közelebbről szerzőnek már idézett munkájában, *A nemzetközi jog eredete*, stb., Budapest, 1942, 327—328. old.

A pozitivistá nemzetközijogászok.

Majd ezek után a XVIII. század második felétől kezdve, szemben a természetjogi irányzattal, az úgynevezett pozitívizmus kora következik a nemzetközi jogban. Az eszmék világát elhagyta az emberiség, a tekintélyek ereje megdőlt. Mint a bibliához, úgy jártak addig a tekintélyek műveihez megfjtéseket keresni; a tekintélyek pedig egyre olvasták le a természetből a «*ratio*», a (*raison*), az «esz» által onnan leolvasni diktált megfjtéseket. Ezekkel szakított a pozitívizmus; számára kizárólag két forrása van a nemzetközi jognak: az érvényesen megkötött államszerződés és a bizonyítható jogszokás. Ezzel a nemzetközi jog kétségtelenül pozitívabb lett, talán közelebb is jutott az élethez; de nem hiszem, hogy minden vonatkozásban; például mindjárt a jogforrásoknak szűkkeblű kezelésével, ami talán nem egészen az élet; hisz az államszokás s a diplomácia nemcsak az államszerződésekre s a szokásjogra hivatkoznak jogi reklamációk esetén, hanem «jogelvek»-re is, és nem is olyan nagyon ritkán; ez pedig többé-kevésbé természetjog; talán ma is az. A pozitívizmus haladást jelentett tehát bizonyos, de visszaesést sok más vonatkozásban. Az így előállott helyzet, kétségtelenül, korrektívumokra szorul. Ezt valószínű a jövő egyik feladata. Talán, a jogforrások között a kezdetben kizárólagos, de ez első helyről lekerült természetjognak, esetleg más elnevezés alatt, pl. mint «általános jogelvek», az államszerződések és a jogszokás után harmadik helyen való rehabilitálásával, — aminek máris van kísérlete, sőt kezdete.

Mindenesetre a természetjog megszakadásának első követ-

kezménye volt, hogy sok minden, ami nemzetközi jognak tekintett korábban, mert egybehangzó doktrína létezett reájuk vonatkozólag, a pozitívizmussal egyszerre megszűnt volna nemzetközi jog lenni, mert jogszokás viszont nem volt bizonyítható. Az élet egyszerre egy igen szűkszavú és hézagos, rendszertelenül kiképzett, úgynevezett pozitív, tételes, nemzetközi jog birodalmába került, — és abban botorkál talán napjainkig.

*

Az a nemzetközi jog, amely Hugo Grotius után következik, még be sem várva egészen a természetjogi iskola kimúlását, máris egészen más álláspontra helyezkedik a háborúval szemben, mint Hugo Grotius és a prae-grotianusok tették. A Hugo Grotius-t követő időkben, különösen az új pozitivisták nemzetközi jog szerint, a háború egy joggal meg nem fogható természeti jelenség; ami kitörését illeti, olyan erő, amellyel a nemzetközi jog megküzdeni nem képes. Arra a reális álláspontra helyezkedik tehát: miért vállalkozzék olyan feladatnak megoldására, amelynek ereje eszközeit meghaladja és amely feladatnak nem tud megfelelni? A már kitört háború lefolyásának enyhítése nagyban és egészben még joggal megfogható cél, de semmiképpen sem ilyen a háború kitörésének megakadályozása, így látta ezt mindjárt a Hugo Grotius-t időbelileg nem is oly távolról követő nemzetközi jog: a jognak más feladata a háborúval szemben, mint szabályozni a kitört háború lefolyását, nem igen lehet. Hugo Grotius maga is befolyt egy ily gondolkodás kialakulására, hisz, mint említettem, főleg a háború mérséklésének problémájával foglalkozott, és a háború megelőzésének problémájával jóval kevésbé. Itt van tere a jognak; itt az érdekek bizonyos egy irányban ható közössége találkozik, és találkozik bizonyos közös humanitási érzés, ami a közös civilizációnak folyománya; itt lehet világos szabályokat teremteni s gondoskodni arról, hogy azok a kombattánsok előtt ismertté váljanak, és lehet betartatni azokat disciplina által a saját csapatokkal, — s ez a disciplina az illető hadviselőnek is csak saját erejét növeli, — hadi represszáliák által pedig az ellenféllel. Ez a jog a háború lefolyását enyhíti. De nincs oly jog, amely a háború kitörését képes lenne és ambi-

cionálhatná megakadályozni. Végül is ez akkor új jog-felfogás tételévé vagy legalább is következményévé válik az is, hogy nincs jogi különbség *bellum justum* és *bellum injustum* között; a háború jogi felelősség nélkül kitörhet, és a háborúk kitörésének egyetlen, vagy legalább is fő következménye, hogy a béke nemzetközi joga egyszerűen kilép az alkalmazásból és helyébe lép a háború nemzetközi joga: a hadviselők között a diplomáciai összeköttetések megszűnnek, a békés nemzetközi szerződések kötelező ereje megszűnik, de életbelép egy új jog, — mondjuk egy másik kötete a nemzetközi jognak, — a hadijog vagy harcjug. Ezt az állásfoglalást a háborúval szemben nevezzük — még ma is — a klasszikus nemzetközi jog állásfoglalásának.

Az úgynevezett «új» nemzetközi jog.

Ezzel a klasszikus nemzetközi joggal és ennek állásfoglalásával a háborúval szemben élt a világ Hugo Grotius után — nem tudom, meddig, mondhatnám, a világháború befejezéséig, mondhatnám, napjainkig, aszerint, amint gondolkodom arról a háborút tiltó nemzetközi jogról, melyet a világháború után kíséreltek meg a győzők inaugurálni, jobban mondva a legyőzöttekre oktrojálni. Kérdéses, hogy lett-e e kísérletből egy «új» nemzetközi jog, — mint szeretnék nevezni azt, — a világháború után. Mindenesetre leszögezhetem, hogy a világháborút befejező békeszerződéseknek az a kikötése, amely büntetéssel sújtja utólagosan visszamenőleg a központi hatalmakat, mint a világháború okozóit, semmiféle gyökérrel nem bírt — nemcsak a tényekben, — de a világháború kitörésekor életben volt, tehát a kérdés elbírálásánál egyedül irányadó klasszikus nemzetközi jogban sem. A központi hatalmaknak, mint a világháború okozóinak, az a megbélyegzése és jóvátételekkel való büntetése, amely az úgynevezett «békeszerződésekbe kegyetlenül be van írva, a világháború kitörésekor általánosan elismerten érvényben volt nemzetközi jogban semmiféle jogi alapra nem talál. Csak az a csodálatos még e büntetések kiszabásán felül a dologban, hogy — tájékozatlanságból-e (az igazi nemzetközi jog felől, ami nagyon lehetséges), vagy egy új fejlődési tendencia megszületése folytán — a közben Amerikából importált óriás méretű propagandával teremtett s irányított, úgynevezett világgözelemény, mely ezután a világ ítélőszéke akarna lenni, a párisvidéki

«béke»-szerződésekbe beírt ezt a szabályozást úgyszólván szó nélkül el is fogadta. Elítélő hangok csak a szellemi s erkölcsi elithez tartozó kevés egyesek részéről nyilatkoztak meg.

Tagadhatatlanul, a világháború befejezése után sokan azt képzelték, hogy valóban egy «tó» *nemzetközi jog* születeti meg. A propaganda gondoskodott róla, hogy e hiedelem terjedjen; sőt csodálatosképpen a tudomány egy nagy tábora is így nyilatkozott meg; és így nem csoda, hogy ez a hiedelem egyes országokban, melyekhez hazánk soha nem volt számítható, a széles néprétegekben is meggyökeresedett. E fejlődéshez képest, jogtechnikailag szólva, mondhatnánk, hogy nein két része van ezután a nemzetközi jognak: *a béke nemzetközijoga* és *a háború nemzetközijoga*, amint már előadásom legelején kiemeltem, és már Hugo Grotius is mondta, igaz, még az ő régi, azóta az idők által megfordított sorrendjében: «*Belli ac pacis sunt sua jura*» (A háborúnak és a békének megvan a maga külön joga), hanem közbeesik egy, a maga részéről is kettős harmadik rész: A) *a háború megelőzésének* és B) *a háború üldözésének* új, vagy legalább is főrészeiben és alap gondolatában új, joga.

E kettő közül *a háború megelőzésének*, vagyis a nemzetközi viszályok békés megfejtésének, joga (*solutions pacifiques des différends internationaux — pacific settlements of international disputes — friedliche Beilegung internationaler Streitigkeiten*) ugyan már korábban, a klasszikus nemzetközi jog idejében és kereteiben, fejlődésnek indult. Most legfeljebb addig nem képzelt mértékben megerősödött s tartalmában kibővült — vagy kibővült volna. Nem így *a háború üldözésének* (*outlawry of war*) egészen új joga. A kettő együtt a nemzetközi jognak a béke és a háború eddigi kettős anyaga közé, mint harmadik főrészt, beékelődő, *a háború kiküszöbölésének a joga* (*droit international contre la guerre — international law against war — Kriegsverhütungsrecht*).

A) Ami már most e két törekvés közül az elsőt, tudniillik a háború megelőzésére, vagyis a nemzetközi viszályok békés megfejtésére, való törekvést, illeti, ennek körében is egy további bifurkációt találunk. Ezen belül is két intézménycsoport fejlődött ki már korábban: 1. Az egyik, melynek

egyes intézményei helyettesíteni igyekeznek a háborút nemzetközi viszályoknak egészen békés, teljesen voluntárius (*volontaire, voluntary*), megfejtéseivel. Ez ismét kétféle, úgymint: *a*) a nemzetközi döntőbíráskodás (*arbitrage — arbitration — Schiedsgerichtsbarkeit*), egyrészt, a jogi természetű és jogilag megfejtendő viszályokra, és *b*) az egyeztetési eljárás (*conciliation*), másrészt, a politikai viszályokra szólnak. A nemzetközi bíráskodás jogi elbírálásra alkalmas viszályoknak, előbb szabadon, de akkor kötelezőként, elfogadott bíráskodással, jogi megfontolások alapján, a bíróságtól származó, s jogi alapokon hozott, végérvényes és kötelező döntéssel, való megfejtése. Az egyeztetési eljárás politikai természetű vitáknak politikai megfontolások alapján, politikai módszerekkel, s maguknak a megfejtéseknek is csak önkéntes elfogadásra való felajánlása, illetve esetleges elfogadása útján való megfejtése. Ez a két nagy ága van a nemzetközi viszályok békés, sőt ezen túlmenőleg egyenesen voluntárius megfejtéseinek. Voluntárius mindkét megfejtés, mert ez utak választása nem obligatórius — egyik eljárásnál sem — egyik félre nézve sem, nincs rájuk az általános nemzetközi jog szerint «*Obligatorium*», mint mondani szokták, ennél fogva az egyik fél a másikkra ezeket erőszakkal előzetes szabad szerződéses elfogadás nélkül nem kényszerítheti rá. *Mindkettőnek vannak gazdag variánsai.* 2. Az első ág másik intézmény-csoportja még mindig *nem háborús*, hanem békés, *de coercitiv*, azaz már nem voluntárius, hanem egyoldalúlag kényszerítő módszerek intézmény-csoportja, ezek: a retorziók, represszáliák, a békés blokád, az erőszakos beavatkozások (*interventions forcées*), bojkott, egyéb gazdasági kényszerítő eszközök, kollektíve alkalmazva és intézményesítve az ú. n. gazdasági szankciók, stb., melyek közül a legtöbb szintén régi, csak kevés közülük újabb fejlemény. Böven élt már a klasszikus nemzetközi jog a háborút helyettesítő és megelőző e békés eszközöknek mindkét fajbeli csoportjával: mind a teljesen voluntárius, mind ez utóbbi kényszerítő — (*coercitif — compulsory*) — de még háborúsnak nem tekintett, és ennél fogva háborús állapotot ki sem váltó, hanem éppen ezért békésnek (*pacifique — pacific*) nevezett eszközökkel; például a békés blokád, némely erőszakos

intervenció, a bojkott vagy akár a fegyveres represszáliák, melyek még nem háborúk, sőt megelőzhetik a háborút. B) A kereteiben is egészen új, de egyszersmind rendkívül terjedelmessé vált és különösen «zúj»-nak nevezett nemzetközi jog csak az lett volna: felvenni a harcot magával a háborúval szemben nyílt szembeszállással, azaz azzal szembeszállva üldözni azt, úgy ahogy a pacifisták egy része és mindenesetre a béke-szövetségi terveknek megálmódói is már korábban akarták. — Hogyan? A jognak hatalomra van szüksége, ha tehát a jog akarja felvenni a harcot a háborúval, megkísérelheti ugyan ezt pusztán erkölcsi eszközökkel is, de ha ilyenekkel nem elégszik meg, hanem külső szankciókkal ellátott jog akar lenni, akkor világos, hogy ezt csak a harc ellen alkalmazott harc alakjában teheti; a kollektív nyílt ellenháború vagy az ehhez egész közel álló kollektív erkölcsi s gazdasági elzárkózás s a még súlyosabb gazdasági szankciók lehetnek csak eszközei. Az alapelgondolás: a háború üldözése az államok univerzalitása, vagy quasi-univerzalitása, vagy legalább egy béke-szövetség tagállamai részéről, akik magukat erre a szövetségi szerződésben kötelezték, háborúval vagy ilyenek helyettesítésében legalább az elzárkózással s a háborúhoz hasonló gazdasági szankciókkal, a támadónak vagy szövetség-sértőnek deklarált állam ellen, mert az háborút kezdett vagy a szövetségszerződést másképp súlyosan megsértette.

Nálunk a nagyközönségnek egy részében az a hit él, hogy egy ily a háborút háborúval vagy hasonló szankciókkal üldöző béke-szövetség gondolata *Woodrow Wilson*, a világháború befejezésekor az Amerikai Egyesült Államok elnöke, fejéből pattant ki mint újság, és ilyen gondolat nem lett volna megelőzően soha. A dolog nem így áll. *Woodrow Wilson* a történelemnek csak egy jóval későbbi korszakában tette magáévá e gondolatot, mint ahogy az megszületett, és szinte kimerítően tárgyalva lett. Igaz, hogy, miután azt magáévá tette, hatásos propagandát csinált annak és szívóssággal kitarított privilegizált politikai helyéről és privilegizált történelmi pillanatban a gondolatból általa békeponttá tett terv mellett. Érdemei tehát nem kevesebbek.

A háború kollektív háborúval való üldözése, s ezzel a Nemzetek Szövetsége, gondolatainak előzményei és előfutárai a múltban.

De a háború generális, illetve kollektív háborúval és egyéb kollektív szankciókkal való üldözésének gondolata több évszázados hosszú irodalomra tekinthet vissza, sőt a nemzetközi jog módosításainak már elég régóta egyik ajánlott program-pontja volt. Már 1306-ban jelent meg Dante Alighieri kortársának: *Pierre Dubois* francia királyi ügyésznek: *De recuperatione terrae sanctae* (sajátos ortografiájával: *De recuperatione Terre Sande*) című munkája, melyben először (valójában már 1300-ban *Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis gerrarum ac litium regni Francorum* címen keletkezett művében) ajánl a keresztény államok között ily céllal és szerkezettel — elsősorban exkommunikációs szankciókkal — állandó béke-szövetséget. Elgondolása szerint az egység és béke által nyert erőnövekedést a kereszténység kebelében esetleg mégis kitöréssel fenyegető háborúknak elnyomására, itthon, és végeredményben a Szentföld visszaszerzésére, kifelé, kellene és lehetne felhasználni. Utána is még századokon keresztül egy hosszú irodalom ajánlott hasonló megfontolásokat a háború leküzdésére. Egymásután születtek a tervek. Ilyen volt *Podjebrad György* cseh nemzeti eretnek királynak (1420—1471) igen részletes ajánlata is, melyet *Antonius Marini de Gratianopoli*, grenoble-i szerzetes, dolgozott ki számára, s amely elfogadás végett az európai udvarok előtt is feküdt. A nemzeti cseh király e tervével béke-szövetség

ürügye alatt voltaképpen a Nyugatnak kínálkozott föl a Németbirodalom ellen szövetségre, és a saját és nemzete fontosságát akarta ezzel dokumentálni ama hatalmak szemében. Sajátos előfutára volt ez a terv ebben a vonatkozásában is az 1918/20 években megszületett «új» európai rendezésnek. Ilyen *IV. Henrik* francia király (1553—1589—1610) állítólagos nagy terve, a *Grand Dessein* is, melynek szerzője a korábbi Maximilien de Béthune, baron de Rosny, később *duc de Sully* (1559—1641), *IV. Henrik* barátja és híres államminiszter^é s halála után kormányzata emlékeinek írója. *Duc de Sully* e műve egyébként is híres; első kiadása 1638-ból, még *Sully* életéből, való, két kötetben, ily címen: *Mémoires des sages et royales oeconomies d'Estât domestiques, poirtujueset militaires de Henry le Grand (Château de Sully)*; de a vonatkozó szövegek, úgy látszik, már készen voltak 1617-ben. *Jules Michelet* (1798—1874), a nagy francia történetíró, úgy nyilatkozik e műről, hogy az egész francia XVI. század benne van. A *Grand Dessein*, mint már korabeliek állították és mint bebizonyosodást nyert, valóban csak *Sully* által *IV. Henrik* halála után az állandó béke biztosítására kieszelt, rendkívül részletesen kidolgozott, s *IV. Henrikről* szóló *Mémoires*-jaiba beiktatott, de valójában nem *IV. Henriktől* származott, bárha temperamentumának s esetleg gondolatainak is megfelelő, terv volt. *Sully* *IV. Henrik* rendkívüli népszerűségét használta volna, íme, fel még halála után is ügyes fogással egy az ő gondolkodási irányától valóban nem messze eső terv népszerűsítésére. Csodálatos módon ez az állandó béke érdekében, vagy ürügye alatt, készített «*Nagy Terv*», — melynek megvalósításában a nagy királyt *Ravaiillac* töre akadályozta volna csak meg, — maga bevallja, hogy másik célja: «*abaisser la Maison d'Autriche*» (megtörni az ausztriai házat), vagyis kerülő úton az általános békére való törekvés megorganizálásának segélyével megdönteni a Németbirodalmat (lásd még *Petit Larousse* is, *partie historique*, *Henri IV.*). Nemcsak kontemplált általános szerkezetének és működésének némely részlete ment át később a Nemzetek Szövetségébe, hanem e mellékcélkitűzés tekintetében is sok lett közöttük az analógia. Íme, ugyanaz az analógia itt is, mint Csehország szerepét illetőleg Franciaország szol-

gálatában a Németbirodalom ellen Podjebrad György előbb említett béke-szövetség tervében. Nincs új a nap alatt. Még e részletek sem voltak tiszta újságok.

De Sully előtt is voltak, — így a calabriai szerzetes *Tommaso Campanella* (1568—1639), kit Leibniz saját legnagyobb elődjének nevez, világorganizációs tervei, melyeket, a *Civitas Soli* és *Monarchia Hispanica* műveiben fejt ki, valamint *François de La Noue* (1531—1591), a *Bras de fer* néven ismert híres katona, aki még élt IV. Henrik uralkodása elején, Sully idejében sokat olvasott műve, *Discours politiques et militaires* (1587), — és Sully után is voltak szünet nélkül hasonló tervek. A szabadkereskedelemnek is egyik legelső képviselője Franciaországban, és a béke-szövetségi terveknek is egyik legelső gondosabb és tudományosabb kiépítője, egy szürke szerzetes Parisban, aki tanítással s könyvek írásával tölti életét, *Emeric Cruce* (1590—1648), latin nevén *Emericus Crucaeus*, aki azonban gyakran szerényen névtelenül vagy kilétének csak homályos felfedésével ír, s ezért kilétét illetőleg annyira ismeretlenségben marad, hogy némelyek nevét *de la Croix-val* adják tévesen vissza, mások éppen említendő művét *Cyrano de Bergerac* művének gondolják, 1623-ban, tehát két évvel Hugo Grotius nagy művének megjelenése előtt, teszi közzé *Nouveau Cynée* című, hasonló nagy béke-szövetség tervet tárgyazó munkáját. Hugo Grotius, aki nagyon elmélyedt elsősorban a reális élet legközvetlenebb szemlélésében, meg sem említi nagy művében Emeric Crucének ezt a munkáját, és magát az abban és hasonló művekben kifejezett gondolatot sem, bár e mű valószínűleg ismeretes volt előtte, mint a gondolat is. Már említettem,¹ hogy ő háború esetén a többi fejedelmek részéről lehetséges és kívánatos *colloquium-impl* megállt, minden ezen túlmenőt nem tartott reálisnak. Ilyen később *William Penn-nek*, a quaker írónak, 1693-ban megjelent, sokat olvasott munkája, *Essay on the present and future peace of Europe, by the Establishment of an European Dyd, Parliament or Estates, Beati pacifici, Cédant arma togae*, kétségtelenül igen jellegzetes címmel. Azután a

¹Lásd 75. oldal.

XV. Lajos idejében élt *Charles Irénée Castel, abbé de Saint-Pierre-nek*, az Utrechti Békekonferencia idejében (1712—1713) kezdett, a kormányoknak felajánlott és hamar közismertté lett, a többi hasonló közt a legrészletesebb nagy munkája, *Projet de Paix perpétuelle*; melyet rövidebb alakban már az Utrechti Békekonferencia alatt (1712, Köln, 1713, Utrecht), amelyen mint a francia delegátus, Polignac kardinális, kíséretének tagja maga is részt vett, majd később terjedelmesebben is (1717) megjelentetett; s amely művét még jóval később (1761) is *Jean Jacques Rousseau* külön munkában, *Extrait du Projet de paix perpétuelle de M. Vabbé de Saint-Pierre*, ismertetett és elemzett. Említésre érdemes kuriózum talán, hogy, amint Sully, úgy *Charles Irénée Castel* is a békeszeretetről legendássá tett IV. Henrik francia királynak tulajdonítja tervét, amelyet ő csak egy kertben elásva véletlenül talált volna meg. Csodálatos, ma már divatját multa írói fogás.

Valamivel előbb, mint a híres *abbé de Saint-Pierre*, adja közre korlátolt példányszámban az uralkodó herceg, Leibniz kortársa és barátja, *Ernst von Hessen-Rheinfels*: «*Der so wahrhaftige, als ganz aufrichtig und diskret gesinnte Katholische*» sajátos című, ily tárgyú munkáját. Később ugyancsak közvetlen elfogadásra, bár szintén csak korlátolt példányszámban, feküdt az európai udvarok előtt V. *Fülöp* államminisztere, az egyidőre Spanyolországban feltűnt s oly kivételes politikai szerepre emelkedett, olasz *Giulio Alberoni* bíboros (1664—1752) tervezete. Ennek egy korábbi hivatalos alakját maga a *Szent-szék* ajánlotta volt az európai udvaroknak a saját nevében konziderációra. Ilyen tervet ajánlott volt elfogadásra az európai államoknak, az achai-i, svájci és németalföldi, történelmileg is már valóban létezett béke-szövetségekre való visszautalással, az a szelídlelkű német diplomata és nemzetközi jogtudós, *Samuel Rachel* (1628—1691) is, akiről már más vonatkozásban is megemlékeztem.¹

Ezzel a — mint látjuk — sokat tárgyalt problémával foglalkozott a mi *Pázmány Péter-üuk* is az ő, // *Ferdinánd* magyar király, német-római császár, jóváhagyásával *VIII.*

¹ Lásd 77. old.

Orbán pápának bemutatott, előbb már az irenizmussal kapcsolatban szintén említett,¹ béke-szövetség tervezetében, az eretnekek és a török ellen fordított, említett, kettős fronttal. Ezzel foglalkozik későbbben és modernebb felkészültséggel, liberális gondolkodási világban, a nagy angol utilitárius jogbölcsész, *Jeremy Bentham* is, a francia forradalmat megelőző eszmeforrongási időkben (1786—89) megírt kis művében, *Principles of International Law, Plan for an universal and perpetual peace*, melyet már szintén említettem² mint olyat, melyben ő használja először a «nemzetközi» jog elnevezést; íme e mű tartalmában egy tervet ad, mely gondolataival előfutára a Nemzetek Szövetségének. Ezzel a problémával foglalkozik végtelen mélységekkel a königsbergi nagy német bölcsész, *Immanuel Kant* (1724—1804) is, *Zum ewigen Frieden*, «Az örök béke felé», oly óvatos és szép címet viselő, *Ein philosophischer Entwurf* jellegűnek jelzett, 1795-ben megjelent s oly híres kis művében. *Immanuel Kant*-nak e műve rendkívül komoly s konklúziója csak a háborúk gyakoriságának esetleges csökkentetősége szempontjából optimisztikus, különben elég kétkedően remélő csupán. Egyenesen, bár mosolygós, de pesszimiztikus hangot üt meg műve első soraiban, egy rövid célzással egy talán Leibniz kora óta ismert adomára az örök békéről. Eszerint ugyanis lett volna Hollandiában egy vendéglő az «Örök Békéhez», melyet főleg pacifisták látogattak volna, s álmodták ott nagy álmaikat. Hogy a vendéglő vonzó ereje még nagyobb legyen, a törzsvendégek unszolták a vendéglőt, hogy festesse meg benyomástkeltő módon a vendéglő cégérét. De ő vonakodott, míg végre is engedett. És nagy volt a vendégek meglepetése, midőn a megfestett cégéren egy sötétzöld bús temetőt katolikus keresztekkel, protestáns fejfákkal s muzulmán sztélákkal szorosán egymás mellett láttak, melyben valóban «örök békében» alusszák egymás mellett örök álmukat azoknak az időknek kérlelhetetlen ellenfelei: katolikusok, protestánsok és muzulmánok, egyaránt. E tréfásan kétkedő, rövid célzás után a bevezetésben, annál kielégítőbben hat *Immanuel Kant* műve a további

¹ Lásd 74. old. ² Lásd 66. old.

részletekben. Ő *Sechs Präliminärartikel*-ben és *Drei Definitiv-artikel*-ben összegezi az örök béke feltételeit. E feltételek szemében, mondhatnók, alkotmányos és liberális reformok. Ez volt azoknak az időknek elképzelése; hogy tudniillik a háborúk nagy részének csak a fejedelmi önkény az okozója. Érdekes, hogy a bár Kant-nál liberálisabb *Bentham* mérsékeltebben osztja korának az örök béke ily feltételek mellett való elérhetőségébe vetett hiedelmét, mégis ő megy tovább ez úton; ő egyenesen az akkor általában még fegyverrel oktrojált kereskedelmi szerződéseket és erőszakos kolonizálásokat tartja a háborúk elsősorban megszüntetendő főokainak. Voltaképpen e nézete egyenesen egy emlékeztető önvallomás saját hazája, a századok óta és az időkben is még hideg számítással kolonizáló s kereskedelmi és háborús politikáját eszerint igazító Anglia, terhére. De főleg azok az idők voltak ezek, amidőn még, mint ő és *Kant* is, a háborúkat nagyrészen az abszolutizmusok önkényének és udvari intrikáinak terhére irták. Mi ma már tudjuk, hogy az abszolutizmusok, demokráciák, — sőt szocializmusok között nincsen ebben a tekintetben különbség. *Immanuel Kant* korában az abszolutizmusok bukása és a XIX. század eszményeinek valósulása volt a pacifisták fő reménye. Ebből merítette ő is optimizmusát egy békésebb korszak elérkezéséhez. Viszont mi, művének késői olvasói, némi aggodalommal konstatáljuk, hogy az *Immanuel Kant* által az örök béke feltételeiként felállított követelmények közül az általános leszerelésen (illetve a fegyverkezések korlátozásán) kívül úgyszólván az összes többiek megvalósultak, a nélkül, hogy az örök béke teljesebbé ment volna. *A helyzet inkább az, hogy a háborúk más terekre csaptak át, illetve új aspirációkból, új indokokból, s más rendezettségek hiányai folytán törnek ki.* Ami pedig a leszerelést illeti, a tett részleges kísérletek éppen azt mutatják, hogy a mások leszereltsége inkább kihívás a háborúra, az általános leszerelés viszont aligha érhető el, különösen pusztán tiltó szabályok felállításával. Valóban, a magánosok sem akkor mondtak le fegyvereiknek az utcán magukkal hordozásáról, amidőn ezek viselése eltiltatott, hanem amikor, egyrésről a rendszert tökéletesedett, másrésről a túlságosan veszélyes lőfegyverek

keletkeztek, és kiki a saját jószántából is okosabbnak tartotta otthon hagyni túlságosan veszélyesen öldöklő fegyverét, mert a túlságosan veszélyes fegyverek általános hordozásának maga is könnyen áldozatul eshetnék. Hátha ily csoda valósul a nemzetközi életben is.

E művek mindegyikében vagy legtöbbször — hisz a felsorolt műveken kívül még mások is vannak — ott van az örök béke, vagy legalábbis a tartós béke érdekében létesített államszövetség gondolata meghatározott szövetségi kötelezettségekkel, s a legtöbbször szerveinek és intézményeinek is teljesen kidolgozott terve; ez utóbbiak ugyan hiányoznak *Bentham* és *Kant* műveiből, de ezekben annál több mély megfigyelés eredménye jut gondolatokban kifejezésre, amelyek egy béke-szövetség tényleges létesítésénél éppoly értékes útmutatásul szolgálhattak. Ez utóbbiak és még néhány más kivételével mindegyikben részletesen tárgyalva van a viszályok békés utakon való elintézésének kötelezettsége is, és pedig a viszályok kettős, jogi vagy politikai, természete szerint, vagy bírói vagy politikai úton, az erre rendelt, s külön-külön, a viszályok kettős természetének megfelelően, organizált szervezetek előtt, és a békés út nem sikerülte vagy egyéb kitört háború esetén a háborúnak kollektív háborúval vagy legalábbis azokkal a békés, de erőszakos eszközökkel való üldözése, mint amilyenek a száműzetés, más hasonló szankciók és egyéb elzárkózás az érintkezéstől, melyek a háborúhoz nagyon közel állanak. Száműzetést kontemplál, például, már Pierre Dubois: az a keresztény fejedelem, aki a kereszténység kebelében a békét megzavarná, a Szentföldre száműzessék, hogy ott legyen értékesíthető a kereszténység érdekében harci kedve. De ide tartozik az élet realitásából *Napoléon* Elbája és Szent-Ilonája is. Olvasva e műveket, láthatjuk, hogy béke-szövetségek létesítése a viszályok bírói vagy politikai utakon való kötelező elintéztetésének céljaira, s sikerületlenségük esetén az érintkezések megszakítása és némely hasonló szankciók, mint a háborúnál enyhébb, de ahhoz közelálló eszközök, és mint erősebb, maga a háború — a háborúk fékentartására és legyűrésére nagyon régóta ajánlott remédiumok. Mind e megfajtések a háború üldözését az e célra létesí-

tett államszövetség keretében mint kollektív kötelezettséget kívánják.

Az emberiség azonban nem merte hatszáz éven keresztül megtenni ezt az ugrást a sötétbe, mert nem volt benne biztos, hogy valóban a béke érdekét szolgálná-e minden lokális háborúban egy állítólagos «*támadó*»-nak (*agresseur* — *aggressor*) a keresése és az összes többi államoknak az ellen való fordulása, akár súlyos szankciókkal, akár — vagy éppen — háborúval. Sőt inkább úgy látta, hogy ez minden lokális háborúnak világháborúvá vagy legalábbis nagyobb méretű háborúvá való elfajulására vezetne, és így nem a béke biztosítója, hanem annak ellenkezője lenne. Érezte ezenkívül azt is, hogy a háború csak nagy lelki felindulásokból és ilyeneknek ébrentartása mellett törhet ki és folytatható, mert az emberek életük feláldozására másképp, mint nagy érzelmekből folyóan, mint aminő főleg a hazafiság, nemigen hajlandók. A hazáért folytatnak az emberek elkeseredett háborúkat életük feláldozásával, de vajjon folytatnának-e egy nemzetközi rendszet céljaira is? Vagyis nagyon kérdéses, hogy a háborúnak háborúval való üldözése — mert hiszen még a gazdasági szankciók is előbb-utóbb ide vinnének — a békének biztosítója-e, valamint a kollektív biztonságnak olyan nagyon megbízható záloga-e.

Így látta a béke problémájának e rég ajánlott békeszövetségekkel való megfjtéseit az emberiség, vagy legalább is így látták szűkebb körben az emberiség vezetésére akkor hivatottak, századokon keresztül. S ezért mindig féltek attól, hogy e rendszer elfogadtatása révén az emberiséggel azt a bizonytalan ugrást a sötétbe megtétessék. Ily terv a közvélemény elé vitt gyakorlati politikai kérdéssé nem is tétett.

A Nemzetek Szövetségének terve.

A világháborúban sem Amerikában született meg az a gondolat, hogy a nagy háború befejezése után ilyen békeszövetséget kellene létesíteni. Ily okból sem volna tehát a terv *Woodrow Wilson* elnök tervének nevezhető. Ez a gondolat az angol béke-társaságok részéről vettetett újból fel a világháború alatt. A sokban pacifista, akkor *Lord Robert Cecil*, azóta *Viscount of Chelwood*, a nagy *Salisbury-utód*, tett ez irányban rendkívül sokat e béke-társaságok révén. És végül is az angol *Lord Phillimore* elnöklete alatt alakított hivatalos bizottság dolgozott ki először, még mélyen a háború tartama alatt (*példaként szolgálhat ez egyszersmind arra, miként kell békéket előre előkészíteni*), egészen komoly és nagy szakhivatottsággal és felkészültséggel ily tervet, egyenesen az angol kormány megbízására. Utánzasképpen hamarosan más hasonló tervek is készültek, bárha a *Phillimore-bizottságnak* tervével szakszerűség és teljesség szempontjából egyik sem versenyezhetett. Ez ú. n. «*Phillimore-report*»-ból, amelyből azután további tervezetek is készültek, ment át a legtöbb részlet a *Nemzetek Szövetségének* a Béke-Konferencián elfogadott *Egyességokmányába*. De sem a *Phillimore-jelentésnek*, sem a *Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának* nincsen egyetlen intézménye sem, épületüknek nincsen egyetlen köve sem, melyet ne találánk meg valamilyen alakban az őket jóval korábban megelőzőt, a történelem folyamán már felmerült, említett nagy tervekben. Még inkább áll ez az alapgondolatokat és akár a részletekre vonatkozó alapulfekvő elgondolásokat

illetőleg. Legfeljebb a rész-intézmények fejlettségi foka modernebb, és kombinatív összeállításuk újszerűbbek. A Nemzetek Szövetsége nem volt tehát új terv a világháború befejezésekor; csak az emberiség nem merte, tekintettel annak végső következményeire: — a háborúnak háborúval való üldözése, — korábban magáévá tenni a hasonló terveket; félt megtenni az említett ugrást a sötétbe; és talán a kereszténység átütő erejének hanyatlásával a világiasan eszmélő újkor önös ideiben a béke gondolata távolabb jutott volt egyidőre a tömegektől, mint volt régebben, és amint talán ismét közelebb jöttek látszik hozzájuk más okokból, talán az új fegyverektől való félelemből, napjainkban.

De az a tény, hogy az emberiség 1919-ben mégis megtette ezt az ugrást, mondhatjuk, a sötétbe, nem azon múlt, mintha az emberiség öntudatosan egyszerre megváltoztatta volna a nézetét a háborúnak háborúval való üldözése kérdéséről. Bárha nagyon sokaknál a háborútól való megundorodás a világháború végén bizonyos optimista pacifizmust váltott ki. Magán a *Béke-Konferencián* — a számos *Mémoires-ból* megállapíthatóan — nem ez volt a helyzet. Hanem a győzők számára az lett a jövő aspektusa, hogy a legyőzött, mindenükből kifosztott, területeikben megcsónkított, minden oldalról, ha kellett e célra külön életre hívott új államalakulatok segélyével, teljesen körülkerített, megélhetésükben a rájuk rótt óriási terhek által veszélyeztetett központi hatalmak előbb-utóbb megélhetésüket s érvényesülésüket fogják keresni, mégpedig fegyverrel a kezükben fogják azokat keresni a zsákmányokkal terhes és engedni nem akaró, hanem hatalmukkal s gazdagságukkal visszaélő győzőkkel szemben. Praktikus politikának látszott tehát szemükben a pacifizmus segélyével az egész világot előre maguknak biztosítani és mozgósítani a valószínűleg a békét előbb-utóbb veszélyeztetendő legyőzött központi hatalmak ellen. És így jött létre egyrészt a háborúból kiábrándult tömegeknek és a pacifistáknak őszinte törekvése, de másrészt a győző államok egyáltalában nem pacifista irányban gondolkodó praktikus politikusaik is támogató közreműködése mellett a *Nemzetek Szövetsége* és annak

Egyességokmánya. Idealista tudósok és számító politikusok alkották meg ennek az Egyességokmánynak helyenkint igen sokféle magyarázatot tűrő s az első olvasásra felfogott értelmétől sokszor nagyon is eltérő értelmű szövegét; a végleges szöveg helybenhagyása pedig a kulisszák mögött inkább a politikusok által történt. Ha nagyítóüvegen keresztül, azaz figyelemmel és szakértelemmel, olvassuk az Egyességokmány rendelkezéseit, — vagy éppen alkalmunk volt résztvenni ügyekben, melyekben e szövegeket ellenünk is alkalmazták, — akkor, ami elsősorban meglep bennünket, az az, hogy a legtöbb szövegrészben a gyakorlati érvényesülése éppen olyasvalaminek van biztosítva, ami az ellenkezője annak, amit a szöveg használt szavai az első olvasásra garantálni látszanak. Ezenkívül szakértő számára nagyon világosan kiolvasható azokból a jövő várt aspektusára való, s nem egészen békés, hanem inkább háborús spekulálás és felkészülés. Nem járunk messze a valóságtól, ha a győző Szövetségesek *Woodrow Wilson Nemzetek Szövetségét* a *Béke-Konferencián* eleinte nem nagyon szívlelő, később viszont szinte mohósággal elfogadó, gyakorlati politikusainak ide vonatkozó végső gondolatfuttatásait a következőképpen rekapituláljuk magunknak.

Lesz majd egy, sőt talán több, legyőzött «támadó», —hogy melyik fél a támadó, azt a *Nemzetek Szövetségével* mi, győzők, határozatjuk meg; «*La Société des Nations, c'est donc nous.*» («A Nemzetek Szövetsége? — hisz az mi vagyunk.»), nem legenda, hogy ezt egymás megnyugtatására a Béke-Konferencián így ismételték; a legyőzöttek szabadulni igyekeznek majd elviselhetetlen békóikból, az egyetlen úton, amely számukra egyszermind talán az egyedüli eshetőség még, tudniillik háború útján; — (mert hisz tudjuk, az Egyességokmányban a kegyetlen békediktátumok revíziójának sincs igazi lehetősége hagyva; érthetően, mert elvégre nem azért diktálták a kegyetlen békéket, hogy azokat azután revideáltatni engedjék). Ezek ellen az előre ismert (vagy legalább előre ismerteknek vélt) és megbélyegzett «támadók» ellen kell, s így lehet is majd, folytatni az így beállított *szankciós* háborút vagy háborúkat a Nemzetek Szövetsége összes tagállamainak részvételével és támogatásával, az Egyességokmány értelmé-

ben küzdő, sőt az Egyeségokmányt védeni látszó, sőt csakis azt védeni látszó, hatalmak privilegizált helyzetéből. E perspektíva áldozatok és kockázatok nélkül egy privilegizált teljes szövetség-rendszernek készenállását mutatta a győzők javára a majdani kétségtelen támadó legyőzöttekkel szemben. Am jöjjön tehát létre ez a béke-szövetség az univerzalitás mellett, és minél inkább az univerzalitás mellett; és kívánatos, hogy álljon és működjék a béke jelében, hisz békére szövetkezni a kormányoknak a legkényelmesebb politikai platform is egyszersmind. Így a pacifizmus lesz mozgósítva mindjárt a háború befejezésekor, amikor mást mozgósítani alig is lehetett volna, a talán teljesen úgyis befejezetlenül maradt háború esetleges folytatására. Ez kielégítő perspektíva a legyőzött hatalmak további lenyűgözve tartására, gyengítésére, esetleg megsemmisítésére, így vélekedtek Woodrow Wilson Nemzetek Szövetségéről a háborút alig befejezett, háborús és éppen az ál-békét diktáló győző politikusok. Ne áltassuk magunkat annak feltevésével, hogy a győzők gyakorlati háborús politikusai, — akik ugyanakkor és ugyanott, talán csak egy másik teremben, éppen a kegyetlen békeokmányokat fogalmaztatták, sőt sajátmaguk fogalmazták, s a Nemzetek Szövetségének Egyeségokmányát is e «béke»-szerződésekbe iktatták be, — Woodrow Wilson kiforgatott Nemzetek Szövetségének elfogadásánál egyszerre más motívumok által, mint ezek, hagyták volna magukat vezetetni.

De a pacifista idealisták is mondhatták, hogy a *Nemzetek Szövetségével* a békét akaróknak óriás túlsúlya a lehető összes jövőbeli támadókat minden időkre tehetetlenségben fogja tartani; ha mindig egy ily óriás hatalmi blokk fogja védeni a békét a békebontókkal szemben, ez elegendő lesz ahhoz, hogy soha többé ne történjék támadás; tehát így a gyakorlatban nem lesz háború, még szankciós háború sem. Hisz végeredményben a fennálló jogrendet védők túlsúlya biztosítja a jogot, rendet és nyugalmat az államok beléletében is. E gondolat és valósulásának eszközei csak át vannak vive az államok beléletéből a nemzetközi életre. Amint sikerült hasonló utakon a rend és béke biztosítása az államok beléletében, sikerülni fog az a nemzetközi életben is.

Eltételezve a jövőnek az Egyességokmány aláírásakor mondhatni biztosra vehetett attól az aspektusától, hogy a legyőzöttek bele lesznek hajtvva egy új háborúba, nem tudom, hogy az ember alaptermészete valóban olyan-e, melyet ki-elégítene a békének és igazságnak csak olyan érvényesülése a nemzetközi életben, mint aminőt a *Covenant* engedne. (*Covenant*, ez az igen bibliásan s archaisztikusan hangzó, angolok által választott, angol neve a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának; ez után választották a francia nevét is: *Pacte*, ami hasonló szellemben archaisztikus és kenetteljes. Kezdet-től fogva félni lehetett, hogy sok visszaélésre és sokak félre-vezetésére fogják még őket felhasználni. Magyarul hüen for-dítva e név talán «Frigy» lehetne, de a mi magyar népünk szelleme más, mintsemhogy ezt eléje vinni lehetett volna.) Azok a kényszerutak ugyanis, melyeket az események fejlő-désének a *Covenant* spanyolcsizmái előírnak, korántsem az igazság útjai és nem az igaz békéé. Ismétlem, nem tudom, hogy az ember alaptermészete olyan-e, mely ilyen utakkal megelégszik. Ez utak nem az igazság és az igaz béke útjai, mégha valósultak volna is, hanem a folytatólagosan egyre fenyegető világháborúké a korábbi legyőzöttek ellen, így azoknak egy őket elemésztő békében való megtartásáé; ez utóbbi lehet a béke, de nem az igazság útja. Vájjon a szabadon és őszinte okokból itt-ott kitörő s okaik megszűntével ön-maguktól megszűnő háborúk — bár más valamit lehetett volna talán tenni ezek ellen is — veszélyesebbek volnának-e az emberiségre, mint az állítólag a béke univerzális érdekében esetlegesen, és talán nem is oly esetlegesen, a legutóbbi világ-háborúban legyőzöttek és megcsonkítva a porondon maradt hatalmak ellen újult erővel újból és újból felvett vagy fel-vétellel fenyegető, és a *Covenant* alapján folytatható, új és új, privilégiumos és szankciós világháborúk? Valóban, ezt a kérdést tették fel magukban, a békeszerződéseknek és a Nem-zetek Szövetsége Egyességokmányának szerves együttesben ilyenképpen való megalkotását látva, a nemzetközi élet reali-tásainak alaposabb ismerői, — különösen az élet színteréről, nem ok nélkül, eltüntetett régi diplomaták, másutt és nálunk is. A propaganda és az annak hívők, természetesen, másként

írtak és nyilatkoztak. És, amint ezt a győzők által vezetett nagy propaganda akarta, kétségtelenül, a Nemzetek Szövetségének dicsőítése lett a világháború után majdnem mondhatni az a hangnem, amelyen a nemzetközi életben a jólnevelteknek egyedül volt szólani lehetséges. Nagy siker volt ez az egyik oldalon, siralmas és helyenkint rettegésteli állapot a másikon. Szomorú és sajnálatos igazságok ezek. Fájdalom, nem tudom, nem-e emberi alapgyöngeségek?

Mindenesetre nagy átalakulásoknak kellene történni az emberiség életében és az államok viszonyaiban, hogy békés úton, vagyis a háborúk eredményes lefogásával, és a békés módosításokra sem semmi igaz út nem engedésével, — mint ezt a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya elég paradoxálisan elképzelte, — el lehessen intézni az államok között az összes életbevágó problémákat; talán még azokat is, melyeket a nagy fejlődések és hanyatlások által az élet természetes folyása felidéz. Ezekre az átalakulásokra nem provideál a *Covenant*. Annak 19., a bennünket, magyarokat, közvetlenebbül is annyira érdeklő, úgynevezett revíziós cikke (kedvünk volna mondani: *lucus a non lucendo*) komolyan mint a nagy, de sőt a kisebb változásoknak békés úton lehetővé tételére kielégítően szolgáló út, minden őszinteség hiányával való megszerkesztésénél fogva, — mert éppen az ellenkezőjét tártai-[^] mázza annak, amit mondani látszik, — szóba se jöhet. Pedig folytonos átalakulások vannak folyamatban az államok viszonyaiban, amely átalakulások lehetővé tételére jogi intézményeknek kellene rendelkezésre állaniok, és nem szabadná azokkal a természetes fejlődésekkel, sőt mondhatni egyenesen fizikai adottságokkal, egy állítólagos s megkövesedettteni szándékolt jog segítségével szembezállani akarni.

Máskor viszont bizonyos erkölcsi és jogi rendeknek és rendezettségeknek, akár erőszakos megtámadását, akár alattomos aláadását nem szabadna tétlenül túrni. Igaz, hogy, mi tartozik az egyik, mi a másik kategóriába, ki és hogyan fogja Mérlegelni, és hogyan fogna mérlegelésének érvényt szerezni: a *quis, quid, quo modo* rendkívül nehezen megoldható kérdései itt oly rendkívül nagy szerepet játszanak; és még inkább, ha e kérdéseket nem tisztán a politikai lehetőségek, hanem a

nemzetközi igazság jelében akarnók megoldani. És még ha a válaszok adva volnának is, hogyan lehetne azok érvényesítését biztosítani? Rendkívül nagy kérdések ezek. Lássuk például a kérdést: lehetséges-e, hogy Európának a mai államokra való oszlási viszonyai, melyek — egyébként bármennyire szívünkhöz nőttek is — kétségkívül nagyrésztben a XVII. és XVIII. századnak, de leginkább a XVII. század legelejének szüleményei, illetve ez idők technikájának, talán főleg hadi technikájának, az eredői, fennmaradjanak, az alig 4, 5, 10, 20, 30, 40, 80 milliós és antagonisztikus államok társadalmának mai laza fűzöttégi állapotában, — a XX. században, a repülőgép, rádió stb. világában, amidőn a hadi fegyverek, s ennél fogva a szuverenitások, lehető hatási rádiuszai oly végtelenül megnövekedtek, s amidőn székhellyel Európa peremén egy legnagyobbbrészt nem európai 500 milliós nagyhatalom él, s egy közel 150 milliós ugyancsak igen nagy nagyhatalom által, — mely az előbb említettel együtt az egységes angolszász világot teszi ki, — vezetett 40 millió négyzetkilométer kiterjedésű Amerika a 11 millió négyzetkilométernyi kiterjedésű Európának legközvetlenebb rivalizálójává lett úgyszólván az emberi élet minden terén, és Ázsiában is a modern élet pulzusán kezét oly élénken tartó s haladásra legképesebb ázsiai nép, a japán, a maga számára egy a mai technikai tehetőségeknek megfelelő többszáz milliós hatalom kiépítésen lázasan fáradozik?^x E téren, ha csak egy kicsit gondolkodunk, egyik vagy másik irányban sorsdöntő változások elkerülhetlenségének előérzete kell, hogy úrrá legyen gondolataink felett. Úgy látszik, hogy sok vonatkozásban, de a világrészek viszonyaiban is lényeges eltolódások igyekeznek előállni a legutóbbi idők óta. E processzusokat már nem is szabad többé közvetlen figyelmünk körein kívül hagynunk. Európa kétés-félezer éves praeponderenciája egyre inkább veszélyeztetve látszik lenni, különösen, ha Európa kontinensrészét vesszük, annak ellenére, hogy a föld legértékesebb kultúrái és emberanyaga éppen itt vannak. Európa népeinek egy része — az

¹ E szavak és a következők még 1940 április havában hangzottak el.

európai öntudatra ébredt valóban európai népek —, érthetően, öntudatosan és szívósan ragaszkodnának Európa régi pozíciójának megtartásához. Más népek, köztük, sajnos, európaiak is, ezzel szemben a többi kontinensek és nem európai alakulatok erősödését mozdítanák elő, többnyire nagyrészen öntudatlanul. Mások, nagyon is öntudatosan, a világgazdaság legújabbkeletű és rendkívül nagyméretű kiterjedéseivel egyidejűleg már is nem engedték az európai kontinensnek egyes különben hatalmas népeit e világgazdaságba oly mértékben bekapcsolódni, mint ők maguk vannak, vagy amint azok azt megérdemelnék s arra méltán jogot formálnak, sőt némelyiküket már majdnem megvolt s saját fáradsággal szerzett ily kapcsolataiktól is megfosztották. Kétségtelen, hogy mások kizárásával a XIX. század vége óta az Atlanti Óceán két partján, az amerikai és európai, — ez új «földközi» tengeren, — folyton és rohamosan növekvő nagy gazdagsággal együtt* Európa kontinens-résztől, — a régi *Méditerranée-től*, — az *Atlanti Óceán-nak* különösen északi medencéjére tendál átvonulni a világ súlypontja. Mindenesetre az *Atlanti Óceán partjai* ma is már erős antagonizmusban vannak a *Kontinens-Európával*. E tendenciáknak megakasztója csak Európa kontinens-részének összetartása, — sőt ez nem elegendő, — reális súlyban való gyarapodása lehet. Ez számára a hozzá vezető tengeri utakon, az Elő- és Nyugat-Ázsiai és Észak-Afrikái tereken való biztos uralmát, mint minimumot, kívánja feltételként. Az Atlanti Óceán partjaitól viszont a Csendes Óceán, a Távols-Kelet, igyekeznék elvonni a távolabb jövőben a súlyt. Ennek a tendenciának is tanácsos Kontinens-Európa számára az Elő- és Nyugat-Ázsiai tereknek uralma alá való vételével eléje sietni. Éppen csak példának hoztam fel e nagy perspektívákat; idézhettem volna más kisebb méretű potenciális változásokat is, vagy az azok megakadályozására irányuló törekvéseket. Azt akartam e példákkal érzékeltetni csupán, hogy e változások vagy hasonló, illetve azok megakadályozása háborúk nélkül, pusztán zöldsztal melletti tanácskozással, aligha fognak végbemenni. Az Egyességokmány nehezen fogná őket akár feltartóztatni, akár szabályozott medrekbe vezetni. Az antagonizmusok ehhez túl erősek lesznek;

és ami engedni vagy elszakadni fogna e feszítésekben, az talán mindenekelőtt bármely Egyességokmány lenne. Vagy talán ez máris bekövetkezett. És különösen kérdem, vajjon meg lesz-e e háborúkban mindig állapítható, hogy ki az igazi támadó, vagy inkább nem fognának-e ez alig elkerülhető háborúk kitörésének pusztá esetlegességei egy csupán látszólagos támadóra mutatni. Az ez ellen, és éppen ez ellen, való univerzális felvonulás világháborúval fogja-e adni a helyzetek megfelelő vagy csak valamelyes megfejtését, a természetes fejlődési utaknak vagy, ha úgy tetszik, az igazságnak érvényesülését, vagy éppen a békét? Az elmúlt világháború állítólag a 8.000-egynéhányadik volt a történelmileg eddig ismert háborúk között; lehetett-e remélni, hogy azután pedig pont következik, vagy hogy az ezután következő háborúkban pedig egyszerre igazán egészen más szempontok által hagyják majd magukat a résztvevők és a szemlélők vezetetni, mint az összes korábbiakban?

A Nemzetek Szövetségének első nagy kudarcai a tényleg kitöltött háborúkba ki nem elégitó vagy mindenképpen eredménytelen beavatkozásai miatt.

Mindenesetre az emberiség magasabb célja küzdeni a háborúk ellen. De a *Nemzetek Szövetségének kísérlete, amennyiben háborúval vagy gazdasági szankciókkal akarta leküzdeni a háborút, ezidőszert meddőnek bizonyult, és a Nemzetek Szövetsége egyébként is kudarccal végződött.* Mindenekelőtt a Nemzetek Szövetségének a győző hatalmak politikusaiból kikerült alkotói számításaikban csalatkoztak: az első békebontókként nem a legyőzött hatalmak jelentkeztek; így nem a várt aspektus következett be. A kudarc először a Távól-Keleten a *japán-kínai háború* esetében a *Mandzsukuo-ért* folyó japán-orosz-amerikai rivalitás alkalmával (1931—1932) jelentkezett világosan. Egyéb, korábbi, kisebb jelentőségű alkalmakkor nem került rá a sor, de ez első nagyobb jelentőségű alkalommal mindjárt nem lehetett elérni, sőt elvárni, hogy a Nemzetek Szövetségének tagállamai fiaik életének és saját pénzügyeiknek feláldozásával siessenek a távol-ázsiai Mandzsukuo-ba, csak azért, hogy ott megakadályozzanak egy aránylag elég lokális, már folyamatban lévő, sőt céljait elért háborút. Amint már mondtam¹ volt, elvégre a hazájáéit kész meghalni a hazafi, de kérdés, hogy kész-e meghalni sok-sok hazafi egy világrendészetért, mely adott esetben hazája számára közömbös vagy éppen érdekei-

¹Lásd 93. oldal.

vel ellentétes is lehet. Azután (1932—1935) jött a *Chaco*-eset *Bolivia* és *Paraguay* között Dél-Amerikában. Itt hasonló volt a helyzet. Sőt azonkívül ez esetben — eléggé meglepetés-szerűen azok számára, akik az Amerikai Egyesült Államoknak a Nemzetek Szövetségébe való bevonása érdekében annyira messzemenő és nagyon is lényegbevágó önfeláldozásokat voltak hajlandók tételni a múltban és még továbbmenően a jövőben a Nemzetek Szövetségével, sőt magával Európával, — világosan látható volt még az is, hogy *Amerika* — a dolog szinte groteszk¹ — «*az ő Monroe-doktrínájánál fogva*» *nem látta volna szívesen az európaiaknak még szankciós háborúját sem az amerikai területeken.* De kudarccal végződött a harmadik háborús bonyodalom is: *Ethiopia* esetében (1935—1938), amikor a Nemzetek Szövetsége megmozdult ugyan, és legalább gazdasági szankciókat akart alkalmazni, sőt alkalmazott 52 állam közreműködésével, ha nem is intenzíven, de széles mederben, a támadónak deklarált, hajdani szövetséges, bár az osztozkodásnál nem megfelelően részeltetett nagyhatalommal szemben; tudjuk azonban, hogy még így is nem sok sikerrel; legfeljebb hogy még jobban elkeserítette Olaszországot a «szankciós hatalmak» (*i sanzionisti*) ellen, — amint Olaszország, jellemzően a Nemzetek Szövetsége gondolatának balsikereire a béke megteremtése terén, nem éppen hízelgően, a szankciók alkalmazásában résztvevő hatalmakat ma is, nem feledve, nevezi; és még közelebb hozta a lehetőségek világában Olaszországnak a szankciókat megindító hatalmakkal leszámoló háborúját.²

¹Lásd 110—111, 114—115. old.

² Olaszország 1940 áprilisában tényleg még nem vette volt fel ezt a háborút, még a fő frontok egyikén sem harcolt.

Az Egyességokmány 16. cikke értelmének korai megváltoztatása magyarázatokkal.

E mellett e legutóbbi alkalommal vált világossá, még a kevésbé gyorsan gondolkodók előtt is, az is, hogy az az értelmezése a *Covenant* 16., úgynevezett szankciós, cikkének, melyet Anglia a Nemzetek Szövetségének mindjárt második közgyűlésén (1921) némely más tagállam (az úgynevezett semlegességre hajlók) közreműködése mellett győzelemre segített (mert akkor ez felelt meg az ő érdekeinek is), s amely szerint szuverenitásánál fogva minden tagállam maga szabadon mérlegeli a *Covenant* sérelmének fennforgását, amitől azután függ, hogy köteles-e résztvenni a szankciókban vagy nem, szintén gyökeresen, sőt ez értelmezés keletkezésekor nem is sejtett mérvben, aláasta magát a Nemzetek Szövetségét is. Ilyen értelmezés, megengedhető, hogy számol kérlelhetetlen realitásokkal, de nyilván, sem nem az általános béke hathatós biztosítéka, sem nem kollektív biztonság, különösen a kis államokra nézve, hanem talán épp az ellenkezője mindezeknek. Pedig — közbevetőleg konstatálhatjuk — csak a Nemzetek Szövetségébe és a kollektív biztonságba vetett hit engedhette meg Európában a világháború után, szemben a korábbi történelmi erőmérkőzések eredményeképpen kifejlődött nagyhatalmi képződésekkel, a kis államoknak a túlhaladott múlthoz képest még nagyobb mérvű szaporítását. Ez lehetett volna esetleg egészségesebb fejlődés is, ha az újonnan teremtett kis államoknak életképességéről és védelmezési biztosítékairól megfelelően történt volna gondoskodás, s nem,

éppen ellenkezőleg, erejüket jóval meghaladó ama feladattal megterhelve hívták volna őket életre, hogy még ők szolgálganak a győzők egy nagyszabású bekerítési politikájának óriási nyomást elviselni hivatott gyenge láncszemeiként.

A Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának a szankciós 16. cikke eredetileg így szólt:

Si un Membre de la Société recourt à la guerre, contrairement aux engagements pris aux articles 12,13 ou 15, il est ipso facto considéré comme ayant commis un acte de guerre contre tous les autres Membres de la Société. Ceux-ci s'engagent à rompre immédiatement avec lui toutes relations commerciales ou financières, à interdire tous rapports entre leurs nationaux et ceux de l'Etat en rupture de pacte et à faire cesser toutes communications financières, commerciales ou personnelles entre les nationaux de cet Etat et ceux de tout autre Etat, Membre ou non de la Société.

En ce cas, le Conseil a le devoir de recommander aux divers Gouvernements intéressés les effectifs militaires, navals et aériens par lesquels les Membres de la Société contribueront respectivement aux forces armées destinées à faire respecter les engagements de la Société.

Les Membres de la Société conviennent, en outre, de se prêter l'un à l'autre un mutuel appui dans l'application des mesures économiques et financières à prendre en vertu du présent article pour réduire au minimum les pertes et les inconvénients qui peuvent en résulter. Ils se prêtent également un mutuel appui pour résister à toute mesure spéciale dirigée contre l'un d'eux par l'Etat en rupture de pacte. Ils prennent les dispositions nécessaires pour faciliter le passage à travers leur territoire des forces de tout Membre de la Société qui participe à une action commune pour faire respecter les engagements de la Société.

Peut être exclu de la Société tout Membre qui s'est rendu coupable de la violation d'un des engagements résultant du Pacte. L'exclusion est prononcée par le vote de tous les autres Membres de la Société représentés au Conseil.

Should any Member of the League resort to war in disregard of its covenants under Articles 12, 13 or 15, it shall ipso facto be deemed to have committed an act of war against all other Members of the League, which hereby undertake immediately to subject it to the severance of all trade or financial relations, the prohibition of all intercourse between their nationals and the nationals of the covenant-breaking State, and the prevention of all financial, commercial or personal intercourse between the nationals of the covenant-breaking State and the nationals of any other State, whether Member of the League or not.

It shall be the duty of the Council in such case to recommend to the several Governments concerned what effective military, naval or air force the members of the League shall severally contribute to the armed forces to be used to protect the covenants of the League.

The Members of the League agree, further, that they will mutually support one another in the financial and economic measures which are taken under this Article, in order to minimise the loss and inconvenience resulting from the above measures, and that they will mutually support one another in resisting any special measures aimed at one of their number by the covenant-breaking State, and that they will take the necessary steps to afford passage through their territory to the forces of any of the Members of the League which are co-operating to protect the covenants of the League.

Any member of the League which has violated any covenant of the League may be declared to be no longer a Member of the League by a vote of the Council concurred in by the Representatives of all the other Members of the League represented thereon.

Ha a szövetség valamely tagja a 12., 13. és 15. cikkben foglalt megállapodások ellenére a döntést háború útján keresi, ezt a tagot ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi többi tagja ellen. Ez utóbbiak kötelezik magukat, hogy az ilyen Állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést hala-

déktalanul megszakítanak, saját állampolgáraik és a szerződés-szegő Állam polgárai között minden érintkezést betiltanak és minden pénzügyi, kereskedelmi vagy személyes összeköttetési megszüntetnek a szerződés-szegő és minden más Állam polgárai között, tekintet nélkül arra, hogy a másik Állam a Szövetség tagja-e vagy sem.

Ilyen esetekben a Tanács köteles a különféle érdekelni Kormányoknak ajánlatot tenni aziránt, hogy a Szövetség tagjai egyenkint minő szárazföldi, tengeri és légi haderővel járuljanak hozzá azokhoz a fegyveres erőkhöz, amelyek a szövetségi megállapodások betartását biztosítani hivatva lesznek.

A szövetség tagjai megegyeznek továbbá abban is, hogy az e cikk alapján megvalósítandó pénzügyi és gazdasági intézkedésekben egymást kölcsönösen támogatni fogják, hogy az ezzel járó veszteségek és hátrányok a legkisebb mértékre csökkenjenek; éppígy kölcsönösen támogatni fogják egymást a védekezésben minden olyan külön intézkedés ellen, amelyet a szerződés-szegő Állam valamelyikükkel szemben alkalmaz; valamint megfelelő intézkedéseket fognak tenni arra nézve, hogy az ő területükön átvonulhassanak bármely szövetségi tagnak oly haderői, amelyek a szövetségi megállapodások betartásának biztosításában közreműködnek.

Minden tag, amely a Szövetségből folyó bármely kötelezettséget megsért, a Szövetségből kizárható. A kizárás a Tanácsban képviselt valamennyi többi szövetségi tagnak szavazata alapján történik.

Ezzel szemben a Nemzetek Szövetsége II. Közgyűlésén 1921 október 4-én hozott határozatok (résolutions) 4. pontja így szól:

4° *Il appartient aux différens Membres de la Société de déterminer s'il y a eu rupture du Pacte. Les obligations qui incombent aux Membres, en vertu de l'article 16, découlent directement du Pacte et leur mise en vigueur relève de la foi due aux Traités.* (4° A Szövetség egyes tagjainak marad fenn-tartva annak megállapítása, hogy forog-e fenn az Egyesség-okmánynak megsértése. A kötelezettségek, melyek a Tagokat a 16. cikk értelmében terhelik, közvetlenül az Egyesség-

okmányból folynak és teljesítésük a szerződésekhez való köteles hűségtől függ.)

A szöveg második mondata, — miszerint t. i. «a szankciókban való részvételi kötelezettség egyenesen folyik az Egyességokmányból», — mindenesetre hangzatos; és megnyugtatónak is látszanék lenni, ha az első mondat már nem tett volna minden részvételt a szankciók alkalmazásában az illető egyes tagállam szuverén felfogásától függővé, amidőn kimondotta, hogy a «*Nemzetek Szövetségének minden tagállama maga külön-külön állapítja meg, hogy forog-e fenn az Egyességokmánynak megsértése*». Jogászilag ugyanis e szöveg, minden Genfben oly jól ismert szövegezési kétértelműségek ellenére, végeredményben és tiszta jogászi nyelven azt jelenti, hogy minden tagállam szuverén ura elhatározásának, vájjon a szankciókban résztvesz-e vagy nem. Szinte kétkedni lehetett, hogy adott komoly esetben — mint például az ethiópiai eset volt — Genf kitart-e e szöveg mellett, mely elvégre csak *résolution* és nem a *Pactum* szövege, amellet szövegezésével is elárulja, mily nehezen jött az létre; azonkívül kérdéses lehetett, vájjon illik-e és mernek-e tagállamok a Tanács és a Közgyűlés konstatációjával szemben, hogy igenis Olaszország támadó és szövetség-szegő, önmaguk más nézetten lenni azzal a hatással, hogy ennek következtében ők kivonhatják magukat a minden tagra háruló kötelezettségek alól. A komolyabb jogászvilág azt képzelte, hogy nem, a genfi atmoszféra nem fog ilyet megengedhetővé tenni. És mégis, — s ez már, s éppen a *Pactum* szövegén változtatókkal szemben, a nemezis műve volt, — ennek az ellenkezője következett be. Megkönnyítették ez eredmény bekövetkezését, — ami alig lett volna lehetséges az első genfi időkben, midőn a győző Főhatalmak Genfben még egységesek voltak, — éppen ez egységnek ezzel az alkalommal a széjjjelesése, és Olaszországnak mint, bár győző, de disszidenciába ment nagyhatalomnak kibontakozó nagyobb tekintélye, sőt éppen elnyert európai kulcsszerepe.

Az Egyességokmány 20. és 21. cikkei, kifelé mutatott, értelmének is már jó előre előkészített kiforgatásai. S így politikai szövetségeknek a Nemzetek Szövetségének létezése mellett is további lehetőségei, sőt túltengései, és egyoldalúan.

Hogy hogyan fejlődtek a dolgok ide, annak a magyarázata az volt, hogy, miután a Nemzetek Szövetségét létrehozták, maguk annak megalkotói is csakhamar megijedtek a saját alkotásuktól. *Legelőször Wilson országa, az Amerikai Egyesült Államok, húzódtak attól vissza: aláírták a Versaillesi Békeszerződést és ezzel a Covenant-et, de nem ratifikálták azt éppen a Covenant miatt,* mely a világ békéjének bárhol, és különösen Európában, várható minden megzavarása esetén a béke és rend fenntartásának rendkívüli nagy súlyával megterhelte volna az Amerikai Egyesült Államokat is, és mint nagyhatalmat talán más államoknál súlyosabban terhelte volna meg. Hisz a nagyobb tényleges hatalommal bíró tagállamokra nehezedett volna általában a Nemzetek Szövetségében tervezett egész nemzetközi rendészetnek a főterhe. Pedig az Amerikai Egyesült Államok európai politikájának régi irányelve volt a «*Non-entanglement*», «*Non-involvement*» elve: nem belebonyolódni az európai világrész darázfészkeibe. Fájdalom, az amerikaiak részéről inkább hasznosan értékesített jelszó ez, mint áttörhetetlen elv, mert, mint a nem is oly régmúlt események is megmutatták, az amerikaiak nagyon egyoldalúan és, ha az ő oldalukon volna a beavatkozás, a Monroe-doktrína magától

értetendő kölcsönössége ellenére, igen eklektive alkalmazzák ezt az elvüket Európával szemben. Kétségtelen az is, hogy ez az elv ellentétben áll a Nemzetek Szövetségének, úgy amint ez valósult, alap gondolatával, hogy tudniillik minden tagállamnak kötelessége volna a háborút háborúval üldözni, bárhol tör is az ki, — akármit is mond e tekintetben, a Nemzetek Szövetségét megalkotó Szövetséges Főhatalmak részéről nagy deferenciával az Amerikai Egyesült Államok irányában, de elég paradoxálisan és túlon-túl átlátszóan, az *Egyességokmány 21. cikke*. Elvégre szerződéses kikötések sem tehetik, hogy kétszer kettő ne legyen négy. Lássuk röviden az Egyességokmánynak idevonatkozó rendelkezéseit; összefügg ez a politikai szövetségek tilalmának a kérdésével is. Hisz a Nemzetek Szövetsége felállításának egyik fennhangoztatott célja lett volna éppen szakítani a korábbi politikai szövetségekkel, mert ezeknek tulajdonították fennhangon a háborúk kitörését. Fogjuk láthatni különben e szövegrészeknek kapcsán, hogy közlőleg megnézve mennyire másként vannak azok szövegezve, mint ahogyan szövegezve kellett volna lenniök, hogy azokat a célokat el lehessen általuk érni, amely célokat mint a Nemzetek Szövetségének létesítése által valósultakat állították oda, mindjárt az Egyességokmány bevezetésében is. A titkos és nem titkos politikai szövetségek a következő szövegekkel lettek volna, állítólag, lehetetlenekké téve:

P a c t e d e l a S o c i é t é d e s N a t i o n s . (P r é - a m b u l e .) L e s H a u t e s P a r t i e s C o n t r a c t a n t e s , C o n s i d é r a n t q u e , p o u r d é v e l o p p e r l a c o o p é r a t i o n e n t r e l e s N a t i o n s e t p o u r l e u r g a r a n t i r l a p a i x e t l a s û r e t é , i l i m p o r t e . . . d ' e n t r e t e n i r a u g r a n d j o u r d e s r e l a t i o n s i n t e r n a t i o n a l e s f o n d é e s s u r l a j u s t i c e e t l ' h o n n e u r , . . .

Article 18. Tout traité ou engagement international conclu à l'avenir par un Membre de la Société devra être immédiatement enregistré par le Secrétariat et publié par lui aussitôt que

possible. Aucun de ces traités ou engagements internationaux ne sera obligatoire avant d'avoir été enregistré.

Article 20. Les Membres de la Société reconnaissent, chacun en ce qui le concerne, que le présent Pacte abroge toutes obligations ou ententes i n t e r s e incompatibles avec ses termes et s'engagent solennellement à n'en pas contracter à l'avenir de semblables.

Si avant son entrée dans la Société, un Membre a assumé des obligations incompatibles avec les termes du Pacte, il doit prendre des mesures immédiates pour se dégager de ces obligations.

Article 21. Les engagements internationaux, tels que les traités d'arbitrage, et les ententes régionales, comme la doctrine de Monroe, qui assurent le maintien de la paix, ne sont considérés comme incompatibles avec aucune des dispositions du présent Pacte.

The Covenant of the League of Nations. (Preamble.) The High Contracting Parties, In order to promote international co-operation and to achieve international peace and security . . . by the prescription of open, just and honourable relations between nations, . . .

Article 18. Every treaty or international engagement entered into hereafter by any Member of the League shall be forthwith registered with the Secretariat and shall as soon as possible be published by it. No such treaty or international engagement shall be binding until so registered.

Article 20. The Members of the League severally agree that this Covenant is accepted as abrogating all obligations or understandings i n t e r s e which are inconsistent with the terms thereof, and solemnly undertake that they will not hereafter enter into any engagements inconsistent with the terms thereof.

In case any Member of the League shall, before becoming a Member of the League, have undertaken any obligations inconsistent with the terms of this Covenant, it shall be the duty of such Member to take immediate steps to procure its release from such obligations.

Article 21. Nothing in this Covenant shall be deemed to affect the validity of international engagements, such as treaties of arbitration or regional understandings like the Monroe doctrine, for securing the maintenance of peace.

A Nemzetek Szövetségének Egyessége okmánya. (Bevezetés.) A Magas Szerződő Felek, avégből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét s biztonságot megvalósítsák, még pedig: . . . azzal, hogy nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartanak fenn, . . .

18. cikk. Minden nemzetközi szerződést vagy megállapodást, amelyet a Szövetség bármely tagja ezentúl létesít, haladéktalanul be kell iktatni a Titkárságnál és a Titkárságnak azt, mielőtt lehetséges, közzé kell tennie. A Titkárságnál való beiktatás előtt semmiféle ilyen nemzetközi szerződésnek vagy megállapodásnak nincs kötelező erefe.

20. cikk. A Szövetség tagjai egyenkint megegyeznek abban, hogy a felen Egyességokmány elfogadásával közöttük megszűnik minden olyan kötelezettség és megegyezés, amely az Egyességokmány rendelkezéseivel össze nem egyeztethető; ünnepélyesen kötelezik magukat, hogy ezentúl a felen Egyességokmány rendelkezéseivel összeférhetetlen kötelezettségeket nem vállalnak.

Ha a szövetség valamely tagja a Szövetségbe lépése előtt a felen Egyességokmánnyal összeférhetetlen kötelezettséget vállalt volna, kötelessége, hogy haladéktalanul megtegye a lépéseket az ily kötelezettségek felbontása iránt.

21. cikk. *A béke fenntartását biztosító nemzetközi megegyezések, mint a választott bírósági szerződések és bizonyos területekre vonatkozó megállapodások, amilyen a Monro e-elmélet, érvényességét a jelen Egyességokmány rendelkezései semmiben nem érintik.*

Titkos politikai szerződések *tényleg* ezután is köthetők voltak, hisz azok betartása úgysem függött soha nyilvánosságtól és külső szankcióktól. A 21. cikk úgynevezett *regionális* szerződések kötésére pedig egyenesen felhatalmazást ad és felhív, míg a 20. cikk minden ily szerződésre nézve csak azt a feltételt állapítja meg, hogy kikötéseik az Egyességokmányban vállalt kötelezettségekkel ne ellenkezzenek. Ezekbe a korlátokba azonban új politikai szövetségi szerződések a győzők értelmezései szerint a gyakorlatban igen szépen beilleszthetőknek mutatkoztak. Igen egyszerűen úgy vélték a győzők megköthetni, különösen maguk között, de másokkal is, a legyőzöttekkel szemben új politikai szövetségi szerződéseiket, hogy, a célzott legyőzött államot (bár névtelenül) *előre támadónak* feltételezve, a Nemzetek Szövetsége Egyességokmány ának technikus terminusaiban kötötték ki egymásnak kötelezettségét «a *támadóval szembeni* egymás támogatására; s ezeket elnevezték az «*Egyességokmány kiegészítésére szolgáló regionális egyezményekének*» (kis-entente egyezmények, locarnói szerződések politikai «kör»-egyezményei, balkán-paktum és a sok létesült és tervezett kölcsönös támogatási szerződés). Hisz a régi titkos politikai szövetségi szerződések is éltek annyi euphemizmussal, hogy «indokolatlan megtámadás» esetére szólottak; a szerződő felek már tudták, mit kell azon érteni. Most éppenígy, csak az új diplomáciai nyelven beszélve, jártak el, és tudták, mit kell szerződéseik szavain érteni. És mint látjuk, a dolog már messziről elő volt készítve: már az Egyességokmányt magát telve mentális rezervációkkal ez irányban szerkesztették meg.

Különösen feltűnő ebben a tekintetben az éppen most teljes szövegében s összefüggéseiben idézett 21. cikk. A nemzetközi választottbíráskodási szerződések említése e cikkben csak *paravent*, s többé-kevésbé éppígy a Monroe-doktrínáé,

míg a regionális szerződéseké egyenesen *alibi* a mentális rezervációval a 21. cikkben már akkor a kiváltságosoknak megengedni szándékolt politikai szövetségi szerződések meghúzásának céljaira. Legfeljebb a Monroe-doktríná-nak kivétellel megtétele e mellett még öncélként deferencia az Amerikai Egyesült Államok s esetleg a többi amerikai államok irányában, de az elképzelt rendszerbe beillőnek szintén nem mondható.¹ S valóban még soha nem hálózták be Európát úgy politikai szövetségekkel, mint az Egyességokmány uralmának idejében a győző hatalmak behálózták azt a legyőzöttek ellen irányított titkos és nem-titkos politikai szövetségi szerződésekkel, azoknak teljes bekerítésével, nem annyira az Egyességokmánynak, mint fennenmondották, mint inkább úgynevezett «béke»-szerződéseiknek még további kiegészítéseképpen. Már *pakto-maniá-ról*, mely hirtelen elfogta volna Európát, beszéltek ez idők jellemzőképpen. De nem volt az mánia, hanem inkább világos számítás. A legyőzötteket nem fogta el ez az állítólagos epidémia, csak a győzők és gondolkodás-rokonaik között dühöngött. És utoljára önfeledten maguk a győzők nyíltan és oly terminológiával beszéltek e szövetségi hálózataikról, mintha az Egyességokmánynak mindezeket tiltó *préambule*-je és 20. cikke nem is volnának e világon. Különösen feltűnőek voltak Franciaországnak a legyőzött államok körül még, valaha, igaz, létezett, de a történelemben rég megszűnt s csak most e célra újból, vagy először éppen csak most, életre hívott új államalakulatokkal is kötött politikai szövetségi szerződéseit. Bizonyos tartózkodás után, legalább a kelet-európai részekben, a legutóbbi időkben egyszerre Nagy-Britannia is erre a térre lépett. Végül is három teljes bekerítési szisztéma vette körül Európában nyugatról keletre haladva a legyőzött országokat: a Németbirodalmat, Magyarországot és Bulgáriát. Már az *entente* oldalára állott legyőzött Törökország maga is az aktív oldalon volt benne e bekerítési rendszerben.² A Nemzetek Szövetségének a győzők részéről már előre a pacifizmus nevében szövetségek szerzésére való oly kihasználása, mint leírtam³ volt, és még ezen

¹ Vesd össze 104. old. «L. pl. 130. old. l.jegyz. ³ L. 95—97. old.

túl is az Egyességokmánynak keletkezésekor fennhangoztatott tilalma ellenére később létesített e még szorosabb bekerítési politikai szövetségek csak állandósították és elmérgesítették az ellenségeskedést a világháború által máris és ily módokon még erősebben két táborra oszlott Európa népei között; úgyhogy szinte példaszó lett a békekötések ellenére a mondás: *l'Europa senza pace*; s ez nem volt puszta szóolás. A Nemzetek Szövetségének kihasználása ily célokra s a Nemzetek Szövetségének tilalma ellenére létesített politikai szövetségek ily rendszere, a kibékülés és együttműködés helyett, amellet, hogy a béke helyreállítását lehetlenné tették, egyszersmind segítették rohamosan aláásni, — azok előtt, kiknek szemei kinyíltak, — magát a Nemzetek Szövetségét is, ez első kísérletet e földön nagyobb szabású, majdnem univerzális béke-szövetség létesítésére.

A Nemzetek Szövetségének diszkreditálása maguk megalkotói által, majd a disszidenciába ment nagyhatalmak kilépései révén.

Említettem,¹ hogy a Nemzetek Szövetségétől hamar megalkotása után maguk megalkotói közül némelyek vissza? rettentek azok miatt a nagy terhek miatt, amelyeket a vállalt kötelezettségek egy szerződésű tagállamra, különösen egy gazdag forrásokkal rendelkező nagyhatalomra nézve jelentenének, és hogy a Nemzetek Szövetsége EgyességokmányáTnak 16. cikkében van lefektetve az a kötelezettség, amely az egész Egyességokmánynak sarkköve: a részvételi kötelesség a támadó, illetve *Covenant-szegő* állam elleni szankciókban, A Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 16. cikke ugyanis, mint láttuk, még világosan úgy van fogalmazva, hogy minden tagállam köteles *ipso jure* a támadóval, illetve *Covenant-szegő* állammal szemben azonnal a gazdasági szánk? ciók terére lépni, azután pedig a Nemzetek Szövetsége TanáT csanak elrendezései szerint a fegyveres küzdelemben is részt-yenni. Így maradt ez a cikk szövegének későbbre tervezett, de már előre megszerkesztett, későbbi módosításaiban is. Mégis a Nemzetek Szövetségének ily terhes működtetése, amint túlsá-gos terheket rótt volna, mint már említettem,¹ az Amerikai Egyesült Államokra, éppúgy nagy terheket rótt volna a hatal-mas Angliára is, s emellett egyenértékű lett volna Anglia szá-mára a Franciaország által a világháború után tőle annyira

¹ Lásd 110. oldal.

reklamált véd- és dacszövetség megújításával, amit pedig Anglia akkor magától, helyes érzéssel, elhárítani igyekezett.

Mindezekért — és más, különösen az úgynevezett semlegességre hajló, államoknak egyéb, különösen gyengeségükre és előnytelen geográfiai elhelyeztettségükre alapított, aggodalmi felhasználásával — Anglia mindjárt a Nemzetek Szövetségének II. Közgyűlésén kimondatta az Egyességokmány 16. cikkére vonatkozólag annak már az előbb általam említett és ismertetve tárgyazott¹ ama különös értelmezését, hogy — «mind-egyik tagállam szuverén lévén, mert hiszen a Nemzetek Szövetsége nem akart egy super-állam lenni», ez volt az indoklás, — *maga mérlegeli*, hogy beállott-e az az eset, hogy részt kell vennie a kérdéses kollektív gazdasági szankciókban vagy a szankciós háborúban. Csodálatos, hogy a Nemzetek Szövetsége főszerveinek más vonatkozásokban való állásfoglalásaival szemben sehol és soha az egyes tagállamoknak ily szuverén saját eltérő állásfoglalásainak lehetőségét, sőt követelményét mint szuverenitásukból következőt nem hangsúlyozták, sőt meg sem engedték.² Elvégre, hogy a Nemzetek Szövetsége ne legyen super-állam, ez követelmény lehetett annak megszerkesztésénél, de nem lehet minden kötelezettséget utólagosan meghíúsítani képes magyarázati elv még a tagállamok szuverenitásainak az Egyességokmányba beírt s ott kifejezetten elfogadott korlátozásaival szemben is.

A IL Közgyűlés említett határozatainak (résolutions) 4. pontjával a Nemzetek Szövetsége egész intézményéből kivették, már annak idején, a lényegét. Ettől az időponttól fogva már nagyon problematikus volt a Nemzetek Szövetségének mint a nemzetközi kollektív biztonság biztosítékának értéke. Azzal a magyarázattal enyhítették e következmény súlyát, hogy a Nemzetek Szövetségének lassú fejlődésre van szüksége, amíg a tagállamok a gyakorlatban is elismerik, hogy a szankciókban való részvétel számukra kötelesség, és addig, míg ezek az idők elérkeznek, így a gazdasági szankcióknak és a szankciós háborúnak legalább egyáltalában a kimondhatósága, és annak lehetősége biztosítva vannak,

¹Lásd 108-109. old. ²Pl. Egyességokmány 15. cikk, 6. bek.

hogy a támadók és *Covenant-szegők* ellen legalább azok a tagállamok jogosan viselhetnek háborút, amelyek ily háborút viselni akarnak, — és átmenetnek ez is haladás. — Jó, de ez nem a *Covenant* rendszere és valóban nagyon bizonytalan kollektív biztonság. Inkább abból a szempontból lehet kielégítő, hogy így adott esetben a *Covenant* védelme és privilégiumai mellett megindulhatnak a megmozduló legyőzött hatalmak ellen legalább az előre titkos és nem-titkos szövetségekben megszervezkedett győzőknek az ő gazdasági szankcióknak és szankciós háborúnak elnevezett s e szerint privilégiumokkal folytatható, de alapjában véve közönséges háborúi. Valóban, a Nemzetek Szövetsége már ettől az időponttól kezdve a gyakorlatban nem is volt más, mint a gépezetét működtető győző hatalmak és kis szatellitáik számára, egyrészt, hathatós, állandó és igen komoly propaganda-szószerk a velük rivális és esetleg megmozdulni akaró legyőzött hatalmakkal szemben, és, másrészt, fölényes privilégiumok gazdag forrása számukra, ha a legyőzöttek ellen háború viselésére valóban sor kerülne. Mert hisz csak óriási privilégium számukra, hogy az ő háborújuk egy általuk egy quasi-univerzális béke-szövetségben támadónak deklaráltatott ellenfél ellen folyik és úgy van feltüntetve, mint nem is politikai háború, hanem tisztán a *Covenant* védelme az ő részükön, az ebből származó erkölcsi és intézményesített jogi előnyöknek hosszú sorával, míg a velük szemben állók megmozdulása a jog nélküli és nekik kiszolgáltatott atámadók»-nak az emberiségen elkövetett nemzetközi deliktuma, mely az igazság és a béke szent nevében a legsúlyosabb megtorlásra szolgáltatott okot. Nyilvánvaló, hogy így az egész Nemzetek Szövetsége többé-kevésbé csak oltalmazó baldachin lett a győzők politikai, s lehetőleg a többé-kevésbé vagy egyáltalában nem is jóhiszemű pacifista államok egy részével kiegészült, szövetségeinek számára.

Azonban mások is tudnak gondolkodni, és csakhamar rájöttek mindezekre és sok minden másra: *Japán,* majd a *Németbirodalom,* majd *Olaszország* számára telik meg csordultig a kehely. És e nagyhatalmak ott is hagyják egymásután ebben a sorrendben a Nemzetek Szövetségét: *Japán*

(1933 március 27), a *Németbirodalom* (1933 október 19), *Olaszország* (1937 december 11). Ezzel szemben a még bennmaradt két Szövetséges Nagy hatalom, Anglia és Franciaország, felvételük maguk közé a Nemzetek Szövetségébe Oroszországot, a Tanácsban maguk mellett mint nagyhatalomnak állandó tagságot is adva neki. Ezzel azután egy kész egyoldalú bekerítési szövetségrendszerrel süllyed alá külső aspektusában is a Nemzetek Szövetsége. Alig is mer már ezek után nemzetközi bonyodalmak esetén a békét és nemzetközi igazságot védő univerzalitás ál-színében megszólalni; hangja már feltűnően hamis lenne és senkit sem tévesztene többé meg.

Kitudódása annak is, hogy a Tanács előtti politikai egyeztetésnek az Egyességokmányba beírt egyetlen eszköze nem a képzelhető legmegfelelőbb és leg-hatékonyabb békéltető eljárás politikai természetű viszályok esetén.

Azonkívül majdnem egyidejűleg ezzel, a többi államok és a közvélemény is rájönnek arra, hogy a politikai természetű viszályok esetére az Egyességokmány által egyedül kontemplált és alkalmazott ez az egyeztetési eljárás-faj: a nemzetközi viszályoknak a Tanács, avagy (de ritkán és többnyire csak a Tanács után) a Közgyűlés által való «megvizsgálása» (*enquête et examen du Conseil — investigation and consideration by the Council — röviden: conciliation devant le Conseil*), mely a vitában esetleg teljesen érdektelen tagállamoknak, — hozzá többnyire az ügyről tájékozatlan, magukat ott Genfben kapkodva a főtitkárság valamely referense vagy az ügynek valamely más hirtelen keletkezett ügynevezett «szakértője» által, «csak dióhéjban!» jelszó mellett, tájékoztatott képviselők közreműködésével, — s végeredményben mindig a Szövetséges Főhatalmak gyakran szintén igen tájékozatlan, sőt igen gyakran félrevezetett vagy diplomáciailag csak az egyik fél által befolyásolható és előre befolyásolt állásfoglalásaival folyik, korántsem a képzelhető legtökéletesebb egyeztetési mód, — hanem hogy van ennél megfelelőbb és hatályosabb is: az illető vidéken a legközvetlenebbül érdekelt, ott a viszonyokat jól ismerő és ott tényleges hatalmat gyakorló nagyhatalmaknak a viszályban állókkal közvetlen

«konzultációj-a (consultation). Tehát «consultation» a «conciliation» helyett. Ilyen eljárás viszont az Egyességokmányban ismeretlen.

Nemzetközi vizályok esetén a Nemzetek Szövetségének működésében egyedül ismert eljárás, közelebbről körülírva: az ügyeknek, vagy a *Tanács* által, rendes összetételében (tehát előre meghatározottan mindig a Szövetséges Főhatalmak, az állandó-tanács tag Nagy hatalmak és az előbbieik által favorizált és a Tanácsba időközönként szólóan éppen beválasztott kisebb Tagállamok képviselőinek közreműködésével) s a vizályban álló államok *ad hoc* bevonásával, vagy, bár a ritkább esetben, az ugyanígy működő, csak ily működésre alkalmatlanabb, mert számos tagot számláló, teljes *Közügyülés* által való megvizsgálása és e vizályat alapján valamelyes megfejtésnek a vizályban állókkal elfogadás végett történő felajánlása. A gyakorolt nyomás iránya és fokozata attól függ, akarnak-e a Szövetséges Főhatalmak elérni és melyik félnek javára megfejtést; mert ezzel az instrumentummal nagy onis lehet játszani. Gyakran az ügödöntő játszma a kulisszák mögött már rég lefolyt, s ami a nyilvánosság elé került többé-kevésbé játékszín volt a beavatottak részére és perplexitással sújtó meglepetés a jóhiszemű be nem avatott résztvevők számára. Viszont a nemzetközi élet formáival való ismeretlenség bizonyítékaként interpretáltatott volna a többnyire gyönyörűen megindokolt eredménynek nem a nemzetközi magas állásfoglalásban illő megnyugvással, sőt ömlengő köszönetekkel való tudomásulvétele. Mindezekről el is tekintve, a közvetlen érdekeltség és ennek megfelelő felelősség az ügyben, valamint az illető vidéken gyakorolt tényleges hatalom fontosságukban alá nem becsülendő szempontjai ily eljárásban teljesen figyelmen kívül vannak hagyva; és még sok annyi más. Ellenben az Egyességokmányban szabályozott eljárással, kétségtelenül, a Nemzetek Szövetségének, — de tudjuk, ez alatt igazában a győző Szövetséges Főhatalmak érvényesülnek, — a föld minden helyén, sőt kizárólagos, jelenléte volt lehetővé téve. A konzultáció ezzel szemben a közvetlenül érdekelt és a hatalmat az illető vidéken közvetlenül gyakorló és tényeikért a közvetlenül érdekelték-

kel szemben és a velük való tartós viszonyok kereteiben közvetlenül felelős államok kizárólagos tanácskozása és állásfoglalása az őket is és többnyire vitálisán érdeklő ügyekben. A Nemzetek Szövetségének hanyatlása után valóban a konzultációs eljáráshoz kezd folyamodni a nemzetközi élet, és pedig kívül a Nemzetek Szövetségén. Ily eljárás volt már alkalmazásban a spanyol polgár-háború (1936—1939) alatt a *Commission de non-intervention* működése alakjában, amelyben tényleges akciót csak azok az államok fejtettek ki, — és kívül az e célra többé már igénybe nem vehető Nemzetek Szövetségén, — melyek közvetlen érdekeltiségüknél fogva óhajtották, hogy a spanyol polgár-háborúból általános háború ne legyen, sőt, hogy a polgár-háború harcosai, vagy a titokban a másik oldalt támogatók, a «hadviselők jogait» különösen a tengeren velük szemben (mint valójában a pártatlanságot maguk is sértő, csak állítólagos «be nem avatkozók»-kal szemben) valahogy közben se gyakorolják. Ily értelemben ez a konzultáció — mert céljait elérte — nagyon bevált. Vagy ilyen volt Cseh-Szlovákia esetében mindenestre a müncheni és talán a bécsi döntés is. A müncheni döntés lényege, hogy az e tanácskozásoknál fizikailag ugyan még jelenlévő, de az illető területeken idegen nagyhatalmak szerepét egyszerűen egy az illető vidékeken az ő saját negálásukat jelentő rendezés elfogadására szorította le. Mindezek már «konzultációk» és nem népszövetségi «egyeztetések». A bécsi döntés ugyan az *arbitrage* külső, bár sommás, alakjában jön létre, de ott viszont az idegenek már fizikailag sincsenek jelen. Mindegyikben a közvetlenül érdekeltetek vannak csak jelen. Meglátszik a különbség: az eredményességben. Igaz, ennek az eljárás módnak is megvannak előnyei mellett a maga nagy hátrányai és fogyatékoságai, de ezek talán nem korrigálhatatlanok. Ez az új intézmény, mindenestre, még lényeges fejlesztésre szorul. De ama másik módszernek túl sokáig tartott eredménytelenségei és az igazi nemzetközi szükségleteket ki nem elégítő, sőt az őszinteséget is folyton nélkülöző balkezességei már maguk megérlelték a vágyat új utak megkísérlésére. Sőt nagyon lehetséges, hogy ez új eljárási mód sikereinek titka nemcsak a külső hatalom

természetes játékához alkalmazkodóbb alakjában, hanem épp oly mértékben éppen az őszinteség nagyobb respektálásában is van. Semmi sem volt a Nemzetek Szövetsége eljárásaiban annyira visszataszító, és talán sterilitásának is forrása, mint működésében az őszinteségnek oly nagyfokú hiánya. Oly gyakran mást céloztak, mint amiről beszéltek, és oly gyakran kimenekültek, amikor a szavukon való fogás veszélye elé kerültek volna.

Emlékezzünk vissza azokra az esetekre, amidőn a mi erdélyi és egyéb kisebbségi és más ügyeinkben a problémát egy teljesen tájékozatlan és e kisebbségek iránt közömbös Népszövetségi Tanács, ha lehet még közömbösebb, majdnem kizárólag délamerikai vagy domínium-beli népszövetségi tagok lehetőleg éppen Londonban vagy Parisban akkreditált és így London vagy Paris közvetlen befolyása alatt álló diplomata-képviselőinek referátuma alapján akarta, állítólag, megfejteni, egyrészt, teljes érdektelenség, másrészt, minden kenetteljesség dacára, oly szembeszökően a győzőknek kedvező egyoldalúság, és egészen egy nagy hypokrizis közepette; s juttatta azokat a valóságban, sok alakiság, fontoskodás, ál-tudományosság, álképűség és egészen hamisan irányított újság-lármák között, szinte még megfenyegetésével a védendő kisebbségeknek s a mi kormányainknak, melyek állítólag az intrikusok volnának, a győző nagyhatalmaknak megcsattantásra mindig kész védőszárnyai alatt, a győző kis államok óhajainak megfelelően, a tárgyalási zöldasztal alatt már intézményszerűen felállított — óriás papírkosárba. E metódusokból meg kellett, hogy jöjjön a kiábrándulás.

A leszerelési konferenciának is sikertelensége.

Közben a Nemzetek Szövetségének égisze alatt nagy apparátussal összehívott nagy *Leszerelési Konferencia* (1932—1935) sem sikerül. E *Leszerelési Konferencia* (röviden: *Conférence de Désarmement — Disarmament Conference*, — teljes nevén: *Conférence pour la réduction et la limitation des armements — Conférence for the reduction and limitation of armaments*), a földteke mindkét felének nagy várakozásai között, Genfben 1932 február 2-án nyílt meg. Azonban, bár kezdetben, közel két éven át, intenzíven, a teljes ülések mellett főleg az ugyanannyi tagokat számláló számos szakértőbizottságokban s egy elég aktív elnöki tanács (*Bureau*) közreműködésével folyt munka után, már 1933 vége felé a leglényegesebb kérdésekben holtpontra jut, majd munkásságában hónapokra megakad, s 1935 legelejétől kezdve elhal. Nem sikerült, mert éppoly kevésbé volt őszinte, mint összehívója, a Nemzetek Szövetsége; és mert a kérdés megfejthetősége valóban mélyen problematikus. Ami azonban nagyobb baj volt, az az, hogy e konferencia hosszas huza-vona után bizonyos helyeken azt a benyomást keltette, hogy még csak egy mérsékelt általános fegyverkezési korlátozás helyett is inkább csak a Németbirodalom és a többi legyőzöttek intézményesített aránylagosan nagyobb mérvű leszerelését célozza, és hogy a Németbirodalom által követelt egyenjogúságot, ez elvnek nagy nehezen, — igazában csak soha nem valósítható és rosszul definiált kautéláktól függően, — deklarált elismerése ellenére valószínűsíthetően sem akarja; holott, kétségtelenül, a konferencia célja a

győzők leszerelésének, illetve fegyverkezés-korlátozásának, keresztülvitele kellett volna hogy legyen, tekintve hogy a békeszerződések V., katonai, része értelmében a legyőzötteknek akkor diktált leszerelése a Békeszerződések e katonai részének kifejezett kijelentése szerint is *csak bevezetője* lett volna az Egyességokmány 8. cikkében kontemplált *általános leszerelésnek*, illetve fegyverkezés-korlátozásnak. Pusztán álljogászi leleményeskedés volt annak állítása, hogy a vonatkozó szövegrész ily »kötelezettséget» a győzők terhére «rendelkezés formájában» ki nem mondott. A leszerelési konferencia huzavonája váltotta ki a Németbirodalom visszavonulását a Nemzetek Szövetségéből (1933 október 19), majd e konferencia nyilvánvaló teljes eredménytelensége és ezzel a német leszerelés fenntartásának feltételét képező általános leszerelésnek 16 év utáni megíúsulása a Versaillesi Békeszerződés így csupán az egyoldalú német leszerelést jelentő katonai intézkedéseinek is a Németbirodalom részéről semmisnek nyilvánítását (1935 április 16—20). Ez is a Nemzetek Szövetségének is egy újabb súlyos sikertelenségét jelentette.

Mindezekkel az úgynevezett «új» nemzetközi jog bukása.

A Németbirodalom visszavonulását a Nemzetek Szövetségéből követte Olaszország kilépése (1937 december 11). Ettől az időtől kezdve, egyéb már említett következmények mellett, minden kétség kizárásával megdőltnek volt tekinthető mindaz az úgynevezett «új» nemzetközi jog is, amely a háborúnak gazdasági szankciókkal és szankciós háborúval az univerzalitás jelében való üldözését akarta volna a békének, igazában az éppen létező és létesített államok, éppen létező, jobban mondva, éppen csak létesített, határaikkal, örökkévaló fenntartásának biztosítékává tenni, — amint ez az Egyességokmányok a *status quo-k* föltétlen elismerését és kölcsönös védelmi kötelességét a Nemzetek Szövetsége tagállami részére előíró 10. cikkéből folyt volna. Legalább azt hiszem, hogy annak szemében, aki figyelte a nemzetközi életet és nem zárkózott el a tisztánlátás elől, ez az egész úgynevezett «új» nemzetközi jog ezektől az időktől fogva megbukottnak tűnhetett csak fel. Ez azt is jelenti, hogy annak szemében, aki tisztán látta a helyzetet, nem volt igazi nemzetközi jog többé a háború és béke nehéz kérdéseinek terén csak az úgynevezett klasszikus nemzetközi jog, mely nem tartotta a háború kitörését a jog segélyével akként megfoghatónak, amint azt a világháború befejeztekor a különben sem a legszerencsésebb atmoszférában fogamzott Nemzetek Szövetsége célozni látszott. Mindenesetre, teljesen a régi klasszikus nemzetközi jog uralma alá helyezték magu-

kat vissza alakilag is, és teljesen korrektül, mindazok az államok, amelyek kiléptek a Nemzetek Szövetségéből, megszüntetve ezáltal magukra nézve e szövetség minden szabályának kötelező erejét. Maguknak e más, tiszta jogállapotba való visszahelyezése volt, nyilvánvalóan, éppen kilépésük fő célja.

És valóban ezidőszerint két táborra oszlik a civilizált világ, és ez az, amire rámutatni akartam. Az egyik azt hiszi és hirdeti, hogy a világ alkotott a maga számára egy új nemzetközi jogot a világ békéje érdekében, és ez az új nemzetközi jog éppen őt felhatalmazza üldözni a másik tábor háborúját mint bűntényt az emberiség ellen. A másik viszont azt hiszi, hogy ma is még a klasszikus nemzetközi jog az egyedüli igazi jog, s velük, a Nemzetek Szövetségéből kilépettekkel, szemben mindenesetre, de valószínűleg általában is; míg a még maguktól alkotóitól sem őszintén soha nem képzelt, csak a világra saját hatalmuk növelése céljából oktrojálni megkísérelt, úgynevezett «új» nemzetközi jog igen hamar, és feltámaszthatatlanul, megbukott.

E két világ mint két szikla áll ma egymással szemben. Ezt a két világot egy nevezőre hozni talán lehetetlenség. Elveik nem találkozhatnak soha. Nagyon kérdéses, hogy háborús összetűzésük esetén, — amint ez ma már be is következett, — egy békekonferencia is lehetséges lenne-e majdan közöttük, amíg teljesen heterogén felfogásukon megmaradnak. Hisz szinte mondhatnánk, hogy: «nyelveik meg vannak zavarva». Így a békét talán ez okból is ismét csak a legrosszabb értelemben diktálni lesz majd lehetséges, akármelyik fél legyen is a győző, ami, mint tudjuk, igazi békét nem ad. Ez előrelátásnak elég szomorú. De talán áll még be az események folyásában új fordulat; sőt esetleg a két tábor felfogása lassan közelebb jut még egymáshoz.

Hogy a részletekben is milyen lehetetlen állapotokat szült ez a mai rendezetlen, illetve megzavart jogi helyzet, mutatja, hogy például az államok egy része napjainkban is (1940 április), amidőn e kérdés oly aktuális, igen szeretné, ha a Nemzetek Szövetségének tagállamai az Egyességokmány-

nak ahhoz a rendelkezéséhez tartanak magukat, amely az Egyességokmány előbb idézett szankciós 16. cikke 3. pontjának legvégén foglaltatik, hogy tudniillik minden tagállam köteles minden oly állam javára, amely az Egyességokmány védelmében harcol, saját területén ez ú. n. *Covenant-Yéáó* államok hadseregei részére a szabad átvonulást megengedni. Ellenben a nem *Covenant-védő*, hanem ő általuk «*támadó*»-nak tekintett háborús ellenfél, ha ugyanazoknak az államoknak területére a saját — ily körülmények között akár esetleg elkerülhetetlen — védelmi céljából bevonul, a «semlegesség» szabályait súlyosan megsértette, — annak dacára, hogy a semlegesség éppen szerintük állítólag a múlté, — és így az ismételten is az Egyességokmányt és a mások békéjét megsértő «*támadó*». Ilyen szabályozásból valóban hiányoznék az egyenlő mértékkel mérő osztó igazság. Ilyen jog létrehozását célozta a Nemzetek Szövetségének létesítése? A létrejött felhívott szövegre vetett pillantás utólagosan azt mutatja, hogy igen. E helyzet annyira groteszk, hogy az «új» nemzetközi jog alapján álló államok is már csak a genfi augurok körében, titkos diplomáciai intervenciókban és «új nemzetközijogi » szaklapjaikban engedik meg maguknak az ily érveléseket, de egy nem kellőleg inficiált egészséges közvélemény elé nem mernek lépni velük. A konkrét esetben, melyre célozok,¹ a Nemzetek Szövetségének valamely szerve a támadót a maga részéről nem állapította meg, sőt a folyó nagy háborúval kapcsolatban már semmiféle akcióba nem is lépett. De hiszen, szerintük, az 1921 évi közgyűlési rezolúciók, melyeket már idéztem,² e megállapítást *ipso facto* mindenik tagállam szuverén hatáskörébe tartozónak mondják. Szóval már Nemzetek Szövetsége sem kellene ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének a joga érvényesüljön? Íme, a háború elhárítását célzó, túlzó, úgynevezett «új» nemzetközi jog számtalan, eléggé át nem gondolt vagy más hibákban szenvedő rendelkezéseivel, nemcsak saját célját nem érte el, hanem megzavarhatná — mint látjuk — még

¹ Az akkor éppen folyamatban volt dániai és norvégiai eset. Igaz, utóbbi esetben utolsó pillanatban már maguk a «Coyenani-védők» is, a maguk részéről is, szavaikkal a semlegesség respektálását deklarálták.

² Lásd 108—109. old.

a háborús nemzetközi jog másik területét, a kitört háborúk enyhített lefolyását biztosító «hadijog» vagy «harcjog» eddig világos területeit, a semlegesek egyenlő és pártatlan magatartásának kívánalmára vonatkozó évszázados, meggyökereedett rendelkezéseit is.¹

Elég nagy paradoxon, hogy zür-zavarba jutottunk éppen a nemzetközi jog fejlesztése, igaz, olyan fejlesztése által, mely nem volt eléggé átgondolt, nem volt őszinte, és elvesztette a reális étellel a kapcsolatot: papiros-nemzetközi jog maradt.

Mindenesetre, az ideál az volna az emberiség számára, ha, amint az egyének szabadságát védik a beljogok, védelemben lehetne részesíteni a nemzetközi jog által a nemzetek életét és szabadságát is. Azonban ez aligha volna lehetséges másképp, mint csak a háborúk okait lehetőségig előre megszüntető s

¹ A szárazföldön a Nemzetek Szövetsége tagállamai területein a «Covenant-védő» államok haderei részére az Egyességokmány 16. cikkében egyoldalúan biztosított, fentemlített, szabad átvonuláshoz, és, ezzel szemben, az ily, de most egyszerre egyszermind «semleges»-eknek is tekintett, államok területein át a «Covenant-sértő»-nek deklaráltatott, vagy tekintett állam haderei részére az átvonulás tilalmának fenntartásához egészen analóg rendezést vittek be a győzött *Szövetséges Főhatalmak* még a *Dardanellák* és a *Boszporusz* használatát újonnan szabályozó, 1936 évi július 20-iki (tehát már a jelen háborút előkészítő) *Montreuxi Egyezménybe* is. Ennek 19. cikkében ugyanis kikötik, hogy háború esetén, melyben Törökország nem hadviselő (itt nem mondják: semleges), Törökország a «Covenant-védő» államok hadihajóit (azaz az ő hadihajóikat) minden korlátozás nélkül *köteles* átengedni a szorosokon, ellenben a «Covenant-sértő» állam (azaz az ő ellenfelük) hadihajóinak átkelését *köteles* megakadályozni. Sőt, e célból is, de állítólag csak pusztán nagylelkűségből Törökország irányában, a szorosoknak az 1923 évi *Lausannei Szerződésben* még a béke föltétlen követelményeként tekintett és előírt demilitarizálását is ez egyezményben feloldják. S 21. cikkében azt is kikötik, hogy, ha Törökország, magát háborús veszélyben érezve, a szorosokban saját rendelkezéseket tenne, azok a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által megváltoztathatók (!). Mindez 1936 után, ama Nemzetek Szövetségének Tanácsa által, amely az akkor már megtörtént vagy éppen küszöbön lévő, fentebb (119—120. old.) ismertetett kilépések folytán már egészen világosan nem volt más, mint maguk a *Szövetségesek*. —Az ember csak azon csodálkozik, hogyan lehetett egy — természetesen, hosszú idők óta nagy művészettel félrevezetett — ú. n. világgözüelemény előtt, amely a nemzetközi életnek végső és legfőbb ítélőszéke és irányítója akarna lenni, és talán kellene hogy legyen, ily rendezéseket mint a béke pártatlan biztosítékait elfogadtatni, sőt dicsőíttetni. Mert ne kételkedjünk, benne, e rendelkezéseknek kenetteljes, sőt a legmagasabb tudományosság színében feltűnő dicsőítéseiben nem volt hiány.

relatív megnyugvást adó igazságos rendezésekkel és az elkerülhetetlen és indokolt változtatások jogi útjait is előre őszintén előkészítő, de egyébként a jogi helyzeteket hatékonyan védő, komoly kollektív biztonságot nyújtó, nemzetközi szervezkedéssel. Ily szervezkedés azonban nincs akkor, — akár-hogy állítsák az ellenkezőt, — ha bizonyos, háborúval éppen elért, új rendezések, mint *noli me tangere-k*, minden áron perpetuálni akarják egy új jog segítségével magukat, holott új háborúknak sárkányfogait vetették el, és békés változtatásokra jogi utak nyitva nincsenek, viszont az esetre, ha más, különösen gyengébb, államoknak biztonságot kellene nyújtani, egy fennhirdetett kollektív biztonság ellenére mindegyik államnak saját szuverén mérlegelésétől függőnek tekintik, hogy résztvesz-e életéért és szabadságáért küzdő államtársának védelmében vagy nem. Ilyen «*béke-rendezés*» nem a háború üldözése, hanem az éppen elmúlt háború képében és elért eredményeinek dicsőítése révén *a háborúnak valóságos apothéozisa*. Igaz, az elképzelt ideális állapot feltételei túlon-túl nehezen valósíthatók. De viszont messze elmarad való-sításuk mögött a Nemzetek Szövetségének «új» nemzetközi joga. Mindenesetre maguk az események, különösen a leg-utóbbi évek tanulságai, mutatták meg, hogy a Nemzetek Szövetségének «új» nemzetközi jogán keresztül a nemzetközi élet nagy céljaihoz nem lehet többé eljutni.

A világorganizáció nagy problémája.

Azonban az igazi, még nagyobb akadály itt, szeréiw nézetem szerint, az, hogy igen kérdéses, vájjon egyáltalában a világ organizációja lehetséges-e már ma jogi alapokon, és ha igen, mily terjedelemben. Ha Európában oly hosszú aránylag békés időket élveztünk a XIX. század folyamán, annak az a magyarázata, hogy azokban az időkben Európában létezett legalább egy politikai organizáció, hogy ne mondjuk túl ambiciózusan: *az európai államok társaságának egy politikai alkotmánya*, s részint ennek keretében, részint ezen kívül a béke egyéb feltételei is, bárha rudimentálisan, adva voltak. Az a *Szent Szövetség*, amely, igaz, más, hamar megbukott, tendenciákkal létesült, bizonyos vonatkozásokban éppoly hamar átalakult az *Európai Nagy hatalmak Konzern-jévé*, a *Pentarchiává*, majd *Hexarchiává*. Így a béke elsősorban az európai nagyhatalmak között, sőt ezzel a megértés és az együttműködés is közöttük, nagyban és egészben, spon-tán biztosítva voltak. És mivel a nagyhatalmak relative békekességben éltek egymással, kényszeríthették a kis-államo-kat is a békés együttélésre, és különösen nem használták fel azokat egymás ellen oly könnyelműen provokációk céljaira. Ez utóbbi különösen figyelemreméltó jelenség éppen a XX. századbeli európai történet eseményei között. Ha jól megnézzük az európai történelmet, talán nem is a *«támadók»*, hanem a *provokálók* és a *bekerítők* idézték fel vagy tették ki-pattanthatóvá, különösen újabban, s részben a múltban is, az európai háborúkat. Mégis, sajátságos módon, abban a volu-

minózus s figyelmét látszólag mindenre kiterjesztő háború-megelőzési jogban, amelyet a győzők a Nemzetek Szövetségében és annak égisze alatt felépítettek, egy parányi szó soha nem jutott sem a kis államok provokálásra való felhasználásának, sem az államok bekerítésének. Pedig azt hiszem, hogy a háború vagy béke szempontjából a provokálásnak és a bekerítésnek, jobban mondva, előbb a bekerítésnek, azután a provokálásnak, — hisz ez szokott egy idő óta az európai háborúk előkészítésének szinte a ritusos útja lenni, — van legalábbis annyi figyelmet érdemlő fontossága, mint annak, ami ezek után «támadás» elnevezés alatt következni szokott.

Az európai nagyhatalmak a XIX. század folyamán szinte úgy érezték, hogy nekik békében kell élniök egymással márcsak abból a célból is, hogy Európa békéjét és boldogulását egyetértésükkel biztosítsák. Előmozdította ezt az állapotot kétségtelenül az a nagy gazdasági fellendülés is, mely Európa számára a XIX. század folyamán elkövetkezett, és e fellendülés zavartalan folytatásának vágya. Mégis ez a helyzet időlegesen, — de, hála az Egeknek, elég hosszú időn át, mert majdnem egy századra, — legalább egy politikai organizációt adott Európának. És ez, kétségtelenül, egyszersmind a békének egy politikai organizáció útján való biztosítása volt.

Elkeseredett nagy háborúk az Európai Nagyhatalmak Konzernjének létezése idejében egyáltalában nem, sőt háborúk sem igen voltak Európában. A háborúk, melyek kitörték, erősen kézben voltak tartva és rövid tartamúak voltak. Európa a Nagyhatalmak Konzernjének idejében viszonylag békésen és kevés áldozatokkal tudta rendezni a XIX. század folyamán még oly nagy problémáit is, mint az oly nehéz Keleti Kérdést, a Kongó-állam létesítésével kapcsolatban Afrikának érdekszférák szerinti megosztását, stb. Mindezt tette nem egy jogi szervezettségen, hanem az Európai Nagyhatalmak Konzernjén át, tehát *cum grano salis* mondhatjuk, egy politikai alkotmányon keresztül. Úgyhogy, bár a konstrukció nem egy vonatkozásban nem egészen helytálló, deferálok még azelőtt a nézet előtt is, hogy az Európai Nagyhatalmak Konzernje szükséges lett volna még ahhoz is, hogy Európában általában érezzék egy nem-

zetközi jog létét, mert azokban az időkben tényleg úgy látszott, hogy az Európai Nagy hatalmak Konzszernje Európában a nemzetközi jog mögött álló az az egységes és erős hatalom is, mely őrködött a jogok betartása felett, és nyújtotta legalább a nemzetközi jog egy részéhez, annak a valóságban való érvényesüléséhez, azt a biztosító hatalmat, amelyhez hasonló, állítólag mindig felülről jövő, hatalom nélkül, némelyek szerint, jog talán nem is volna lehetséges.

Ezzel szemben a Nemzetek Szövetsége egy jogi organizáció lett volna az egész föld számára. De először: az egész föld számára az létre sem jött, — és kérdéses, hogy valaha létre fogna-e jönni. És másodsor: semmiféle jogot nem tudott biztosítani még az európai államok javára sem, ha nem a győző államok javára, ideig-óráig, némely privilégiumokat. Jellemzően, még a győző államok is érezték ezt, és, bár paradoxonnak látszik, de ők maguk is elégedetlenek voltak a Nemzetek Szövetségével; jellegzetesen: a gyöngébbek közöttük a kollektív biztonságot szerették volna erősebbnek tudni. Maguk mondták meg nyíltan, hogy a kollektív biztonság gyöngeségének tudatában vetették rá magukat a politikai szövetségek hálójának szövésére. Ezeket már az előbb jellemeztem és méltattam¹: voltaképpen az Egyeségokmány megsértései voltak azok.

Mindez Európának két részre, a győzők és a kiközösítettek Európájára oszlását idézte elő és állandósította. E jogi szervezetnek szinte rosszabb volt ez a következménye, mint pusztá meddősége. A szerényebb európai egység biztosítását, semmiesetre, nem érte el, viszont túl magas célkitűzés volt benne az univerzalizásra való törekvés.

Ezért *Benito Mussolini*-nek az a kísérlete, hogy az Európán túlra is terjedő és a kisállamok egyenjogúságának jogiból közel politikai elvvé is tétele mellett operáló Nemzetek Szövetsége helyébe ismét az európai nagyhatalmaknak egy politikai organizációját tegye, az akkor általa elképzelt «*Pacte à quatre (Négyes Szövetség)*, teljes nevén: *Pacte*

¹Lásd 110—116. old.

d'entente et de collaboration à quatre (megajánlva 1933 márciusában, aláírva 1933 június 7-én), a négy legcivilizáltabb európai nagyhatalomnak, — *Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország*, — egyetértésre és együttműködésre alakult szövetsége által, igen életrevaló idea volt. Azonban még a kis Cseh-Szlovákiának is nagy része volt ez életrevaló terv megbuktatásában. A kis Cseh-Szlovákiának e nagy hatalma még az akkori idők jele volt. De az azóta megerősödött Európa viszont azóta Cseh-Szlovákiát magát bukatta meg. És igaza volt *Dino Grandi-nak* is, Olaszország akkori állandó képviselőjének a Nemzetek Szövetségében, aki gyakran mondta: «Régóta járok Genfben, de én még olyan ügyet Genfben nem láttam, amelyet nem a nagyhatalmak közös elhatározása fejtett volna meg. Ha a nagyhatalmak egységes állásfoglalása nem érhető el, akkor Genfnek sincsen megfejtése.» Genfben keresztül is tehát a nagyhatalmak — csak egyoldalúan megoszolva és idegen felelősség mögül, ami az állásfoglalásoknak korántsem volt javára, — voltak Európa ügyeinek rendezői; a kisállamok maguktól, vagy kisebb-nagyobb nyomásra, mindig a nagyok után menve szavaztak, különben is rendszerint a Főhatalmaknál akkreditált diplomatáikból rekrutálódott népszövetségi képviselők útján, ami által is a készségük éppen ama nagyhatalmak követésére előre biztosítva volt. Ami a kisállamoknak némely ügyre néha mégis, és ekkor túlon túl, kiható befolyását illeti, ez a kisállamoknak csak némely csoportja javára és főleg csak a saját ügyekben érvényesült az *általuk* kifosztott, bekerített és lefogva tartott más kisállamok kárára, többnyire a kulisszák mögött, s ekkor is a Szövetséges Főhatalmak révén, akiknek füleit e szövetséges kisállamok, érhetően, jobban bírták, mint mások, és amint ez az európai béke és megértés érdekében kívánatos lett volna. Talán előnyösebb lett volna a Nemzetek Szövetségének ilyen szervezetét idejekorán helyettesíteni az egyetértésüket megtaláló valóban európai nagyhatalmak politikai konzernjével. *Benito Mussolini* akarta először őszintén konstatálni, hogy Európa számára még mindig csak egy politikai organizáció lehetséges, s az egyetértésüket ismét meg-

lelt európai nagyhatalmak lehetnek csak a rendezői és garánsai Európa ügyeinek. Örömmel üdvözölhetnénk a nemzetközi élet fejlettségének mai fokán is még ezt a megfejtést, ha az európai nagyhatalmak konzernje ezidőszerint csakugyan lehetséges volna. Ennek első feltétele azonban, hogy legalább a valóban európai nagyhatalmak megtalálják az őszinte békét elsősorban maguk között.

A béke érdekében *a való Európát* kellene talán ismét egy politikai organizációban összehozni. Le kellene talán mondani nagyobb ambícióinkról, feladni, ha esetleg csak egyelőre is, univerzalitásra való törekvésünket s megelégedni pusztán regionális rendezésekkel, ajánlják némelyek. Ezek között a jogi természetű, de pusztán kontinentális rendezéseket ajánlják többen újabban is. De ez is talán még mindig inkább magas, mint szerény célkitűzés. Érezhetjük ezt, ha csak röviden is részleteiben átgondoljuk egy kontinentális átfogó jogi rendezésnek is óriási nehézségeit, például éppen Európában. Az európai nagyhatalmak *politikai* organizációja azonban egyszer már a XIX. század folyamán egy adottság volt, — és megállta próbáját. Sőt, ha a XIX. század Európájának külpolitikája kifelé, és nemzetközi joga is befelé, azaz az európai államok között, erősebb volt, mint a XX. század Európájáé, s Európa ügyeit akkor valóban maguk az európaiak intézték valóban európai érdekek szerint, ez kizárólag az európai nagyhatalmak egyetértésének és konzernjének volt köszönhető. Hisz akkor még a nemzetközi jogot is szerényen, vagy büszkén, de mindenesetre hatályosságában erősebb bizalommal, amit a név kifejezésre is juttat, «*európai nemzetközi jognak*», sőt *Metternich*, *Talleyrand* és kortársai még: *de droit public de L'Europe*»-nak, *Európa közjogának*, nevezték. Az első magyar nemzetközi jogi írók is: *Kiss István* (1876) s *Apáthy István* (1878), még az «európai» nemzetközi jogról írják műveiket. E név mindenesetre pozitívabban hangzik, mint a kétségtelenül kissé elmosódott «nemzetközi» jog, amely utóbbiban oly sok heterogén ideológia képzeli, és néha egyenesen exkluzív, érvényesülését. Elvégre a legértékesebb része a földnek Európa, a legnagyobb kultúrájú népek itt vannak, a vezetés

a földön még az európai népeknél kellene, hogy megmaradjon. De ez csak a valóban európai nagyhatalmak békéjével és együttműködésével volna elérhető; s ehhez talán az európai kisállamoknak egy-egy nagyhatalom szélesebbkörű szervezetébe regionális alapokon való tisztán politikai, vagy körzetekben fokozódóan némileg jogi beszerzése járulhatna még; mindenesetre intézményes szigorú tilalmával s megakadályozásával a kisállamok felhasználásának e nagy szervezetek között egymás bekerítésére vagy provokálására. Ha e nagy egészében a Nagyhatalmak egy Konzernjén és a Nagyhatalmak, mint kristályosodási pontok és vezetők, körül e Nagyhatalmaktól és a körülöttük sorakozó s tágabban vagy szorosabban hozzájuk csatlakozó kisállamokból alakult szövetség-rendszereken felépült Európát meg lehetne szervezni, akkor talán megnyílnék legalább Európa számára a békének egy új korszaka; megelevenednék a *Pax Romana* és a *Pax Christiana* mint *Pax Europaea*. Ez esetben Európa hatalma ellenállhatatlanná válnék ismét e földön. Azt hiszem, hogy e célkitűzés a jelenlegi háború végén annyira legalább is érdemes volna a kísérletezésre, mint a Nemzetek Szövetségének letűnő rendszere az elmúlt háború végén volt.

E rendszer, természetesen, nem nélkülözhetne a saját keretein belül valamely egyensúlyi helyzetet. Már a nagy *Francis Bacon* (Baron Verulam, Viscount St. Albans, 1561—1626) mindjárt az újkor elején, kevéssel az egyhatalmi rendszer bukása után, felismerte, hogy egyhatalmi rendszer nélkül az egymástól független államokra oszlott emberiség kebelén belül a nyugalmi helyzethez az államok közötti egyensúly vezethet csak el. Úgyhogy talán mondhatjuk: vagy egyhatalmi, vagy egyensúlyi rendszer, a kettő egymás alternatívája.

Az összes európai hatalmaknak egy alkotmányjogon alapuló állam-szövetségben vagy szövetséges-államban, mint *des Etats-Unis de l'Europe*), organizálhatóságában, különösen közvetlen fejlődési fokként, megvallom, nem nagyon hiszek. II. Vilmos, volt német császár, mondta egyszer még uralkodása idejében egy francia diplomatának: «*L'Europe est trop petite pour rester divisée.*» (Európa túlkicsiny, hogy

megoszolva maradjon.) De viszont Európa népei túlságosan differenciáltak, egyéniek és antagonisztikusak, hogy egyetlen állam-szövetségben vagy szövetséges-államban volnának összefoghatók. Némelyek *Pan-Európát* hirdetik tiszteletreméltó nagy hittel, de semmi jelét nem látom kialakulásának. Félek, hogy jogi organizálása Európának éppoly kevésbé sikerülne, mint az egész nemzetközi életközösségnek a jogi természetű Nemzetek Szövetségében való organizálása nem sikerült. Ehhez nagyon erős jogra volna szükség. Ki vagy kik tudnák diktálni ezt a jogot és azután tartósan fenntartani? Európa kontinentális jellegű organizálása, legalább a legmagasabb és a középső fokokon, talán csak politikai lehetne még ma is, amint volt az az Európai Nagyhatalmak Konzernjének idejében. Mindenesetre: 1. legalább egyidőre még, a politika és nem a jog látszik hivatva lenni az uralomra a nemzetközi életben általában; 2. Európának, ha ma még el nem vesztett kulturális túlsúlyának megfelelő nemzetközi szerepét meg akarja menteni, közös európai öntudat alapján való organizálódásra van szüksége; 3. Európa legtermészetesebb politikai organizációja a valóban európai érdekű nagyhatalmak konzernje lenne; 4. ha e konzern nem jön újból létre, egy vagy két összeműködő, valóban európai nagyhatalom fogja ösztönszerűleg ezt az organizálást erőszakos úton kezeibe ragadni, talán szűkebbkörű, de való európai érdekekből; 5. ha a kettő közül egyik sem sikerül, Európa, békéjével együtt, praeponderenciáját is a világban elveszíti; 6. a jövőben, akár ismét az egész univerzalitás, akár csak Európa, jelében kíséreltetik meg az organizálódás, sem egyik, sem másik organizáció nem szorítkozhatik újból pusztán a béke elvont organizálására, hanem a nemzetközi életközösség szélesebbkörű jelenségeit is fel kell ölelnie. A pusztán békén kívül ugyanis a világgazdaság és az egyetemes emberi kultúra terein is igen sok más, ma már az országok határain túlterjedő, és csupán tárgyalásokkal nem, hanem csak sokkal intenzívebb együttműködéssel védhető és ápolható közös érdekei vannak az emberiségnek és Európának egyaránt. Ha haladás lesz és nem összeomlás jön, a kis-méretű partikularizmusok ideje elmúlt.

Részben már említett sok egyéb hibái között a Nemzetek Szövetsége jóval inkább jogi jellegű organizációjának megvolt ugyanis az a hibája is, hogy az organizálódás, melyet nyújtott, egyszersmind túlságosan egyoldalú volt, amennyiben majdnem kizárólag az eljövendő új háború problémájára koncentrálódott, s a többi közös emberi célkitűzéseket igen mellékesen kezelte. Az élet ennél komplexebb és komplexebb megoldásokat kíván. Gondoljunk csak a liberalizmusnak, a szabad-kereskedelem rendszerének és az aranystandardnak bukása óta (mely utóbbit Amerika már is visszaállítani törekszik aranyával, míg mi itt állunk szinte arany nélkül) csaknem dezorganizálódott világgazdaságra, — ami valóban mint organizáció nincs többé, amiből pedig mindannyian élünk. Egy új világgazdasági rendszer kialakulása az emberiség közös érdeke, s ennek kialakulásánál is az európai kontinensnek egységesen és a kontinens teljes súlyával kellene érdekeit latba vetni.

Hogy a Nemzetek Szövetsége organizációjának mennyire csak a kitörhető új háborúnak gazdasági szankciókkal és háborúval való letörése volt a célkitűzése, bizonyítják szinte hihetetlen fogyatékoságai egyéb vonatkozásokban, még oly vonatkozásokban is, melyek még főszerkezetévei is szorosabb összefüggésben volnának, de a győzők által e főszerkezetben egyedül szem előtt tartott közvetlen célokön kívülesni látszottak.

A következőkben kissé rendszeresebben akarom röviden összefogni a Nemzetek Szövetségének lényegét, azokon a leglényegesebb vonásokon kívül is, amelyekről fejtegetéseimben már megemlékeztem, és főleg adni ez intézménynek legalapvetőbb vázát, amit futó fejtegetéseim során még nem tehettem.

De mielőtt ezt tenném, úgy érzem, hogy közbevetőleg még egy más részletről is meg kell emlékezmem, aminek közlése a teljesség szempontjából ezen a ponton kívánatos. Éspedig:

Az ú. n. Drago-Porter-Egyezmény.

A klasszikus — vagy talán mondjuk: a Nemzetek Szövetségét megelőző — nemzetközi jogban csak egy eset volt, amidőn az államok nem tekinthették magukat szabadoknak a háború-indítás tekintetében. S ez az egy eset is kivételesnek számított s nem is örvendett doktrinális szempontból, különösen mint egyetlen kivétel, általános tetszésnek. E kivételt a Második Hágai Békeértekezlet 1907-ben létesítette.

Kétségtelenül, ki kellene fejtenem ezenkívül azt is, mik voltak a *Hágai Békeértekezletek*, és mi a jelentőségük a háború megelőzésére szolgáló klasszikus nemzetközi jogi eszközök megalkotásában vagy legalább jobb szabályozásában, közelebbről: ez eszközök között az első világbíróságnak, a Nemzetközi Választott Bíróságnak (*Cour permanente d'arbitrage* — *Permanent Court of Arbitration*), felállítása körül, továbbá az első értekezletnek (1899) a szárazföldi s a második értekezletnek (1907) a tengeri hadijog egy jó részének kodifikálása terén. Kívánatos volna, hogy e Békeértekezleteknek ezeket a háborút és békét érintő alkotásait részletesebben is bemutathassam. Hisz azoknak az államoknak, melyek a Nemzetek Szövetségének «új» nemzetközi jogát bukottnak tekintik s a Nemzetek Szövetségéből ki is léptek, hogy magukat ezzel az «új» nemzetközi jog uralmától szabályszerűen is megszabadítsák, ma a Hágai Békeértekezletek ez alkotásai szerint kell élniök; pedig ez államok ma elég sokan vannak és főleg igen nagy súllyal bírnak; úgyhogy mondhatjuk, hogy az a jog, amit a Hágai Békeértekezletek maguk után hagytak,

az a jelenleg élő s ma főleg irányadó nemzetközi jog, kiváltképpen a háború és béke kérdésének, de különösen a háborúnak terén. Mindezek részletesebb kifejtése azonban — az anyag túlnagy terjedelme miatt — nem áll ezúttal azon mértékeken túl módomban, amint azokat, mint ismertnek feltételezett élő jogot, már eddig is előadásom oly bázisának tekintetem, amelyre fejtegetéseimet éppen alapozom. De a háborúindítás jogának előbb említett egyetlen, már a klasszikus nemzetközi jogban megvolt korlátozásáról, úgy érzem, meg kell emlékezmem.

A Második Hágai Békeértekezleten a II. számú «Egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybevett fegyvereserő' alkalmazásának korlátozásáról» (*Convention concernant la limitation de l'emploi de la force pour le recouvrement de dettes contractuelles — Convention respecting the limitation of the employment of force for the recovery of contract debts*) létesítette a háborúindítás szabad jogával szemben már a klasszikus nemzetközi jog uralma idejében az említett egyetlen kivételt. E kivétel-kreálás azonban talán kizárólag a latin Amerikában, a latin-amerikai államokban, az ott uralkodó különleges gazdasági és pénzügyi helyzetekben és abban a körülményben leli magyarázatát, hogy az Első Hágai Békeértekezleten még részt nem vett, csak a Második Békeértekezletre meghívott latin-amerikai államok, protektoruknak, az Amerikai Egyesült Államoknak, támogatása mellett s a konferenciát érintő presztízs-szempontoknak segítségülhívásával, a Második Hágai Békeértekezleten tényleg kivívták maguknak ezt a sikert. A «Béke»-Konferenciának ugyanis nagyon a vonalában feküdt, hogy alkosson valamit a háború egyenes kizárásának terén is.

A már általam egy korábbi összefüggésben megemlített,¹ de e Konferencián már részt nem vett, nagy argentiniai nemzetközi jogi író, *Carlos Calvo* (1829—1906), volt az, aki több kiadást ért, 1868-ban egy első spanyolnyelvű kiadás után francia nyelven is Parisban 1870—72-ben megjelentetett, rendkívül terjedelmes (sokáig az újak között a legterjedelmesebb)

¹ Lásd 55—56. old.

nemzetközi jogi művében, *Le Droit international théorique et pratique*, és másutt, már a XIX. század második felében impreszzionálni igyekezett a világot azzal, hogy mily igazságtalanság a tőke-gazdagok részéről, hogy a ritkán lakott, tőkészegény és még mindig a természet uralombakerítésének, elsősorban a gazdagok javát szolgáló, nagy munkáját végző latin-amerikai államoknak és azok vállalatainak nyereségben való osztozkodásra számító kölcsönöket nyújtanak a pénzpiacon, azután, ha az adósok fizetni nem tudnak, akkor a saját államaikhoz fordulnak, ezek pedig, e pusztán pénzkérdésekből politikai kérdést csinálva, fegyveres kényszerítő eszközökhöz folyamodnak, mint az úgynevezett békés blokádnak, vagy éppen háborút indítanak e tőkészegény államok ellen, veszélyeztetve ily módon függetlenségüket is.

Ami a latin-amerikai államokban nem maguknak az államoknak, hanem a magánvállalatoknak nyújtott kölcsönöket illeti, a kérdésnek ez a része összefüggésben van azzal a szokással is, hogy a latin-amerikai államokban az idegen tőkékkel alakult mezőgazdasági, bányászati és iparvállalatokat, ha prosperálnak, rendszerint az illető állam meglepetészerűen, hacsak ilyesmire alkalmasak, valamelyes általános szociális reform címén, való értékük egy igen lecsökkentett hányadéért a maga számára «kisajátítja», rendszeren az illető vállalatoknak állami monopóliummá nyilvánításával. (Mellesleg megjegyzem, hogy innen vették Lengyelország, a balti és a kis-entente államok is a példát a világháborút befejező békerendezések által nekik juttatott területeken a német és magyar mezőgazdasági nagyüzemeknek, sőt néhol a kisbirtokoknak is, szociális agrárreform címén az érték egy elenyésző hányadéért való «kisajátításához». De nem inzisztálok e kérdésben.) A latin-amerikai államoknak (éppúgy, mint említett utánpótlóknak) ily eljárásaiknál szokásuk, hogy, mivel hasonló vállalatok a saját állampolgáraik kezén is vannak, bár rendszerint nem nagy számban vagy nem oly jelentősek, ezeket is, feláldozva azokat, bevonják a «reform»-ba, hogy így a «reform» valóban általánosérvényűnek lássék. Nemzetközi vonatkozásban azután a védekezésük annak az idevonatkozóan egyetlenirányadónak állított nem-

zetközi-jogi elvnek fennhangoztatása, hogy az idegen, állítólag, nem tarthatna «jobb» elbánásra igényt, mint a saját állampolgár, vagyis hogy a «nem-diszkrimináló kezelés» (*traitement non-différentiel*) a nemzetközi jogi felelősség alól őket e kisajátított idegeneket illetőleg mentesítené. Ehhez az elvhez a latin-amerikai államok blokkja szívéosan ragaszkodik és semmiféle nemzetközi konferencián, és semmi más nemzetközi alkalomból sem, azon semmi résütést nem enged. Pedig ez csak az ő speciális védekezésük speciális eljárásaik számára egy tendenciózus nemzetközi jogi szabály kiképzése és fenntartása alakjában, egy harc egy nekik kedvező nemzetközi jogért. Ez a védekezésük a magánvállalatokba fektetett vagy a magánvállalat oknak kölcsönképpen juttatott idegen tőkét illetőleg mindenestre fedi érdekeiket.

Ez államok ilyen tendenciáinak másik ága csupán az, amely akár maguknak az államoknak kölcsönadott idegen pénzek behajtásával szemben is védekezik, és pedig ismét egy tendenciózus nemzetközi jog kivívása útján. Ez a nemzetközi jog éppen abban állana, hogy az nem engedné meg bármily okból keletkezett *szerződéses pénztartozások* behajtására az illető állam ellen az úgynevezett békés fegyveres erő (például békés tengerzár) alkalmazását vagy a háború indítását. El kell ismernünk, hogy ez utóbbi tendenciának lehet bizonyos esetekben — így a pénzpiacon kontrahált s belső bírói úton sem érvényesíthető államkölcsönök esetében — valamelyes indokoltsága; hisz éppen ez a részben indokolható magva a dolognak az, ami, az említett presztízs-szempontok mellett, a javaslatnak a konferencián a sikert biztosította.

Ez az ága a kérdésnek ugyanis az, ami a Második Hágai Békeértekezleten az említett II. számú Egyezményben rendezést nyert. E rendezés itt most bennünket csak abból a szempontból érdekel, hogy így létesítettek még a klasszikus nemzetközi jognak uralma idejében is kivételként egy esetet, amelyben az államok háború-indításaikban nem szabadok. A rendezés lényege, hogy «*szerződéses tartozásoké (dettes contractuelles — contract debts* — hogy mik ilyenek, végül is vitás) behajtása végett más államok az adós-állam ellen fegyveres

erőt nem vehetnek igénybe; ily célokra az egyedüli útnak a nemzetközi bírászkodás, és pedig az éppen felállított Hágai Állandó Választott Bíróságnak bírászkodása, ismertetik el (s ennyiben ez az Egyezmény *egyszersmind* az úgynevezett *Obligatorium* egy elvi esetének, kétségtelenül, *a legelsőnek*, létesítője); fegyveres erő s háború nem vehetők e célra igénybe, kivéve, ha az adósállam a nemzetközi bírászkodást nem fogadta el, vagy az elfogadott nemzetközi bírászkodást érvényesülni nem engedi vagy a meghozott nemzetközi bírói ítéletet végre nem hajtja.

Különben a Második Hágai Békeértekezleten az akkor már elhalt *Carlos Calvo* helyett sokan tartották e nem oly könnyen megszületett egyezményt a keresztvíz alá; így az argentiniai külügyminiszter, *Drago*, aki már 1902-ben Washington-ba küldött alkalmi s a Konferencián folyton hivatkozott sürgönyében kifejtette ugyanezt az elvet, s, azt híve, hogy ezzel a Konferenciát is impresszionálja, a (köztudottan az amerikai államokat az európai hatalmak kolonizálása ellen védő) Monroe-doktrínával hozta azt összefüggésbe; ez azonban csak bevallása volt annak, hogy speciális amerikai, illetve latin-amerikai, érdekekről van itt szó; ugyanígy hathatott sürgönyében a valóban ily adósságok okából, éppen ugyanakkor, 1902-ben, — hisz ez volt sürgönyének és vehemens tiltakozásának indoka, — Venezuela ellen három európai, a Konferencián jelen is lévő, nagyhatalom (Anglia, Németország és Olaszország) által alkalmazott békés tengerzár (*blocus pacifique* — *pacific blockade* — *friedliche Blockade*) megengedhetősége ellen való érvelése. Azonban maga az Egyezmény javaslója a Konferencián, a siker biztosítása érdekében, az Amerikai Egyesült Államok delegátusa, *Porter*, volt; innen az egyezménynek neve is: (*Calvo-*) *Drago-Porter-Egyezmény*. Ennyire exponálták magukat az Amerikai Egyesült Államok természetesen, a saját amerikai vezérszerepük érdekében — a Monroe-doktrína jelében a latin-amerikai államok ez aspirációja mellett. *Drago* külügyminiszter, aki személyesen fő szóvivője volt a javaslatnak az Értekezleten, utólagosan kifogásolta, hogy az egyezmény a «bírói ítéletek végre nem hajtása esetén is» megengedte a fegyveres erő alkalmazását,

illetőleg a háborút. Pedig ily esetben a kivételes tilalomra már igazán alig lehetett volna indok. Ebből is látható, mily nehéz a háború és béke kérdéseinek rendezésénél mindenkit — vagy csak valakit is — egészen kielégíteni.

Nem idézem részletesen a különben csak két érdemi cikkből álló (s alkalmazási körét illetőleg úgyis elég vitásan értelmezett) egyezmény szövegét. Hisz az egész egyezményt csak elvi jelentőségénél fogva említettem meg, amennyiben valóban ez volt az első, de egyszersmind az egyetlen nemzetközi egyezmény, amely a háborút az államok között a klasszikus nemzetközi jog uralma idejében is már, bár, mint látjuk, igen szűk és speciális körben, de mégis eltiltotta. Más ily tilalom nem állott fenn a Nemzetek Szövetségének létesítése előtt.

A Nemzetek Szövetsége közelebbről.

De lássuk közelebbről a *Nemzetek Szövetségét*.

A *Nemzetek Szövetsége* szerkezetének és működésének alapváza a következő. A Nemzetek Szövetsége a föld összei: államainak (mintegy 70) magában való egyesítésére (*universalité, universality*) törekvő, de valójában csak az államok egy részének közreműködésével létrejött, specifikus államszövetség a tagállamok között (a maximum idejében több mint 60). A szövetség ezek belső alkotmányát nem érinti, semmiképpen nem belső konstitucionális jogokon, hanem tisztán nemzetközijogon épül fel. Ez a nemzetközi jog a tagállamok külső szuverenitását, bár köti, korántsem szünteti meg, annak alaptermészetén semmit nem változtat: a Nemzetek Szövetsége sem nem államkapcsolat, sem nem «super-állam». Emiatt némelyek kezdetben, és túlzásból, még nemzetközi jogalanyisággal való bírását is kérdésesnek mondták, azonban kétségtelen, hogy a Nemzetek Szövetsége a nemzetközi jognak és jogközösségnek egy új alanya lett, mert nemzetközijogi személyiséggel bizonyos célokra kétségtelenül bír, ha éppen legmagasabb funkcióit szervei, valóban, nem a jogiszemély nevében, hanem mint nemzetközi konferenciák végzik, amelyekben az egyes résztvevő államok személyei az irányadók. Célja és funkciója a béke biztosítása, elsősorban a tagállamok között, de, a lehetőség és más korlátozások határain belül, ezen túlmenőleg, más államok között is. E célra való megalakulásának és jelenlétének adottságát kihasználva, szolgál azután egyéb kisebb jelentőségű együttműködési célokra is,

melyek az Egyességokmányban nagyobbbrészt szintén körvonalazva vagy legalább kijelölve vannak. Ezek is azonban többnyire, habár közvetve, szintén a béke érdekeit, vagy legalább az államok között a békés együttműködést szolgálják.

Megkapóbban, mert némileg archaisztikusan, de egyben a jövő fejlődés kívánatos útjait is sejtetve, nem *Államok* Szövetsége, hanem *Nemzetek* Szövetsége a neve, bár éppúgy államok szövetsége az, mint más nemzetközi szövetségek, és nem a nemzetközi jogalanyisággal nem is bíró, az államok határain hol innen maradó, hol túl terjedő, nemzeteké. Ugyanazok a konzi-derációk és imponderabiliák érvényesülnek itt a nyelvhasználatban, mint amelyek miatt kétségtelenül az államok között működő jogot is általában mégis nem *államközi*, hanem *nemzetközi* jognak nevezik, és amiről már szóltam.¹

A Nemzetek Szövetségének két főszerve van: 1. az összes tagállamok számosabb tagállami képviselőit (3 fődelegátus de egy szavazat) felölélő s tekintélyi súlyban is főszerv a *Közgyűlés* (*Assemblée, Assembly*); 2. csupán a kiváltságosabbaknak tekintett nagyhatalmak képviselőit állandóan és a többi tagállamok közül váltakozóan, de a sort nem föltétlenül mindegyikre rákerítő módon, csak a győzők politikája szempontjából a kívánatosabbakat, korlátolt számban felölélő, s főleg tevékenyebb szerepénél fogva főszerv a *Tanács* (*Conseil — Council*). A Közgyűlés nem a legislativa, és a Tanács nem az executiva szerve, hanem hatáskörük tárgyi szempontból azonos.

A nemzetközi élet mai organizációjának megfelelően, mint az egész mai nemzetközi életbe általában, úgy a Nemzetek Szövetségébe is, mint nemzetközi állam-szövetségbe, a tagállamok nem törvényhozási szerveiken, hanem kormányaikon keresztül kapcsolódnak be. A Nemzetek Szövetségének szerveiben a tagállamok részéről helyet foglaló képviselők nem a tagállamok törvényhozási szerveitől, hanem egyaránt kormányaiktól kapják mandátumaikat, bárha e tekintetben a Nemzetek Szövetségének alkotmánya kötelező szabályt nem tartalmaz; úgyhogy az egyes tagállamok képviselőik megválasztásánál és utasításánál esetleg nem kormányaikat,

¹ Lásd 67—68. old.

hanem törvényhozási szervüket is igénybevehetik. Mégis mondhatni, hogy a Nemzetek Szövetsége nem a tagállamok törvényhozására, hanem, mint minden külügy, napjainkban, mint a múltban, kizárólag a kormányokra támaszkodik. Világ-parlament alkotásáról a Nemzetek Szövetsége létrehozásánál szó nem volt. A Nemzetek Szövetsége inkább egy kollektív világ-kormányzat (*world-government*), mint egy világ-parlament szervezetével és jellegével bír — vagy bírt. Hogy ma megvan-e még és mennyiben, annak az események a leghűbb mérői és kifejezői.

Az Egyességokmány 10-ik cikke szerint a tagállamok talán első főkötelessége tiszteletben tartani és fenntartani egymás területi integritását és «jelenlegi» (tehát a világháború után létesített) politikai függetlenségét, vagyis a világháború utáni *status quo-t* minden külső támadás ellen. A legyőzöttek számára mindenesetre megdöbbentő biztosítéka ez a békének. A győzők számára viszont könnyűszerrel, tisztán a pacifizmus segítségével, a világnak velük való szövetségrebírása, talán éppen a néhány legyőzött állam ellen. (Figyelemreméltó a *présente* szó elhelyezésének ügyessége:)

Article 10. Les Membres de la Société s'engagent à respecter et à maintenir contre toute agression extérieure l'intégrité territoriale et l'indépendance politique présente de tous les Membres de la Société. En cas d'agression, le Conseil avise aux moyens d'assurer l'exécution de cette obligation.

Article 10. The Members of the League undertake to respect and preserve as against external aggression the territorial integrity and existing political independence of all Members of the League, in case of any such aggression or in case of threat or danger of such aggression the Council shall advise upon the means by which this obligation shall be fulfilled.

10. cikk. A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják. Ha ily támadás vagy fenyegetés esete, avagy ily támadás veszélye bekövetkezik, a Tanács megfontolás

alá veszi, miként kellene a fent megállapított kötelezettséget teljesíteni.

Az Egyességokmány 12. cikke értelmében a következő főkötelessége a Nemzetek Szövetsége minden tagállamának a béke fenntartása annak a kettős kötelességnek révén is, hogy minden tagállam minden nemzetközi viszályát, mely szakadáshoz vezethetne, vagy a nemzetközi választott bírászkodás, illetve a nemzetközi bírászkodás jogi útjára (*arbitrage ou règlement judiciaire — arbitration or judicial settlement*), vagy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé *politikai* egyeztető megfajtás végett (*examen du Conseil — enquiry by the Council*) köteles vinni, illetve tűrni, hogy ellenfele azt ez utóbbi célból a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé vigye. Azonkívül az Egyességokmány 11. cikk, 1. bekezdése értelmében a béke minden veszélyeztetése esetén a Tanács maga vagy bármely Tagállam indítványára is bármely ügyet *politikai* egyeztető megfajtás végett *maga elé vehet*. Ugyanezt teheti a Közgyűlés is, bár szigorúbb összehívási és indítványtételi feltételek mellett (Egyességokmány 3. cikk, 3. bekezdése és a Közgyűlés ügyrendje).

Article 12. Tous les Membres de la Société conviennent que, s'il s'élève entre eux un différend susceptible d'entraîner une rupture, ils le soumettront soit à la procédure de l'arbitrage ou à un règlement judiciaire, soit à l'examen du Conseil. Ils conviennent encore qu'en aucun cas ils ne doivent recourir à la guerre avant l'expiration d'un délai de trois mois après la décision arbitrale ou judiciaire, ou le rapport du Conseil.

Article 12. The Members of the League agree that if there should arise between them any dispute likely to lead to a rupture, they will submit the matter either to arbitration or judicial settlement or to enquiry by the Council, and they agree in no case to resort to war until three months after the award by the arbitrators or the judicial decision or the report by the Council.

12. cikk. A szövetség összes tagjai megállapodnak abban, hogy a közöttük esetleg felmerülő vitás kérdéseket, amelyek szakadáshoz vezethetnek, vagy választott bírósági vagy bírósági el-

járás, vagy a Tanács vizsgálata alá bocsátják. Megegyeznek továbbá abban, hogy semmi esetben sem kezdenek háborút előbb, mint három hónappal a választott bírósági vagy bírósági határozat, vagy a Tanács jelentése után.

Article 11. (1) Il est expressément déclaré que toute guerre ou menace de guerre, qu'elle affecte directement ou non l'un des Membres de la Société, intéresse la Société tout entière et que celle-ci doit prendre les mesures propres à sauvegarder efficacement la paix des nations. En pareil cas, le Secrétaire général convoque immédiatement le Conseil, à la demande de tout Membre de la Société.

Article 11. (1) Any war or threat of war, whether immediately affecting any of the Members of the League or not, is hereby declared a matter of concern to the whole League, and the League shall take any action that may be deemed wise and effectual to safeguard the peace of nations. In case any such emergency should arise the Secretary-General shall on the request of any Member of the League, forthwith summon a meeting of the Council.

11. cikk. (1) Ezennel kimondatik, hogy minden háború vagy háborúval való fenyegetés, akár közvetlenül érinti a Szövetség bármely tagját, akár nem, a Szövetséget a maga egészében érdeklő ügy és a Szövetségnek ilyenkor kötelessége, hogy a nemzetek békéjének fenntartására alkalmasnak és hathatósnak mutató minden intézkedést megtegyen. Ha ilyen eset állana be, a főtitkár a Szövetség bármelyik tagjának kérelmére haladéktalanul egybehívja a Tanácsot.

Felhívom a figyelmet arra, hogy a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának teljes szövege a trianoni szerződésnek a magyar törvények közé való becikkelyezését tartalmazó 1921:XXXIII. törvénycikkben, míg az Egyességokmány némely cikkének az eredetihez képest közben bekövetkezett módosításai — aminők az általam már változott szövegükkel idézett cikkekben is előfordulnak — az 1929:XXXVI. törvénycikkben található meg. A legyőzött államok, illetőleg

az Egyességokmány mellékletében fel nem sorolt, hanem mint nem-entente-barát ekként megbélyegzett más államok is, *gyakorlatilag* csak bizonyos próbaidő után szóba jöhető, külön felvételre (*admission*) szorultak, s nem jelenthették be egyszerűen csatlakozásukat a Nemzetek Szövetségéhez, mint az említett mellékletben felsorolt más államok. Magyarországnak a Nemzetek Szövetségének már harmadik közgyűlése által 1922 szeptember 18-án, illetőleg 22-én, történt felvételét az 1923:XII. törvénycikk iktatja a magyar törvények közé. Köztudomású az is, hogy a Szövetséges Főhatalmak a legyőzött Németbirodalommal szemben a próbaidőt, melyet előbb a Németbirodalom teljes katonai leszerelésétől, sőt a jóvátételek teljes megfizetésétől akarták függővé tenni, egészen a nyolcadik Közgyűlésig, 1926 szeptember 8-ig, kihúzták; bár akkor viszont a Németbirodalomnak, nagyhatalmi állásának megfelelően, felvételével egyidejűleg, a Tanácsban állandó tagsági jogot adtak. Ismeretes az is, hogy azóta, 1939 április 11-én, Magyarország is bejelentette kilépését a Nemzetek Szövetségéből; de, tekintve hogy az Egyességokmány első cikke utolsó bekezdésének értelmében minden kilépés csak kétévi előzetes felmondással történhetik, csak 1941 április 11-én fog megszűnni a Nemzetek Szövetségének tagja lenni. Magyarország e még tagállami mivoltának, természetesen, többirányú magatartására ma még (1940 április havában) figyelmen kívül nem hagyható kihatásai vannak.

A kötelező nemzetközi bírászkodás (Obligatorium) nem valósul a Nemzetek Szövetségén belül sem semmilyen vitára nézve.

A Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya — az eddig idézett cikkekből ez nem tűnik még ki, de kitűnik az azonnal idézendő 13. cikkből — a kötelező nemzetközi bírászkodást (*Obligatorium*) tagállamaira nézve nem tudta létesíteni. Ezzel megdőlt a közvéleményben sokáig fenntartott az állítás is, hogy az 1899 és 1907 évi Hágai Békeértekezleteken a kötelező nemzetközi bírászkodás elfogadása pusztán a Németbirodalom ellenzésén szenvedett volna hajótörést, amit külön-

ben a helyzet ismerete és maguk a Békeértekezleteknek jegyzőkönyvei, azok előtt, akik azokat figyelmesen elolvasták, már korábban is tendenciózus beállításnak mutattak. A kötelező nemzetközi bíraskodást a Nemzetek Szövetségének Egységokmánya sem létesítette, különösen úgy, amint azt a Hágai Békeértekezletek tervezték, mindenekelőtt abból az egyszerű tárgyi okból, mert az szélesebb alapokon nem oly könnyen, pusztán elfogadással, megvalósítható valami; a kötelező nemzetközi bíraskodással nem lehet a dolgot kezdeni, előbb sok más körülmény előkészítő rendezése volna szükséges. Különösen meg kell gondolnunk, hogy a nemzetközi élet elsősorban nem jogrend, hanem politikai élet, s jogi szabályozottsága, sok vonatkozásban ugyan, de mégis csak itt-ott van. A nemzetközi jog mindenestre hézagos és nem hézagtalan jogrendszer. A nemzetközi viszályok legnagyobb része politikai, és nem jogi viszály. Továbbá ott is, ahol nemzetközi jog létezik és a vita jogi vita lehetne, gyakran bizonytalan a létező jog vagy többféle értelmezés tárgya, mert az általános nemzetközi jog szokásjog, és pedig igen komplex, sokban kontrovertált, kodifikálatlan s eléggé változó szokásjog. Azonkívül a helyzetek magaslatán álló és pártatlan nemzetközi bíróságok megszervezése sem olyan könnyű, mert a nemzetközi élet és a nemzetközi jog megbízható alapos ismerete nem sok egyénél található, és ily funkció ritkaságánál fogva előre alig is tudható, hogy kik azok, akiknél a kívánt képességek valóban megtalálhatók. Különösen nehéz az igazi pártatlanságot megtalálni, még azoknál is, vagy éppen, akik a nemzetközi életben, bár más minőségben, benne éltek, de másoknál is; az egy hazához való tartozás rendkívül erős érzés az emberben; nemzetközi viták eldöntésére keresve is sokkal kevesebb pártatlan ember található, mint gondolnánk, még ha a bíróra nézve közömbös államok ügyéről van is szó; nem is beszélve a saját hazájával rokonszenvező vagy kimondottan nem rokonszenvező, vagy szövetséges, vagy ellenszövetséges államok ügyeiről. Azonkívül a nemzetközi bíróságok ítéletei végrehajtásának biztosítotttsága sem föltétlen; egyes államok más államokkal szemben e téren erős rizikókkal vannak terhelve és hangoztatják is (pl. Anglia), hogy helyzetük nem egyenlő. Mégis a kötelező

nemzetközi bíraskodást illetőleg — legalább *a* vagy *bizonyos, nemzetközi szerződések értelmezésére s alkalmazására* vonatkozólag (így vélik már *Lorimer* és *Bluntschli*) — és még néhány más esetben a nemzetközi élet mai állapotában is komoly követeléssel lehetne fellépni. De viszont a Nemzetek Szövetsége éppen békeszerződések kapcsán jött létre, és békeszerződéseket, melyek pedig szintén államszerződések, a győzők nem szívesen engednek ellátni nemzetközi bíraskodást kikötő klauzulával; az *Obligatorium* kimondása tehát még általában nemzetközi szerződésekre nézve is az Egyességokmányban a győzőket tekintve kényes dolog lett volna. Mind e konziderációk mellett nem lephet meg, hogy még a Nemzetek Szövetségének alkotmánya sem ismer a tagállamok számára kötelező nemzetközi bíraskodást. De ez, legalább bizonyos esetekre nézve, szerves nagy hibája is. Itt is azonban az Egyességokmány, vonatkozó 13. cikkében, első olvasásra, különösen laikusok számára, egészen mást látszik kimondani, mint amit valóban tartalmaz: az *obligatorium-ot* látszik kimondani, holott épp az ellenkezőjét teszi, mert a nemzetközi bíraskodás útjára tartozóknak a vitában álló feleknek csak azokat a vitáit mondja, melyek «*nézetük szerint*» (*à leur avis — which they recognise*) választott bírósági vagy bírósági eljárásra alkalmasok. Nincs tehát kötelező nemzetközi bíraskodás a Nemzetek Szövetsége tagállamai részére sem, hanem vizály esetén csak fakultatív alternatíva a politikai úttal szemben a nemzetközi bírói út, melyet a vizályban álló felek közös egyetértéssel: vagy *ad hoc* választhatnak, vagy már előzetesen szintén szabadon kötött nemzetközi bíraskodási szerződéseikben egymással szemben vállalhattak. Ha ezek egyikét sem tették, — ez az értelme a 12. cikk alternatívájának, — a politikai út, vagyis a Tanácshoz való fordulás, reájuk nézve maga az Egyességokmány értelmében külön kikötés nélkül kötelező.

Az Egyességokmány 13-ik cikke így hangzik:

Article 13. Les Membres de la Société conviennent que s'il s'élève entre eux un différend susceptible, à leur avis, d'une solution arbitrale ou judiciaire, et si ce différend ne peut se régler de façon satisfaisante par la voie diplomatique, la question

sera soumise intégralement à un règlement arbitral ou judiciaire.

Parmi ceux qui sont généralement susceptibles de solution arbitrale ou judiciaire, on déclare tels les différends relatifs à l'interprétation d'un traité, à tout point de droit international, à la réalité de tout fait qui, s'il était établi, constituerait la rupture d'un engagement international, ou à retendue ou à la nature de la réparation due pour une telle rupture.

La cause sera soumise à la Cour permanente de Justice internationale, ou à toute juridiction ou cour désignée par les Parties ou prévue dans leurs Conventions antérieures.

Les Membres de la Société s'engagent à exécuter de bonne foi les sentences rendues et à ne pas recourir à la guerre contre tout Membre de la Société qui s'y conformera. Faute d'exécution de la sentence, le Conseil propose les mesures qui doivent en assurer l'effet.

Article 13. The Members of the League agree that whenever any dispute shall arise between them which they recognise to be suitable for submission to arbitration or judicial settlement, and which cannot be satisfactorily settled by diplomacy, they will submit the whole subject-matter to arbitration or judicial settlement.

Disputes as to the interpretation of a treaty, as to any question of international law, as to the existence of any fact which if established would constitute a breach of any international obligation, or as to the extent and nature of the reparation to be made for any such breach, are declared to be among those which are generally suitable for submission to arbitration or judicial settlement.

For the consideration of any such dispute the court to which the case is referred shall be the Permanent Court of International Justice, established in accordance with Article 14, or any tribunal agreed on by the parties to the dispute or stipulated in any convention existing between them.

The Members of the League agree that they will carry out in full good faith any award or decision that may be rendered, and that they will not resort to war against a Member of the

League which complies therewith. In the event of any failure to carry out such an award or decision, the Council shall propose what steps should be taken to give effect thereto.

13. cikk. *A Szövetség tagjai megállapodnak abban, hogy ha közöttük oly vitás eset merül fel, amely nézetük szerint választott bírósági, vagy bírósági döntésnek vethető alá, s amely diplomáciai úton kielégítő módon nem intézhető el, az ügyet a maga egészében választott bírósági vagy bírósági eljárás elé terjesztik.*

A választott bírósági vagy bírósági döntésre alkalmas vitás esetek közé tartozóknak mondatnak ki általában: valamely szerződés értelmezése, a nemzetközi jog bármely kérdése, bármely ténynek megállapítása, amely, ha bebizonyul, valamely nemzetközi kötelezettség megszegését jelentené, vagy a jóvátétel terjedelme és módja, amely ilyen megszegés esetében teljesítendő volna.

Ilyen vitás esetekben a 14. cikk értelmében felállított Állandó Nemzetközi Bíróság fog dönteni, vagy bármely más bíróság, amelyben a felek a vitás esetre nézve megállapodtak, vagy amelyet valamely közöttük létrejött egyezmény kijelölt.

A Szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy híven végrehajtják a hozott határozatot, és nem indítanak háborút a Szövetség olyan tagja ellen, amely a határozatnak aláveti magát. Abban az esetben, ha a határozatot nem hajtják végre, a Tanács a határozat érvényesítésére megfelelő intézkedéseket indítványoz.

Az Egyezségokmány e 13. cikkének 2. bekezdésében négy megjelölésben felsorolt, nemzetközi bíráskodásra alkalmas esetek csak ajánlás jellegével bírnak s lehetőleg körvonalazni igyekeznek a jogi jelleggel bíró nemzetközi vitákat szemben a jóval gyakoribb politikáikkal. E négyes megjelölést ismétli meg az Egyezségokmány 14. cikke értelmében felállított új világbíróság, a Hágai Állandó Nemzetközi Bíróság, Szabályzatának, Statútumának, (becikkelyezve az 1926:1., módosításával az 1936:VI. törvénycikkbe) 36. cikke, talán a 3. pontnak körülményesebb megfogalmazásával. Ezek elfogadásával, az úgynevezett fakultatív klauzulával, fogadják el ma az államok e bíróság kötelező bíráskodását. Az u. n. *«fakultatív klauzula»* (clause facultative — optional clause) éppen maga e 36. cikk, mely

külön kijelentés nélkül a Statútumok többi cikkeivel együtt nem tekintetik elfogadottnak. Ez volt a Nemzetek Szövetségének uralma alatt a leggyakrabban használt mechanizmusa a «kötelező» nemzetközi bírászkodás «*fakultatív*» elfogadásának. Elég sok állam fogadta el azt, de több igen sok és gyakran elég különös fenntartással, melyek a bírói utat a leggyakrabban éppen a legfontosabb esetekben mégis elzárták; a nemzetközi bírászkodás ily elfogadása tehát az ily államok részéről inkább csak, és korántsem őszinte, manifesztáció volt. A *jogi jelleggel bíró* nemzetközi vitákra külön összesítő technikus terminus elég régen keletkezett a francia és angol diplomáciai nyelvekben: «*affaires justiciables*», «*justiciable cases*». Az 1899 és 1907 évi Hágai Békeértekezleten (eredményei becikkelyezve az 1913:XLIII. törvénycikkbe) a *Nemzetközi Viszályok Békés Elintézéséről* létrejött *Egyezmény* (*Convention sur le règlement pacifique des conflits internationaux — Convention for the pacific settlement of international disputes*), — mely a nemzetközi választott bírászkodás (*arbitrage arbitration*) úgyszólván korábban sokban bizonytalan szokásjogiakból szerződésesekké kodifikált akkori szabályainak mondhatni kincsesháza, sőt kútforrása, — szintén egy egységes elnevezést használ a jogi elbírálásra alkalmas esetek megjelölésére (38. cikkében): «*jogi természetű kérdések*» (*questions d'ordre juridique — questions of legal nature*), de példaképpen csak egyet említ: «*elsősorban a nemzetközi egyezmények értelmezésének vagy alkalmazásának kérdései*» (*en premier lieu les questions d'interprétation ou d'application des conventions internationales — especially the interpretation or application of international conventions*), tehát még nem négyet. Viszont a *Locarnói Szerződések* (1925) akár egyik, akár másik eddig használt összesítő kifejezés vagy az Egyességokmány 13. cikkének négyes felsorolása helyett egy új egyetlen körülírással élnek: *doutes contestations, au sujet desquelles les Parties se contesteraiient réciproquement un droit*» (minden vita, melyben a felek kölcsönösen egy jogot vitatnának egymással szemben). E körülírás nem egészen veszély nélküli, a «*réciproquement*», «*kölcsönösen*», szó használata miatt, mert a másik fél esetleg politikai vitát csinálhat a jogiból is, amikor is ő már

nem jogot vitat, s így a kölcsönösség az ő tényénél fogva elesik, s ezzel könnyűszerrel menekül a kikötött bírászkodás elől; ezt megteheti nem-jogi, hanem egyéb konziderációknak a vitába való bevitelével, ami annál könnyebben történhetik, mert — amint ez az általam már többször mondottakból következik — a nemzetközi viszályoknak a legtöbbször csak vannak jogi részei, míg a viszályoknak egész képe gyakrabban politikai, és ha jogi is, könnyen kiegészül politikai elemekkel.

Csodálatosan, ezt az abban az időben egyszerre nagyon felkapottá vált összesítő kifejezést fogadta el az úgynevezett *Genfi Általános Akta* (*Acte Général de Genève — Geneva General Act*) (1928 szeptember 26) is (teljes címe: *Acte général pour le règlement pacifique des conflits internationaux — General Act for the pacific settlement of international disputes*). Ez egy a Nemzetek Szövetsége által létrehozott nagyjelentőségű alkotás és előrelépés akart lenni nemzetközi viszályok békés megfejtésének terén, amely: 1. a Nemzetek Szövetségén kívül külön egyeztető bizottságok előtt igénybe venni szándékolt politikai egyeztetési eljárás (*Conciliation — Chapitre I*), 2. a nemzetközi bírászkodás (*Règlement judiciaire — Chapitre II*), 3. a nemzetközi választott bírászkodás (*Règlement arbitral — Chapitre III*) felölelésével és ez intézmények bármelyikének (fejezetenkint) külön-külön vagy kombináltan fakultatív elfogadási lehetőségével, valamint a nemzetközi bírászkodás elfogadására vonatkozó, a «fakultatív klauzula» elfogadásánál annyira visszaélések tárgyát képezett «fenntartások» (*réserves — reservations*) körének megszorításával (39. cikk), e három nemzetközi békés vitamegfejtési intézmény elfogadási lehetőségeire nézve azokban az időben a legtökéletesebbnek tetsző szerződést egyetlen egységes dokumentumban (innen neve is: «általános») adja. Inkább sajnálatos, hogy nagyobb népszerűsége e tetszés szerint szétszedhető és összerakható egyezmény-paradigma nem emelkedett. Mégis több állam fogadta azt el, így Anglia, Franciaország és Olaszország is; mi nem; nem lett volna sok értelme részünkről elfogadásának, miután egyetlen kis-entente állam sem fogadta azt el; és ezek a mi szomszédaink, ezekkel voltak nagy számban viszályaink, ők azonban bírói fórumok nyújtása elől

velünk szemben nagy óvatossággal és következetességgel elzárkóztak. Soha általunk annak idején sehol eléggé ki nem emelt jellegzetesség volt például, hogy soha Cseh-Szlovákia, pedig állítólag a békés metódusoknak híres előharcosa, a maga részéről, nemhogy a Genfi Általános Aktát, de még csak a Hágai Állandó Nemzetközi Bíróságnak fakultatív klauzuláját sem fogadta el, amit pedig valamelyes alakban úgyszólván minden állam elfogadott; ez csak miattunk történt. Jellemző az is, hogy Románia is a fakultatív klauzulát csak oly sajtáságos fenntartással fogadta el, hogy *ő egyoldalúlag* az ily ellene esetleg meginduló bírói ügyeket is, az Állandó Nemzetközi Bíróságtól elvonva azokat, politikai elintézés végett a Nemzetek Szövetsége elé viheti. Ő tudta, mit szándékoltt ezzel; de mi is tudtuk, hogy el kell kerülnünk Romániával szemben legégetőbb vitáink számára is az ilyen nemzetközi bírói út igénybevételét, mert az ilyen bírói úton az Állandó Nemzetközi Bíróság helyett egyszerre a Nemzetek Szövetségének a szövetséges Romániának kedvező politikai fóruma elé kerülünk, s amiből kérni nem sok okunk volt. Ha nem lettünk volna előrelátók, e csapdába sokszor belekerültünk volna. Ezek és ezekhez hasonlóak voltak sokszor sokak számára rejtett okai a kis-entente államokkal sok ügyünk holtpontra kerülésének; a sokszor magasztalt «új nemzetközi jog» ellenére. Ami a nemzetközi bírászkodás gyakorlásának fórumait illeti, három lehetőség van: 1. már támadt vitákra *ad hoc*, vagy előre bizonyos támadható ügyekre nézve megszervezett speciális bíróságok; 2. a régi világbíróság (*World Court*), a hágai úgynevezett Állandó Választott Bíróság (*Cour Permanente d'Arbitrage — Permanent Court of Arbitration*), az 1899 évi I., illetve 1907 évi II. Hágai Békeértekezlet I. Egyezményének, és ez Egyezmény alapján külön aktussal a nemzetközi választott bírászkodásnak, elfogadásával, mely esetben, mivel az «állandó» bíróság csak a nemzetközi bírászkodás gyakorlására alkalmas (és gyakran nem alkalmas) s államonkint kinevezett egyéneknek egy hosszú, kész névjegyzékéből és egy Hágában székelő állandó irodából áll, a «*Cour*» (*Bíróság*) kebelén belül a «*Tribunab-t (ítélőszék)*» külön meg kell szervezni, vagy a névjegyzékéből vagy azon kívül vett egyénekből; 3. az új világbíróság

(a második *World Court*), a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 14-ik cikke értelmében megszervezett, most már a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése és Tanácsa által egyidejűleg folyó szavazással minden 9 évre valóban megválasztott, tehát valóban előre meghatározott tagokból (15) álló és állandóan működő Állandó Nemzetközi Bíróság (*Cour Permanente de Justice Internationale — Permanent Court of International Justice*).

Az Egyességokmány 12, 13 s 15. cikkeiben, illetőleg e cikkek 1921 okt. 4-én novellárisan módosított szövegeiben — melyeket már e módosításokkal adok — előforduló e kettős kifejezésnek: «*választott bírósági vagy bírósági eljárás*» (*arbitrage ou règlement judiciaire — arbitration or judicial settlement*) értelme éppen az, hogy kétféleség állott elő a nemzetközi bírászkodásban annak eleinte másképp való alkalmazása folytán, mint újabban alkalmazzák. A korábbi egy szabadabb, mondhatni méltányossági, majdnem egyeztetési bírászkodásból lassan fejlődött ki olyan ön-választotta bírák előtti eljárássá, amint annak típusát az akkori fejlődési fok szerint, ami akkor a múlttal szemben nagy haladás volt, a Hágai Békeértekezlet megállapították. Ez ma paradigmálisan a Hágai Állandó *Választott* Bíróság eljárási típusában kristályosodott ki. Az újabb metódus még hasonlőbb a belföldi, már nem ön-választotta, bírák általi «igazságszolgáltatáshoz», s természete az Egyességokmány 14. cikke által, mint második világbíróság, intézményesített Hágai *Állandó* Nemzetközi Bíróság eljárásában domborodik ki. Viszont az *Acte Général de Genève* választottbíráskodása (*règlement arbitral*) már *kizárólag* méltányossági bírászkodás, mely politikai ügyekre is, sőt főleg, használható és az egyeztetési eljárástól főleg abban különbözik, hogy az állásfoglalás a feleknek nem elfogadásra felajánlatik, hanem reájuk nézve kötelező. Ilyen méltányossági bírászkodásra különben az *Állandó Nemzetközi Bíróság* is felhasználható *Statútuma* 38. cikkének utolsó bekezdése értelmében a felek kifejezett kikötése alapján. Sokan úgy találják, hogy kár volt és zavarólag hat, hogy az *Acte Général de Genève* a «*règlement arbitral*-nak ily speciális új, de egyszersmind mondhatni szinte atavisztikus értelmet adott.

Tekintve az «*arbitrage*» szónak «választott bírászkodás' értelmét és közben a nemzetközi életben is egy «állandó bírósági igazságszolgáltatás» (*règlement judiciaire*) kialakulását, tartotta volt a Nemzetek Szövetsége célirányosnak Egyességokmányának szövegeibe az «*arbitrage*» szó és származékai mellé a «*règlement judiciaire*» szót és származékait is novelláris módosítással felvenni. Hogy melyik eljárási típushoz álljon közelebb adott esetben a bírói eljárás, végeredményben a nemzetközi bírászkodást kikötő «*nemzetközi bírászkodási szerződésitől*» (neve Hugo Grotius óta: *compromissum*, franciául: *compromis*, angolul: *special agreement*) függ. Mindhárom nemzetközi bírósági eljárásnak közös jellemzője a *kötelező* ítélet.

A politikai egyeztetés a Nemzetek Szövetségében.

Politikai egyeztetés (*conciliation*, szélesebb értelemben) többféle módon lehetséges: 1. a Nemzetek Szövetségén kívül, külön szerződés vagy az *Acte Général de Genève* szerint *ad hoc* vagy előre megszervezett *valóságos* «Egyeztető Bizottsága-ok útján, vagy *pusztán* ténymegállapítással, például a *Nemzetközi Vizsályok Békés Elintézéséről* szóló *Hágai Békeértekezleti I. Egyezmény* III. címe értelmében működő *Nemzetközi Vizsgáló Bizottságok* (*Commissions internationales d'enquête — International Commissions of Inquiry*), vagy a *Bryan-léle* szerződés-típusok szintén *pusztán* megállapító bizottságai útján, és sok angol és amerikai egyezmény értelmében *Claims Commission-ok* előtt (mely utóbbi ugyan gyakran valóságos nemzetközi választott bíróságoknak rossz elnevezése csupán); 2. a Nemzetek Szövetségének szervei útján.

Egyenesen szerencsétlenség volt a Nemzetek Szövetségét működtető Szövetségesek táborába nem tartozó, és különösen a legyőzöti és a kis államokra nézve, — hisz így tették tönkre a legszebb intézmények hosszú sorát, — amint ez az *Acte Général de Genève* megszerkesztése alkalmával is határozott kifejezésre jutott, legalábbis a Szövetséget működtetők részéről, (bár azt, hogy magában az *Acte Général*-ban is külön kikötésként szerepeljen, sikerült megakadályozni), az a fel-

fogás, hogy magából az Egyességokmányból értelmezéssel következik, hogy a Nemzetek Szövetsége, mint a béke végső-fokú öre, bármely szakítással fenyegető vagy a békét akár másként is veszélyeztető vitát, más, akár *bírói*, akár bármily más fórum előtt legyen is az éppen elintézés alatt, a veszélyeztetett béke érdekében a *saját* hatáskörébe vonhat *politikai* elintézés végett. Ez azt jelenti, hogy így (vagy ez alatt az ürügy alatt), különösen nem-szövetséges államoknak, jogilag az ő igazukat mutató minden nemzetközi vitája, mégha más, még bírói, fórum lett is arra kikötve, végeredményben a Nemzetek Szövetsége elé kerülhet politikai elintézés vagy, félhető, — elferdítés végett. Ez nagyon súlyos következmény, amely mellett szó nélkül elhaladni nem lehet; annál kevésbé, mert némely ily ügy valóban el is vonatott az illető államok által nagy gonddal kiválasztott, legmegfelelőbbnek talált s nagy gonddal megszervezett fórumától, még bírói fórumától, sőt részben már működött bírói fórumától is; minden tiltakozás ellenére a bírói függetlenségen elkövetett ily sérelem ellen; — amint ezt mi magunk magyarok is elszenvedtük. (E tekintetben utalok a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1927 március 7-i ülésére).

Az előbb egész röviden jellemeztem a Nemzetek Szövetségének kebelén belül a nemzetközi vizályoknak bírói úton való megfejtését, amely első, de csak fakultatív alternatívaként, a háború megelőzéseképpen a tagállamokra rótt kötelesség. Ha a vitában álló felek ezt az utat kölcsönösen nem választják, jön a politikai út, amely már a tagokra feltétlenül kötelező. E politikai út, éppen, a Tanács, vagy kivételesen a Közgyűlés, vizsgálata (*enquête et examen complets du Conseil — full investigation and consideration by the Council*). Ez semmi más, mint a politikai egyeztetési eljárásnak (*conciliation*) egy nagyon kvalifikált esete, mely végeredményben a Nemzetek Szövetsége révén a béke érdekében az univerzalitás feltételezett nevében a vizálynak politikai nyomások, erőszakos beavatkozások (*interventions forcées*), sőt gazdasági, s esetleg kiszélezhető más szankciók és végeredményben bizonyos feltételek mellett esetleg még a szintén kontemplált szankciós kol-

lektív háború útján való megfejtését célozza. Mint már kifejtettem, megindulhat ez a másik eljárás a viszálynak az egyik fél akarata ellenére a másik tagállam-fél által a Tanács elé való vitele vagy esetleg a Tanács, vagy akár a Közgyűlés által hivatalból való tárgyalás alá vétele útján is.

Sőt van e vizsgálatnak és az elintézés keresésének egy enyhébb faja is, amidőn a viszály még «nem *fenyeget szakadással*); ekkor az egyik fél «*barátságos módon*» («à titre amical — «*the friendly right of each Member*») viheti az ügyet a Tanács elé. Erre a jogot a tagállamoknak az Egyességokmány 11-ik cikkének általam eddig még nem idézett 2. bekezdése adja meg; ez esetben e cikk szövegéből és annak alapján fejtendő meg az egész eljárás is; nem lehet, legalábbis nem volna szabad, innen a 15. cikkben foglalt rendelkezésekre átmenni. Ez is egy egyeztetési eljárás, melynek sikerre kellene vezetni. Ha nem vezet sikerre, akkor a Nemzetek Szövetsége, ha akarja, és amennyiben szakítás még mindig nem fenyeget, mossa a kezeit. De ellenkező esetben mégis csak alkalmazásra kerül az Egyességokmánynak a Nemzetek Szövetsége előtti különben legfontosabb eljárást szabályozó 15. cikke, melynek egyes intézkedéseit azonnal idézni, sőt jellemezni fogom, ha nem is kimerítően, mert ez előadásomat, — félek, hogy e hibába máris beleestem, — túlságosan szakszerűvé tenné.

Ez az egyeztetési eljárás alakilag, mind a 11., mind a 15. cikk alapján, úgy történik, hogy a Nemzetek Szövetségének illető szervében, — Tanács vagy Közgyűlés, — amelynek a viszályban álló államok, ha különben nem is volnának tagjai, szuverén államokhoz illően *ad hoc* tagjaivá lesznek, a Tanács, vagy a Közgyűlés, elsősorban úgy, mint szuverén államok egy nemzetközi kongresszusán, a viszályban állók szavazatának beszámításával egyhangú állásfoglalás útján, keresik a megfejtést. A gyakorlatban ez úgy érvényesül, hogy előbb az illető szerv rendes, illetve többi tagjai tesznek magukévá egy megfejtési tervezetet, azután néha megindul a kulisszák mögött a vitában álló feleknek nyomása e terv elfogadására, néha alkudozással, végül minden esetben e tervet a viszályban álló államoknak nyílt ülésen elfogadásra felajánlják. Csak ha azt azok is a maguk részéről elfogadják,

létezik igazi megfejtés, határozat (*«décision»*, Egyességokmány 5. cikk 1. bekezdés, egyébként csak: *«résolution»*). A megfejtési terv elfogadása tehát nem kötelező, mégis el nem fogadása az egyik viszályban álló fél részéről, vagy akár mindkettő részéről, a további fejleményekben — de ez már csak a 15. cikk vagy a 11. cikk 1. bekezdés esetében van így — a viszályban álló feleknek egymáshoz s a tagállamokhoz való viszonyát illetőleg következményekkel jár. Ha a Tanács rendes tagjai által egyhangúan vagy a Közgyűlésen a rendes tanácsstagok által ugyancsak egyhangúan s emellett a viszályban nem álló tagállamok egyszerű szavazattöbbségével elfogadott ajánlatot (*«recommandation»*) a viszályban álló felek egyike elfogadja, ennek az a következménye, hogy az elfogadó fél ellen a Nemzetek Szövetségének egyik tagállama sem viselhet, az illető viszályból kifolyóan, háborút (15. cikk, 6. bekezdés). A felek különben is, akár bírói döntés történt, akár a Tanács vagy a Közgyűlés ajánlottak fel nekik megfejtési terveket, vagy foglalkoztak másféleképpen az ügygel, a bírói döntéstől vagy a Tanács, illetve a Közgyűlés állásfoglalásától számítva három hónapon belül háborút egymással semmiképpen nem viselhetnek, attól ily időtartam alatt föltétlenül tartózkodniuk kell (12. cikk, 1. bekezdés). Ha egyik fél sem fogadta el az előbb körülírt módon létrejött tanácsi vagy közgyűlési megfejtési javaslatot, avagy a javaslat a Tanácsban csak szótöbbséggel, vagy a Közgyűlésen nem a jelzett kvalifikált módon jött létre, mely esetekben az illető szerv nem határozatot fogalmaz, hanem csak jelentést (*«rapport»* — *«report»*) készít és publikál, de közölve el nem fogadott < megfejtési tervét is, három hónapon belül szintén nem lehet háborút viselni; de háború esetén a Nemzetek Szövetségének összes tagállamai, bár «a jog és igazság fenntartására», de szabadon foglalhatják el pozícióikat (15. cikk, 7. bekezdés). A Tanácstól minden esetben az *ügy megkezdésétől* számított 14 napon belül fellebbezésnek van helye a Közgyűléshez (15. cikk, 9. bekezdés), de ami rossz kezdete miatt alig igénybevehető határidő. A 12. cikk első bekezdése által megkívánt három hónapi várakozási időhöz hozzászámítandó ugyan ezen cikk második bekezdésében említett észszerű ideje az

esetleges bírósági eljárásnak vagy hat hónapra limitált ideje a Nemzetek Szövetsége politikai eljárásának; úgyhogy összesen legalább kilenc hónapi idő az, amely alatt a felek meggondolásra (*temporisation*) vannak készítve addig, míg megengedett háborúkat is megkezdhetik. A remény az, hogy ez alatt az idő alatt a meggondolás és a diplomácia sokat érhetnek el a béke érdekében. Ha azonban úgynevezett «*fenntartott jogkörbe tartozó ügy*»-re (*domaine réservé* — *domestic question*) vonatkozik a vita, a Tanács, illetve a Közgyűlés, jelentésükben az ügyről semmi megfontolást nem javasolnak, hanem ilyen vita fennforgását konstatálják csak, és a háború ez esetben is a meggondolási idők után szabad (s bizonyára a többi tagállamoknak is szabad állásfoglalása mellett folyhat) (15. cikk, 8. bekezdés).

Mint látjuk, elég komplikált gépezet és tevékenység van itt a háború megakadályozásának szolgálatába állítva, a szervezett társ-tagállamok erkölcsileg készítető állásfoglalásának, és mily szavazat-megoszlás mellett való állásfoglalásának, valamint egy jelentős időelemnek széles alapokon való kihasználásával. Ez volt a Nemzetek Szövetsége e legjelentősebb tevékenységében működésének specifikus elgondolása és gépezete. Ez az egész tevékenysége tehát tisztán politikai.

De láthatjuk ebből azt is, hogy az Egyességokmány sem képzelte a háborút minden esetben megakadályozhatónak, hanem annak bizonyos, éspedig elég számos esetben szabad folyást enged, mindössze esetleg a pozíciók szabályozásával.

Világos kell hogy legyen ezek után az is, mily elhibázott dolog volt az erre hivatottak részéről a nagy közönségnek fel nem világosítása, hanem ellenkezőleg félrevezetése azáltal, hogy a Nemzetek Szövetségének viszályos ügyekben az Egyességokmány 11. vagy 15. cikke értelmében az ügyekkel való politikai foglalkozásait a nagyközönség előtt mint a Nemzetek Szövetségének «ítélkezéseit», «verdict»-jeit, szerette feltüntetni. Még érthető volt ez az eljárás a saját maguknak a közvéleményben támaszt teremteni igyekvő Szövetségéseknek sajtója, de egészen érthetetlen a legyőzött államokban amazokat szószerint utánzóik részéről. Ez még súlyosbította a

legyőzött államoknak viszályos ügyekben a Nemzetek Szövetsége előtt oly gyakran eltérni kényszerült megaláztatásait. Nem «verdikt»-ekről volt ott szó, hanem politikai púhítási kísérletekről, melyeket a legyőzött államoknak volt elég gyakran bátorságuk visszautasítani. Élni akarásukat a legyőzöttek a Nemzetek Szövetségében folyton ismételt «néni-nyeljük ma sem le e történelmi jelentőségű «nem»-eket. Mikor azok elhallgattak, akkor már kezdett elhallgatni az alapjaiban megingott Nemzetek Szövetsége is. Addig e küzdelmekben hazánk a legyőzött államok között különös tisztességgel vette ki a maga részét. Ne tagadjuk meg az azokban az időkben egyedül lehetséges kemény és gyakran igen rosszul is végződhetett volna küzdelmeinktől, melyek több mint másfél évtizedet töltöttek ki hazánk életéből, ma egy-szerre, kiérdemelt elismerésünket.

Az Egyességokmány 11. cikkének általam felhívott, de még nem idézett 2. bekezdése, melynek alapján különösen annyi sok életbevágó ügyünk volt a Nemzetek Szövetsége előtt, a következőképpen szól:

Article 11. (2) Il est, en outre, déclaré que tout Membre de la Société a le droit, à titre amical, d'appeler l'attention de l'Assemblée ou du Conseil sur toute circonstance de nature à affecter les relations internationales et qui menace par suite de troubler la paix ou la bonne entente entre nations, dont la paix dépend.

Article 11. (2) It is also declared to be the friendly right of each Member of the League to bring to the attention of the Assembly or of the Council any circumstance whatever affecting international relations which threatens to disturb international peace or the good understanding between nations upon which peace depends.

11. cikk. (2) Kimondatik az is, hogy a Szövetség minden egyes tagjának jogában áll a Közgyűlés vagy a Tanács figyelmét barátságos módon felhívni a nemzetközi viszonyokat érintő

minden oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek között a jó egyetértést, amelytől a béke függ.

Nemcsak nekünk, de más államoknak is számtalan ügyével foglalkozott a Nemzetek Szövetsége az Egyességokmány 11. cikkének ezen 2. bekezdése alapján. Nincs talán cikke az Egyességokmánynak, amely oly gyakori felhívás tárgya lett volna, mint a 11. cikk 2. bekezdése.

De a Nemzetek Szövetségének legsúlyosabb tevékenysége nemzetközi viszályok esetén a maga szabályozását az Egyességokmány 15. cikkében nyerte. E tartalmában már ismertetett cikk a következőképpen hangzik:

Article 15. (1) S'il s'élève entre les Membres de la Société un différend susceptible d'entraîner une rupture et si ce différend n'est pas soumis à la procédure de l'arbitrage ou à un règlement judiciaire prévu à l'article 13, les Membres de la Société conviennent de le porter devant le Conseil. A cet effet, il suffit que l'un d'eux avise de ce différend le Secrétaire général, qui prend toutes dispositions en vue d'une enquête et d'un examen complets.

(2) Dans le plus bref délai, les Parties doivent lui communiquer l'exposé de leur cause avec tous faits pertinents et pièces justificatives. Le Conseil peut en ordonner la publication immédiate.

(3) Le Conseil s'efforce d'assurer le règlement du différend. S'il y réussit, il publie, dans la mesure qu'il juge utile, un exposé relatant les faits, les explications qu'ils comportent et les termes de ce règlement.

(4) Si le différend n'a pu se régler, le Conseil rédige et publie un rapport, voté soit à l'unanimité, soit à la majorité des voix, pour faire connaître les circonstances du différend et des solutions qu'il recommande comme les plus équitables et les mieux appropriées à l'espèce.

(5) Tout Membre de la Société représenté au Conseil peut également publier un exposé des faits du différend et ses propres conclusions.

(6) *Si le rapport du Conseil est accepté à l'unanimité, le vote des Représentants des Parties ne comptant pas dans le calcul de cette unanimité, les Membres de la Société s'engagent à ne recourir à la guerre contre aucune Partie qui se conforme aux conclusions du rapport.*

(7) *Dans le cas où le Conseil ne réussit pas à faire accepter son rapport par tous ses Membres autres que les Représentants de toute Partie au différend, les Membres de la Société se réservent le droit d'agir comme ils le jugeront nécessaire pour le maintien du droit et de la justice.*

(8) *Si l'une des Parties prétend et si le Conseil reconnaît que le différend porte sur une question que le droit international laisse à la compétence exclusive de cette Partie, le Conseil le constatera dans un rapport, mais sans recommander aucune solution.*

(9) *Le Conseil peut, dans tous les cas prévus au présent article, porter le différend devant l'Assemblée. L'Assemblée devra de même être saisie du différend à la requête de l'une des Parties; cette requête devra être présentée dans les quatorze jours à dater du moment où le différend est porté devant le Conseil.*

(10) *Dans toute affaire soumise à l'Assemblée, les dispositions du présent article et de l'article 12 relatives à l'action et aux pouvoirs du Conseil, s'appliquent également à l'action et aux pouvoirs de l'Assemblée. Il est entendu qu'un rapport fait par l'Assemblée avec approbation des Représentants des Membres de la Société représentés au Conseil et d'une majorité des autres Membres de la Société, à l'exclusion, dans chaque cas, des Représentants des Parties, a le même effet qu'un rapport du Conseil adopté à l'unanimité de ses Membres autres que les Représentants des Parties.*

Article 15. (1) If there should arise between Members of the League any dispute likely to lead to a rupture, which is not submitted to arbitration or judicial settlement in accordance with article 13, the Members of the League agree that they will

submit the matter to the Council. Any party to the dispute may effect such submission by giving notice of the existence of the dispute to the Secretary-General, who will make all necessary arrangements for a full investigation and consideration thereof.

(2) For this purpose the parties to the dispute will communicate to the Secretary-General, as promptly as possible, statements of their case with all the relevant facts and papers, and the Council may forthwith direct the publication thereof.

(3) The Council shall endeavour to effect a settlement of the dispute, and if such efforts are successful, a statement shall be made public giving such facts and explanations regarding the dispute and the terms of settlement thereof as the Council may deem appropriate.

(4) If the dispute is not thus settled, the Council either unanimously or by a majority vote shall make and publish a report containing a statement of the facts of the dispute and the recommendations which are deemed just and proper in regard thereto.

(h) Any Member of the League represented on the Council may make public a statement of the facts of the dispute and of its conclusions regarding the same.

(6) If a report by the Council is unanimously agreed to by the members thereof other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute, the Members of the League agree that they will not go to war with any party to the dispute which complies with the recommendations of the report.

(7) If the Council fails to reach a report which is unanimously agreed to by the members thereof, other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute, the Members of the League reserve to themselves the right to take such action as they shall consider necessary for the maintenance of right and justice.

(8) If the dispute between the parties is claimed by one of them and is found by the Council, to arise out of a matter which by international law is solely within the domestic juris-

diction of that party, the Council shall so report, and shall make no recommendation as to its settlement.

(9) The Council may in any case under this Article refer the dispute to the Assembly. The dispute shall be so referred at the request of either party to the dispute, provided that such request be made within fourteen days after the submission of the dispute to the Council.

(10) In any case referred to the Assembly, all the provisions of this Article and of Article 12 relating to the action and powers of the Council shall apply to the action and powers of the Assembly, provided that a report made by the Assembly, if concurred in by the Representatives of those Members of the League represented on the Council and of a majority of the other Members of the League, exclusive in each case of the Representatives of the parties to the dispute, shall have the same force as a report by the Council concurred in by all the members thereof other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute.

15. cikk. (1) Ha a szövetség tagjai között olyan vitás eset merül fel, amely szakadásra vezethetne, és amely a 13. cikk értelmében nem esik választott bírósági eljárás alá, a Szövetség tagjai megegyeznek abban, hogy az ügyet a Tanács elé terjesztik. Az ügynek a Tanács elé terjesztéséhez elegendő, ha a felek egyike a vitás eset fennforgását bejelenti a főtitkárnak, aki minden szükséges lépést megtesz a tüzetes nyomozás és megvizsgálás érdekében.

(2) A felek ebből a célból az ügy állását az ügyre tartozó minden bizonyítékkal és okirattal együtt a legrövidebb idő alatt a főtitkárral közlik és a tanács azonnal elrendelheti mindezeknek nyilvánosságra hozatalát.

(3) A Tanács a vitás kérdés elintézésére törekszik. Ha törekvései eredményesek, a vonatkozó tényállást a szükséges magyarázatokkal és az elintézés módjával együtt nyilvánosságra hozza oly mértékben, amint azt célravezetőnek tartja.

(4) Ha a vitás esetet nem lehetett elrendezni, akkor a Tanács egyhangú vagy többségi határozat alapján meghozza és nyilvánosságra hozza jelentését, amelyben közli a vitás eset tényállását

és azokat az indítványokat, amelyeket az eset megoldására nézve méltányosaknak és megfelelőeknek talál.

(5) A Szövetségnek a Tanácsban képviselt bármely tagja hasonló módon nyilvánosságra hozhatja a vitás eset tényállását és ebből vont következtetéseit.

(6) A Szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy, ha a Tanács jelentését — a vitában álló felek képviselőinek szavazatát nem számítva — a tagok egyhangúan elfogadták, egyik olyan fél ellen sem viselnek háborút, amely a jelentésben ajánlott megoldást elfogadja.

(7) Ha a Tanácsnak nem sikerül minden tagját — a vitában álló felek képviselőinek kivételével — jelentésének egyhangú elfogadására bírni, a Szövetség tagjai fenntartják maguknak azt a jogot, hogy akképpen cselekedjenek, amint a jog és igazság érdekében szükségesnek látják.

(8) Ha az egyik fél azt állítja és a Tanács megállapítja, hogy a nemzetközi jog szerint a vitás eset ennek a félnek kizárólagos hatáskörébe¹ tartozik, a Tanács ezt jelentésében kimondja anélkül, hogy bármiféle megoldást ajánlana.

(9) A Tanács a jelen cikkben megnevezett minden ügyben a vitás esetet a Közgyűlés elé terjesztheti. A felek bármelyikének kívánságára is a vitás esetet a Közgyűlés elé kell terjeszteni. Ezt a kívánságot tizennégy napon belül kell tudatni attól a naptól számítva, amelyen a vitás kérdés a Tanács elé került.

(10) A Közgyűlés elé terjesztett minden esetben, a jelen cikknek és a 12. cikknek azok a rendelkezései, amelyek a Tanács eljárására és hatáskörére vonatkoznak, a Közgyűlés eljárására és hatáskörére is alkalmazást nyernek. A Közgyűlés olyan jelentésének, amelyet a Tanácsban képviselt szövetségi tagok jóváhagyásával és a Szövetség többi tagjai többségének hozzájárulásával — minden esetben a vitában álló felek kivételével — hoztak, ugyanaz a hatálya van, mint az olyan jelentésnek, amelyet a Tanács összes tagjai — kivéve a felek képviselőit — egyhangúlag elfogadnak.

¹ Lásd 181. old. 1. jegyz.

A béke organizációja a Nemzetek Szövetségében nem teljes.

A Nemzetek Szövetsége előtti eljárásnak e tisztán nagyvonalú jellemzéséből is világos, hogy a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya szerint is a háború nem föltétlenül tiltott, hanem a tilalom tudottan hézagos. Hat kategóriában foglalhatók össze azok az esetek, amelyekben a háború az Egyességokmány értelmében is megengedett; csak az lehet legfeljebb kérdéses, hogy e megengedettségek a gyakorlatban mennyire váltak volna valóságos forrásaivá háborúknak; úgymint: 1. az önvédelmi háború; 2. a háború a 13. cikk 4. bekezdése esetében, ha egyik fél nem engedelmeskedik a nemzetközi bírósági ítéletnek; 3. a háború a 15. cikk 6. bekezdése alapján, ha egyik fél nem fogadja el a Tanács rendes tagjai egyhangúságával, vagy a Közgyűlés egyenértékű határozatával, alkotott s a feleknek elfogadásra ajánlott megfajtési tervet; 4. a háború a 15. cikk 7. bekezdése alapján, ha a Tanácsban a rendes tagok egyhangúságával, vagy a Közgyűlésen az egyenértékű módon, jelentést, illetve megfajtési tervet nem lehetett elérni; 5. a háború a 15. cikk 8. bekezdése alapján, ha a kérdés olyan, melyet a nemzetközi jog az egyik fél kizárólagos hatáskörében hagy meg; 6. a szankciós háború a 16. cikk alapján a szövetség-szegő tagállammal, illetve a 17. cikk alapján más támadó állammal szemben.

A béke organizációja tehát a Nemzetek Szövetségében nem teljes. Ez tudatos. De ezeken kívül is vannak organizációjának számos akart és akaratlan tökéletlenségei. Ezek részben nagyon kiérdemlik elnézésünket a hatalmas erőfeszítés mellett, melyről a Nemzetek Szövetségének némely alkotói és működtetői tanúságot tettek a háborúnak a joggal való megfogása terén folytatott küzdelmükben. Ez erőfeszítéseket mindenesetre nagy elismerés illeti. És el kell ismernünk azt is, hogy, ha a Nemzetek Szövetsége ezúttal meg is dőlné, de ha az ő munkájukat a béke érdekében későbbi generációk, vagy talán még valószínűbben már a jelen generáció — mindenesetre a tanulságokon okulva — folytatni fognák, ez a munka nem lesz folytatható az eddigi küzdelmek eredményei-

nek ismerete nélkül. Ami a Nemzetek Szövetségében föltétlenül kifogásolandó volt, az a Szövetségeseeknek és bizonyos rejtett összeköttetéseket fenntartott más elemeknek is minden őszinteség hiányával, sőt egyenes hamis tendenciákkal való részvétele mások őszinte, nehéz munkájában, és azok eredményeinek is meghamisítása. *Ut desint vires, tarnen est laudanda voluntas.*

Némely esetre szólóan nem lett volna szabad a kötelező nemzetközi bíraskodást (Obligatorium) teljesen mellőzni a Nemzetek Szövetsége organizációjából.

Már említett tökéletlensége volt ennek az organizációnak az is, de tökéletlensége ez az egész mai nemzetközi jogéletnek, hogy *legalább bizonyos mértékben* nem ismernek kötelező bíraskodást. De különösen kirívó volt ily kötelezettség teljes hiánya *legalább bizonyos vonatkozásokban maguknak a Nemzetek Szövetsége tagállamainak egymással való viszonyukban.* A nemzetközi bíraskodás hiánya mellett az egész nemzetközi jog, még általában is, elég tökéletlen jog marad. Nem lehet az a jog egész tökéletes, amelynek védelmére egyáltalában nincs kötelező bíraskodás. Viszont felsoroltam már a kötelező nemzetközi bíraskodás nagy akadályait.¹ Nehéz az államoktól a kötelező nemzetközi bíraskodás elfogadását kívánni akkor, amikor a nemzetközi életnek nincs tökéletes törvényhozása sem, amely legalább bizonyos pontokon és bizonyos jogfejlődések nyomán bizonyos tisztázott formákban véglegesen kodifikált jogot maguknak az államoknak ellenállásával szemben is ne alkothatna, hanem a nemzetközi élet általános nemzetközi joga tele van hézagokkal, pontatlanságokkal, sokszor egymásnak ellentmondó, vagy legalább bifurkáló, be nem fejezett, bizonytalan szokásjogi képződményekkel. Még a szokásjog kodifikálása is, mely eddig multilaterális államszerződésekben az egyhangúság követelménye mellett kíséreltetett meg, a legnagyobb nehézségekbe látszik ütközni. Azonkívül a nemzetközi viszályoknak a legtöbbször csak vannak jogi részei, míg a viszálynak egész

¹ Lásd 152—153. old.

aspektusa nem jogi, hanem politikai részletekkel egészül ki és ezek hatása alatt különbözően módosul aszerint, amint szűkebb vagy tágabb térben engedünk befolyást a joginál oly gyakran döntőbb politikai konziderációknak, amint ezt már nyomatékkal szintén kiemeltem.¹ És mégis, a Nemzetek Szövetsége egész rendszerét tökéletlenné tevő hézag a kötelező nemzetközi bíraskodás létesítésének elmulasztása a Nemzetek Szövetsége tagállamai között, ha nem is mind az Egyességokmány 13. cikke négy pontjában felsorolt, ú. n. «bíraskodásra alkalmas» esetekben, *legalább az esetek bizonyos, a joggal egyébként már megfogott körére nézve, a tagállamok között, hanem ezeken a tereken is* teljesen rájuk való bízása, hogy a mikor vállalják ügyüknek nemzetközi bíraskodás alá való bocsátását, és ezáltal ezeknek a jogilag kimerítően rendezettnek látszó, tiszta ügyeknek is, akár önálló végleges rendezésénél, akár a béke szempontjából való mérlegelésénél, úgyszólván erőnek-eréjével, vagy legalább is feleslegesen, első sorban politikai ügyekké való tétele, azoknak politikai metódusokkal való tárgyalása jogiak helyett akkor is, midőn tisztára jogiak volnának. Így nem érvényesülhet a jelszó: *La Paix par la Justice*; ellenkezőleg még a jogi ügyeket is el fogja rontani a politika. Így, mint már említettem is,² az államszerződéseknak, vagy legalább azok bizonyos körének, értelmezésére és alkalmazására nézve, megkísérelhetette volna a Nemzetek Szövetsége a kötelező nemzetközi bíraskodás létesítését. De vannak más még eklatánsabb esetek is, amelyekben szinte elviselhetetlen tökéletlenségnek kell érezni a kötelező nemzetközi bíraskodás hiányát. Egy előttünk ismeretes példa illusztrálásul szolgálhat. Románia egy közöttünk és közötté fennálló és működött nemzetközi bíróság által az ügyeknek egy bizonyos nagyobb csoportjában hozott, illetékességét elismerő határozatáról utólagosan azt állította, hogy a bíróság e határozatát hatáskörének túllépésével hozta (*excès de pouvoir — usurpation of jurisdiction — eccesso dei limiti del compromesso*), és nemzeti bírójának az illető bíróságtól való visszavonásával a *quorum*-ot lehetetlenné téve, egyszerűen, úgyszólván fizikailag, megaka-

¹ Lásd 156—157. old.

² Lásd 153. old.

dályozta, hogy a bíróság az illető ügyek érdekével is foglalkozhassék. De maga is érezve, hogy monstruózan járt el, igaz, sietett ügyét maga a Nemzetek Szövetsége elé terjeszteni, de inkább: «szövetséges» védő szárnyai alá helyezni, s ott politikai ügyet csinálni abból, ami egy bírói ügy volt. Így állott elő az az ügy, melyet ellenfelünk, részint gúnyból, részint, mert hazája számára jogi előnyöket jelentett, «optáns-ügy»-nek nevezett el, s amely elnevezést a sajtó felkapta, holott az ügy hivatalos és lényeg szerint helyes, bár nehezkesebb, neve Romániára nézve nem oly kedvező volt, tudniillik: *«a magyar-román vegyes döntőbíróságtól a román nemzeti bíró visszahívásának ügye»*. (Utalok ismét a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1927 március 7-i és következő ez ügyben tartott üléseire.) Magyarországon egyszerűen kérte a román nemzeti bíró helyett pótbíró kinevezését annál inkább, mert a Trianoni Szerződés ily esetekben, a jogi rendezés *teljességére* jó eleve figyelemmel léve és félreismerhetetlenül törekedve, pótbíró kinevezését írja elő, s a kinevezés jogát éppen a Nemzetek Szövetségének Tanácsára ruházza. Sőt emellett a magyar kormány, — bár nem ő lett volna erre kötelezve, hanem Románia, ha vitatja a hatáskör-túllépést, — külön felajánlotta, hogy azt a kérdést, vajjon a Magyar-Román Vegyes Döntőbíróság követett-e el valóban hatásköri visszaélést, bocsássák a felek *más* nemzetközi bíróság, pl. a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság, elbírálása alá, mert elvégre senki egy bírói rendezésre vitt ügyben mégis a bíróság megkerülésével a maga bírója nem lehet, amint Románia ez ügyben lenni akart, és hozzá oly ügyben, melyre a bíróság már magát illetékesnek is nyilvánította. Románia *egyszerűen a hatáskör-túllépés kérdésében a kötelező nemzetközi bírászkodás ki nem kötöttségére való hivatkozással* utasította vissza, mind ezt az ajánlatot, mind azt, hogy maga a Tanács az Állandó Nemzetközi Bíróság jogi véleményét (*avis consultatif — advisory opinion*) legalább a maga megvilágítása s miheztartása céljaira kikérhesse, *valósággal úgy, mintha a nemzetközi életben a kerülendő legnagyobb rossz éppen a nemzetközi bírászkodás lenne*. Így Románia egy oly ügyben, melyre egy nemzetközi bíróság már illetékesnek nyilvánította magát és így magának Romániának mint perfélnek

közreműködésével részben már ítélezett is, a hatáskör-túllépés külön kérdésében, melyet ő egyszerűen csak bedobott a vitába, a kötelező nemzetközi bíraskodás ki nem kötöttségének és a Tanács határozataihoz az egyhangúság kívánalmának, ami az ő szavazata nélkül nem volna meg, visszaélés kihasználásával meghiúsította egy a bíróság által már követett bírói út folytathatását is. Valósággal groteszk volt ez esetben a nemzetközi igazság és béke nevében működő Nemzetek Szövetsége Tanácsának szánalmas, állítólagos tehetetlensége Románia csökönyös magatartásával szemben, amelyre alapot éppen a kötelező nemzetközi bíraskodás nemléte tételének félreértett vagy félremagyarázott értelmezése és túlhajtása, még a Nemzetek Szövetsége tagállamai között egyikük által felidézett és bírói útra tartozott vitarészletek esetében is, szolgáltatott. Szomorú, hogy senki e «béke»-szövetségben, mely állítólag *La Paix par la Justice* jelszavában dolgozott, ez ügyben a magyar képviselőkn kívül szavát fel nem emelte oly értelemben, hogy talán az ügy a nemzetközi bíróságok ügykörében volna megtartandó; és a legkevéssbé tette ezt az ügy előadója. Ez csak egy példa, hasonló esetek más kapcsolódásokban is előfordultak.

Igaz viszont, hogy már korábban (1924), midőn a Nemzetek Szövetségének V. Közgyűlésén az akkor uralmon volt, Angliában a *MacDonald*, Franciaországban a *Hérriot*, hasonló politikai irányzatú kormányok egy tervezetet készítettek különösen a célzattal, hogy kiegészítve az Egyességokmány hiányait, a háború tilalmát állítsák fel oly esetekben is, amidőn az Egyességokmány azt fel nem állítja (amint erről röviden már megemlékeztem¹), már erre az anomáliára is kiterjesztették volt figyelmüket, sőt még szélesebb körben. A készült tervezet, a híres *Genfi Jegyzőkönyv (Protocole de Genève pour le règlement pacifique des différends internationaux — Geneva Protocol for the pacific settlement of international disputes)*, 3. cikkében már úgy rendelkezik, hogy kötelezővé teszi a nemzetközi bíraskodás elfogadását a Nemzetek Szövetsége tagállamai, illetőleg egyelőre a Jegyzőkönyvet aláíró hatalmak között, mindazon négy esetkőrré nézve,

¹ Lásd 171. old.

melyet az Egyességokmány 13. és az Állandó Nemzetközi Bíróság Szabályzatának 36. cikkei mint bírói döntésre alkalmas vitákat jelölnek meg. Ez egy példa, mely ékesen beszél, még ha nem is ölelnők föl, a nemzetközi bíraskodásnak már korábban¹ általam is kiemelt veszélyei miatt, mind ezt a széles kört.

Sőt, ezen túlmenőleg is, e terv 2. és 4. cikkeiben gondoskodott arról is, hogy az említett hatalmak között ezentúl megengedett háborúnak csak a «támadó»-val szemben felvett önvédelmi és a Nemzetek Szövetségével összhangban folytatott szankciós háborúk (16. cikk) tekintessenek, ellenben *nemzetközi bíraskodással* hidaltassanak át azok a hiányosságok is, amelyek folytán a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 15. cikk 4., 6. és 7. bekezdései értelmében megengedett² háborúk állhatnának elő, oly módon, hogy a Tanácsot, illetőleg a Közgyűlést, felhatalmazza, hogy ezekben az esetekben a feleket ügyüknek a bírói útra vitelére és mindjárt a bíróság megválasztására szólítsák fel, és, ha a felek e felszólításnak eleget nem tennének, *ők szervezzék meg számukra a nemzetközi bíróságot egy ad hoc alkotandó Döntőbírói Bizottság (Comité d'arbitres — Committee of Arbitrators) segítségével és az Állandó Nemzetközi Bíróság bevonásával.*

Világos, hogy e rendelkezések a szükségesen túlon túl fedték volna egy nemzetközi döntőbírói felborításából kifolyólag Romániával előállott összeütközésünket is, és e vizzály az állított hatáskör-túllépés kérdésének legalább is egy új nemzetközi bíróság elé kötelező módon való terjesztése által a Genfi Jegyzőkönyv alapján, ha az életbe lépett volna, megfejtést találhatott volna, — azonban, sajátságos módon, talán csak az esetben, ha a vizzály háború kitörésével fenyegetett volna, amiről viszont az adott esetben már csak Magyarország lefegyverzettsége miatt,³ de egyéb okokból sem lehetett volna szó. Úgyhogy nem mondhatjuk bizton, hogy még a Genfi Jegyzőkönyv is a kötelező nemzetközi bíraskodás terén mindazt a reformot valósította volna, amire az Egyesség-

¹ Lásd 152—153 és 172—173. old.

² Lásd 171. old.

³ Hisz Magyarországnak kellett

volna háborúval fenyegető

magatartást tanúsítani.

okmány ez irányban rászorulna. Nyilván nem elegendő a kötelező nemzetközi bíraskodást csak a háború közvetlen veszélyének orvoslására igénybe venni akarni, mert a közvetlen háborús veszélyek elhárítására az ily esetekben különben is inkább politikai természetű viták fennforgása és a veszély imminens volta miatt a nemzetközi bíraskodás úgysem a legmegfelelőbb út, viszont egészen figyelmen kívül maradnak azok az, igaz, szerényebb¹ esetek, ahol azonban tisztán jogi vitáknak az egyik fél makacskodása miatt a megfejtetlensége eklatáns, sőt groteszk hiányosságként jelentkezik. Ha azonban a Genfi Jegyzőkönyv e szerényebb eseteket is fedni akarta, ezt világosabban kifejezhetette volna.

Ellenben ismeretes, hogy még a Genfi Jegyzőkönyv sem lépett életbe. Ellenben ahelyett az Angliában ismét uralomra került konzervatív párt külügyminisztere, *Sir Austen Chamberlain*, iniciatívájára létrejöttek a *Locarnói Szerződések*, melyek, el kell ismerni, a kérdést, — igaz csak partikuláris jogként, éppen csak a szerződők közötti viszonyban, — és bár más konstrukcióval, jobban fejtik meg, amennyiben az egyes résztvevő államok között minden viszálra nézve, *amelyben a felek kölcsönösen jogokat vitatnak egymással szemben*», kötelező nemzetközi bíraskodást létesítenek. Ez mindenesetre egyszerűbben és gyökeresebben pótolja a hiányt. Általában szokták mentségül azt is mondani, hogy, bár az Egyességokmány maga a kötelező nemzetközi bíraskodást nem létesíti, a gyakorlat bevezette azt az államok között részint az Állandó Nemzetközi Bíróság fakultatív klauzulájának, részint a Genfi Általános Aktának, részint külön kétoldalú nemzetközi bíraskodási szerződéseknek elfogadása révén. Ha ez így van, annál kirívóbb ellentmondás volt a Nemzetek Szövetségének állítólagos tehetlensége a mi imént említett ügyünkben. Azonban a valóság igazi képe az, hogy éppen azok között az államok között, amelyek között, és éppen azokra az ügyekre nézve, amelyekre nézve közöttük a nemzetközi bíraskodásra a legégetőbben szükség volna, a vonatkozó nemzetközi bíraskodási szerződések és kii ötések alaposabb megvizsgálása után

¹ Lásd 247—248. old.

az derül ki, hogy a nemzetközi bíraskodás, néha egészen ártatlannak látszó, de jól kiszámított, néha egész nyílt és nagyon sajtóságos kizárások és fenntartások következtében, a gyakorlatban kellően nem érvényesül.¹ Ilyen a látszólag kikötött nemzetközi bíraskodást felborító veszélye különben a Locarnói Szerződésben szereplő kikötésnek is van, — mint már korábban rámutattam,² — a «kölcsonös» szónak a szövegben való szereplése miatt.

A Nemzetek Szövetségének megmaradt eklatáns hiányosságai között szerepel a már meghozott nemzetközi bírói ítéletek végrehajtásának csekélyfokú biztosítottsága is. Az Egyeségokmány 13. cikk 4. bekezdésének legvégén tett az a kijelentés, hogy *abban az esetben, ha a felek az ítéletet nem hajtják végre, a Tanács az ítélet érvényesítésére megfelelő intézkedéseket indítványoz*», egy nemzetközi bírósági ítélet végrehajtásának biztosítására édes-kevés. Az pedig, hogy az ítéletet végre nem hajtó fél ellen a háború a Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya értelmében is megengedett, vagyis, hogy a pernyertes fél háborús önségellyel segíthet magán, egyrésztől nem a béke biztosítóka, másrésztől a gyengébb fél javára még csak az ítélet végrehajtásáé sem. Érezve ezt a hiányosságot is, a *Genfi Jegyzőkönyv* nem állt meg ott, hogy ez esetre megengedi a háborút, mint ezt az Egyességokmány teszi, hanem 4. cikkének 6. pontjában nemzetközi bíróságok ítéletének végre nem hajtását az Egyességokmány 16. cikkében szabályozott kollektív szankciók azonnali igénybevételének garanciája alá helyezi, — de ismét csak akkor, ha a végre nem hajtás háborúhoz való folyamodással párosul, ami kevésbé megfelelő.

A *Locarnói Szerződések* (1925 október 26) is igyekeznek ezen a hiányosságon, tudniillik nemzetközi bírósági ítéletek végre nem hajtásán is, bárha nem oly radikálisan, mint a *Genfi Jegyzőkönyv* tette volna, amellet, hogy csak az érdekelt államok közötti viszonylatokban, s ennélfogva csak partikuláris jogképpen, segíteni. A *Locarnói Szerződéseknek*

¹ Lásd 156—158. old.

² Lásd 156—157. old.

szankciója, melyet azok ennek a hiányosságnak pótlására is — aminthogy általánosabb érvennyel e szerződések más kikötéseinek megsértése esetére is — nyújtanak, a szerződő államoknak (Anglia, Franciaország, Olaszország, Belgium és a Németbirodalom együtt, továbbá Franciaország és Cseh-szlovákia, valamint Franciaország és Lengyelország külön-külön) egymás javára kikötött kölcsönös garanciája (*garantie mutuelle*) a Szerződés bármely kikötése megsértésének esetére szólóan. Azonban, amint ez a nemzetközi életben végeredményben lenni szokott, ez a garancia is háborús. De helyesen, e háborús garanciák a locarnói szerződők javára kifejezetten csak a Nemzetek Szövetségének keretében, vagyis a szerződészegésnek csak a Nemzetek Szövetségében történt konstatálása alapján, érvényesíthetők, — flagrans eseteket kivéve, mely esetekben azonban a garanciához való folyamodásnak szintén a Nemzetek Szövetsége által való utólagos jóváhagyása szükséges. A Locarnói Szerződések telve voltak különben, különösen laikus által alig nyomon követhető, hasonló finomságokkal. E pontokon mindenesetre egyszersmind könnyen sebezhetők voltak, amint bukásuk is, mely ezen finomsági oldalakon következett be, megmutatta.

A már említetteken kívül egyéb hiányossága az Egyességokmánynak. Az ú. n. «fenntartott hatáskör» szabályozása.

Nem gondolom, hogy nagyon tökéletes volna az Egyeségokmány 15. cikke 8. bekezdésének az úgynevezett (*fenn-tartott hatáskör-be* tartozó ügyekkel való bánásmódja sem. Az a tartózkodás, melyet e rendelkezés ily ügyekre vonatkozó viták esetében még egy «*jelentés*» (*rapport — report*) szerkesztésétől is a Nemzetek Szövetségének szervei számára előír, nagyon úgy néz ki, mintha biztosító szelep is akart volna lenni némely hatalmas vagy favorizált állam kímélésére, ha ilyesminek szüksége felmerül. Elvégre sok mindent meg lehet ma a nemzetközi életben úgy fogalmazni, hogy a vita «fenn-tartott hatáskör»-be tartozónak lássék, és ekkor, mint tudjuk, szabad a háború, sőt mint látjuk, a Nemzetek Szövetsége

csak «jelentés» szerkesztésével sem zavarja meg az érdekelt állam köreit. Ilyen «rendezés» indokolatlan, és logikailag sincs semmi helye a Nemzetek Szövetségének *politikai* akcióját szabályozó 15. cikkben. A «*fenntartott hatáskör*» (*domaine réservé — domestic question*) egyszerűen az általános nemzetközi jog által szabadon hagyott állami szuverén, többnyire belső tevékenységi területet jelenti. Jogi beavatkozás tehát e területekre az általános nemzetközi jog alapján nem, hanem csak államszerződés létezése esetén lehetséges. Eddig a dolog rendben van. De érthetetlen, miért ne volna szabad ily kérdésekbe a béke érdekében a Nemzetek Szövetségének politikai egyeztetési ajánlattal sem beleavatkozni. Ezt is érezték a Genfi Jegyzőkönyv szerkesztői, amidőn, előbb a 15. cikk 8. bekezdése esetében megengedett háborút is akként akarták meg nem engedette tenni, mint a többit, és amint azt az előbb körülírtam,¹ tudniillik kötelező bíraskodással; ez azonban viszont túlzott volt, mert hogyan lehet ott kötelező bíraskodást előírni, ahol kötelező jog sincsen.

A fenntartott hatáskörbe tartozó ügyek ekként való kezelésének szándéka, — hisz tudjuk, hogy ilyen ismert fenntartott hatáskör többek között az amerikai japán bevándorlás kérdése is, — idézte fel a Genfi Jegyzőkönyv szerkesztése alkalmával az úgynevezett japán incidenst. Japán ugyanis nem akarta megengedni, hogy a fenntartott hatáskörbe tartozó kérdéseknek ekként tervezett új kezelési módja, — mely azokat minden más kérdéssel egyenlő elbírálás alá vonta volna, és azzal a következménnyel járt volna, hogy az az állam, mely fenntartott hatáskörbe tartozó kérdésben kezd háborút, ellentétben az Egyességokmány ez esetben megengedett háborújával, most már üldözendő támadónak legyen minősíthető, — belekerüljön a Genfi Jegyzőkönyvbe. A megfajtás később kompromisszum útján jött létre, amelynek értelmében, kétségtelenül logikusan, a fenntartott hatáskörbe tartozó kérdések esete nem került be a Jegyzőkönyv már ismertetett² 4. cikkébe (az addig megengedett háború eltiltása s most már kötelező nemzetközi bíraskodás), hanem

¹ Lásd itt 176. old.

² Lásd 176. old.

egy új 5. cikkben külön szabályozás tárgya lett, oly hatállyal, hogy az ily kérdések nem képezhetik kötelező nemzetközi bírászkodásnak tárgyát, ellenben a Nemzetek Szövetségének illető szerve politikai egyeztetés tárgyává teheti azt, ellenében az Egyességokmány 15. cikk 8. bekezdésének ez alól is kivételt tévő, valóban nem logikus rendelkezésével, mégis a Nemzetek Szövetsége ily ügyekben az Egyességokmánynak nem a 15., hanem az enyhébb 11. cikke alapján jár el. Ez utóbbi megszorítás már, ha a 15. cikkel szemben exkluzív jellegű (amit elmérgesedett esetekben nehéz biztosítani, vagy különben e ponton nincs kiküszöbölve a megengedett háború), helyesség szempontjából problematikus, bár kíméletes. Hogy az Egyességokmány a Genfi Jegyzőkönyv által e ponton is revízióra szorult, magábanvéve bizonyítja az Egyességokmány fogyatékoságát ezen a nem lekicsinyelhető ponton is. A Genfi Jegyzőkönyvet helyettesíteni akaró Locarnói Szerződések már nem terjesztették ki figyelmüket a fenntartott hatáskörök kérdéseire. (Mellesleg jegyzem meg, hogy az Egyességokmány 15. cikk 8. bekezdésének az 1921: XXXIII. törvény-cikkben a magyar fordítása, midőn vitás esetről beszél, mely az egyik félnek: «hazai igazságszolgáltatása alá tartozik», téves fordítása a «fenntartott hatáskörbe tartozó kérdésednek, s e téves fordítás bizonyára az angol szöveg «*solely within the domestic jurisdiction of that party*» kifejezés félreértéséből állott elő, s érthetlenségével zavarólag hat. Ezért bátor voltam e cikknek az előbb közölt magyar fordítását¹ már a törvényszöveggel szemben kijavítva adni.)

A Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya hiányosságainak és hézagainak pótlására törekvő, ú. n. «hézagpótló» egyezmények és tervezetek.²

Azt hiszem, eléggé érezhető mindezekből, mennyire nehéz dolog egy jogi természetű béke-szövetségben az összes felmerülő nehéz kérdéseknek kielégítő szabályozása. Említettem,

¹ Lásd 170. old.

² Ilyenek voltak a már korábban a 175, 177, sőt a 157. old. tárgyaltak is, melyek az itteni szövegben lentebb újból meg is említettnek.

hogy maguk a Szövetségesek is csakhamar látták ezt s fel is használták ez érvet, előbb Franciaország, később Anglia is, indokul arra, hogy egy politikai szövetségrendszer hálózatával vonják be, — mint előadták, a saját védelmükre, — az egész európai kontinenst. De kétségtelen, hogy magát a Nemzetek Szövetségének a Béke-Konferencián első öntésben elkészült épületét is igyekeztek ők is s a többi közreműködők is elég hamar reformjavításokkal is tökéletesíteni. A legtöbb ilyen kísérlet azonban elfogadás hiányában terv maradt; a Béke-Konferencia mérhetetlen hatalmának ideje elmúlt; később már nehéz volt módosításokat elfogadtatni; oly kiválóan alkalmas időpontok, mint a világháború vége volt nemzetközi újítások elfogadtatására, nem egykönnyen ismétlődnek meg. Különösen cél volt a háború teljes eltiltása szemben az Egyességokmány részleges tilalmi rendszerével, de a nemzetközi bíraskodás kiterjesztése és tökéletesítése is. E célokra szolgáltak volna a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányához kapcsolódó úgynevezett «*hézagpótló egyezmények*» («*conventions complémentaires dans le cadre du Pacte de la Société des Nations*»). Ilyen lett volna már az 1923 augusztus havában Lord Robert Cecil (későbbi *Viscount of Chelwood*) által az úgynevezett «Időleges vegyes fegyverkezés-korlátozási bizottság»-ban (*Commission temporaire mixte pour la réduction des armements*) előterjesztett, úgynevezett *Garancia Szerződés* (*Traité de garantie mutuelle — Mutual Guarantee Treaty*), amely az ugyancsak a béke érdekében az Egyességokmány által (8. cikk) a Nemzetek Szövetsége hatáskörébe utalt általános leszerelés előkészítésének keretében, de különösen Franciaországnak azidőkben a leszerelést illetőleg élenként megnyilvánult aggodalmait eloszlatandó, a leszerelés, illetve fegyverkezési korlátozás ellenértékeképpen a hatalmak kölcsönös garanciáját kontemplálja támadás esetére, s amelynek alapján az Amerikai Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának annyira várt és óhajtott garanciája is Franciaország számára megindokolhatóvá lett volna téve s ezzel az elérhetőség közelségébe lett volna hozva; bizonyára ez is volt a szerkesztők célja. Ebből azonban az akkor, sem az Amerikai Egyesült Államok, sem Nagy-Britannia által nem

óhajtott garancia miatt sem, és a javaslat egyéb technikai hibái miatt sem lett, a nagy feltűnés ellenére, melyet a terv keltett, érvényes szerződés. Egy nagyon hátrányos mellékkövetkezménye azonban megmaradt e tervezetnek, tudniillik jó korán (1923) megmutatta az utat, hogyan lehet politikai szövetségi szerződéseket elrejtteni a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányát állítólag kiegészítő jelleg alá. — De ilyen kiegészítő szerződések, és, elismerhetjük, őszintébb és nem tisztán egyoldalú politikai jelleggel, voltak az általam már említett, sőt némely részletükben röviden tárgyalt: *Genfi Jegyzőkönyv* (1924 évből), a *Locarnói Szerződések* (az azután következő 1925 évből), némileg a *Genfi Általános Akta* is (1928 évből); s ilyen az azonnal megemlítendő *Briand-Kellogg Paktum* is (ugyancsak az 1928 évből).

Valóban legnagyobb jelentőségű és az aláíró hatalmak számát tekintve is legáltalánosabb érdekű «*hézagpótló egyezmény*» a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányához: a *Briand-Kellogg Paktum*, amint létrehívóik: *Aristide Briand* francia külügyminiszter és *Frank B. Kellogg* amerikai egyesült-állambeli állam-miniszter nevei után, vagy *Párisi Egyezmény* (*Pacte de Paris*), amint megkötési helye után szintén nevezik, amennyiben 1928 augusztus 27-én Parisban írta alá eredetileg 15 állam, de azóta elfogadták csatlakozásukkal kevés kivétellel az összes államok (1934-ben 63). Magyarország utólag, 1929 február 14-i csatlakozásával, járult hozzá; az 1929 évi XXXVII. törvénycikkbe van ez és annak szövege nálunk beiktatva. A szerződésnek teljes címe közelebről mutatja annak tárgyát és tartalmát is: «*A háború igénybevételéről való lemondás tárgyában kötött szerződés*» (*Traité général de renonciation à la guerre — General Treaty for the renunciation of war*). Rendeltesége: egyszerűbben jutni el ugyanahhoz a célhoz: a háború teljes kiküszöbölése, törvényen kívül helyezése (*outlawry of war — Achtung des Krieges — La guerre hors loi*), amihez a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya és korábbi hézagpótló szerződéstervei oly bonyolult és nehéz utakon sem tudtak eljutni. Metódusa egyszerűen három *lex imperfecta-nák* sok szó és minden szankció nélküli elfogad-

tatása. A szerződő felek három rövid cikkben, melyek közül az utolsó csak a szerződés alakiságaira vonatkozik, tehát érdemi részében két rövid cikkben, három kötelezettséget vállalnak: kötelezik magukat, hogy 1. «a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét (*recours à la guerre — recourse to war*) elítélik», 2. «egymáshoz való viszonyukban erről mint a nemzeti politika eszközéről (*instrument de politique nationale — instrument of national policy*) lemondanak», 3. «a közöttük esetleg felmerülő bármily természetű vagy eredetű vitáknak vagy nézeteltéréseknek megoldását vagy elrendezését mindenkor csak békés úton (*par des moyens pacifiques — by means of peace*) szabad keresniök». Röviden, mint az egész Paktum lényegét tartalmazót, különösen az 1. cikk végén foglalt 2. pontot szokták idézni: «*« háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről lemondanak » («renoncent à la guerre en tant qu'instrument de politique nationale» — «renounce war as an instrument of national policy»)*. Ez teljes lemondás a háborúról, egyszerűen, minden szankció nélkül.

A Briand-Kellogg Paktum főrendelkezéseinek szövege:

Article 1. Les Hautes Parties Contractantes déclarent solennellement, au nom de leurs peuples respectifs, qu'elles condamnent le recours à la guerre pour le règlement des différends internationaux, et y renoncent en tant qu'instrument de politique nationale dans leurs relations mutuelles.

Article 2. Les Hautes Parties Contractantes reconnaissent que le règlement ou la solution de tous les différends ou conflits de quelque nature ou de quelque origine qu'ils puissent être, qui pourront surgir entre elles, ne devra fumaies être recherché que par des moyens pacifiques.

Article I. The High Contracting Parties solemnly declare in the names of their respective peoples that they condemn recourse to war for the solution of international controversies, and renounce it as an instrument of national policy in their relations with one another.

Article II. The High Contracting Parties agree that the settlement or solution of all disputes or conflicts of whatever nature

or of whatever origin they may be, which may arise among them, shall never be sought except by pacific means.

I. cikk. A Magas Szerződő Felek népeik nevében ünnepelesen kijelentik, hogy a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét elítélik, s egymáshoz való viszonyukban erről, mint a nemzeti politika eszközéről, lemondanak.

II. cikk. A Magas Szerződő Felek elismerik, hogy a közöttük esetleg felmerülő bármely természetű vagy eredetű vitának vagy nézeteltéréseknek megoldását vagy elrendezését mindenkor csak békés úton szabad keresni.

Ily egyszerű és mégis sokat elérni akaró szöveg szülőtalaja csak Amerika lehetett. És az Amerikai Egyesült Államoknak, a világháború miként való befejezése óta, oly nagy tekintélyénél és annál fogva, hogy némely európai hatalmak várva csüggenek a pillanaton, amidőn Amerika, *Monroe*-doktrínája méltányos fordítottjának ellenére, az ő oldalukon ismét «érdeklődni» fog az európai ügyek iránt, s ennek minden előjelét mint jó auguriumot tekintik, e hatalmak kapva kaptak e szerződés elfogadásán. Míg egy genfi szövegező bizottságban senki komolyan nem vett volna ily szöveg-propozíciót, ugyanazok demonstrálva siettek elfogadni és magasztalni «*Secretary Kellogg*»-nak e *Deus ex machina*-kt, mely «jobb időket van hivatva hozni Európára is». Csak e sietők, de a szívük mélyén a dolgokat ennél jobban ismerők, korántsem felejtették emellett el, elfogadásaikkal egyidejűleg vagy még előbb jegyzékváltásaikban, «*fenntartásaikat*» is megtenni. E fenntartások két gondolat körül csoportosultak: 1. hogy nem minden háború a nemzeti politika eszköze és ők csak ilyenekről mondanak le, 2. hogy «*természetesen*» különösen az «*önvédelmi háboru*» ki vannak véve a tilalom alól, és hogy mikor van egy államnak önvédelemre szüksége, ezt mindegyik állam legjobban «*maga mérlegheti*». Erre olvadt le végeredményben a politikusok által oly mohón elfogadott *outlawry of war*. De Genfben, a Nemzetek Szövetségében magában és a körülötte egyre nagyobb számban gyülekezett «tudomá-

nyos» társaságokban is, mindjárt kiadták a jelszót, hogy még az Egyességokmányt is összhangba kell hozni a Briand-Kellogg Paktummal, annyival is inkább, mert a Nemzetek Szövetségének tagállamai aláírói a Briand-Kellogg Paktumnak is, és adott esetben úgyis ahhoz kellene magukat tartaniuk, és nem tarthatnák magukat csak az Egyességokmánynak a háború-viselés tekintetében enyhébb rendelkezéseihez. Hivatalos és nemhivatalos bizottságok foglalkoztak e rendkívül érdekesnek talált kérdéssel. Ez volt az *Egyességokmány* és a *Briand-Kellogg Paktum összeegyeztetésének* («*harmonisation des Pactes*») sokat emlegetett kérdése. Az összeegyeztetés azonban nem történt meg.

De ehelyett született a *Briand-Kellogg Paktumnak* számos *értelmezése*, melyek közül háromra röviden talán rámutathatok. Az egyik az, mely a hivatalos jegyzékváltásokban kielégítőképpen le van fektetve s amelynek szellemében e Paktumról már eddig is beszéltem, tudniillik, hogy e Paktum az önvédelmi háborút, melynek fennforgását minden állam maga mérlegeli, korántsem tiltja. A másik értelmezés (*Rapport Nicolas Politis, Le régime des représailles en temps de paix, institut de Droit International, session de Paris, 1934*) ezen túl még azt is kiemeli, hogy e Paktum, íme, most már nemcsak a háborút, hanem az erőszak alkalmazását általában, tehát a fegyveres represszáliákat is tiltja, vagyis vele az úgynevezett békés, de erőszakos (fegyveres) viszály-rendezésekről szóló jog is átalakult: nem volna tehát többé megengedett fegyveres represszália, békés blokád, stb. A harmadik értelmezés — s ez a legmesszebbmenő: — a Briand-Kellogg Paktum, bár látszólag nélkülöz minden szankciót, valójában egy új Egyességokmány lett, — éspedig, elég különös szellemben: a gazdasági háborút engedné csak meg és helyezné így a tiltott fegyveres háborúk helyébe, mégis, ez értelmezés szerint, állítólag, e Paktum értelmében a másikat fegyverrel támadó állammal szemben harmadik államoknak fegyveres (!) háborúja sem tilos, sőt kötelesség (!), mert a megtámadottat védő háború nem a nemzeti politika eszköze, hanem ellenkezőleg a Briand-Kellogg Paktum-ban, mely erőszakos változtatásokat a nemzetközi életben nem enged (ezt bevezetése adottnak tekinti),

vállalt kötelesség. E legutóbbi értelmezési művészet azonban sokkal veszedelmesebb, mint az talán első pillanatra látszanék; még inkább «új» nemzetközi jog volna ez, mint maga a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya, sőt még mint az addigi, azt szintén kiegészíteni hivatott, de túl messzemenő következményeiknél fogva határozottan visszautasított tervek voltak. Ez értelmezés szerint még súlyos háborús-szankciók is lehetnének a magában a Paktumban pedig «szankciók nélkül» vállalt kötelezettségek megsértésének a következményei a többi aláíró hatalomnak kötelezően diszkrimináló s a régi neutralitási szabályokhoz többé nem alkalmazkodható magatartásaiban. Felette jellemzők e tekintetben az *International Law Association*-nks, éppen itt nálunk Budapesten tartott, 1934 évi ülésén elfogadott: «*Budapesti Szabályok*» (*the Budapest Rules — les règles interprétatives de Budapest*) elnevezés alatt ismert, értelmezései. Ha mindaz, amit akkor itt nálunk, *sub specie interpretationis*, az *International Law Association* kimondott, benne foglaltatik magában a Briand-Kellogg Paktumban, akkor a Briand-Kellogg Paktum nemcsak a háború viselésének klasszikus jogát teljesen egy új irányzattal pótolta, hanem a háború megelőzésének «új» nemzetközi jogát is gyökeresen átformálta. Akkor valóban vége a régi pártatlan semlegesség intézményének, ellenkezőleg a semlegesek a hadviselők igazságszolgáltatóikká lettek. A «*Budapesti Szabályok*» hét pontjukban egész új semlegességi jogot teremtenének, mely pontok közül a 4. d) elmegy a harmadik államok kötelezettségei között a megtámadott állam fegyveres erővel való védelme kötelességének kimondásáig: «*Aider au moyen des forces armées l'État attaqué.*»! Szerény nézetem szerint ez annyira átalakítaná a mai egész háborús és hadi jogunkat, hogy az pusztá értelmezések által nem, hanem csak szerződéses kötelezettségeknek kifejezett vállalása vagy új szokásjog képződése által történhetnék meg. Ezeknek pedig szerény nézetem szerint egyike sem forog ezidőszert még fenn. A valóság ellenkezőleg az, hogy a történelem úgyszólván szemrebbenés nélkül haladt el az egymás után kitört japán-, chaco-i, ethiopiai, sőt a jelenlegi, ha úgy tetszik, második világ-háború kitöréseikor a Briand-Kellogg Paktum felett.

Legfeljebb a Chaco-esetben *par esprit d'escalier*, utólagos mentésként, vették észre, hogy akkor nem történt volna annak megsértése, mert annak a pusztán *inter se* kötelező szerződésnek *Bolivia*, az egyik háborús fél, nem volt aláírója, és így a másikra, *Paraguay-ra*, tehát éppen a Nemzetek Szövetsége által támadónak nyilvánítottira, sem volt az kötelező. Mégis el kell ismernem, hogy a jelenleg folyó európai háborúban a Briand-Kellogg Paktum-ot aláírt némely hatalmak, mind hadviselők, mind állítólag neutrálisok, ez utóbbiak között mind európaiak, mind főleg tengerentúliak, sokban úgy viselkednek, mind a semlegesekkel, mind némely «semleges» az egyik hadviselővel szemben, az előbbiek oly egyoldalú előnyökhöz való jogokat véve a semlegesekkel, ez utóbbiak pedig az egyik hadviselővel szemben a maguk számára igénybe, mintha ők a saját és mások semlegességi pártatlanságán saját bírálatuk szerint túltehetnék magukat; sőt e magatartásaiknak jogi formákat is adnak. Emellett kétségtelen, hogy a Briand-Kellogg Paktum óta kitört háborúk mindegyikében az «új» nemzetközi jog mentalitásában gondolkodó mindegyik hadviselő fél meg volt győződve arról, hogy ő az, aki a Paktumon kívül eső önvédelmi háborút folytat, ellenben ellenfele az, aki e Paktumot súlyosan megsértette. Ez nem sok biztatót rejt magában. De különösen nem biztató némely mai semleges állam magatartása, mely azt hiszi, hogy ő diszkriminálhat, és majdnem hogy gazdasági szankciókat nem alkalmaz az ő általa Paktum-szegőnek tekintett állammal szemben. Mellesleg, ebből is láthatjuk, mennyire helyes volt *Benito Mussolini*, már 1933-ban elfogadtatott, említett¹ *Pacte à quatre* végleges javaslatának 2. cikkébe felvételni azt a rendelkezést, hogy az Egyességokmány 10, 16 és 19. cikkei, így tehát semmiféle szankciók sem alkalmazhatók a Nemzetek Szövetségének rendes szervei által történő szervezésen kívül: (*décisions qui ne peuvent être prises que par les organes réguliers de la Société des Nations*). Mindenesetre a semlegeseknek ez a diszkrimináló semlegessége mint jog, sőt kötelesség — amint némelyek hiszik — egy új jelenség a nemzetközi életben.

¹ Lásd 134—135. old.

A legutóbbi fejleményt alkotja az «új» nemzetközi jog még tovább fejlesztése és az Egyességokmány hízagpótlása terén, — amihez azonban szintén inkább háborús szellem s a háború törvényen kívül helyezésének a könnyebb oldalról megfogni akarása vezettek csak, — *Szovjet-Oroszországnak* bármely állam csatlakozására nyitva álló, előbb csak összes határos államaival Londonban 1933 július 3-án kötött, ú. n. *Londoni Egyezménye* a támadás fogalmi meghatározása tárgyában (*Convention sur la définition de l'agression — Aggression Definition Pact* vagy *Convention defining aggression*). A *Nemzetek Szövetségének Egyességokmány* a még nem adja semmi meghatározását a támadónak; a *Genfi Jegyzőkönyv*, mely tervezet maradt, 7. és 10. cikkeiben a saját céljaira ad egy igen körülményes meghatározást, esetek felsorolásával, a támadóról, illetve arról, ki az, aki ilyennek tekintendő, és ez korántsem mindig a fegyveres támadó; a *Briand-Kellogg Paktum* nem operál a támadó fogalmával, értelmezői a «*violateur du Pacte*», a «Paktum megsértője» fogalmát képezték ki és az ilyennek megállapításához igenis sokféle konzi derációk után jutnak. *Szovjet-Oroszország Londoni Egyezménye* most egyszerre tisztán hadtechnikai alapokon határozza meg, ki a «*támadó*», egy öt pontban összefoglalt, kimerítőnek tekintett kazuisztikával, úgymint:

Article 2 . . . sera reconnu comme agresseur dans un conflit international, sous réserve des accords en vigueur entre les parties en conflit, VÉtat qui, le premier, aura commis Vune des actions suivantes: 1. Déclaration de guerre à un autre État; 2. Invasion, par des forces armées, même sans déclaration de guerre, du territoire d'un autre État; 3. Attaque, par ses forces terrestres, navales ou aériennes, même sans déclaration de guerre, du territoire, des navires ou des aéronefs d'un autre État; 4. Blocus naval des côtes ou des ports d'un autre État; 5. Appui donné à des bandes armées qui formées sur son territoire, auront envahi le territoire d'un autre État, ou refus, malgré la demande de l'État envahi, de prendre sur son propre territoire toutes les mesures en son pouvoir pour priver lesdites bandes de toute aide ou protection.

(10. cikk, 1. pont), vagy ha egy állam a Nemzetek Szövetsége Tanácsának a kitéréssel fenyegető háború megelőzésére vonatkozó, a Jegyzőkönyvben először tervezett, óvó előzetes végrehajtási rendelkezéseit megsérti (10. cikk, 2. pont). De látható egyszersmind már ezekből a csak nagy vonalaikban közölt rendelkezésekből is, hogy a Genfi Jegyzőkönyv, bár már fektetett le bizonyos a «támadó»-t (*agresseur* — *aggressor*) *in thesi* előre megmutató rendelkezéseket, mégis ennek az instrumentumnak eljárása nem volt még egy a «támadó»-t tisztán hadtechnikai alapokon és apriorisztikusan kijelölő eljárási rendszer. Mégis, már a Genfi Jegyzőkönyvnek ez az előre kategorizáló eljárása is sok visszatetszés, kritika és doktrinális visszautasítás tárgya volt a maga idejében magának a Nemzetek Szövetségének a kebelében is. A Genfi Jegyzőkönyv (1924) e kísérletének kritikájaképpen és a később (1925) alkotott Locarnói Szerződések hallgatásának a «támadó» definíciója tekintetében mentségül alkalmazza *Sir Austen Chamberlain*, a Genfi Jegyzőkönyvet megbuktató angol konzervatívok külügyminisztere és a Locarnói Szerződések iniciálója, azokban az időkben sokat idézett mondását: « *J'remain opposed to this attempt to define the aggressor, because I believe that it will be a trap for the innocent and a signpost for the guilty.*» («Ellenzője maradok továbbra is minden a támadó fogalmát előre meghatározni akaró kísérletnek, mert úgy vélem, hogy minden fogalmi meghatározás ez irányban könnyen csak csapda lehetne az ártatlan és útjelző a bűnös számára.»), *Speech in House of Commons*, Nov. 27, 1927.) Valóban mi sem volna könnyebb, mint odajutni az események szárnyain, hogy valamely állam ártatlanul is a támadónak tűnjék fel, vagy viszont az eseményeket ügyesen úgy fejleszteni, hogy az ellenfél lássék a támadónak. Erre mondta oly szellemesen a különben is ékeiben mindig nagy igazságokat igen festői élénkséggel kifejezni tudó olasz genfi fődelegátus, *Vittorio Scialoja*, hajdan (hisz ma már mindketten, *Sir Austen Chamberlain* és *Vittorio Scialoja*, halottak): *dl n'y faudrait que peu d'habileté diplomatique que de se faire agresser*» («csak egy kis diplomáciai ügyesség is elég volna ahhoz, hogy valaki megtámadtassa magát»).

Miután *magában a Nemzetek Szövetségében*, mondhatni annak fénykorában, ily határozott volt a felfogás abban az irányban, hogy a «*támadó*»-nak a fogalmát semmiesetre nem szabad előre egy bizonyos jelenséghez, jelenség-sorozathoz vagy annak valamely részletéhez kötni, annál inkább meglepő volt, hogy később, midőn, igaz, már a Nemzetek Szövetségénél határozottan a dekadencia jelei mutatkoztak, a *Leszerelési Konferencián* (1932—1935) viszont egyszerre felszínre került az a törekvés, hogy a «*támadó*» fogalmát az ellenségeskedések tényleges megkezdését jelző, tisztán hadtechnikai, sőt még talán hadtechnikailag sem egészen biztosan a *támadó*t mutató, előre limitative felsorolt jelenségekhez egyenesen *cogens* hatállyal kössék.

A Leszerelési Konferencián ez a tendencia mint szovjet-orosz javaslat szerepelt. De feküdt a Leszerelési Konferencia asztalán egy másik javaslat is, az úgynevezett *belga javaslat*, amely viszont a régi felfogás alapján állott, hogy tudniillik semmiféle előzetes *in thesi* állásfoglalás a «*támadó*» meghatározását illetőleg nem adható, hanem a körülmények döntenek. E belga javaslat inkább annak az eljárásnak megszervezésére fektetett súlyt, amelynek segítségével a *támadó* minőség megállapíthatóságára nézve a döntő körülmények hitelt érdemlően megvizsgálhatók és a Nemzetek Szövetségének Tanácsához, amely dönt, eljuttathatók volnának. E célra e javaslat, — ama azonnal ismertetendő amerikai általános béke-egyezmények mintájára, melyek nemzetközi viszályok esetén a megjelölt helyeken akkreditált diplomáciai testületek tagjait szemelik ki a vizsgáló, majd egyeztető bizottságok működésbe hozatalára, — az érdekelt államokban akkreditált diplomáciai testületet, illetve azokból alkotott egy-egy öttagú bizottságot, használná fel, melyek közül előbb az lépne működésbe, az illető állam kérésére, amely a magát megtámadottnak érzett állani mellett lett megszervezve; ez szótöbbséggel hozott állásfoglalását közölné egy Genfben megszervezendő Állandó Leszerelési Bizottsággal és a Nemzetek Szövetségének Tanácsával, amely viszont a másik érdekelt államban hasonló módon megszervezett diplomáciai bizottság állásfoglalását is kikérné; így kerülne együtt a két tény-kivizsgálás és vélemény a Tanács elé.

A Leszerelési Konferencián *Nicolas Politis* készített e javaslatokról és a Konferencián résztvevő államoknak a kérdéstről nyilvánított nézeteiről indokolt jelentést (*Rapport Politis — Politis Report — 1933 május 24*). Ebből kitűnően több állam még mindig a *damado»-nak* szabad mérlegelés alapján való megállapíthatósága mellett foglalt állást; némelyek a *damadó»-tól* előre adandó definíciót elvben elfogadtak volna, de csak oly definíciót hagytak volna helyben, mely a Tanács állásfoglalását nem kötné meg túlságosan (így Magyarország is); ismét mások, egészen leegyszerűsítve a dolgot, mindenkor azt az államot kívánták volna támadónak elismertetni, mely csapatait a Nemzetek Szövetségének felszólítására az ellenfél területéről vissza nem vonja. Azonban, mintegy demonstrációképpen, Szovjet-Oroszország még a Leszerelési Konferencia tartama alatt (1933 július 3) Londonban, a feltüntetés szerint a «Politis-jelentés alapján», megkötötte a vele határos államokkal az előbb ismertetett, igen egyoldalú, tisztán hadtechnikai beállítású, a *<tamadó»-t* definiáló egyezményét, melyhez más államok is csatlakozhattak, és részben csatlakoztak is (így a mi szomszédállamaink). Kérdésünk csak az marad, vajjon előre vitte-e ez az állítólag az Egyeségokmányt «kiegészítő egyezmény» a béke ügyét. Emlékezünk, hogy a janka-pusztai ügyben Eduard Benes, akkor még Csehszlovákia külügyminisztere, az ezen egyezményben foglaltakat már általános nemzetközi jogként, s bennünket mint állítólag fegyveres bandáknak idegen területre küldőit tüntetve fel, ennek az egyezménynek szellemében, s pusztán ezen állítólagos tény alapján, kísérelte meg annak idején a Nemzetek Szövetségének szankciós háborúját ellenünk a Tanács által felgördíttetni. De ezek már igen bonyolult részletkérdések, melyekkel ezúttal csak azt igyekeztem dokumentálni, mennyire nehéz a háborúnak joggal, mégcsak szabályozás tekintetében is, s különösen igazságosan, való megfogása.

A béke kérdése Amerikában.

Több reménységgel van a háború megfoghatóságát illetőleg eltelve az *Új-Világ, Amerika*. Talán némi alappal, ami a saját kontinensét illeti. Azonban a lényeg talán azon nyugszik, hogy ott mások már a béke adott természetes alapfeltételei is, mint nálunk az Ó-Világban. Más mentalitás is fejlődött ott ennek következtében ki a háború és béke kérdéseiről; úgyhogy például egy amerikai hallgatóság előtt a háborúról más hangon, mint a pacifizmus hangján, nem is lehetne beszélni. Amerika elsősorban békés fejlődési lehetőségeket óhajt, mert így tudja csak kihasználni a mérhetetlen természeti kincseket, melyek ott a természet ölen, s helyenkint még mindig feltáratlanul, óriás mennyiségben rendelkezésére állanak. A mi öreg Európánk, amellettt hogy részben ki is van már aknázva, talán nem is volt soha oly gazdag, és mindenesetre népeiséggel már hosszú idők óta jobban telített, mint Amerika. Az átlagos népsűrűség Amerikában nincs még ma sem 7, míg nálunk 50 lélek esik egy négyzetkilométerre, s Oroszországot nem számítva, jóval több, Nyugat-Európában közel 200. Ott 40 millió négyzetkilométeren ugyanannyi 21 állam létezik, mint amennyi Európában 11 millió négyzetkilométeren küzd egymással. Nálunk e 21 államban 540 millió lélek szorong, ott 270 millió kényelmesen szaporodva s terjeszkedve élhet. Ott mindössze két nagy világnyelv: az angol és a spanyol, a kettős kontinens nyelve, mellettük még csak a spanyollal rokon portugál és az elenyészően csekély kisebbség által beszélt, de szintén világnyelv, francia jöhetnek tekintetbe. Ezzel ellen-

tétben Európában, ahol összesen 120 élő nyelvet beszélő nép lakik, 37 nyelv van, melyet egymilliónál több és 19 nyelv, melyet ötmilliónál több főből álló népesség anyanyelvként beszél, és amelyek közül legalább 19, de sőt ennél még több, erős, antagonisztikus külön nemzeti öntudatok fenntartója. A nyelv Amerikában még államok között a nemzetközi életben is esszeköt, Európában még államhatárokon belül is szétválaszt. A közös nyelvek mellett az Új-Világ népeit, talán mind, erősen összetartja egy közös, semmiben nem antagonisztikus, ellenkezően egymás között szolidáris és egyirányú történelmi «mlék; ez az emlék közös szabadságharcok története. Emellett közös a világnézet, sőt az alkotmányos élet is. Az észak-amerikai angol-szász kolóniák kezdték meg 1776-ban szabadságharcukat európai anyaországuk ellen; s csakhamar egy egész sajátos alkotmányt is adtak maguknak a prezidenciális köztársaság államformájában. Mindkét áramlat átcsap hamar a latin Amerikára. Ezeknek államai egységesen egy mozgalommal vívják ki egyugyanazon európai spanyol és portugál anyaországaikkal szemben függetlenségüket, és jórészt mindjárt egyidejűleg ugyancsak a prezidenciális köztársasági államformát teszik magukévá; ennek mentalitásában élnek a liözös küzdelem után, talán még jobban összekovácsolva egymással e közös küzdelem nagy emlékei és a közös új politikai «ellem által, mint korábban. De így hat már közös kultúrájuk is, ami ma is egy közös hiszpanizmus, illetve iberizmus. Ezzel szemben Európa államai között a közös történelem eredménye az antagonizmusok reminiscenciája, sőt levétközhetetlen folytatása, s annál inkább, mennél dicsőbb ez a történelem. Alkotmányformák, politikai tendenciák és világnézletek tekintetében is Európa sok tarkaságot mutat. Emellett a változások is folytonosak, ami folyton változó külső csoportosulásokat is, folyton változó szimpátiákat és anti-pátiákat, felelevenedő gyűlöleteket szül. Az Amerikai Egyesült Államok vezetőjük lesznek a többi amerikai államoknak úgyszólván már bölcsőjüktől fogva, mert már megszületésüknél enagy északi öregebb testvér óvja és támogatja őket *Monroe*-doktrínájának három (azaz akkor még két) elvével a szabadság-mozgalmaik leverésére beavatkozni készülő Szent-Szö-

vetség Európájával szemben, s azóta is, ugyancsak *Monroe*-doktrínájával, vezérlő jogot kér magának velük szemben; de állandóan csak ő kér, és senki más, s ebben a formában egy igen enyhe, hegemoniát velük szemben, immár több mint egy évszázad óta. Ezzel szemben Európában a kontinensi részen a hegemoniák minden új háborúval változnak; s minden elért új kontinensi hegemoniával azonnal antagonizmusban van az Európa peremén székhellyel bíró inter-kontinentális Brit-Világbirodalom, a *British Empire*, vagy újabb, demokratikusabb névén: *the British Commonwealth of Nations*. Az így elért új konstellációknak célja mindig az új kontinensi hegemonia megtörése, vagyis a következő háború.

Ily konstellációk Amerikában nincsenek, ellenkezőleg, állandó nyugalmi, s fejlődésre alkalmas állapot van. Amerikában a *Monroe*-doktrínától csak egy lépés és természetes történelmi fejlődés a közös kontinentális öntudathoz, sőt szervezkedéshez való eljutás; sőt ez már jelen is van: a *Panamerikanizmus* formájában. És, csodálatosan, ez ott öntudatosan, kimondottan és féltékenyen örködve, nem politikai, hanem igen laza jogi — nemzetközi jogi, közelebbi jellegét tekintve, mondhatnánk, klasszikus nemzetközi jogi — organizáció, és egyelőre az akar csak maradni. Így, és általában is, odaát az Új-Világban tagadhatatlanul jóval erősebb a nemzetközi életnek nemzetközi jogi oldala, mint nálunk az Ó-Világban. A nemzetközi élet nem akar ott túl erősen és túl aktíven politikai rend maradni, hanem, bár laza szövésű, de inkább jogi rend szeretne lenni. Az 1928 évi Havanai Pánamerikai Konferencia ezt a *Pan American Union* új, szervezeti szabályzatainak (*Convention on the Pan American Union*) az Unió működésére vonatkozó 6-ik cikkében, a politikát az Unióból egyenesen kizárni akarva, kifejezetten le is szegezi: «*subject to the condition, that they shall not exercise functions of a political character*. Éppen ellenkező a tendencia ott, mint minálunk: európai szemünkkel nézve nem is teljesértékű eleme a nemzetközi életnek az, ami csak jog és nem politika vagy legalább politika is, és inkább a rosszabb értelemben.

Előmozdította a nemzetközijogi szellemnek ezt a megerősödését Amerikában az a körülmény is, hogy vezérlő

országuk, az Amerikai Egyesült Államok, szövetséges-állam, miután államok szövetsége volt, és konstitúciója olyan, hogy már a tagállamoknak egymáshoz való viszonyában belső konstitucionális jog alakjában ismerkedett és barátkozott meg számtalan nemzetközi jogi problémával, még mielőtt a nemzetközi életben találkozott volna velük; ott ugyanilyen problémák belső jogszolgáltatás tárgyai is; ott a nemzetközi jog sok tételét már belső bírói ítéletekben való előfordulásaik kapcsán megismerik; így a nemzetközi jog és a beljogok között ott mindenesetre szembeszökőbben van egy kapcsolat, ami a mindennapi élet közvetlenebb közelségébe is hozta számukra korán a nemzetközi élet jogi problémáit, és így magát a nemzetközi jogot. Így a nemzetközijogi ismeretek az általános műveltségnek sokkal nagyobb mértékben képezik is kiegészítő részét Amerikában, mint nálunk. És kiváló művelői a nemzetközi jognak ott nagyobb számban vezérei is a politikai életnek és különösen a külpolitikai életnek, mint európai államainkban. Az egész amerikai nép nemzetközijogi felkészültsége a mienkinél tagadhatatlanul jóval nagyobb. Mindenesetre, Amerika kontribúciója is még az európai nemzetközi jog fejlesztéséhez is az Amerikai Egyesült Államok megalakulása óta, ha alaposan átgondoljuk (pl. kormányok elismerése, stb.), szinte félelmetesen nagymérvű volt. Amerika, mint annyi sok más téren, a nemzetközi élet organizálása terén is Európának komoly riválisa lett. Mindezt a fejlődést erős kontinentális öntudat kíséri Amerikában. «Panamerikanizmus» a közbeszéd szava és a közélet alkateleme ott; — nálunk nincs «paneurópeizmus»; szavunk sincsen e valójában nem létező fogalomra, magát e csinált szót is szokatlanságánál fogva szinte kiejtenünk is nehéz; «Pan-Európa» is csak a jövő zenéjeként hat, és csak szűk körökben ismeretes; igaz viszont, hogy célkitűzéseiben tovább szeretne menni, mint a panamerikanizmus: «Európai Egyesült Államok»-ról medítál. A *Pan American Union*, bár csak jogfejlesztési szövetség, de időközi konferenciáival s létesített egyezményeivel évtizedek óta széles körökben komolyan működő intézmény. Az amerikai államok nemzetközi jogi életének e fejlettségénél fogva már beszélnek, sőt

írnak is, odaát és ideát is, külön «amerikai nemzetköz jog»-ról is, legalább mint az általános nemzetközijog keretében egy erős partikuláris jogról; ha nem is úgy, amint beszéltek hajdan «európai nemzetközijog»-ról, ami akkor a «civilizált» világ nemzetközijogát jelentette. Így van az, hogy, bár a nemzetközi bírászkodásnak első pregnáns kifejezője, az univerzalitásra törekvő: hágai *Állandó Választott Bíróság*, 1899-ben, Európa talaján jön létre és Európában székel, és ugyanígy Európában és európai székhellyel jön létre a világháború befejezése után — bár szintén amerikai propaganda és kitartás eredményeképpen — az első nagy reális valósulása egy béke-szövetségnek: a *Nemzetek Szövetsége*, valamint ennek kísérője, mint második, most már *valóban állandó világbíróság*: a hágai *Állandó Nemzetközi Bíróság*, úgyhogy a hivatalos nemzetközi életnek mind e három univerzális és jogi jellegű főorganizációja *Európában* van, — mégis, nem tudom, vajjon Európa nemzetközijogi organizációja erősebb-e vagy Amerikáé; mindenesetre Amerika többet beszél és több meggyőződéssel a nemzetközi jog nyelvén, mint mi, és az ő békéje áll jóval erősebb lábakon.

Az amerikai nemzetközi élet jogi organizálásának szolgálatában állanak már 1889 óta a már többször említett hivatalos *Pan American Union*-nak, melynek Washington-ban állandó hivatala is van, periódusokban megtartott Pánamerikai Konferenciái (*Pan American Conferences*), vagy, amint őket hivatalosan szintén nevezik: *American International Conferences*; de hasonló nemzetközi jogi jellegű konferenciákat, más elnevezés alatt, már az 1826-ban, tehát több mint száz éve, már maga *Bolívar*, a dél-amerikai Washington, által összehívott *Panamai Kongresszus* óta úgyszólván folyton tartottak.

Ami most bennünket közelebről érdekel, az a nemzetközi viták békés elintézésére, s ezzel a béke és háború nagy kérdésére vonatkozó intézmények és különösen egyezmény-szövetségek fejlődése az Új-Világban. Jellemző e tekintetben, hogy nemzetközi szerződéseknek nemzetközi bírászkodást kikötő klauzulával, úgynevezett *clause compromissoire spéciale-la*). való ellátása már a XIX. század húszas és harmincas

éveiben először a latin-amerikai államok között válik, a középkor óta ismét, ismertté és gyakorivá. Ugyanott jelenik meg először az akkor úgynevezett *clause compromissoiregénérale* is, vagyis a nemzetközi bírászkodásnak az ügyek bizonyos nagyobb csoportjára önállóan való kikötése. Csak amerikai hatás alatt, és hozzá eleinte csak amerikai államokkal való viszonyaikban, és csak jóval később, a XIX. század második felében, ismernek európai államok is ily kikötéseket. Csak *Pasquale Stanislao Mancini* (1817—1889) vezeti be először Európában is, közelebbről Olaszországban, 1873 óta, a nemzetközi szerződések némely fajánál, aránylag szűkebb körben, legalább a *clause compromissoire spéciale* alkalmazását. A középkorban Európában jóval inkább elterjedve volt bírászkodás az államok között, mondhatni, új formájában, mint valóságos nemzetközi bírászkodás, Amerikában lesz redivivus. Sőt multilaterális egyezmény-szövetséget kötelezően előre elfogadott nemzetközi bírászkodásra is legelőször 1889-ben, az első Pánamerikai Konferencia évében, ismét csak Amerika létesít, az öt középamerikai állam (Salvador, Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nicaragua) között. Sőt később ez az öt amerikai állam egyenesen két *állandó* nemzetközi bírósággal excellalt, melyek közül az első általában a legelső, és emellett is egy egészen messzemenő típus volt, melyet nekik *ElihuRoot*, a nemrég elhalt nagy nemzetközijogász, a volt híres észak-amerikai *Secretary of State*, szuggerált, 1907-ben, egyidejűleg, amidőn all. Hágai Békeértekezlet a Nemzetközi Fellebbviteli Zsákmány bíróságot hasonló állandó típusban csak tervezte. E bíróságukat *Corte de Justitica Centroamericana* (*Cour de Justice Centreaméricaine — Central American Court of Justice*) néven azok fel is állították, sőt amely bizonyos esetekben még magánosoknak is perlési jogot engedett a szemben álló valamelyik szerződő állam ellen, és így ebben a tekintetben is az első újító volt; bár tíz év múlva maga e bíróság nem lett megújítva. Ellenben egy második ugyancsak *állandó* nemzetközi bíróság (*International Central American Tribunal*) korlátozottabb hatáskörrel s némileg más természettel, de szintén rendkívül széles alapú kidolgozással lett általuk, 1923-ban, annak helyébe maguk között felállítva. Mindezek legalábbis szimptomatikus jelenségek. De meglepően sok más is van ezekhez hasonló.

Így csakhamar ugyancsak úttörően ismeri fel Amerika azt is, helyes érzékkel a nemzetközi élet iránt, hogy nem a nemzetközi bíraskodás a béke jobb garanciája, mert a nemzetközi vizsályok a legtöbbször nem jogi természetűek, hanem érdekharcolások, tehát politikaiak, amelyeknek megoldása nem a bíraskodás, hanem az egyeztetés. Aránylag gyorsan fejlődik ki Amerikában az egyeztetési eljárás praeponderanciája. *William Jennings Bryan*, a nagy észak-amerikai pacifista, később Woodrow Wilson külügyminisztere (*Secretary of State*), az, aki először jön a gondolatra, hogy javítani kellene az I. és II. Hágai Békeértekezleieknek a nemzetközi vizsályok békés elintézéséről szóló I. Egyezményében létesített Vizsgáló Bizottságok (*Commissions d'enquête — Inquiry Commissions*) intézményén. Nem kellene azok hatáskörét kizárólag vitás tények megállapítására korlátozni, hanem bármily kérdésnek, mind jogi, mind politikai, felderítését is hatáskörükbe lehetne utalni; és nem is *ad hoc* egy ügy esetére, hanem előre a szerződő államok között felmerülő minden vizsályra meg kellene azokat állandó jelleggel szervezni; nem venni ki hatáskörükből az állam becsületét s lényeges érdekeit érintő kérdéseket sem, mint azt a Hágai Béke-Akta teszi; viszont különösen meg kellene tiltani a vizsályban álló feleknek, hogy a vizsály megvizsgálása és a vizsgálóbizottság jelentésének elkészülése alatt, aminek maximális idejét egy vagy egy fél évben lehetne megállapítani, fegyveres ellenségeskedéseiket megkezdhessék; e *temporizálás*on és az ügynek mások által minden vonatkozásában való megvizsgálásán s ahhoz hozzászólásán feküdnek ez intézményben a súly. Nem ok nélkül lett a tréfás neve *Bryan* e szerződéseinek: «*cooling-off treaties*», «léhűtő szerződések». Mint a Hágai Béke-Akta, még ő sem gondol arra, hogy a vizsgáló bizottság a vizsályban álló államok elé megfajtési tervet is terjesszen; ez a lépés későbbi fejlődésnek lett fenntartva. *Bryan* saját tervét először, éspedig sikeres fogadtatással, az *Interparlamentáris Unió-ban* ismertette, majd 1913-tól kezdve rövid idő alatt az Amerikai Egyesült Államok és 30, elsősorban amerikai, állam között külön-külön tud létesíteni ily állandó vizsgáló bizottságok felállítására és a jelzett kikötések vállalására irányuló szerző-

déseket. Ami az európai államokat illeti, ezek közül elsőnek Hollandia köt az Amerikai Egyesült Államokkal Bryan-típusú bilaterális szerződést, már 1913-ban. A Németbirodalom és Ausztria-Magyarország is helyeslik a tervet és Bryan-nak adott válaszukban a maguk részéről is késznek nyilatkoznak ily szerződések kötésére, de azok megkötésére már nem kerül a sor. Ezzel Bryan lesz inaugurálója annak az elképzelésnek a béke fenntartására szolgálható e legalkalmasabb nemzetközijogi intézményről, ami az amerikai felfogást e tekintetben most is¹ főleg jellemzi: tudniillik bizottságok útján való megvizsgálása az eseteknek, ténymegállapítás s mérlegelő hozzászólás, majd később egyenesen megfajtési terv előterjesztése, és ez idők alatt temporizálás, tartózkodás az ellenségeskedésektől, de azután, ha mindennek eredménye nincsen, a viszályban álló államoknak, éppúgy mint a többieknek, szabad elhatározása és teljes szabadsága a háborúviselés vagy az attól való tartózkodás kérdésében, egészen a klasszikus nemzetközi jog szerint. Ezen az amerikai gondolkodáson csak a *Briand-Kellogg Paktum* (1928 augusztus 27), illetve az abba történt némely belemagyarázás, idéz elő későbben módosulást; és, szerencsére egyelőre² csak papíron, de talán a kelleténél többet; mert ebből fejlődik ki hamar a semleges államok szerepének is ama új, — talán nem nagyon kívánatos, és semmiesetre nem klasszikus, — mérleg-tartó felfogása, ami a *Saavedra-Lamas-Egyezmény* (1933 október 10) veszi kezdetét, de további új általános szerződésekben továbbfejlesztés tárgya lesz, anélkül azonban, hogy talán — legalább egyelőre³ — mindez, mint alapfelfogást, a *Bryan-éle* felfogást, későbbi javított alakjaiban, egészen megváltoztatni képes lett volna; bár ez utóbbit, legalább, ami a semleges államok jogait és szerepét illeti, igazán csak a jelen háború alatt követendő gyakorlatuk, mint első próba, fogja majd megmutatni.⁴

Mindenesetre, a fír/an-szerződések típusa szerint a dél-amerikai, úgynevezett A-B-C, államok (Argentína, Brazília,

¹ ² ³ 1940 előtti idők.
volt kedvező, amint ezt ma már látjuk.

⁴ E próba Európa felé nagyon is nem

Chile) között 1915-ben már egy *Hármas Szerződés (Tripartite Treaty)* jött létre, mely az első, egyetlen aktusban összefogott, multilaterális egyeztetési szerződés; ez már nemcsak bilaterális szerződések halmozása, mint egy darabig még az Amerikai Egyesült Államok ily szerződésai voltak. Ezekről az időktől fogva kezdenek Amerikában beszélni egy «béke-szövetség» létesítéséről, amely, erősen túlozva célját, mert igazában csak erkölcsi hatás célzása értendő ez alatt, állítólag hivatva volna másokra is «*rákényszeríteni a békét*»: «a *League to enforce peace*»; Bryan azonban az ő szerződéseit szerényen még csak így nevezte: «*Treaties for the advancement of peace*» (szerződések a béke előmozdítására). Tagadhatatlan, hogy ezeken a fejleményeken, mint alapokon, jön létre később, mint éppen említtem, mint egy felülépítés: a *semleges államoknak szinte coercitív békemisszióra*, melyről — bizonyos csodálkozással — már a Briand-Kellogg Paktum-nak legmesszebbmenő értelmezésénél¹ tettem említést. Ez egy egészen új jelenség, mely szinte szó szerint veszi az elnevezést: «a *League to enforce peace*», amely értelemmel azonban ez az elnevezés kezdetben nem bírt.

Kezdetben ebből az elnevezésből legfeljebb az a gondolatfűzés támadt, hogy az egyeztetés intézményét egész Amerikára szólóan egyetlen multilaterális szerződéssel lehetne egy amerikai békeegyezmény-szövetség alapintézményévé tenni. A kivitelben ilyen kétféleképpen valósítható: vagy mindenszerződő állam között külön-külön bizottságok létesítetnek, ami a további amerikai fejlődés reális útja lett, vagy pedig az összes szerződő államok számára egyetlen nagy központi bizottság szerveztetik. Ez utóbbi megfejtést tenné magáévá az a terv is, mely, a jogi természetű ügyekben ítélkező egységes világ bíróság mellé, a politikai ügyekben egyeztetést gyakorolni hivatott egyetlen *wilágegyeztetelőtanács*» (*Internationaler Verständigungsrat*) felállítását javasolja, de amely, tisztán teoretikus, terv, érthetően, eddig sem Amerikában, sem Európában nem valósult.²

Egészen a legújabb időkig Amerikában a Pánamerikai

¹ Lásd 186—188. old.

² Harmadik, tisztán teoretikus, s európai, elgondolás: egy, érdekvilágban ítélkező, *World Equity Court*.

Konferenciákról kikerült három nagyobb jelentőségű többoldalú egyezmény gondoskodott az elfogadó államok között a nemzetközi viszályok békés megfejtéséről; mindegyik igen originális, a mi, e téren Európában megszokott gondolatainktól sokban eltérő szervezettel és működéssel; a negyedik pedig már egészen merészen újító, sőt, nem is egészen az addigi amerikai szellemben. Mind a négy mellett maguk a *Bryan-féle* egyezmények egyszersmind már túlhaladott fejlődési fázist jelentenek.

Az első közöttük a Santiago de Chile-ben 1923-ban tartott Pánamerikai Konferencián 1923 május 3-án létrejött és megalkotója után úgynevezett *Gondra-Egyezmény*, vagy teljes címén: *Treaty to Avoid or Prevent Conflicts between the American States* (Szerződés összeütközések elkerülése és megakadályozása végett az amerikai államok között). Ez valószínűleg a Bryan-féle kétoldalú szerződés-típusokkal szemben az egyezmény-szövetség, illetve a multilateralitás, további fejlődési fokát; de még nem alakítja át a vizsgáló bizottságokat egyeztető bizottságokká; a bizottságok feladata egyelőre csak kettős: vizsgálat (*investigation*) és jelentés (*report*). Ellenben sajtószerű módon könnyíti meg ez az egyezmény a vizsgáló bizottságok megszervezését, anélkül, hogy azokat már állandókká tenné: két helyen, Észak-Amerikában Washington-ban és Dél-Amerikában Montevideo-ban, e két hely diplomáciai testületének kebelében állandó diplomáciai bizottságot szervez (innen vette példáját a már tárgyalt belga javaslat is a «támadó» megállapítása tárgyában¹), melyeknek feladata azután adott esetben az illető vizsgáló bizottságot, de még mindig pusztán *ad hoc*, a két érdekelt állam között, az egyik állam kérelmére, működésbe hozni. Ennek az egyezménynek is még főszövege a vizsgálattal és jelentéssel való impresszionálás és a temporizálásra való kényszerítés a háború megkezdése előtt, mert fegyveres ellenségeskedési tilalmat állít fel a bizottság működése (maximálisan egy év) és jelentésének a felek által való áttanulmányozása (további 6 hónap, összesen másfélév) tartamára. Az azonnal meg-

¹ Vessd össze 193. old.

említendő további egyezményekkel e szervezet később tovább tökéletesedik.

A második egyezmény már azt célozza és eredményezi, — és itt van egy nagy fordulat, — hogy a vizsgáló bizottságok egyeztető bizottságokká alakulnak át. E második multilaterális egyezmény az 1928-ban Washington-ban tartott Pánamerikai Konferencián jött létre s aláíratott 1929 január 5-én mint: *General Convention of Inter-American Conciliation* (Általános Egyezmény az Amerikai Államok közötti Egyeztetésre). Jellemzője éppen az egyeztetés, — de jellegzetessége annak éles kihangoztatása is, hogy csak amerikai államok lehetnek az aláírók és csatlakozók s csak amerikai állampolgárok az egyeztető bizottságok tagjai. Ehhez az Egyezményhez később az 1933 év decemberében Montevideo-ban ülésezett Pánamerikai Konferencián keletkezik egy Pót jegyzőkönyv (*Additional Protocol*), mely az ugyan még mindig csak két respektív szerződő állam között és nem általánosan mindegyik szerződő javára működő egyeztető bizottságot, illetve bizottságokat (*Commissions of Investigation and Conciliation*) most már állandó jelleggel előre rendeli megszervezni.

A harmadik egyezmény egy ugyanazon Washington-ban az 1928 végén tartott Pánamerikai Konferencián 1929 január 5-én létrejött multilaterális általános nemzetközi bíraskodási egyezmény jogi természetű viták számára: *General Treaty of Inter-American Arbitration*. Kizárja a kötelező bíraskodás köréből az úgynevezett «fenntartott hatáskörbe tartozó»¹ eseteket és, csodálatos óvatossággal, az olyanokat, melyekkel nem-szerződő államok is érintve volnának. Figyelmet érdemel 1. cikkének fogalmazása is, mely ugyancsak rendkívül óvatossággal írja körül a jogi döntésre alkalmas eseteket, nem bízva a locarnói formulában²: «*by virtue of a claim of right made by one against the other*, azaz az egyik fél jogi reklamációját a másik ellen állítja fel kívánalomként és nem a reciprocitást; mutatja ez, hogy ennek az egyezménynek szerkesztői is rájöttek a Locarnói Szerződésben szereplő «reciprocitás» látvánalmának veszélyességére, mert, íme, éppen az egyoldalú-

¹Vesd össze 179 181. old.

²Lásd 156-157. old.

ságot hangsúlyozzák ki; érdekes új fordulat ez egyezményben a bírói döntésre alkalmas eseteknek ily körülírása is: «*which are juridical in their nature by reason of being susceptible of decision by the application of the principles of law*».

És a negyedik általános alap-egyezménye az amerikai általános béke-szövetségnek az alkotójáról, *Carlos Saavedra Lamas*, argentiniai külügyminiszterről, úgy nevezett *Saavedra Lamas-Egyezmény*, mely az argentiniai kormány kezdeményezésére, kiindulásában mint egy «dél-amerikai békebiztosíték», a kormányok közötti közvetlen diplomáciai tárgyalások alapján 1932-ben jött létre, s az első szerződők, hat, főleg dél-amerikai állam, között aláírva 1933 október 10-én Rio de Janeiro-ban lett. Teljes címe: «*Anti-War Treaty on Non-Aggression and Conciliation*» (Háborút kiküszöbölő szerződés a meg nem támadásról és egyeztetésről); a franciák «*Pacte de non-agression et de conciliation argentin*» címen is idézik. Már címe mutatja, hogy a *Briand-Kellogg-féle Anti-War Treaty-be* igyekszik bekapcsolódni; ez az amerikai béke-szövetségi alap-egyezmények között az első, melyen a *Briand-Kellogg-Paktum-nak* már jelzett¹ különös és talán éppen nem üdvös, a semlegesek magatartására vonatkozó, értelmezése is érezteti a maga kétségtelenül meglepő hatását. Tartalma egyébként is kissé különös. Valóban, az ethiópiai feszültséggel kapcsolatos helyzetre látszik beállítva lenni, és már határozottan a módosult új értelemben «*League to enforce peace*» velleitásai vannak. Emellett eltérőleg a korábbi amerikai egyezményektől, de éppúgy, mint a már közbeesett *Briand-Kellogg Paktum*, már nem is szorítkozik amerikai államokra, hanem univerzális akar lenni, egyenesen európai aláírókra is számít. De nem, mint a *Briand-Kellogg Paktum*, a nemzeti politika szolgálatában álló háború, hanem a «*támadó*» háborúja (*war of aggression*) ellen fordul; és csodálatosan nemcsak a szerződő felek, hanem bármely, tehát a szerződésen kívül álló harmadik állam támadó háborúja ellen is. Mégis kifejezetten nem enged a háború ellen, sem diplomáciai, sem fegyveres intervenciót, hanem a szerződő államok-

¹ Lásd 187—188. old.

nak majdan elfoglalandó és pusztán a közvéleményt befolyásoló állásfoglalásaival képzel hatni, valamint azzal a rendelkezésével, hogy az aláírók kifejezetten kötelezik magukat, hogy az erőszakos terület-szerzésektől elismerésüket meg fogják tagadni.]Űs egyszersem itt űtközött ki az olasz-abessziniai háború idejére eső keletkezésének napjaiban nagy feltűnés-keltés közepette letárgyalt ez egyezménynek igazi aktualitása és célja. Bár e rendelkezés az ethiopiai háborún túlmenő általánosabb érvényre tartott már akkor számot; mert ne feledjük, hogy az erőszakos területszerzések kizárására célzó hasonló kijelentés van már a *Briand-Kellogg Paktum* préambule-jében is; mégis ez nem volt minden célzatosság nélkül. És éppen e célzatosság segítségével igyekezett *Saavedra Lamas* egyezményét az aktualitásokba is bekapcsolni. Azonban az 1936 év végéig csak tíz aláírást s Európából egy csatlakozást kapott ez az egyezmény, sőt ratifikálva csak a három A-B-C állam által lett; Argentína, maga a proponáló is, emellett, akkor még a négy amerikai alap-egyezmény közül is csak ennek az egy egyezménynek volt résztvevője; jellemző volt az Amerikai Egyesült Államok csatlakozásának fenntartása is: «*In adhering to this treaty the United States does not thereby waive any rights it may have under other treaties or conventions or under international law.*» («Az Egyesült Államok e szerződéshez való csatlakozásukkal nem mondanak le semmi jogukról, melyekkel bírnának más szerződések, egyezmények s az általános nemzetközi jog szerint.») Ez a helyzet csak később változik meg lényegesen. Újszerű ez az egyezmény azért is, mert az összes addigi amerikai egyezmények között ez vitt be először (3. cikkével) *konzultációs* elemeket (bár e kifejezést még nem használja, mint későbbi utódai) a vállalt kötelezettségekbe; közelebről: az összes szerződő államok kötelező «*szolidáris*» (ez csak ekkor még a használt kifejezés) magatartására vonatkozóan; sőt ezt nemcsak az egymás között, hanem más államok között kitört háborúk esetére szólóan is, éspedig a részleteket illetően elég tág körben mozgó, de egyelőre inkább csak közös erkölcsi és propagandisztikus manifesztációkra irányuló kötelezettségek formájában vállalták az aláírók egymással szemben; de ily közös

manifesztációk nyilván közös konzultációkat feltételeztek.

Ez az először e negyedik alap-egyezményben jelentkezett új szellem az amerikai államok körében később egyre erősödött. Ezt mutatta egyrészt az a tény, hogy 1938-ig már az összes amerikai államok majdnem kivétel nélkül csatlakoztak ehhez az eleinte oly vonakodva elfogadott egyezményhez, másrészt, hogy ennek az egyezménynek hatása alatt az 1936-ban Buenos-Aires-ben tartott *Pánamerikai Konferencián* már egész sora jött létre a további kollektív egyezményeknek, melyek ennek az első ily egyezménynek két új alap gondolatát: a) a semlegesek «Aon, zuZ/áció»-ját maguk között (most már kifejezetten ez elnevezés alatt), és b) *aktív béke-misszió*fát (és nem is állva meg most már a pusztá manifesztációknál) még tovább fejlesztik.

E további egyezmények között, éppen ebben a kettős irányban, a legkimagaslóbb a *Convention for the Maintenance, Preservation and Re-establishment of Peace* (Egyezmény a béke fenntartására, megóvására és helyreállítására), melynek főeszközei éppen a semleges államok «A'o/izüZ/drid»-ja egymás között (*consultation*) (most már e név alatt) és ezen alapuló «közös a/ccíd»-ja (*co-operation*) a béke érdekében. Ebben a szellemben van tartva az akkor ott egyidejűleg létrejött további négy egyezmény is (tehát a régi négyhez járul összesen öt új egyezmény). A még nem említett négy új egyezmény a következő: 1. *Additional Protocol relative to non-intervention* (Pótjegyzőkönyv a be nem avatkozás tárgyában, tudniillik az amerikai államok körében egymás között); 2. *Convention to co-ordinate, extend and assure the fulfillment of the existing Treaties between the American States* (Egyezmény, amely az amerikai államok között már fennálló szerződések összeegyeztetését, kiterjesztését és betartásuk biztosítását célozza), amely, anélkül hogy beolvasztaná magába, összekapcsolja egy egységes rendszerbe az összes már említett négy és a most első helyen említett ötödik nagy amerikai béke-szövetségi egyezményt (az első régi négy, a radikálisabban újító ötödik és ez összefoglaló hatodik együtt a legfontosabbak); 3. *Treaty on the Prevention of Controversies* (Szerződés a viszályok megelőzéséről, ismét amerikai államok köré-

ben egymás között); 4. *Inter-American Treaty on Good-Offices and Mediation* (Amerikaközi szerződés a jószolgálatokról és a közvetítésről, szintén csak amerikai államok között).

Ehhez az összesen kilenc általános béke-egyezményhez, időrendben s hatásának érezhetősége szempontjából azok közé az első három után beékelődve, s éppen mint az amerikai béke-egyezmények szellemének jelzett megváltozásához az első lökést megadó, — holott éppen az ellenkezőt várná tőle az ember, — tizedikként az Amerikában is elfogadott *Briand-Kellogg Paktum* járul. Ez amerikai általános béke-egyezmények teljes száma tehát tíz. Ezek az általános béke-egyezmények együttességükben mind alkotó részei egy, éppen ez egyezmények sorozatával kiépített, nagy pánamerikai békeszövetségnek, melynek szerkezete kétségtelenül jogi; — elemei pedig: elsősorban az egyeztetés (*conciliation*), az elmaradhatatlan nemzetközi bírászkodás (*arbitration*), újabban pedig, és csakis újabban, ezekhez járulva, de célkitűzéseikben a többieket egyszerre túlszárnyalókként: a semlegesek tanácskozása (*consultation*) és közös akciója (*co-operation*). Ez egyezmények egészéről az lehet a benyomásunk, hogy azok összhatásukban nagyon helyettesítenek odaát, az Új-Világban, egy kevesebb pretenciával megalkotott, de modernebb kiadású Nemzetek Szövetségét. Különösen fel kell azonban, hogy tűnjön, hogy nyoma sincs ebben a rendszerben annak a gondolatnak, amely a béke érdekében kollektív háborúval akarná üldözni a kiütött háborút egy állammal szemben, amelyet éppen támadónak minősítenek, ami alap-gondolata Európában létesült Népszövetségünknek. Ily alakjában ez az amerikai általános béke-szövetségi egyezményrendszer mindenesetre még további támasza az amúgy is elég szilárd alapokon nyugvó amerikai békének. A baj inkább az, hogy éppen kívülről jött genfi behatások, — melyeket, paradoxálisan, a *Briand-Kellogg Paktum* idézett elő elsősorban, különösebben pedig az időrendben 4-ik általános alap-egyezmény megalkotója, a genfi szellemnek megnyert (s ily érdemei elismeréseid a Nemzetek Szövetsége XVII. Közgyűlésének is 1936-ban elnökévé választott s ugyanazon 1936 évben a Nobel békedíjjal is kitüntetett) argentiniai

külgügyminiszter, *Carlos Saavedra Lamas*, közreműködése fejlesztett tovább, — egy oly szellemáryalatot juttattak be mégis ez amerikai általános béke-szövetségi rendszerbe, amely bizonyos mérvben már emlékeztet a mi Népszövetségünk törekvéseire. Így *legújabbán már Amerika is bizonyos mérvben befolyásolni engedte magát a genfi szellem és áramlatok által*. De ez ott csak újabb, és, lehet, csak átmeneti fejlemény. Mindenesetre, a legújabb egyezmények Amerikában is egy kitört háború esetén, bár még semlegességet várnak a szerződő államoktól (s nem szankciós háborúkban vagy súlyos gazdasági szankciókban való részvételre kötelezik őket), mégis már nem pártatlanságot, hanem bizonyos mérvben diszkrimináló magatartást követelnek tőlük vagy legalább engednek meg nekik az egymással háborúba került harmadik államok egyikével szemben, aszerint, amint ezt az egyiket a maguk között szerződők a béke megbontójának tartják. Ez már genfi szellem, ha legyengített alakban is, s nem a klasszikus nemzetközi jog pártatlan semlegességének érintetlen világa.

Ami reánk, európaiakra, nézve mindezekben különösen aggasztó lehet, az az, hogy a 21 amerikai állam együttesének így megszervezett összeműködése, az ő különben is biztosított s nagyobb védelmet nem igénylő amerikai belső békéjük mellett, túlságos erő-érzetet látszott már eddig is adni nekik, legalábbis a jelen háború alatt, kifelé, talán az egész Európa felé, elsősorban éppen ez egyezmények alapján a hadviselőkkel szemben elfoglalható együttes magatartásukban. Megmutatta ezt mindjárt ez egyezményeik alapján történt legelső «konzultációjuk», amely 1939 október 3-án az úgynevezett *Panamai Deklarációban (Declaration of Panama)* látott napvilágot. E deklaráció többek között leszögezi, hogy, egyrészt, a jelen háború következményeként esetleg előálló szuverenitásváltozásokat sehol, de különösen, amennyiben amerikai tartozékokat érintenének, elismerni nem fognak, illetve, hogy ilyenek adott esetben részükről újabb konzultációk tárgyát fogják képezni, másrészt, hogy már a háború tartama alatt ellenségeskedéseket az Amerika körüli, geográfiai szélességi és hosszúsági fokok szerint megjelölt, vizeken (melyek a partoktól helyenkint bizony 300 tengeri mérföldnél is távolabb,

tehát az amerikai államok szuverenitási körein jóval kívül esnek) nem fognak túrni. Ez utóbbi «nem-tűrés», nyilván, erős ellentétben van az általános nemzetközi jog szabályaival, mert a jelenleg, és már elég hosszú idők óta, érvényben lévő nemzetközi jog — és ne dobjuk azt oly könnyen oda áldozatul az önkénynek és anarchiának — a semlegeseknek a nyílt tenger semmiféle részére ily jogokat nem ad, bárha a szoros értelemben vett parti vizeken (*eaux territoriales* — *marginal seas* — *Küstenmeer*) túl is enged a nyílt tenger «közvetlenül következő részein» az illető parti államnak rendészeti, vám- és biztonsági szempontokból bizonyos szuverén intézkedési jogokat. Az élet által kipróbált nemzetközi jog mindig nagyon jól tudta, mit, hogyan és miért úgy rendez. Minden tisztelet mellett a semlegesek tengeri kereskedelmi érdekei iránt, ne feledjük, hogy végeredményben a semlegesek a tengeren csak szabad kereskedelmi érdekeiket védik, míg a hadviselők kétségbeesetten életükért küzdenek. Már Albericus Gentilis meglátta volt ezt: «*Jus commerciorum aequum est, at hoc aequius tuendae salutis.*»¹ A Panamai Deklarációnak ez a rendelkezése, nyilván, már annak az «új», sőt egy «legújabb» nemzetközi jognak a ki-növése, mely a semlegeseket igazi semleges mivoltuknak fel-áldozásával a hadviselőkkel szemben a diszkriminációkig el-menő beavatkozás jogaival gondolja felruházhatni, talán a béke érdekében, de elrejthetően esetleg az egyik vagy másik hadviselőnek való kedvezés célzatával. Nem kell, pl. mindjárt, nagy penetrálási képesség ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy e rendelkezés sokkal súlyosabban sújthatja a távoli tengeri támpontokkal nem bíró gyengébb tengeri hadviselő felet, mint az ilyenekkel rendelkezőt. S mégis még Anglia is máris tiltakozott a semlegességi jogoknak ily messze a nyílt tengerre való kiterjesztése ellen. Viszont, bár nem mondták az amerikai államok, de mondták mások, s lojálisán elismerhetjük, hogy az egész amerikai kontinenst a nyílt

¹ Vesd össze szerző munkájában, *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösbbe a spanyol nemzetközi jogi iskola*, Budapest, 1942, 93. old.

tengeren körülvevő e «biztonsági öv» (*security zone*, mint a Panamai Deklaráció e tengeri övet nevezi) lehet a «semlegesek represszáliá»-ja is a hadviselők nyílt tengeren felállított s tengeralatti aknákkal és búvárhajókkal megrakott, a békés semleges kereskedelmet is korlátozó «háborús terület-einek (*military areas — Sperrgebiete*) viszonzásául, s hogy, így felfogva, a viszonzás talán nem is volna olyan súlyos; de mint represszáliának indokoltsága, aránylagossága és más célzatoktól való mentessége, mindenesetre, még közelebbről megvizsgálandó volna. És kétségtelen az is, hogy ily represszáliák éppen az út a háború egyre növekvő elfajulásához; s ilyesminek éppen a semlegeseknek nem volna szabad előmozdítóikká válni. Az a beállítás pedig, hogy a parti vizeken túl (a partoktól esetleg 300 tengeri mérföldre) esetleg lefolyó hadi tények, például kereskedelmi hajók megállítása, de a súlyosabbak is, a parti, valóban semleges, államok vitális érdekeit s alapvető jogait veszélyeztethetnék (amely benyomást az elnevezés: *security zone*, nyilván, kelteni törekszik) komolynak éppenséggel nem tekinthető. Mindenesetre, már ebből az eddig pusztán elvi állásfoglalásból is láthatóan nem valami biztatóan néz ki ez az új semlegesség, a «*selective neutrality*», szemben az eddigi klaszszikus *impartial neutrality*-vel.

S azt hiszem, ezzel vissza is érkeztem az «új» nemzetközi jogok, úgy látszik, mindenütt fellelhető tökéletlenségeihez, amiről éppen beszéltem, amidőn kitértem Amerikára, hogy mutassam a különbséget, amint a nemzetközi életről és a békéről a Keleti- és a Nyugati-Féltekén gondolkoznak. Az Ó- és az Új-Világ nemzetközi életének feltárt különbözőségei dacára is vannak közöttük, amint látjuk, közös érintkezési pontok is; fájdalom, úgy látom azonban, hogy ezek egyszersmind sokban ugyanazon közös emberi tökéletlenség érintkezési pontjai is. Mindkét helyen, fájdalom, még abban is kell látnunk ezt az érintkező tökéletlenséget, hogy látszólagos jogfejlesztés ürügye alatt felüti fejét, itt is, ott is, egy oly szellem, amelynek számára a jog gyakran csak arra jó, hogy a kevésbé élestekintetűek előtt szép felszín alatt jogtalanságokat rejtessen el.

Ismét néhány szó a Nemzetek Szövetsége rendszerének tökéletlenségéről itt Európában.

Itt nálunk Európában, úgy látszik, mindenekelőtt nem járható út az «új» nemzetközi jogban, azaz legalábbis rossz formula: a háborúnak szankciós háborúval a világból kiüldözni akarása. Szépen hangzik: *outlawry of war*, de a bajnál nagyobb bajt hoz. Nem járható továbbá, és elvileg talán még kevésbé, az a legyengített angol, a logikusabb franciával szemben kevésbé logikus mentalitás szerinti út sem, hogy a Nemzetek Szövetségének tagállamai számára az Egyességokmány 16. cikke értelmében «*nincs kötelezettség, csak jog*» a szankciós háborúban, sőt a gazdasági szankciókban való részvételre, — a különben *in thesi*, vagy, mint mondani szokták, «erkölcsileg fennálló» kötelezettség ellenére. Csodálatos, hogy még a különben oly világosfejű francia *Jules Basdevant* is, ha nem is nyugszik meg benne, hajlandó elfogadni e tételt: *nils ont le droit de prendre les armes, mais non pas l'obligation.*» («Joguk van fegyvert fogni, de nincs kötelezettségük.») És ebből kellene kijönni, akár a nagyhatalmak, de különösen a kisállamok részére egy feltétlenül megbízható kollektív biztonságnak? Gondoljunk hazánkra, ha annak függetlensége és fennállása a Nemzetek Szövetségének rendszerében csak ily kollektív biztonságtól függött!

Megvallom ezt elfogadni egy erősebb jogi és realitási érzékkel elbocsátott ember számára nem könnyű feladat. Vagy-vagy. Ez nem tiszta-víz öntése a pohárba. Ez a hibrid dolog gyanús marad, azt a gyanút hagyja, hogy más itt a hátsó gondolat, mint a béke fenntartása és a kollektív biztonság; talán mindkettőnek épp az ellenkezője. Bár némelyek bámulják e formulát mint a realitáshoz alkalmazkodni tudó

képesség s megalkuvás tökélyét, mert «nevelőén ható átmenetet képez a fejlődésben a majdan a maga teljességében valósítható tökéletesebb rendszer felé». Mégis, nem merték bevinni a *Covenant* 16. cikkének még egyetlen, az eredeti óta több irányban újítani akart, szövegébe sem világosan ezt a felfogást, hanem, mint már láttuk, csak a *Covenant-en* kívül («*en marge du Pacte*»), *résolutions-okban*, beszédekben s az irodalomban képezték azt ki. Felhozzák, hogy ez az értelmezés csírájában, egyetlen mondattal, benne volna már az első hivatalos kommentárban is, melyet az angol *Foreign Office* a *Covenant-ről*, már 1919-ben, kiadott. E mondat így szól: «*In the first instance, it is left to individual States to decide whether or not such a breach has occurred and an act of war against the League has been thereby committed.*» Vagyis, hogy: «az első pillanatban az egyes államokra van bízva annak megítélése, hogy szövetség-sértés történt-e». Azonban a következő mondat már mutatja, hogy itt nem egy elv kijelentéséről van szó, hanem egyszerűen ezen a kifejezésen: «*in the first instance*» (az első pillanatban), van a súly, s hogy az egész megjegyzés csak egy átmeneti állapotra szól. A következő mondat már egészen világosan így folytatja: «*To wait for the pronouncement of a Court of Justice or even of the Council would mean delay and delay at this crisis might be fatal.*» Vagyis: «bevárni egy nemzetközi bíróságnak vagy a Tanácsnak állásfoglalását, elhúzná a dolgot akkor, amidőn e krízisben minden késedelem sorsdöntő lehet». Mutatja ez, hogy a gondolat nem az, hogy egy tagállam saját mérlegelése szerint véglegesen távolmaradhat a szankcióktól, hanem hogy, ellenkezőleg, sürgős szükség esetében maga mérlegelheti, hogy már a Tanács állásfoglalása előtt is beavatkozzék-e. Azt, hogy nem oly tiszta a II. Közgyűlés *résolutions-ja*i 4. pontja szerint való új értelmezése a *Covenant-nek*, mutatja, — amellet, mint tudjuk, hogy magának a 16. cikk szövegének novelláris módosításainál mindig elmaradt e gondolatnak az új szövegekbe tisztán való beleszövése, — az a körülmény is, hogy a II. Közgyűlést követően, ahol még sikerült az 1921 október 4-i már ismertetett magyarázati határozatokat elfogadtatni, a IV. Közgyűlésen már nem sikerüli még kerülő úton, *réso-*

/«/ton-ban sem, kimondatni, hogy a *Covenant* 10., a tagállamok területi épségét és politikai függetlenségét védő, cikkének megsértése esetén «mindegyik tagállam alkotmányos belső szerve állapítja meg a védelemben való részvételt», ami pedig a nem föltétlen kötelezettséggel *egyértelmű* lett volna, — amint ezt *Secretary Kellogg* Paktumának elfogadtatása érdekében minden kormányhoz küldött és közzétett 1928 június 23-i körjegyzéke mindjárt 2. pontjában elismeri. Igaz viszont, hogy ő is ugyanott mindjárt a maga részéről is elismeri azt is (vájjon mi hajthatta rá?), hogy az Egyességokmányt *«lehet»* úgy is magyarázni, hogy a szankciós háborúban való részvétel csak jog és nem kötelezettség: *«The Covenant can, it is true, be construed as authorizing war in certain circumstance, but it is an authorization and not a positive requirement.»* («Az Egyességokmányt, igaz, lehet úgy is értelmezni, hogy az bizonyos körülmények között megengedi a háborút, de ez csak egy megengedés és nem kötelezővé tétel.») Annyi már e habozásokból is kitűnik, de az ethiopiai feszültség esetében, — hála az Egeknek, nem ugyan a szankciós háború, hanem csak a gazdasági szankciók, tényleges alkalmazásának megkísérlésével, és a fegyveres szankcióknak elmaradásával, — szerzett tapasztalatok a nagy közönség számára is eléggé megmutatták, hogy a háborúnak háborúval, sőt csak gazdasági szankciókkal, mely utóbbiak is mindig könnyen átcsaphatnak szélesebbkörű háborúba, üldözése, bárha, vagy különösen, ha csak tetszéstől függ a részvétel, egyrészt, egyáltalában nem eszköze a kollektív biztonság-
nak, másrészt, nem a legszerencsésebb biztosítéka a békének, mert a látszat ellenére, különösen a kisállamoknak, tényleges biztonságot nem ad, és mégis a politikai aspirációk szerint vagy az adott szók alapján az elkerülhetlennél is szélesebbkörű háborúkra vezethet. Az ethiopiai esettől kezdve, kétségtelenül, az általánosabb közvélemény is kezdte úgy látni, hogy a Nemzetek Szövetségének adott rendszere, ha kollektív biztonságot az úgyis meglévő szövetségeken túl nem nyújt, felesleges, és amennyiben a kollektív biztonság hiedelmében ringat vagy a lokális háborúkból világháborúkat csinál, egyenesen veszedelmes.

**A Nemzetek Szövetsége rendszerének egyszerre
kitudódott tökéletlenségei elől menekülési kísér-
letek az ellenkezőbe, az eddig az «új» nemzetközi
jog által önmagát túléltnak hirdetett semlegességbe.
Egyszersmind rámutatás a semlegesség lényegére
s annak közeli módosulási eshetőségeire.**

Így történt, hogy éppen ezekben az időkben, — és ez nem volt véletlen, — egyszerre egy visszacsapás állott elő az emberek nagy részének gondolkodásában, ugyancsak pacifista szellemben, de épp az ellenkező irányban. Egyszerre, ellenkezőleg, a jelszó lett: tartózkodási kötelezettség minden más állam számára minden beavatkozástól egy valahol kitört lokális háborúval szemben; inkább hagyni, hogy az a háború kitombolja magát, és óvni közben a baj átcsapásától az emberiségnek a csapástól addig megkímélt részeit. Franciában: «*La paix intégrale*» (a teljes béke), angolban: «*isolationism*» (elszigetelés) lett ez időkben ez új gondolkozási irányoknak neve és jelszava. Irányokról beszélek, mert vannak variánsaik és fokozataik. Legradikálisabb irányzatuk a Nemzetek Szövetsége helyett inkább oly béke-szövetség létezését szeretné tudni, amely a tagállamoknak minden kiütött háborútól kötelező távolmaradását írná elő, és pedig távolmaradásukat nemcsak hivatalos szerveikkel, kormányukkal, közintézményeikkel és hadseregükkel, hanem állampolgáraiknak s a területükön tartózkodóknak minden lehető tevékenységével együtt; így különösen tilalmát az önkéntesekként való beállásnak, a magánosok által való fegyver- és lőszerszállítás-

nak, a hadikölcsön-nyújtásnak, más támogatásnak, és — végül, de nem a legkevésbé — a propagandának is.

De vannak ez irányzatok között reálisabban árnyalt megnyilvánulások is. Ezek nagyjában a következők. Így már a Béke-Konferencián magának a Nemzetek Szövetsége Egyeségokmányának megszerkesztésénél maga *Woodrow Wilson* elnök, szemben azokkal a magukat minden helyzetben gyorsan feltaláló szövetséges politikusokkal, akik a pacifizmust a világháborúra várható «*revanche*» «minden áron» való megakadályozására különösen alkalmas fegyverként akarták egyszerre megszervezni, vagy általában, akik túlozva, a Ligából, «*the League*», — amint a Nemzetek Szövetsége nevét angolban megválasztották — a szó francia értelmében akartak volna valóságos «ligát» (*digue*) majdnem komplot) csinálni a «rendzavarók»-nak kikiáltandók ellen, de sőt csak angol, illetve amerikai értelemben is egy «*League to enforce peace*»-t (Szövetkezést a béke kikényszerítésére), ahol a hangsúly az «*enforce*» (kikényszeríteni) szón lenne, szorgalmaztak, ismételtlen hangsúlyozta, hogy *ő* nem egy ilyen univerzális, új háborús fegyvert akar, hanem olyan Ligát, amelyben a kollaboráció, a kölcsönös megértés és a megelőzés az uralkodók. Igaz, *Wilson* e gondolkodása nem nagyon jutott a *Covenant*-ben intézményesen kifejezésre, de ő is ellenezte már a minden áron új világháború előkészítést, és éppen a béke-instrumentum révén. Éppígy a Labour-párti *Ramsay MacDonald* és a Front-populaire-beli *Edouard Herriot* által közösen, állítólag «megértő szociális szellemben», 1924-ben, a Nemzetek Szövetségének V. Közgyűlésén készítettett, de végeredményben és valójában túlnyomóan az annyira tehetséges, de az éppen nem megértő «genfi szellem»-től különösen inspirált görög fődelegátus és «genfi jogász», *Nicolas Politis*, által elkészített *Genfi Jegyzőkönyv* (hisz ő volt mestere e műnek) utólagos (1925) el nem fogadását a közben ismét uralomra jutott angol konzervatív kormány éppen azzal indokolta meg, új külügyminisztere, *Sir Austen Chamberlain*, útján a Tanács elé terjesztett deklarációjában, hogy a *Genfi Jegyzőkönyv* nem kiegészíti a *Covenant*-et, kitöltve annak hézagait, mint állítják, hanem a tervezett kiegészítések és hézagpótlások felborítják annak

egyensúlyát s meghamisítják szellemét «*they destroy its balance and alter its spirit*»), amennyiben a béke eszköze helyett a háború eszközévé csinálják a Nemzetek Szövetségét át:

«*suggest the idea that the vital business of the League is not so much to promote friendly co-operation and reasoned harmony in the management of international affairs as to preserve peace by organising war, and, it may be, war on the largest scale . . . making it in every respect a satisfactory instrument for organising great military operations.*»

(«azt a gondolatot támasztják, mintha a Népszövetség létcélja nem is annyira a barátságos együttműködés és értelmes összhang a nemzetközi ügyek közös intézésében lenne, hanem a létcélja volna a béke fenntartása a háború, és pedig a lehető legnagyobb méretű háború, megszervezésével. . . minden vonatkozásban alkalmas eszközzé téve azt a nagy hadi operációk megszervezésére.»)

Azt hiszem azonban, hogy az, amit itt az angol konzervatív kormány memoranduma a Genfi Jegyzőkönyvről mond, túlon túl áll már az Egyességokmányról is. Nincs annak sem meg az a szép egyensúlya, melyet a memorandum állít és dicsér, hanem legelsősorban háborús gépezet már az is a netalán megmozdulni készülő legyőzötteknek «támadók» címén, legfeljebb a pacifizmus nevében megszervezett, kollektív háborúval való elnyomására. Meg kell azonban valani, — és ez ezekből az idézetekből is következik, — hogy az az angol felfogás, amely némely neutralitáshoz szokott állam, mint a skandináv államok, mentalitásában is elég korán megnyilvánult, hogy tudniillik a *Covenant* 16. cikkében foglalt kötelezettség voltaképpen nem is kötelezettség, hanem csak felhatalmazás a gazdasági szankciókban és a szankciós háborúban való részvételre, szintén már maga is, — és mindenestre nagyobb mértékben, mint a *Covenant* betű szerinti szövege vagy éppen a *Genfi Jegyzőkönyv* által tökéletesítettetni akart szöveg, — ennek a beavatkozástól tartózkodást kívánó gondolkodásnak irányában is fekszik.

Sőt a világháborúban semlegeseknek megmaradt s a Béke-Konferencia által a Nemzetek Szövetsége felől való nyi-

latkozattétel végett külön konferenciára, az úgynevezett *Semlegesek Konferenciájára*, meghívott államok némelyike is már akkor inkább szerette volna a Nemzetek Szövetségét olyannak látni, mint amely a semlegességet nem hanyagolja el, hanem, ellenkezőleg, a béke értékes tényezőjének tekinti. E tendencia eSemlegeseknél már akkor világos volt. Legmesszebb ment el közöttük akkor, a Béke-Konferencia által Parisban a Hôtel Crillon-ban a Semlegesekkel tartott Konferenciának 1919 március 20 és 21-i ülésén, és már korábban előterjesztett memorandumában, *Dánia*, illetve a dán delegátus, akit az ethiopiai eset óta, tehát közel 20 évvel akkori kudarca után, egyszerre helyeslőleg kezdtek idézni szélesebb körökben is, mert már a Nemzetek Szövetségének megalkotásakor azt javasolta, hogy minden tagállamnak jogában álljon a szankciók bármely fajában való részvételét «*neutralitási nyilatkozattal*» magától elhárítani. Akkor azonban *Léon Burgeois*, a volt háborús francia külügyminiszter, az egykori Hágai Békeértekezlet veterán pacifista küzdője, a Nemzetközi viszályok békés elintézéséről szóló hágai egyezmény egykori előkészítő bizottságainak a vitákba mélyen benyúló elnöke, aki a Béke-Konferencián megalkotott Nemzetek Szövetségében egyszerre többet, mint egykori álmait, — és mint remélte, hazája javára, — látta megvalósulni, a dán delegátusnak mai-akkor azt az igen meglepő választ adta: «*// n'y a plus de telle chose que la neutralité*» «*(Nincs többé neutralitás!)*». Hogy a Nemzetek Szövetsége óta nincs többé neutralitás, ezt állította szintén és írta meg később *Nicolas Politis* is, «*Gen/*» legnagyobb tekintélyű «*jogásza*». Azonban egyrésztől nem minden állam tagja a Nemzetek Szövetségének; tehát ezek semlegessége fennáll és tagadhatatlan. Másrésztől az Egyességokmány maga is a háborúk egész sorát (6 esetben), mint láttuk,¹ nem tiltja; ezekben az esetekben tehát legalább is kell lenni neutralitásnak. *Svájc* felvétele is a Nemzetek Szövetségébe «*állandó semlegességének*» elismerése mellett történt, amiért is azt eleinte is már háborús szankciók sem terhelték. De sőt a kérlelhetetlen gyakorlati valóságban is, csak

¹ Lásd 171. old.

most már nemcsak *Dánia* és *Svájc* ragaszkodtak semleges-ségükhöz, hanem egyrésztől *Svájc* magát még a gazdasági szankciókban eleinte megmaradt részvételi kötelezettségeitől is, már értelmezéssel is, lényegesen megkönnyítette (1935), és másrésztől *az összes skandináv államok blokkja* részéről is, egyszerre, annak ellenére, hogy ezek mind a Nemzetek Szövetségének szankciók alkalmazására és a szankciós háborúban való részvételre kötelezett tagállamai voltak (és saját megtámadtatásuk esetén a segítséget a maguk számára talán követelték is volna), ugyanaz a semlegességüket kifejező visszautasító állásfoglalás ismétlődött meg 1936 július 1-én, amidőn szankciók, sőt szankciós háborúk szele járt a levegőben, mint amelyet már *Dánia* 1919-ben hangoztatott, csak most ily szavakkal:

«In our opinion, it is inadmissible that certain articles of the Covenant, especially the article on Reduction of Armaments, remain a dead letter, while others are applied.

We declare that so long as the Covenant in its entirety is applied only in an incomplete and inconsequential manner, we are obliged to take account of this in application of the sanctions Article.»

(«Nézetünk szerint teljesen lehetetlen az, hogy az Egyeségokmány bizonyos cikkei, különösen a Fegyverkezések Korlátozásáról szóló cikk, holt betűk maradnak, míg mások alkalmazást nyernek.

Kijelentjük, hogy mindaddig, míg az Egyességokmány a maga egészében csak tökéletlenül és következtlenül lesz végrehajtva, mi kénytelenek leszünk ezzel számolni a szankciós cikknek végrehajtásánál.»)

Azt hiszem, hogy a leszerelés hiányára való hivatkozás csak szükségérvélés volt részükről.

Majdnem egyetértelmű volt ezzel, de sőt kihatásában túlmént ezen a belga királynak 1936 október 14-én tett nyilatkozata, mellyel kibontva magát a mindenféle garanciás és szankciós szövetségekből, egyszerre *Belgium* «semlegességét» jelentette be, ami majdnem úgy hangozott, mintha egyoldalú nyilatkozattal Belgiumnak a Versaillesi Békeszerződésben paradoxálisan — megszüntetett állandó semlegességét akarta volna ismét visszaállítani.

Általános menekvés volt ez az ethiopiai háború tapasztalatai után *a Nemzetek Szövetségétől a semlegességbe*.

De különösen felfedte és dokumentálta a való helyzetet a most folyó háború kitörésekor 1939 szeptember havában *a Nemzetek Szövetsége tagállamainak úgyszólván versengése semlegességüknek» egymás után való bejelentésében*.

Ez a gondolkodás, tudniillik a semlegesség útján való elzárkózás a háború elől, sőt legújabbán egyenesen a háborúra is nem többé a szankciós háborúval, hanem inkább a semlegesség útján való befolyásgyakorlás megkísérlése, az alapgondolata, odaát Amerikában is, az argentiniai külügyminiszter, *Carlos Saavedra Lamas*, által inaugurált, előbb már ismertetett¹ szellemben kötött újabb béke-védő egyezményeknek is, melyek közül mindjárt az első, a *Saavedra Lamas* nevééről nevezett 1933 évi *Anti-war and Conciliation Treaty*, az aláírók kötelezéseit részletezve, már említett² 3. cikkében ezeket tartalmazza: *«the contracting states undertake to make every effort for the maintenance of peace. To that end they will adopt in their character as neutrals a common and solidary attitude; they will exercise the political, juridical or economic means authorized by international law; they will bring the influence of public opinion to bear, but will in no case resort to intervention either diplomatic or armed»* («a szerződő államok kötelezik magukat, hogy minden erejükkel a béke fenntartására törekednek. Evégből semleges minőségükben egy közös és szolidáris magatartást fognak magukévá tenni; és alkalmazásba fognak venni minden politikai, jogi és gazdasági eszközt, melyet a nemzetközi jog megenged; a közvélemény nyomását fogják mozgósítani —t. i. a hadviselők ellen — de semmiesetre nem fognak folyamodni sem diplomáciai, sem fegyveres beavatkozáshoz»). Igaz, következő mondatában a Nemzetek Szövetsége tagállamai számára e tekintetben (nagy ellenmondásképpen önmagával, de fennálló más nemzetközi kötelezettségek elmellőzhetetlen respektálásával) kivételt tesz. Egyébként is a *Saavedra Lamas Egyezmény* egész konstrukciója, bár a genfi szellem kiérezhetősége mellett, szintén

¹ Lásd 206—210. old.

² Lásd 207. old.

meghódolás az ethiópiai krízis idejében egyszerre felbukkant s előtérbe került háború-izolálási áramlat előtt, szemben a szankciós háborúk egyszerre bukottak látszó rendszerével.

Konstatálhatjuk tehát, hogy a semlegességhöz való menekülés egy esetleges szankciós háborúban való részvétel elől már a legelső alkalommal, ahogy e kötelesség teljesítése a közvetlen közelben a gyakorlati lehetőségek világába jutott, a közvetlenül érintett államok részéről, a Nemzetek Szövetségébe való beartozásuk ellenére, a földteke mindkét felén általánossá lett.

Sőt végeredményben egy háború izolálási törekvésnek szüleménye volt nagyrésztben már a múltban maga a semlegesség intézménye is. Valóban lényegében a semlegességi jog a már kitört háború továbbterjedésének megakadályozását célzó háború-megelőzési jog (tehát: *«Kriegsverhütungsrecht»*), csak nem a háború-megelőzési jogban megszervezve, hanem beültetve a már kitört háború hadijogába. A cél a már kitört háborúnak továbbterjedése ellen a védekezés jogát a háborúba még be nem keveredett államoknak, maguknak a haditényektől való izolálhatósága által, a lehetőséghez képest megadni. Ez a semlegesség intézményének és jogának lényege. Ami részleteiben való megszervezését illeti, ez a jog kompromisszumos jog, mely történelmileg és nem logikai alapokon fejlődött. Egyik alapgondolata mai fejlettségi állapotában: különbségtétel magának a semlegességre törekvő államnak és állampolgárainak magatartása között. A semlegességre törekvő állam állampolgárainak és lakosainak, és azokkal szemben is, több szabad, mint magának a semlegességre törekvő államnak, vagy azzal szemben. Ez a szabály is helyes izolálási ösztön eredménye, mert nem szolgálná az izolálás érdekeit, ha az állam soha teljesen féken nem tartható állampolgárainak és lakosainak bármely nem szigorúan semleges magatartása miatt a háborúba akarata ellenére bekeverhető volna. Különböznél állampolgárai (vagy lakosai) révén (például azok által hadidugáru szállítása a tengeren) bármely semleges állam a legkönnyebben bevonható a háborúba. Évszázadok óta a jog az, hogy a semleges állampolgárok semlegességüket (például hadidugáru-szállítással vagy tengerzár-töréssel) kizárólag a saját felelősségükre sértik meg, s szem-

védik el a zsákmányolásban szankciójukat, míg államuk e semlegességsértésekért nem felel. De a magánosok felett a hatékony ellenőrzés egyre tehetségesebb lesz, s a magánosok önös érdekeinek elhallgattatása is, mert hisz a magánosok részéről a semlegességsértések legnagyobb része önös érdekekből történik (például hadidugáru-szállítás, blokád-törés, ellenséges szolgálat, stb.). Egyre erősödtek már a múltban és folytatólag erősödnek a jelenben a kívánalmak a magánosoknak a háborút érinthető magatartása minél erősebb korlátolását illetőleg, így például egy semleges állam állampolgárainak is önkéntes beállása vagy bárhol besoroztatása idegen hadviselő seregbe vagy ezt támogató ú. n. önkéntes csapatokba, hadi célokra szolgáló hajók építése vagy felszerelése idegen hadviselők részére, sőt a fegyver- és lőszer-szállítás magángyarak által a hadviselőknek akár szárazföldön is, ami nem hadidugáru-szállítás, stb. Vitás már az is, hogy a repülőgép fegyver-e vagy hajó; az első esetben ugyanis annak szállítása az egyik hadviselőnek a tengeren csak a magánost terhelő hadidugáru-szállítást állapítana meg (így a, bár nem ratifikált, de oly nagytekintélyű *Londoni Deklaráció* 24. cikk, 8. pont szerint), utóbbi esetben ellenben, még ha magános által történék is az, az állam részéről az ellenőrzésben a *due diligence* elmulasztása miatt (a 1871 évi *Washingtoni Pontok* s a *XIII. Hágai Egyezmény* 8. cikke szerint) az illető semleges állam felelősségét is involváló tilos hadihajó-szállítást. A felsorolt cselekmény-csoportok közül ugyanis a nemzetközi jog mindet még ma sem tiltja; például a hadviselésre alkalmas hajó szállítását is tiltottnak csak az 1871/72-ben választott bírói elintézés nyert, úgynevezett *Alabama-per* alkalmából keletkezett (állítólag az idevonatkozólag már korábban is megvolt nemzetközi szokásjogot leszögező) s tekintélyüknél fogva azóta általánosan elfogadott, úgynevezett *Washingtoni Pontok* óta tekintik. De innen van az is, hogy némely állam, óvatosságból, túlmenőleg a semlegességnek nemzetközijogi szabályozásán, belső törvényhozási intézkedésekkel korlátozza háború alatt saját állampolgáraiknak, vagy a területein tartózkodóknak is, magatartását. Az első ily a nemzet-

közi jogon túlmenő belső korlátozó intézkedések a saját állampolgároknak idegen hadviselő seregbe való beállítását illetőleg tétettek, amit a nemzetközi jog ma sem tilt, éppoly kevésbé, mint magánosok részéről a fegyver- és lőszerszállítást, és pedig tétették először az Amerikai Egyesült Államokban 1793-ban és 1818-ban, az úgynevezett «*Neutrality Act*», «*Semlegességi Törvény*», útján (a másodikat másképpen nevezték: *Revised Statutes*). Ezek, tartalmuk szerint egy tilalomból és annak büntető szankciójából állván, a belső büntetőtörvények közé tartozónak is tekintetnek, amint hogy ma az 1909 március 4-i «*Penal Code of the United States*»-be és az 1917 Junius 15-i ugyanily jellegű törvénybe vannak beiktatva. De tartalmuk jelentékenyen bővült tilalmakban; az elég számos cselekményt, melyekre hasonló belső törvényes tilalom, az Amerikai Egyesült Államok semlegességének fokozott őrzése céljából, ma már kiterjed, például az elnök 1939 szeptember 5-i proklamációja, mely kimerítő akar lenni, 17 komplikált pontban fogja össze. A legrégebbi észak-amerikai ily törvényeket utánozta volt Nagy-Britanniának is 1819-ből származó, majd 1870-ben újjal helyettesített törvénye, mely «*Foreign Enlistment Act*» néven ismeretes. Csakis ebbe a belső törvényhozási kategóriába tartoznak az Amerikai Egyesült Államoknak újabban hozott, sokat emlegetett «*Semlegességi Törvényei*» is («*Neutrality Acts*», és pedig az 1935 augusztus 31-i, 1936 február 29-i, az 1937 január 8-i, 1937 május 1-i és az 1939 november 4-i, mely utóbbi az előbbieket helyébe újat helyez), amennyiben t. i. túlmennek rendelkezéseikkel a nemzetközi jog semlegességi szabályain, amint hogy legnagyobb részben tényleg túlmennek, sajnos, különösen az újabbak nem egészen a pártatlanság szellemében; sőt némely rendelkezésük egyenesen nyílt vagy rejtett megkerülése még az általános nemzetközi jog semlegességi szabályainak is; fokozott semlegesség ürügye alatt még az általánosan kötelező semlegességet is megsértik. Ellenben figyelemreméltó, hogy ezek előbb megtiltották magánosoknak is az Amerikai Egyesült Államok területéről a hadviselők számára a fegyver- és lőszerszállítást (*embargo on arms and ammunitions*), ami nemzetközi jog által nem volna tiltva; vagy megtiltották és tiltják ma

is¹ amerikai állampolgároknak hadviselő felek hajóin vagy semleges hajókon is, és az amerikai hajóknak is, a veszélyes zónákban való utazását, nehogy államuk a hajó esetleges elsüllyesztése és amerikai állampolgár életvesztése által felidézhető vita kapcsán — amint a múltban történt (Lusitania-eset) — a háborúba beavatkozni legyen kénytelen. Részben megannyi észszerű intézkedések ez utóbbiak, melyeket valóban a háborúnak izolálására törekvő józan ösztön is így inspirálhatott volna. A ma kötelezően érvényben lévő nemzetközi jog csak egy, illetve két irányban szól bele az ily belső semlegességi szabályokba: a) ily szabályokat bizonyos tereken nem lehet a háborús felek között diszkriminálóan felállítani, és b) nem lehet az ellenségeskedések folyama alatt, — hacsak a hadviselők eljárásainak szintén változása s az önvédelem nem kívánja, — megváltoztatni. Az első követelményt a nemzetközi jog vonatkozó kodifikált szabályai kifejezetten emlegetik. Az utóbbi követelmény viszont nincs ugyan mint nemzetközijogi szabály kodifikálva, de egyik (a XIII.) Hágai Egyezmény bevezetésében (*préambule*) mint feltételezett általános nemzetközijogi elv szerepel. Föltétlen érvényét ma azok, akiknek ez érdekében áll, éppen azzal az érveléssel ingatják meg, hogy a hadviselők is változtatják az ellenségeskedés kitörése után harci modorukat, ha másként nem, represszáliák révén, így bizonyos mobilitásra a semlegeseknek is szükségük van. Az észak-amerikaiaknál őszintébb és a Hágai Békeértekezlet kodifikált semlegességi szabályaiba harmónikusabban beilleszkedő belső semlegességi intézkedések azok, amelyeket a három skandináv állam, Dánia, Norvégia és Svédország, régi idők óta folytatott gyakorlatukhoz képest, például a világháborúban és a jelenlegi háborúban is, ez alkalmakkor egyöntetűen egymás között szerződésben is megerősítve hoztak. Ilyenekre ugyanis különösen a tengerparti államoknak kikötőik és parti vizeik a hadviselők által való használatának

¹ T. i. 1940 április, mert azóta, tudjuk, a szeg egészen kibútt a zsákból, s mindez egészen megváltozott, előbb e semlegességi törvényeknek és alkalmazásaiknak fokozott elfajulásai, majd az Amerikai Egyesült Államoknak a háborúba való egyenes beavatkozása révén.

szabályozása szempontjából van szükségük; az általános nemzetközi jog e részben egyenesen maga utal ily beljogi szabályozásokra, azok létezését feltételezi. Ez is egyike azoknak az említett tereknek, melyeken áll azonban a semlegeségi jognak az a főtétele, hogy a hadviselők között diszkriminálni nem szabad.

Ha a semleges államok a háborús felek között mégis különböztetni akarnak, ezt visszaélésnek rejtve szokták megkísérleni. Ilyen rejtett diszkriminációnak volt például tekinthető az Amerikai Egyesült Államoknak «*cash and carry*» rendelkezése, aminek feltétele mellett magánosok részéről a hadviselők számára a fegyver- és lőszer-kivitel meg lett volna engedve; ez a jelenleg folyó háborúban is érvényes lett volna, és lényege az lett volna, hogy a fegyver- és lőszer-szállítási *embargo-t* feloldják s helyette megengedik a hadviselőknek, de csak készpénzfizetés és saját hajójukon vagy semlegesek hajóján való elszállítás esetén, a fegyver- és lőszer-kivittelt. Ez védte volna az amerikai hajókat a hadi dugáru-szállítás miatti veszedelmektől s lehetlenné tette volna, állítólag, az illető hadviselő félnek az Amerikai Egyesült Államokban az amerikaiak számára a világháborúból maradónan oly rosszemlékű adósság-csinálást, aminek az ellenkezője a múltban éppen az Amerikai Egyesült Államoknak a világháborúba való belekeverődését is főleg előmozdította. Azonban ez az egész része az észak-amerikai belső semlegességi törvényhozásnak, érveléseivel együtt, inkább csak mesterkéltné leplezése voltaképpen egy a semlegességgel régen ellenkező eljárásnak az egyik hadviselő csoport javára; a «*cash and carry*» esetében nyilván éppen azoknak a hadviselőknek a javára, akik helyzetüknél fogva, előrelátottan, nyilván, egyedül képesek e feltételek teljesítésére; a dolog annyira átlátszó, hogy e mesterkedésre már nem is a kifelé való viszonylatban volt szükség, hanem a belső oly pártokkal szemben, melyek hazájuknak semlegességét őszintének szerették volna tudni.

Egy állam a semlegesség nemzetközi jogi szabályait, természetesen, megsértheti, ha vállalja a következményekért, ami végeredményben nem igen lehet más, mint a háborúba való belekeveredése, a kockázatot; ebben a tekintetben, ha

előnyös a helyzete, messzemenően is feszítheti a húrt, a nélkül, hogy a háborúba belekeverednék; viszont ha helyzete előnytelen, a semlegességi szabályoknak lelkiismeretes betartása sem menti meg esetleg a háborúba való bevonszoltatástól. Semmiesetre a semlegességi jog a nemzetközi jog szerint nem ad igényt a háború feltétlen elkerülésére: élvégre háborút a klasszikus nemzetközi jog szerint minden állam, tehát a semleges állam ellen is lehet kezdeni. A semlegességi szabályok értéke tehát, bármily nagy is, relatív. Ezt a kockázatot a semleges államok mindig viselik, de még nagyobb kockázatot vállalnak, ha a semlegesség szabályait megsértik, vagy nem őszintén vagy lazán kezelik.

Ezen a ponton áll élő az a különbség is, amelyre előadásom legelején voltam kénytelen egy célzást tenni, tudniillik a különbség semlegesség (*neutralité*) és nem-hadviseléség (*non-belligérance*) állapota között, amely különbséget, valljuk be, intézményszerűen a nemzetközi jog nem ismeri. Ha egy semleges állam a semlegességi szabályokat csak addig a pontig igyekszik betartani, hogy fegyveres beavatkozástól tartózkodik és fegyveres beavatkozást maga ellen is elkerülhetőnek vél, eddig a pontig a saját felelősségére lazábban kezelheti a semlegességi szabályoknak betartását. Régen talán ugyanezt jóakarátú semlegességnek (*neutralité bienveillante* —= *benevolent neutrality*) titulálták; az is csak titulus volt és nem tiszta jogi állapot. Ez nem zárja azt ki, hogy azt szerződésileg ki lehetett, vagy ki lehet akár most is kötni. A *non-belligérance* állapotának bevallása mindenesetre őszintébb eljárás, mint az Amerikai Egyesült Államoknak a semlegességük fennhirdetése mellett elfoglalt, de a szigorú semlegességtől tisztán kivehetőleg igen távol álló magatartása. Erre a lapra tartozik az előbb tárgyalt az a szellem is, melyet a többi állítólag semleges amerikai államok részéről a *Saavedra Lamas-iële* és még inkább az azt követő egyezmények inauguráltak. Mindenesetre korrektebb a pusztán *non-belligérance* szándékot nyíltan bejelenteni, mint a semlegesség örve alá rejteni el diszkrimináló tendenciákat. De jelezhet a *non-belligérance* állapota egy más helyzetet is, amely például az elmúlt világháborúban fordult elő, amikor a tengerentúli ellenségeknek is hosszú sora

vonult fel a központi hatalmak ellen, s több ezek közül csak megüzente a háborút s ezzel ellenséggé lett, de valójában egyik fronton sem küzdött. Vagy megtörtént akár egyik, akár a másik oldalon, hogy egyik szövetséges valamelyik frontra, ahol egy ellenfelet elérhetett volna, csapatokat valóban nem küldött. Ilyenkor az illető államok az illető ellenféllel ugyan háborús, de nem-hadviselő állapotban voltak. Ez egyik esete egyszersmind annak, hogy háború áll fenn az államok között harc nélkül, ami, mellesleg szólva, szintén igazolja Hugo Grotius-t, aki ezt már észrevette, és háború-meghatározásában ragaszkodott ahhoz, hogy a háború háborús «állapot», és nem harci tények tényleges folyamata, — amint erről már beszéltem.¹ Ez az igazság egyszersmind elutasíthatatlanul egy fájdalmas további kérdést válthat ki belőlünk: ha igen gyenge-jogi alapokon látszólag béke is volt az, ami Európában a diktált békeszerződések óta fennállott, a lelkek állapotát és az egyenlőtlen fegyverekkel tovább dúló gazdasági harcot nézve, és a területi megcsonkítások és leszerelések segélyével a legyőzötteknek lefogva tartását nem feledve, valóban a béke állapota volt-e az, amiben éltünk? Már Szent Ágoston V. századbeli béke-meghatározása sem illett volna ez állapotokra: *Pax est ordinata concordia et tranquillitas*. Ilyesmi Európában az 1914/18 évi világháborúnak véget vetett, úgynevezett «béke»-szerződések uralma alatt nyilván a legtávolabbról sem volt. Ami volt, legfeljebb egy általános *non-belligérance* állapota, de nem béke volt érdemileg nézve. Sokban hasonló lehet, sajnos, a helyzete a bár semlegeségben, de egyszersmind a pusztán *non-belligérance* állapotában lévő államoknak a mások között már dúló jelen háború szempontjából is.

A klasszikus nemzetközi jog értelmében vett semlegeség azonban csak enyhébb faja a háborútól való ön-izolálódás ösztönszerű, vagy tudatos módjának. Amit ma ezen túlmenőleg «*paix intégrale*» vagy «*isolationism*»-noik neveznek, az egy kollektív küzdelem terve a háború ellen az összes többi államoknak a kitört háborúba intézményes be nem folyása

¹ Lásd 51—53. old.

útján. Az amerikai általános béke-szövetség, melyet ismer tettem, általában — egész elfajulásáig — ilyennek volna tekinthető. De ilyen volt több európai államnak is a «semlegességbe való menekülése» már az ethiópiai bonyodalmak idején szemben a Nemzetek Szövetségének a háborút kollektive üldöző rendszerével, amiről szintén megemlékeztem.¹ Ez az új irányzat további alakjaiban is neutralitást tételez fel, de esetleg egészen új-alakú, talán szigorúbb, talán kevésbé szigorú, neutralitást. Talán figyelemreméltók e vonatkozásban a külpolitikai és nemzetközijogi tudományok egy igen tehetséges német művelőjének, *Fritz Berber-nek*, Parisban, 1936-ban tartott fejtegetései, melyek ellentétben a sok másokéval a szigorúbb, még a ma legálisnál is szigorúbb, neutralitás mentalitásának vonalában fekszenek. Miután igazolja, hogy minden ellenkező állítás ellenére (tehát szemben *Nicolas Politis-szei*) a semlegesség nem halt meg (ez még jóval a mai háború előtt volt), inspirálja azt a gondolatot, hogy talán a semleges «állam» és «állampolgárai» között az a különböztetés, mely a mai semlegességi jogban fennáll, túlzott és némely vonatkozásban idejét multa, például a fegyver- és lőszer-szállításnak megengedése a semleges államokból, ha az magánosok útján történik. Ez tehát korlátozandó volna. Nem említi, hogy e problémával már a Nemzetek Szövetsége is a fegyverekkel és lőszerekkel való kereskedés korlátozásának intézményeként, tehát némileg más beállításban, foglalkozott, de akkor feladták e kísérletet, bár sajnálkozással, de arra való tekintettel, hogy némely államban nincsenek egyáltalában fegyvergyárak s ezek önvédelmi képességük biztosítása végett is külföldről való fegyver-beszerzésekre vannak utalva. Azonkívül felveti *Fritz Berber* a kérdést, mi volna az intézményesen minél szélesebb körben semlegességüket megóvandó államoknak igazán méltó feladata, és abban találja meg a választ, hogy: a *mediáció*, a *békeközvetítés*, a hadviselők között. Eddig *Fritz Berber*; a magam részéről ezeket igen józan elképzeléseknek tartom, melyek a való élet szükségéit követik. Sőt, amint az már korábbi szavaimból kitűnik, úgy látom,

¹Lásd 219—221. old.

hogy e terv párhuzamosan fut azzal a békerendszerrel, melyet Amerika a nagy kollektív egyezmény-szövetségei által, későbbi javított formáikban, vagyis a kötelező egyeztetési szövetségek útján követett volt. A különbség csak az, hogy míg Amerika az egyénekből összeállított *bizottságok* egyeztetését (*conciliation*) választotta a békítés eszközeként, addig *Fritz Berber* a semlegességüket megóvott *államok* intézményesített békeközvetítésétől (*médiation*) többet vár. Elvégre a *Nemzetek Szövetségének* is időrendben első béke-óvó módszere *egyeztetés* a Tanácsban vagy a Közgyűlésen *államok képviselői* útján. Az élet maga általában józanul elsősorban az államoknak ezt a kollektív békéltető eljárását látszik ajánlani. Csak a Nemzetek Szövetségében ezt az egyeztetést a fenyegetett szankciók révén a maguk részéről is mindjárt az egyik fél ellen ugrásra kész államok képviselői végezték volna és legelsősorban a vétkesség keresése mellett, s ezzel mindjárt eldöntve egy óriási szankciós és katonai gépezetnek melyik fél oldalára való állítását. Így eljárás azonban mindjárt oly atmoszférát teremt, amelyben legfeljebb a megfélemlítés érhet el ideig-óráig tartó eredményeket, de nem a jóakarata sa háború mélyebben fekvő okainak megtalálása és megértéssel való eliminálása, esetleg igen mélyreható változtatásokkal, — amikre pedig minden, vagy legalább is a legtöbb, háború eliminálásánál igazában szükség van. Talán valóban alkalmasabb volna a békítésre oly közület, melynek tagállamai nem a szankciókra leest, hanem a békés neutralitást írták zászlójukra. Lehetne e tervvel kísérletet tenni, esetleg bizonyos regionalizmusok kihasználásával, esetleg, még jobban számolva az élet realitásaival, bizonyos nagyobb szerepet juttatva a nagyhatalmaknak. Ideális Európában mindenestre az a megfejtés volna, ha a saját békéjüket megtalált valóban európai nagyhatalmak konszernje valósulna ismét, és a politikai egységes vezetést a neutrálisok e közvetítő és egyeztető grémiumában az egymással békében élő valóban európai nagyhatalmak konszernje vehetné kezébe. Ily béke-szövetség volna igazán méltó Európához.

A Páris-környéki „béke“-szerződések, illetve a Nemzetek Szövetsége, béke-rendszerének végleges és nyílt felborulása.

Fájdalom, Európánkban a helyzet ezidőszerint nem ily rózsás. Ami nemzetközi életünknek a világháború után jogi alapokon való beszervezését, s a létesített szervezet részintézményeit, mint: az «általános leszerelés», illetve «fegyverkezés csökkentése», a «kollektív biztonság», a «Nemzetek Szövetségének egyeztetései», a «kisebbségvédelem» stb. s általában ennek az egész «új nemzetközi jog»-nak intézményeit illeti, ezek mind a legjobb esetben túl merész és az élettől távol maradó elképzeléseknek bizonyultak. Ily álmoknak aránylag igen gyorsan keserű felébredés lett a vége. S ami még sokkal nagyobb baj volt, az az, hogy az elképzelések és különösen kivitelek nagyon is nem voltak mindig és mindenben őszinték. Ezzel szemben semmiesetre nem utópisztikus, hanem nagyon is kegyetlenül felébresztő volt az, amit a hazája ellen alkalmazott szankciók által különben is mélyen elkeserített *Benito Mussolini*, az élet valóságába markolva, már 1936 november 1-én, milánói beszédében, kiáltott oda a világnak:

«Unadiqueste illusioni è a terra: è Villusione del disarmo. Nessuno vuole disarmare per primo, e disarmare tutti insieme è impossibile ed assurdo. Per noi, fascisti, abituati ad esaminare con occhio freddo la realtà della vita e della storia, altra illusione, chenoì respingiamo, è quella che passa sotto il nome di 'sicurezza collettivá?'. La sicurezza collettiva non è mai esistita, non esiste,

non esisterà mai. Un popolo virilerealizzanei suoi confini la sua sicurezza collettiva e rifiuta di affidare il suo destino alle mani incerte dei terzi. Altro luogo comune che bisogna respingere è la 'pace indivisibile'. La pace indivisibile non potrebbe avere che questo significato: la guerra indivisibile, ma i popoli si rifiutano, e giustamente, di battersi per interessi che non li riguardano.»

(«Egy ez illúziók közül már a földön fekszik: a leszerelés illúziója. Egyik állam sem akar leszerelni elsőnek; és hogy mind egyszerre leszereljenek, kivihetetlen és abszurd kívánalom. Számunkra, fassiszták számára, akik meg vagyunk szokva hideg szemekkel szemlélni az élet és a történelem valóságait, a másik illúzió, melyet visszautasítunk, az, ami 'kollektív biztonság' elnevezése alatt vált közkeletűvé. Kollektív biztonság soha nem létezett, nem létezik és nem fog létezni soha. Egy férfias nép a maga határai között maga teremti meg a maga számára a maga biztonságát és visszautasítja a gondolatot is, hogy másoknak bizonytalan kezeire bízza a maga sorsát. Egy még további közhely, melyet vissza kell utasítanunk, az úgynevezett 'oszthatatlan béke'. Oszthatatlan béke nem jelenthetne mást, mint oszthatatlan háborút. De a népek megtagadják, hogy harcoljanak oly érdekekért, melyekhez semmi közük nincsen.»)

íme, Európában ide jutottunk a *Nemzetek Szövetsége Egyességokmányával*, a «kollektív biztonsággal», a «paktomániával, a sok nemzetközi szerződéssel: «barátsági» (*d'amitié — of friendship*), «meg nem támadási» (*de non-aggression — of non aggression*), «kölsönös támogatási» (*d'assistance mutuelle — of mutual assistance*), «garanciális» (*de garantie — of guarantee*), stb. Az élet realitása más, az élet nem oly könnyű, legalábbis egyelőre még nem volt oly könnyűvé tehető. Anyagi és lelki kiegyenlítettség nélkül nem lehet béke. S jaj annak a népnek, amelyik ily állapotok között figyelmenkívül hagyta a történelem tanításait, elhanyagolta a hadtudományokat, a hazafiúi katonás szellem ápolását, a fizikai s lelki áldozatkészségre való nevelést, korunk óriási technikai fejlődésének nyomon

követését. Minden oly népnek, mely önálló állami életet akar élni, ez is, sőt ez a legelső életfeltétele, — különben igen könnyen az első nemzetközi megmozdulásnak áldozatul eshetik.

De felesleges, hogy a háború kiküszöbölésének jogát folytassam. A kitört háborúnál vagyunk, — fejtegetéseimben és az élet valóságában is.

Néhány igen rövid rámutatás a különben oly terjedelmes harcjug legmodernebb részeiben néhány legégetőbb új kérdésnek legaktuálisabb rendezésére.

A háború megelőzésének nemzetközi jogán kívül a kitört háború hadijogának — a «harcjug»-nak, mint régi magyar nemzetközi jogászaink mondták, — rendszeres ismertetésére nem térhetek ezúttal már át. Pedig láthatnók, hogy azon a téren a nemzetközi jog maradandóbbat és többet is tudott alkotni, mint a háború kiküszöbölésének terén; jóval többet, mint általában a laikus közvélemény azt, úgy hiszem, csak távolról is gondolja. Ez a hatalmas anyag azonban előadásom megszabott keretei közé már nem férne be, annál kevésbbé, mert tárgyalnom kellene a kitört háború hadijogának keretében nemcsak a szárazföldi háborút, — melynek anyaga már magában véve oly nagy, — hanem a még jóval terjedelmesebb nemzetközijogi anyagot kiképezett, szabályai fejlődésében oly rendkívül régi, s ennélfogva széleskörű történelmi visszapillantásokat is kívánó, sőt a hadviselők mellett a semlegeseknek is igen aktív részvételével, mondhatni egy háromszögű viszonyban, lefolyó tengeri háborút is, — melynek különösen az utóbbi körülmény nemcsak, hogy egész különös jelleget ad, de a reá vonatkozó nemzetközijogi szabályoknak sokaságát és bonyolultságát is felette növeli; — és egészen új nagy anyag volna az akna-, a búvárhajó- és a nagyméretű gazdasági-háború is. Ismertetnem kellene továbbá az egészen új gáz- és légi háborúkat is, új eszközeikkel együtt,

amennyiben jog képződött ki vagy van kiképződőben reájuk nézve, — ide értve ez új eszközök között különösen a repülőgépet, de a rádiót is, amely két találmány napjainkban az emberi életet úgyszólván teljesen átalakította, és pedig békére és háborúra szólóan egyaránt, különösen sok száz és ezer kilométerekre megnövelve az államok s főleg a már eddig is nagyhatalmak szuverenitásainak békés és háborús hatási rádiuszait. Be kellett volna mutatnom, mily mértékben vannak meg már ez új fegyverek használatának is a maguk harcjai; vagy ellenkezőleg, hogy ilyenek némelyekre vonatkozólag, mint például a búvárhajó, a sok kísérlet ellenére, kikristályosodva és mindenkit kielégítő alakban lecsapódni nem tudnak; vagy hogy más eszközökre nézve a tudományban már kimerítően megvitatott, és elég megnyugtató szabályok állanak rendelkezésre, mint például a rádió háborús joga és az egész légi háború joga, (így az 1921/22 évi *Washingtoni Tengeri Leszerelési Konferencia* által összehívott, 1922/23 évi *Hágai Jogi Szakértő Konferencia* oly értékes munkálatai), de hogy nem történt meg azoknak formailag is érvényes elfogadtatása a hatalmakkal. Talán ez utóbbi vonatkozásban részletesen be kellett volna mutatnom, hogyan sikerült ezzel ellentétben, szinte észrevétlenül, elfogadtatni úgyszólván az összes hatalmakkal a gáz- és bakteorológiai háború szabályozott tilalmát (a szintén ú. n.¹ *Genfi Jegyzőkönyv — Procodile de Genève*, 1925 június 17, — Nemzetek Szövetsége Közgyűlésének határozata, 1938 szeptember 30, igaz, már Japán, a Németbirodalom és Olaszország részvétele nélkül, de kiegészíti a Németbirodalom azonos értelmű Deklarációja, 1939 szeptember 9, — ugyanily megerősítések a Francia-Angol Deklarációban, 1939 szeptember 3). Ellenben mily vétkes könnyelműség terheli különösen a Nemzetek Szövetségében egyesült államokat a nem is oly nehezen, bár csak terjedelmesebben szabályozható légi háborúra vonatkozólag a tudomány által már kiképezett teljes szabályok életbeléptetésének elmulasztása miatt. De hogy ebben a tekintetben sem az a helyzet, hogy

¹Nem tévesztendő össze a 175—177, 180—181, 191—192, 217—218. old. említettel.

legalább bizonyos alapelvek sem fogadtattak volna el kötelezőleg (Leszerelési Konferencia Általános Bizottságának határozata, 1932 július 23, még Japán a Németbirodalom és Olaszország közreműködésével, — a Nemzetek Szövetsége Közgyűlésének határozata, 1938 szeptember 30, de már Japán, a Németbirodalom és Olaszország közreműködése nélkül, — a Francia-Angol Deklaráció, 1939 szeptember 3, — a Németbirodalom csak beszédekben, de nagyban és egészben hasonló értelemben nyilatkozott).

Rá kellett volna mutatnom arra, hogy a jelenleg folyó háborúban is a gázháborúra vonatkozólag érvényesen létrejött szabályozottság előnyeit már is mily mértékben érezzük, míg a légiháborúra vonatkozólag az alakilag érvényes szabályozottság hiányának hátrányait már is láthatnók, — ha, csodálatosan, a tudomány által kiképezett szabályokat a hadviselés nagyban és egészben önként nem követné; s amelyek mások, mint a nagy közönség gondolja, amely a légiháború szempontjából is «védett» és «nem-védett» városokról beszél, holott ennek felfelé az eget felé nem sok értelme és jelentősége volna,¹ hanem az új kritériumok mások; — igen nagyjában: a «katonai objektum-jelleg» (amely elég széleskörű), a hely «katonai fontossága» (ami szigorúan veendő), a hely «közvetlen közelsége a hadszíntérhez» (ami a veszélyt különben is elkerülhetlenné tenné) s a békés polgári lakosság, műemlékek, a vallás, tudomány és emberbaráti intézmények céljait szolgáló objektumok mindenkor a lehetőségig való kímélése, stb. Rá kellett volna mutatnom arra is, hogy a bűvárhajóharcnak szabályozása, bár a tizenkettedik órában (*Londoni Jegyzőkönyv — London Protocol*, 1936 november 6, a Németbirodalom által is elfogadva 1936 november 23), és jobban, mint várni lehetett, elkövetkezett, mégis hogy e szabályozás felületes, de hogy egy kielégítő szabályozás elé általában mily nagy nehézségek gördülnek annál a körülménynél fogva, hogy e rendkívül hatékony új fegyvernek a maga természetének megfelelő és leglogikusabb használata kereskedelmi hajókkal szemben (*as commerce destroyer*) mennyire nehezen hozható

¹ Lásd 41. old. 1. jegyz.

összhangba a tengeri háború korábbi időkben és más viszonyokra szólóan kiképződött, különben tiszteletreméltó szabályaival, és hogy azok a hatalmak, amelyek szemében a bűvárhajó nem kívánatos fegyver, mennyire ragaszkodnának a tengeri háborúnak éppen ezen a pontján a régi szabályok szigorú alkalmazásához, holott más pontokon ők tették magukat legelőször túl azokon. Ki kellett volna mutatnom, hogy például a nyílt tenger egész nagy kiterjedésű területeinek hadi zónákként (*military area*) való kezelése s tengeralatti aknákkal való berakása s általában azokon keresztül az ellenfél felé irányuló, vagy onnan jövő egész békés semleges kereskedelemnek is blokádszerű megakadályozása, és főleg az ú. n. «*nagy gazdasági háború*» a bűvárhajó ó-harcnál korántsem enyhébb hadviselési módok, csak, sajátságosan, azok körül jóval kisebb a csapott lárma.

A legtöbb időt kívánna, mindenesetre, ismertetése annak az óriási, a tenger felől minden ellátást úgyszólván teljesen lehetetlenné tevő méretekben alkalmazott tengeri gazdasági háborúnak, amely az Európa körüli tengeri utakat — a tengerek szabadságának elve dacára — háború esetén úgyszólván teljesen lefoglalva tartja, s amelynek történelmi előzményei talán 1653-ig (a Zuiderzee blokádja) vagy mindenesetre 1689-ig (Whitehall-i szerződés) nyúlnak vissza, s amely uralom az Európába vezető tengeri utak felett már annyi bajt okozott Európának, de amelyet megtörni 1806-tól 1814-ig tartó, tehát nyolcéves, küzdelemmel, a végül is nagy áldozatokkal az összes európai államok részéről viselt, híres szárazföldi blokád (*blocus continental*) révén sem sikerült, még *Napoléon-nak* sem, s amely uralom az Európába vezető tengeri utak felett a XX. század technikája mellett az eddigieket még messze meghaladóan félelmetes hadi fegyverré vált. Ez a tengeri, s innen a szárazföldre is átcsapott, ú. n. «*nagy gazdasági háború*» valóban a háborúk legfélelmetesebb fegyvere lett, különösen a legújabb időkben; és már az elmúlt világháborúban, úgyszólván az egész eddigi hadijogot sarkaiból úgy kivetni fenyegette, hogy alkalmazói részéről a másik oldalon állókkal szemben viszont bizonyos más pontokon a tengeri hadijog tiszteletreméltó régi szabályaihoz való alkalmazkodásuk meg-

kívánása legalább is ellentmondásos. Van-e ellenszere egyáltalában e gazdasági háborúnak? Két ellenszeréről beszélnek: a *búvárhajó-harc* és a *légi-háború*. Ma (1940 áprilisában) még a jövő titka számunkra, hogy rákerül-e már most a sor e három új fegyver ily mérkőzésére, és ha igen, melyik lesz közülük a győztes, s hogyan állják meg e tekintetben a teherpróbát különösen a tengeri hadijog évszázados elvei, a még csak elképzelt körvonalaiiban kiképződött, de eddig kötelező voltuk hiányának dacára is aránylag szinte bámulatosan — katonás becsülettel — betartott fiatal új légi hadijog szabályai, és — *last but not least* — esetleg a légi háborúval kapcsolatban a gázháború tilalmára vonatkozó, alakilag is kötelező, egészen új, most először tűzpróbára került nemzetközi jogi szabályok. Szerettem volna mind e problémákat nemzetközi jogi vonatkozásaikban szerény erőmhez képest ismertetni.¹ Éppígy szerettem volna nem elmellőzni ismertetését a légiháború revolúciós jellegének az egész hadászat terén annak révén, hogy a légiháború egyszerre lehetségessé tette az álló katonai harcvonalak mellőzését, s jóval mögötte a haderőknek az ellenséges állam hátsó területein az állami akaratot, tehát a meghódoló akaratot is, közvetlenül képező államszerveknek és polgári lakosságnak közvetlen elérését, ami esetleg alaposan átalakíthatja a háborút,² azaz hogy ennek révén a legmodernebb háború, minden látszat ellenére, jóval kevesebb áldozattal emberéletben, de annál több áldozattal gazdasági- és kultúrjavakban, közvetlenül az ellenfél akarata megtöréséért folyik, s *General Karl von Clausewitz* által már 1832 előtt hirdetett s már előadásom legelején adott, a háború leglényegesebb elemét kiemelni akaró háború-fogalom meghatározása egy század multával legeklatánsabb igazolását nyeri benső igazságának: *«Der Krieg ist ein Akt der Gewalt um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen.»*

De különösen szerettem volna hosszasan időzni a

¹ Megtörtént máshol, amint erről említést tesz szerző *A nemzetközi jog eredete*, stb. című munkájának, Budapest, 1942, előszava.

² A közvetlen légi háborúnak ily hatása eddig, minden ellenkező várakozás dacára, különösen a háború előtti olasz hadi irodalom részéről, a gyakorlatban eddig még nem valósult meg.

semlegesekkel háromszögű viszonyban lefolyó tengeri háborúnál, úgy amint az a múltban, — nem a nemes párbajból, mint a szárazföldi háború, — hanem a kevésbé nemes tengeri-rablásból (*piraterie — piracy — Seeräuberei*) előállott s elég meglepő módon nagyban és egészben, lényegében, ma is azzal majdnem azonos maradt, amint még régebben, sőt nem is olyan nagyon régen, még a tengeri kereskedelem sem állott olyan nagyon messze a tengeri-rablástól.¹ A már említett s a tengeren még a XVIII. században is *békében is* gyakorolt s euphemizmussal úgynevezett «*viszontzálogolások*», «*tengeri represzszáliák*», éppoly mértékben voltak a tengeri kereskedelemnek, mint a tengeri rablásnak és a tengeri háborúnak tényei, és egyenes folytatásuk a tengeri háborúban: a ma</dnkalózkodás (*course — privateering — Kaperei*), csak 1856-ban (*Párisi Deklaráció*) szűnt meg. Annál inkább szerettem volna mindezt ismertetni, mert hiába hangzott el Kossuth Lajos lelkes felhívása: «Tengerre magyar!», magyar népünk a legkevésbé sincsen a tengeren, — még annyira sem, mint korábban egy nyugati nagyhatalomba való betartozása idején volt, s bárha akkor ott dicsőségesen is szerepelt, —s így ma a tengeri háború, bár európai nagy háborúink sorsa mondhatni a Győzhetetlen Armada, «*La Armada Invencible*», pusztulása óta (1588 július 29) többnyire a tengeren dőlt el, kevésbé él közvetlenül magyar népünk képzeletében, mint a szárazföldi háború.

Valóban egy sajátos világ ez. Ha a tengeri háború hadijogát olvassuk, azt vagyunk hajlandók képzelni, hogy kristálytisztán kiképzett s pontosan egymásba kapcsolódó szabályai-ban a szárazföldi váltójognak valami rokon ösére bukkantunk— és benyomásunk nem is fog olyan nagyon messze járni a történelmi valóságtól, — és mégis egy nagyon kegyetlen világ ez. Az ősember éled fel benne, ami annál inkább meglepő, mert azt hinnénk, hogy Isten szabad ege alatt s kék színű tengerének végtelensége fölött az ember magábaszáll és közelebb jut Istenéhez, holott az ellenkező az igaz. Jellemzően mondta valaki, hogy az ember a tengeri háborúban, s régebben

¹ Vesd össze szerző munkájában, *A nemzetközi jog eredete*, s. t. b., Budapest, 1942, 198, 427. old.

a tengeri kereskedelemben is, a «szelídített tigris, mely egyszerre ismét a vadonban találja magát».

A tengeri háború valóban egy széles alapokon megszervezett, a hadviselők között kölcsönösen, sőt a mások baján is hadidugáru szállításokkal s egyébként nyereszkeskedni akaró semleges magánosok ellen is folytatott, euphemizmussal szólva: tengeri zsákmányolás, lényegében: tengeri rablás; — a legújabb fejlődésnek pedig éppenséggel az az eredménye, hogy a szerencsés rabló a rabolt jószágot már meg sem tartja, mert megtartani sem, hanem csak elpusztítani tudja, s azon a címen, hogy az övé lett volna, el is pusztíthatja.

A világ nyersanyag-tömegeinek ma, békében is, a civilizált világ egyik része által éppen a tengeren gyakorolt uralma segítségével a civilizált világ másik részének kizárásával úgyszólván egyeduralom alatt való tartása sem egészen a tengeren gyakorolt nyers hatalomtól függetlenül létesít ma két világot a civilizált emberiségben: *«the haves and the have nots»*, *«die Gesättigten und die Unbefriedigten»*, kettős, nagyon érezhetően külön világát. És az sem éppen öröndetes fejlődés, hogy a tengeri háborúban az egyik, a tengeren lemaradt, a tengeren gyengébb fél így, amint éppen említettem, ma már zsákmányolni sem, hanem legfeljebb csak pusztítani tud.

Korántsem szabad azonban gondolnunk, mint már említettem, és megismétlem, mert érzékeltetni a részletek előadása nélkül nem tudtam, hogy a nemzetközi jog a kitört háborút sem tartaná kezeiben. De igen, — erre lényegesen több és hatásosabb jogi eszköz is áll rendelkezésére, mint a háború kitörésének megakadályozásánál. Csak egyet ne feledjünk, hogy tudniillik a hadijog nem a békés együttműködés, az élet- és tulajdon-megóvás, hanem a küzdelem, az élet-halálra szóló vagy igen nagy érdekekért folyó mérkőzés joga; itt elkerülhetetlen a pusztítás, a jogfosztás, a térdrekényszerítés; amit a jog ily területekre hozhat, az nemigen más, mint határok szabása és formák közé való szorítás, s főleg a cél szempontjából felesleges pusztítások és szenvedések (*maux superflus — unnecessary sufferings*) elkerülésének biztosítása. És ne feledjük azt sem, hogy az öldöklés és a pusztítás nem csak aktív és egyoldalú, hanem mindezt el is kell szenvedni a legmagasabb

önfeláldozással, életünk feláldozásával, egy veszélybe került magasabb szent cél érdekében: a hazáért, a haladásért, sőt a leggyakrabban népünk, a mieink, fennmaradásáért. Ily ideális tevékenységi területről végeredményben a jog nem hiányozhatik. S szintúgy ne feledjünk egy nagy nehézséget, mellyel a nemzetközi jog szabályainak kiképzésénél a hadijog terén küzd: gyakran, mire a részletek szabályozva vagy a részletekre vonatkozó szabályok csak kialakulóban vannak, új fegyverek, új harcmodok új szabályozásokat kívánnak; s gyakran a régi szabályoknak az új fegyverekre ráerőszakolni akarása csak nevetségessé tenné a jogot. Ez az élet s ehhez kell alkalmazkodnunk. Naivnak tűnik ma fel előttünk *Bayard* lovag (1473—1524), a *chevalier sans peur et sans reproche*, eljárása, aki az első puskásokat (*mousquetaires* — a szó ugyanaz) mint a hadijog ellen vétőket egyszerűen felkötötte; vagy még inkább az 1179 évi Lateráni Zsinat rendelkezése, mely az akkor új *arcubalista* (*arbalète*) fegyvert, mely nem volt más, mint az íjnak a későbbi puskatusra való alkalmazásával a javítása, mint kegyetlenül öldöklő új fegyvert eltiltotta. Ma már még a lőfegyvereket is, sőt éppen ezeket, a leglovagiasabb fegyvernemnek tekintjük. Legyünk tisztában vele, hogy ugyanilyen naiv kísérletnek fogja mutatni az élet valósága a világháború után egyoldalúan a nagy tengeri utak győztes privilegizáltjaiból 1921/22-ben Washington-ban összeült Tengeri Leszerelési Konferenciának állásfoglalását, amely a búvárhajó használatát kereskedelmi hajók ellen (*as commerce destroyer*) el akarta tiltani. Inkább annak az admirálisnak volt igaza, aki, maga is nagy szakértője a tengeri hadijognak, egy alkalommal azt mondta: a nemzetközi jog szabályai nélkül a haditengerész nem is tudná, mit kell tennie és mit tehet a tengeri háborúban, a baj csak az, hogy e szabályoknak egy jó része nem a mát, hanem a tegnapelőttöt szabályozza. Értelme e mondásnak az, hogy a hadijog szabályainak a háborúk változott körülményeihez képest gyorsabb reformálásáról intézményesen gondoskodni kellene, hogy a hadijog új helyes szabályok kiképzése révén a hadászat fejlődésével jobban lépést tarthasson. Ezen lehet segíteni: nem kell lekésni az időt, hanem intézményesebben kell biztosítani,

hogy a hadijog új szabályozásai kellő időben megtörténhesse-
nek. Igaz viszont, hogy minden új háború bizonyos pontokon
egész új és előre alig látható vagy nem látott helyzeteket is
teremt, amelyekre nézve az új hadijogot magát a hadviselő-
knek egymás között ki kell előbb verekedniök. És ez, és nem
más történik valójában igen sokszor a sok kölcsönös vádasko-
dás között, melyekkel a hadviselők egymást gyakran egy csak
képzelt hadijog állítólagos megsértései miatt illetik.

Befejezés.

Elhagyva tehát a kitört háború hadijogának terét, amelyet ezidőszerint nem tárgyalhatok, rámutathatok e ponton egy másik példa kapcsán is arra, mily gyakran nem is várt nehézségekkel kell a háborúnak joggal való megfogása terén, akár a háború kiküszöbölését, akár a már kitört háború szabályozását célozza is, a jognak megküzdnie. A legtisztességesebb indokokból fakadó és a leggondosabban keresztülvitt jogi szabályozás gyakran egy más téren vált ki nem is sejtett káros eredményeket. Legutóbb meglephetett bennünket, hogy a háborúkban elmaradnak a már a legrégebb jogok és a ma érvényben lévő nemzetközi jog által is megkívánt hadüzenetek. Ez mindenesetre jogsértés, legalább is az 1907 évi Második Hágai Békeértekezlet *Az ellenségeskedések megkezdéséről (Convention relative à l'ouverture des hostilités — Convention relative to the opening of hostilities — Abkommen über den Beginn der Feindseligkeiten)* szóló III. Egyezményének aláíró hatalmai között. Utóbb kitudódott, miért hagyták el az illető hatalmak újabb háborúikban a hadüzeneteket; nemcsak a rajtaütés előnyének keresése folytán, amivel már Japánt 1904-ben a japán-orosz háború kitörésekor megvádolták, amely vád ellen azonban Japán egy korábbi utlimátumszerű felhívásának visszautasítására való utalással talán tudott védekezni, s amely rajtaütés előnyei talán ma még nélkülözhetetlenebbeknek mutatkoznak a légi fegyverek teljes kihasználhatósága szempontjából, hanem, mint kitudódott, és ami különösen meglepő, más tereken bekövetkezett, éppen a

háborút kiküszöbölni vagy enyhíteni akaró jogi rendezések kihatásai játszottak e vonatkozásban szerepet.

A Briand-Kellogg Paktum ugyanis a háborút mint a nemzeti törekvések eszközét eltiltotta, de, némelyek szerint, nem a fegyveres represszáliákat. Érdeke lehet tehát egy vagy mindkét hadviselőnek, nehogy mint e Paktum megsértője tűnjék fel, háborúját nem mint háborút, hanem mint fegyveres represzszáliát feltüntetni; azért nem üzenté tehát meg a háborút, hogy pusztá fegyveres represszáliának minősítse eljárását. Másik ok: az Amerikai Egyesült Államok hoztak az általános nemzetközi jognak a neutralításra vonatkozó szabályain túlmenően egy olyan belső törvényhozást, amint már tárgyaltam¹ e kérdést, amely megtiltotta a magánosoknak is a háborúban álló felek számára a fegyver- és munició-szállításokat, — de nem a fegyveres represszáliákat gyakorlók számára is. Ismét egy újabb, éppen egy létező más jogi rendezettségben keresendő indok arra, hogy ugyanazok a hadviselők nem üzenték meg ellenfelüknek a háborút, megkísérelve, hogy így talán az Amerikai Egyesült Államok nem fogják megtagadni tőlük belső törvényhozásuknak nem automatikus játékkal, hanem csak elnöki proklamációval működésbe hozható tilalma révén területükről magánosok részéről a fegyver- és munició-szállításokat. Ez a számítás a célzott esetben, részben politikai, részben kiviteli-kereskedelmi okokból, be is vált. Ilyen nem várt hatások megemlékezésével mindössze azt akartam érzékeltetni, hogy nem olyan könnyű dolog, sem a nemzetközi jognak általában a fejlesztése, mint a nemzetközi jog igényével fellépő bizonyos irodalom néha azt talán elképzeli, sem nem oly könnyű közelebbről különösen a háborúnak a nemzetközijog szabályaival való megfogása. Ha van egy a gyakorlatban talán több évszázados tapasztalat alapján keletkezett s az életben bevált jogi szabályozásunk, ne nagyon reméljük, hogy ugyanazt a jelenségészletet egy logikusnak látszó új elgondolás alapján azonnal sikerülni fog nekünk új szabályozás hatalmába keríteni, csak el kell új elgondolt szabályozásún-

¹ Lásd 224—225. old.

kat az államokkal egy konferencián fogadtatni. Nem, — a munka jóval nehezebb, fáradtságosabb, keservesebb, és az élet nagy próbájától függő. Említettem¹ már, hogy *Immanuel Kant* előfeltételeket képező szabályai a háborúk megelőzésére talán mind valósultak napjainkig, mégis a háború nem szűnt meg, hanem kitör más indokokból, átment más terekre. És — valljuk meg — ott talán végeredményben igen gyakran nem is egy megakadályozandó rombolás, hanem másként el nem érhető újabb építések szolgálatában áll: az emberiség nagy vajúdásai sem lehetnek fájdalomtól mentesek, a háborúk gyakran talán csak az emberiség nagy vajúdásai egy újabb nagy haladás szolgálatában. Ez egy még további szempont, amely a háborúnak a jog segítségével való megfoghatása terén ilyen vagy olyan módon hátráltatóan fogja éreztetni a maga hatását: a jog nem lehet tartósan nagy természeti processzusok feltartóztatója.

A háború voltaképpen olyan csapás az emberiségen, amely nincs kívül az ember természetén: *«La guerre est un fléau qui n'est pas extérieur à l'homme.»* Ennélfogva az embernek kell azon segítenie is — annyira, amennyire tud. Nincs értelme annak, hogy a nemzetek egymásnak tegyenek szemrehányást, s nagyon is problematikus remédiumként egymást igyekezzenek előre vétkes támadóknak bélyegezni, s az emberiség kebeléből erkölcsi ítélettel kiközösítettéknek odaállítani, mert véletlenül az a nemzet tűnik fel egy bizonyos beállítás mellett egy valamely háború felidézőjének. Önmagunkra vessünk, emberek vagyunk, együtt kell ez ellen a közös csapás ellen küzdenünk. Nem tudom, milyen eredménnyel fogunk tudni küzdeni e csapás ellen, és nem tudom, hogy nem leszünk-e némileg szizifuszi munkára kárhóztatva annyiban, amennyiben folytatódni fog sorsunkban az, ami bekövetkezett reánk *Immanuel Kant* említett példájából láthatóan a nem is oly régmúltban, azaz hogy, ha bizonyos tereken sikerült is nekünk a háborút eliminálni, nem sikerült ez és talán nem fog sikerülni a jövőben sem úgy, hogy ne álljon elő háború olyan

¹ Lásd 91. old.

más okokból, amelyeket eliminálnunk még nem sikerült, sőt esetleg amily okokból háború a múltban még nem is állott volt soha elő. Gondoljunk a föld telítettségére, ami felé közeledünk; idővel esetleg egy-egy szaporább népre szaporodásának korlátolása lesz rákényszerítendő, bár ma még itt nem tartunk, de ez az idő is elérkezhetik.

Egy irányban semmiesetre nincs okunk desperálni: gondoljunk az államok beléletére. Az államok beléletében is belső polgárháborúk, forradalmak előztek meg korrábban minden nagyobb átalakulást; de csak addig, amíg a békés változtatás módjai nem voltak szabályozva; amíg nem volt meg a lehetőség arra, hogy meggyőzés útján, tehát békés úton, lehessen valósítani a szükséges vagy éppen elkerülhetetlen módosításokat. Így a törvényhozás szabaddá tétele útján az államok beléletében egész széles mederben eliminálni lehetett a polgárháborúk és forradalmak korábban elkerülhetleneknek látszó hosszú sorát. Vájjon az elkerülhetetlen változtatások szolgálatában álló külső háborúkat illetőleg nincsen-e ez ugyanígy a nemzetközi életben?

Azt hiszem, hogy kétségtelennek tekinthetjük, hogy, ha sikerülni fog biztosítani a nemzetközi életben is bizonyos átalakulások békés lehetőségét, a háborúk, melyek csak e változtatások végett állottak volna elő, kiküszöbölhetők lesznek. Sokan azt tartják, hogy ez az igazi, eredménnyel kecsegtető küzdelem a háborúk ellen, vagyis a háborúk igazi ellenszere: *megszüntetése a háborúk okainak*. Van is neve ennek az irányzatnak, angol neve: *Peaceful change*, a békés változtatások rendszere, illetve mozgalma. Olyan jogi formák és intézmények teremtésével és rendelkezésre bocsátásával történnék ez, amelyek a nemzetközi életben kívánatos vagy éppen elkerülhetetlen átalakulásokat a megfelelő békés utak megnyitásával lehetővé tennék. Kívánjunk e metódusnak a jövőben nagy fejlődést és nagy sikereket. Ebbe az eszmekörbe tartoznak ami magyar béke-revíziós posztulátumaink is. A Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya nem nyitott meg ily utakat, sőt elzárni törekedett az ilyeneket. Bizonyítékok annak 10. és a minden őszinteséget nélkülöző, a gyakorlatban alkalmazhatatlan 19. cikke. Az általános nemzetközi jog sem

teremtett ma még e célra egy általánosabb jellegű, általánosabban elfogadott, s nagyobb teherhordásra képes intézményt; eltekintve némely itt-ott felbukkant metódusoktól, amelyekre a diplomácia nyelve a «szelíd nyomás» (*douces pressions*) kifejezést használta már eddig is. Újabb példák reá: a müncheni és bécsi konzultációk, melyek közül az utóbbit *arbitrage-nak*, nemzetközi bírászkodásnak, is tartottak, mert kétségtelen, hogy egy jelentős része alakilag bírászkodás volt. Jellemző, hogy a népszövetségi «új nemzetközi jog» egykori megteremtői és hívei nem találtak most ez eljárásokra más szavakat, mint lekicsinylőket és elítélőket: (*warlike methods*), «háborúhoz hasonló módszerek». Pedig e békés változtatásoknak konzultációk útjára terelése nagyobb mértékben szolgálta a békét, mint az ő szövetség-gyűjtő pacifizmusuk egy új nagy háború előkészítésének szolgálatában. Ez irányban még sok építési és gondolkodás-átalakítási munka vár az emberiségre, — tehát reánk, önmagunkra. Mert hiszen ne adjuk át magunkat illúzióknak, e feladatokat nekünk magunknak kell megfejtetni, az ezzel járó munkát nekünk magunknak kell elvégezni és a vajúdási fájdalmakon nekünk magunknak kell — vagy segíteni, vagy átesni.

Hogy a nemzetközi bírászkodástól, mint háború-megelőzési metódustól sokat várhatunk-e, már mondtam,¹ hogy e tekintetben nem vagyok túlságosan optimista; és nem állok egyedül ezzel a nézetemmel: egyrészt a nemzetközi élet elsősorban nem jogi, hanem politikai élet, és nagy vitái is ennek megfelelően nem jogiak, hanem politikaiak, másrészt, igazi nagy vitáikat az államok nem bocsátják egykönnyen mások előre nem látott és kiszámíthatatlan vagy túlságosan is kiszámítható döntésére, hanem szeretik inkább a saját kezeikben tudni, amiben több a bizodalomuk. Jellemző, hogy a Nemzetek Szövetsége által felállított Hágai Állandó Nemzetközi Bíróság (tehát a legújabb világ bíróság) egyik nagynevű volt elnöke, *Sir Cecil Hurst*, előbb hosszú éveken át a Brit-Birodalom sokat tapasztalt korona-jogásza már a világháború alatt, valamint a Béke-Konferencia idején s a Nemze-

¹Lásd 152—153, 156—157, 173, 177—178, 178—179. old.

tek Szövetségének fénykorában, szintén csak tisztán jogi természetű s kisebb jelentőségű ügyek számára látja igazán jónak a nemzetközi bíraskodást; viszont ily ügyek számára az eddigi világbíróóságok apparátusait túlzottaknak tartja s a kis ügyek számára szinte «nemzetközi vásári bíraskodást», mint magát kifejezi, reklamál (*Wanted! An International Court of Piepowder*, *The British Yearbook of International Law*, 1925). Nem is döntött még el nemzetközi bíraskodás igazán nagy ügyet az *Alabama* (1872) és *North Atlantic Fisheries* (1910) pereken kívül; ez nézete a legnagyobb élő észak-amerikai nemzetközi jogásznak, *John Bassett Moore*-nak, is (*Fifty Years of International Law*, 1937). És jellemzően mind e két igazán nagy és valóban bírói úton eldöntött nemzetközi jogi per is az angol-szász világon belül, az egymáshoz oly közel álló és oly fejlett nemzetközi életet élő Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között folyt le. A legújabb reménység a «konzultációk» útja, melyet már ismertettem.¹ A Nemzetek Szövetsége még a «konciliáció» az ő alapelveinek jobban megfelelő útjait követte. A Nemzetek Szövetségének konciliációs útjai nem sok jót hoztak nekünk. Egelőre új reménység a konzultációk útja.²

Mindenesetre, az emberiség minden generációjának magasztos és nehéz feladata küzdeni a háborúval szemben. Minden generációnak kötelessége kivenni a maga részét az emberiség e nagy küzdelméből. Hogy háromszáz év után oda-

¹ Lásd 121—124 és 207—210. old.

² Azóta, a nemzetközi jogiakról általában hamar a nemzetközi politika Lereire áttérni hajlandó Ó-Világunkban a «konzultációk» útjából, mint eljárási jogból, éppúgy mint a «volksisch»-ből, mint az első nagy konzultációknak alapul szolgáló quasi anyagi jogból, — erős megnövekedéssel mindkét vonatkozásban, — a «*Großraum-Ordnung*» még újabb és nagyobb ideológiája lett. Ez utóbbinak oly disztिंगvált tudományos képviselője *Professor Carl Schmitt*, a Berlieni Egyetem nagy-névű nemzetközijogi tanára, *Thomas Hobbes Leviathan-jának* is már jóval korábban egyik gyönyörű s jóakarató analízálója. A «*Großraum-Ordnung*» ideológiája azonban — bár a legkevésbé *Carl Schmitt*-nél — egyszerismind jogi vonatkozásban már erősen a szorosan vett nemzetközijog teréről külön-külön egyhatalmi rendszerek felé való áttérést jelez, sőt talán már a demarkációs vonalon van; ha ugyan nem egyszerűen bevezetője a mainál még nagyobb nagyhatalmi államok kialakulásainak a nemzetközi élet egyéb átalakulásai nélkül. Éppen ezért az értékítélet e doktrína fölött a jövőnek maradhat csak fenntartva.

jutottunk, ahol vagyunk, a nemzetközi jog segélyével, a nemzetközi jognak e terén is, az is nagy eredmény. Hogy sikerül-e elérni egy a mainál tökéletesebb nemzetközi organizációt az államok között a szuverenitás intézményének s az államok között a koordinációs viszonynak a mai mérvben való megtartásával, vagy csak a nélkül, azt nem tudom. Ezt csak maga az élet fejlődése fogja megmutathatni. Az államok szuverenitását ma nem lehet nélkülözni, de hogy nélkülözhetetlen lesz-e az a jövőben is, azt sem tudom. Annyi bizonyos, hogy a magasabb tökélyt jelentő nagyobb emberi társadalmi egységek a múltban is, a történelem előtti időkig visszamenve, a kisebb egységek szuverenitásainak feláldozásával s legfeljebb autonómiákra való lesüllyesztésével és a súlypontnak magasabb új közületekre való folytonos átszarmaztatásával állottak elő. A mai nemzeti államok is korábbi pusztatózrs-, község- vagy tartomány-államoknak önmagukba való besorozásával és azok vállain felemelkedve állottak elő. Vége van-e éppen most ennek a nagyobb egységek felé haladó felemelkedő processzusnak vagy folytatódni fog az, és — vájjon a stagnáláshoz, vagy geológiai átalakulásokéhoz hasonló alig észrevehető lassúsággal, avagy gyorsabban-e, mint gondolnánk, fog-e az bekövetkezni, vagy ezután egész más valami következik? Ezek nagyon nagy kérdések. Vannak tudós fők, akik úgy gondolkodnak, hogy az egyes államok szuverenitásának az összeség javára való korlátolásai egyre inkább az egész emberiségnek, vagy legalább regionálisan egyes részeinek, egy olyan szervezetét fogják létesíteni, amelyben a mai nemzeti vagy geográfiai államok fölött egy még magasabb hatalom fog érvényesülni, vagyis alulról fölfelé haladva, hogy úgy mondjam, demokratikus alapokon, sikerül majd felépíteni egy olyan szervezetét a nemzetek közötti magasabb életnek, aminő fölülről kiindulva monarchisztikus alapokon megszervezve a Római Birodalom volt, s amely ismét egy egységben fogja összefogni az emberiséget, vagy annak nagy részét, vagy előbb külön-külön ily magasabb hatalmak annak egyes külön-külön részeit. Ezzel valósul majd a jogrend és a béke, — amik talán az embernek főtörekvései itt a földön. Egy hollandi jogász, a leydeni egyetem nagyhírű volt professzora,

Hugo Krabbe, volt ennek a gondolatnak talán, ha nem is a legrészletesebb kifejtője, de mindenesetre egyik legkorábbi és legmeggyőződésebb, igaz, egyszersmind nagyon kevésbé hangos, de nagytekintélyű tudós képviselője.¹ Egy ilyen szervezet mellett a mai nemzetközi kérdések nagy része az államok beléletében alkalmazott módokon az igazságnak jobban megfelelő és békés utakon fognak talán megfejtést találni. Ez esetben a háborúkra mindenesetre kevésbé vagy esetleg alig-alig lenne szükség, legfeljebb oly gyakorisággal, mint a forradalmak az államok beléletében, fordulnának azok elő. Más eszélyesebb küzdelmi módok helyettesítenék azokat a mai államok közötti életben is.

De ezek már a távolabbi jövő nagy kérdései, melyek a történelem-filozófust jobban érdekelhetik, mint az ennél sokkal szerényebb célkitűzésekhez s kisszerűbb problémákhoz szokott, vagy hozzászoktatott külpolitikust. Azonban, hogy akár ehhez, akár csak szerényebb eredményekhez is, a *Háború és Béke* kérdésének ez oly nehéz terein is elérkezhessünk, azt hiszem, mindannyian kell, hogy halljuk a mindenségben az *Úr* szavát, amellyel *Madách Imre* «*Ember Tragédiája*»-ban Ádámhoz, az örök emberhez, szólott: «*Ember küzdj és bízva bízzál!*»

¹ Vesd össze szerzőnek, *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösképpen a spanyol nemzetközi jogi iskola.* Budapest, 1942, 340—341, 427. old.

FÜGGELÉK.

A jelen munka *első*, úgy a *gyűjteményes*, mint a *különlenyomati*, *kiadásainak*, a szerzőnek *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola* című munkájában a jelen munkára történt korábbi utalásainál szereplő oldalszámait a következőképpen felelnek meg a *jelen kiadás* oldalszámainak:*

Az utalási oldal száma:	Gyűjteményes kiadás oldal-számait:	Különlenyomat oldalszámait:	Jelen kiadás megfelelő oldalszámait:
97	187	57	128
123	143	13	31—32
129	131—143, 248—250	1—13, 118—120	1—31, 245—249
136	130—250	1—120	1—250
139	172—242	42—112	95—232
184	150—151, 155	20—21, 25	44—46, 57
197	245. 2. és 3. bek.	115. 2. és 3. bek.	238 vége—240
227	152—155	22—25	50—57
246	192, 246	62, 116	138, 240—242
313	150—151 (helyesebb volna : 149—150)	20—21 (helyesebb volna : 19—20)	43—44
315	144—145, 145	14—15, 15	32—33, 34
327	164	34	76—78

* Az első számoszlop *A nemzetközi jog eredete*, stb. című munka ama oldalszámait tünteti fel, amelyeken az utalás történt.

Az utalási oldal száma:	Gyűjteményes kiadás oldal-számai:	Különlenyomat oldalszámai:	Jelen kiadás megfelelő oldalszámai:
328	224 és köv.	94 és köv.	195 és köv.
331	148	18	39
336	136	6	13
340	250	120	249—250
353	172—242	42—112	95—232
369	224—232	94—102	196—212
392	{ 166—167, 171—173, 193—218, 223—238, 241—242, 249	{ 36—37, 41—43, 63—88, 93—108, 111—112, 119	{ 83—85, 92—97, 140—188, 195—224, 231—233, 247—248
392	193—218	63—88	140—188
401	225—231	95—101	199—210
405	{ 131, 218, 227, 229— 231, 235, 236—237, 238, 239—240	{ 1, 88, 97, 99—101, 105, 106—107, 108, 109—110	{ 3, 186—188, 203, 206—212, 218—219, 220—222, 222—227, 227—230
426	{ általában a helyek, ahol a Nemzetek Szövetsége intézményében az őszinteség hiánya s ennek magukat megbosszult következményei vannak kiemelve		különösen : 95—97, 105—109, 110—116, 117—120, 125—126, 127—131, 173—175, 215, 231— 233
426	248—249	118—119	246.

TARTALOMJEGYZÉK.

(Egyszersmind az érintett anyag fellelhetőségét ezen túl is segítő — bár nem betűrendes — tárgymutató.)

	Oldal
Bevezetés	1—9
A háború a görög időkben	10—11
A háború a rómaiaknál	12—15
Az egyhatalmi rendszer. Előbb Róma, majd a kereszténység és az izlám egyhatalmi rendszere. S ezeknek hatása a háborúra és békére	16—20
Az egyhatalmi rendszer bomlásának kezdetei	21—23
Az európai keresztény állam-társadalomnak és ez államtársadalom jogának, a nemzetközi jognak, kialakulása. Ez utóbbi lényege	24—25
A keresztény civilizáció álláspontja a háborúval szemben	26—38
A Jog és a Hatalom viszonya egymáshoz	27—28
A Jog és az Erkölc viszonya egymáshoz	28
Az Igazság és a Béke viszonya egymáshoz.....	29—31
A <i>bellum justum</i> és <i>injustum</i> fogalma és ideológiája	31—38
A spanyol nemzetközijogi iskola.....	39—46
A természetjog	47—48
Albericus Gentilis	49—50
A háború fogalm meghatározásai	51—57
Hugo Grotius	58—63
Az újkor hajnalán megszületett új jognak, az igazi <i>jus gentium-nak</i> , a «népek jogának», a «nemzet- közi jognak», tartalma és elnevezései. Richard Zouch és Jeremy Bentham közreműködései ezen a téren	64—69

	Oldal
Még valami Hugo Grotius-ról	70—71
Még valami Richard Zouch-ról. A béke nemzetközi jogának nála először előtérbe kerülése a háború nemzetközi jogával szemben	72
A még irenistáknak nevezett első pacifisták	73—75
A Hugo Grotius-t követő nagy természetjogász-nemzetkőzijogászok	76—78
A pozitivista nemzetközi jogászok	79—81
Az úgynevezett «új» nemzetközi jog	82—85
A háború kollektív háborúval való üldözése, s ezzel a Nemzetek Szövetsége, gondolatainak előzményei és előfutárai a múltban	86—93
<i>A Nemzetek Szövetségének terve</i>	94—102
A Nemzetek Szövetségének terve igazában nem amerikai, hanem angol eredetű volt a világháború alatt	94
A győzők háborús politikusainak a Béke-Konferencián a Nemzetek Szövetsége tervével szemben magatartása, és gondolkodása afelől; <i>a magát később annyira megbosszult őszinteség hiányának kezdetei úgy ez intézmény létesítése, mint későbbi működtetése körül</i>	95—97
Az őszinte pacifisták tiszteletreméltó fáradozásai a Nemzetek Szövetsége, e nagyjelentőségű első ily intézmény, létesítése és működtetése körül	97
A Nemzetek Szövetségének első nagy kudarcai a tényleg kitört háborúkba ki nem elégítő vagy min- denképpen eredménytelen beavatkozásai miatt.....	103—104
Az Egyességokmány 16. cikke értelmének korai megváltoztatása magyarázatokkal	105—109
Az Egyességokmány 20. és 21. cikkei, kifelé mutatott, értelmének is már jó előre előkészített, kiforgatásai. S így politikai szövetségeknek a Nemzetek Szövetségének létesítése mellett is további lehetőségei, sőt túltengései, és egyoldalúan	110—116
A Nemzetek Szövetségének diszkreditálása maguk megalkotói által, majd a disszidenciába ment nagy hatalmak kilépései révén	117—120
Kitudódása annak is, hogy a Tanács előtti egyeztetésnek az Egyességokmányba beírt egyetlen eszköze nem a képzelhető legmegfelelőbb és leghatékonyabb békéltető eljárás politikai természetű viszályok esetén	121—124

A Leszerelési Konferenciának is sikertelensége	125—126
Mindezekkel az úgynevezett «új» nemzetközi jog bukása	127—131
A világgazdasági nagy problémája	132—139
Az Európai Nagy hatalmak volt Korszaka legalább, hogy úgy mondjuk, egy politikai alkotmányt adott volt Európának	132—134
Ezt akarja legalább részben visszaállítani vagy utánozni Benito Mussolini Négyes Szövet- sége 1933-ban	134—136
Európa valamelyes szervezeti életének szüksége	136—138
A jövő világgazdasági életének, ha egyáltalában létesülhet, túl kellene menni egy pusztán béke-szövetségen	138—139
Az ú. n. Drago—Porter-Egyezmény	140—145
A Nemzetek Szövetsége közelebbről	146—194
A Nemzetek Szövetségének jogi természete, cél- kitűzései, főszervei, tagjainak főkötelezett- ségei	146—151
Az Egyességokmány további leglényegesebb 10, 11. 1. bek. és 12. cikkei	148—150
A kötelező nemzetközi bíraskodás (<i>Obligatorium</i>) nem valósul a Nemzetek Szövetségén belül sem semmilyen vitára nézve	151—160
A kötelező nemzetközi bíraskodás nehézségei	152—153, 172—173
Az Egyességokmány 13. cikke	153—155
A hágai Állandó Nemzetközi Bíróság, — <i>Cour</i> <i>permanente de Justice internationale</i> — <i>Permanent Court of International Justice</i> — ez időrendben második világ bíróság, az Egyességokmány 14. cikkének létesítése, 1921-ben; Szabályzatának ú. n. «fakul- tatív klauzulája»	154—155, 155—156, 159
A hágai Állandó Nemzetközi Választott Bíró- ság, — <i>Cour Permanente d'Arbitrage</i> — <i>Permanent Court of Arbitration</i> —, ez idő- rendben első világ bíróság, a Hágai Béke- értekezletet tőkéletlenebb létesítése volt, 1899-ből,	156, 158, 159
A bírói döntésre alkalmas esetek megjelölésének módjai és az ú. n. fenntartások (<i>réserves</i> — <i>reservations</i>) a nemzetközi bíraskodással szemben	156—158, 177, 205—206

A Genfi Általános Akta ¹ (Egyezmény) — <i>Acte Général de Genève — Geneva Ge- neral Act</i>	157—158, 159, 183
A politikai egyeztetés a Nemzetek Szövetségében	160—170
Az Egyességokmány 11. cikkének oly gyakran alkalmazásra került 2. bekezdése	165—166
Az Egyességokmány oly fontos 15. cikke....	166—170
A béke organizációja a Nemzetek Szövetségében	
nem teljes	171—172
Hat eset, melyekben a háború az Egyesség- okmány szerint is megengedett	171
Az Egyességokmány hézagosságai sokban meg- érdemlik elnézésünket; s a Nemzetek Szö- vetségének létesítése s működtetése körül kifejtett munkásságok s szerzett tapasztal- atok sokban alapjai lehetnek egy újabb béke-szövetség létesítésére majdan irányuló későbbi kísérleteknek.....	171—172
Némely esetre szólan nem lett volna szabad a köte- lező nemzetközi bíraskodást (<i>Obligatorium</i>) tel- jesen mellőzni a Nemzetek Szövetsége organi- zációjából	172—179
így a nemzetközi szerződéseknek vagy azok némelyikének értelmezésére s alkalmazá- sára nézve	173
De ezen a körön túl is bizonyos eklatánsán nem- zetközi bíraskodást követelő esetekre nézve; így pl. hatáskör-túllépés egyol- dalú állításával egy már kikötött nemzet- közi bíraskodás felborítására az egyik fél által tett önkényes kísérlet elbírálására nézve	173—175
A román nemzeti bírónak a Trianoni Szerződés- ben organizált magyar-román ú. n. vegyes döntőbíróságtól állítólagos hatáskör-túl- lépés miatt történt visszahívásának <i>másik</i> nemzetközi bíróság döntésére nem vitt esete ²	173—175

¹ Hivatalos fordításban elfogadott egységes magyar neve nincsen, tekintve hogy Magyarország ahhoz nem csatlakozott.

² Ez esetre nézve a magyar kormány képviselője a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1927 évi március 7-iki ülésében *voltaképpen* azt vitatta, hogy az általános nemzetközi jog szerint is korábbi esetekből *már kiképződöttnek tekinthető* az a *jogelv*, hogy az egyik fél egy már működött nemzetközi bíróság ítéletével szemben hatáskör-túllépés miatt semmiségre, kézenfekvő esetektől eltekintve, aminők különben is rendkívül ritkák, komolyan csak úgy hivatkozhatik, ha a hatáskör-l üllépés és ennek mérve által okozott semmiség elbírálására egy a másik fél által elfogadható *új nemzetközi bíróságot* kínál meg. Románia is érezte ennek a jogelvnek önként kötelező tényleges létezését, amidőn tettét a Nem-

A kötelező nemzetközi bíraskodás hiányát az Egyességokmányban egészen messzemenően pótolni kívánta volna az 1924 évi Genfi Jegyzőkönyv — <i>Protocole de Genève</i> — <i>Geneva Protocol</i>	175-176
Pótolják a kötelező nemzetközi bíraskodás hiányát partikuláris jogként a Locarnói Szerződések is.....	177
Hiányossága az Egyességokmánynak a nemzetközi bírósági ítéletek végrehajtásának nem elég erélyes garantálása is; ezen a hiányosságon is igyekezett volna segíteni az 1924 évi Genfi Jegyzőkönyv — <i>Protocole de Genève</i> — <i>Geneva Protocol</i>	178—179
A már említettekén kívül egyéb hiányosságai az Egyességokmánynak. Az ú. n. «fenntartott hatáskör» szabályozása.....	179-481
Az ú. n. fenntartott hatáskör — <i>domaine réservé</i> — <i>domestic question</i> — kérdése; az 1924 évi Genfi Jegyzőkönyv — <i>Protocole de Genève</i> — <i>Geneva Protocol</i> — megfajlásában	179—181
A Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya hiányosságainak és hézagainak pótlására törekvő, ú. n. «hézagpótló» egyezmények és tervezetek ...	181—194

zetek Szövetségének Tanácsánál ő is bejelentette és *tárgyaltatni* kérte. Csak egy rossz, t. i. politikai, fórumhoz fordult, holott bírói fórumot kellett volna megajánlania, mert a vita, hogy forog-e fenn hatáskörtúllépés, nyilván nem politikai, hanem tisztán jogi, míg a Nemzetek Szövetségének Tanácsa éppenséggel nem jogi, hanem *par excellence* politikai fórum. Sőt oly esetekben, amidőn a szabályosan működött nemzetközi bíróság ítélete *a nemzetközi bíraskodási szerződés logikailag lehetséges értelmezésének körében maradt* — mint a kérdéses esetben — *a Hágai Békeértekezlet Nemzetközi viták békés megoldásáról* szóló *Első Egyezményének* nem is egy, hanem egynéhány rendelkezése alapján még az is teljes joggal állítható, hogy a nemzetközi bíraskodás mai fejlődési stádiumában *jogelv* az, hogy az *ily* nemzetközibíróiítélet megtámadhatatlanul végleges és érvényes. A kérdésnek, mindenestre, a különböző tényállások szerint különböző *fokozatos* megoldásai lehetnek, némileg analóg módon a belföldi ítéletekhez, ahol szintén léteznek: 1° megtámadhatatlan, bár hibás, ítéletek, 2° semmis» azazú. n. perrendi semmisség miatt a perrendben szabályozott jogorvoslatokkal megtámadható ítéletek, 3° nem-ítéletek («*Nicht-Urteil*»), melyek egész nagy hiányaiknál fogva nem létezőknek tekintetnek és semmi jogi hatást senkivel szemben elő nem idéznek. A nemzetközi életnek azonban nincsen fellebbviteli fórumokig kiképezett bírósági rendszere, hanem minden nemzetközi bíróság egyedülálló, független és végleges fórum. Ebből a körülményből inkább ítéleteiknek végérvényességére és megtámadhatatlanságára kellene és lehetne következtetni, mint arra, hogy ítéleteik az *egyik* perfél által utólagosan semmisséggel való megvádolhatásnak *minden további nélkül* eshessenek áldozatul. Egy nemzetközi bíróság ítélete nem lehet utólagosan az egyik perfél semmisséggel való egyoldalú megvádolása alapján minden további

				Oldal	
Az	1923	évi	Garancia	Szerződés	<i>Traité de</i>
			<i>mutuelle</i>	—	<i>Mutual</i>
					<i>Guarantee</i>
					<i>Treaty</i> — terve
					182—183
A			<i>Briand—Kellogg-Paktum</i>	és	annak
					értelme-
					zései
					183—188
A			«támadó»	fogalommeghatározása	Szovjet-
	Oroszország	1933	évi,	életbelépett,	Lon-
	doni	Egyezménye,	az	1924	évi,
	maradt,	Genfi	Jegyzőkönyv,	és	más
					kísér-
					letek szerint.....
					189-194
A béke kérdése Amerikában.....					195—212
	Amerika	megleپő	módon	többszörösen	előfutár
	a	nemzetközi	jog	fejlesztésében	és a nem-
					zetközi bíraskodással való élésben, így a
					nemzetközi bíraskodások kikötéseiben is
					198—200
	Az ú. n.	<i>Bryan-éle</i>	szerződések	201—203
Egy		általános	amerikai	béke-egyezményszövet-	
		ség első	alapegyezményei	204—205
A	<i>Saavedra</i>	<i>Lamas</i>	Egyezmény	mint	kezdemé-
					nyezője egy új fordulatnak
					20G—208
	Az amerikai	általános	béke-egyezményszövetség		
			újabb típusú	alapegyezményei
					208—212
Ismét néhány szó a Nemzetek Szövetsége rendszeré-					
nek tökéletlenségéről itt Európában					213—215

nélkül mindig csak nem-ítélet. Hol maradna akkor a belföldi ítéletek felsorolt három analóg kategóriájának a további két, a logika és a jog-érzék szerint föltétlenül megkívánt, és jóval is gyakoribb, kategóriája, mint az éppencsak egy, és *legritkább*, kategória ne/n-ítélet? Az ilyen «jogi» helyzet éppen nem volna, és nem lehetne: «jogi», a nemzetközi életben sem. Pedig ott is ez esetben jogról, és csak jogról, és nem politikáról van, és lehet, szó. A nemzetközi bíraskodás nem oly szimplista komolytalanság, mint eme beállítás szerint lenne. Inkább áll a nemzetközi bíróságok ítéleteit illetőleg is ez a három jogelv: 1° bizonyos körülmények között nemzetközi bírósági ítéletek végérvényesek és megtámadhatatlanok, 2° bár komoly, de vitás esetekben semmiségük csak egy új és elfogadható nemzetközi bíróság megajánlásával és az előtt érvényesíthető, 3° s csak egész eklatáns s első pillanatra nyilvánvaló semmiségi esetekben, aminők igen ritkán a nemzetközi életben is elvégre előfordulhatnak, lehet szó *ipso iure* ne/n-ítéletéről. De éppenséggel nem ez a legutóbbi a fő, vagy éppen az egyedüli, sőt éppen az egyik fél önkényétől függően bármikor alkalmazásba vehető egyedüli szabály. Ha ez utóbbi volna az egyedüli szabály, nemzetközi bírói ítélet nevét egyszem érdemelné meg. Ez visszaesés volna abba a korábbi és általános túlhaladottnak elismert állapotba, amidőn nemzetközi bírósági ítéletek érvényéhez azoknak a perben állott államok által való elfogadása kívántatott meg. Az új bíróság nem felebbezési fórum. A klasszikus *római jogban* s a recipiált «közönséges» *jogban* is új bíróság előtti külön *semiségi per* volt a *választott* bíróságok semmis ítéleteivel szemben a jogorvoslat. Ugyanezt az utat választotta magának felebbezés hiányában szükségből, és szükségszerűen, a nemzetközi élet e ponton *eddig* szintén kezdetlegesebb jogfejlődése is. De ez az út megvan. Ha a fél ezt sem veszi igénybe, semmiségre nem hivatkozhatik.

						Oldal
Ismét az Egyességokmány 16. cikkének értel-						
mezése kapcsolatban az Angol Kormány						
1919 évi hivatalos Egyességokmány-						
Kommentárjával s <i>Secretary Kellogg</i>						1928
évi körjegyzékével a <i>Briand—Kellogg-</i>						
<i>Paktum</i> elfogadása alkalmából	213—	215				
Az ethiópiai háború esetének széles körökben						
a szemeket kinyitó tapasztalati eredményei	215					
Nemzetek Szövetsége rendszerének egyszerre ki-						
tudódott tökéletlenségei elől menekülési kísér-						
letek az ellenkezőbe, az eddig az «új» nemzet-						
közi jog által önmagát túléltnék hirdetett sem-						
legességbe. Egyszersmind rámutatás a sem-						
legesség lényegére s annak közeli módosulási						
eshetőségeire	216—	230				
Az akkor franciában úgy nevezett « <i>la paix</i>						
<i>intégrale</i> », angolban « <i>isolationism</i> » .	216, 220—	222,				
						228—230
Az uralomra visszatérő angol konzervatív párt						
megbuktatja az angol Labour - párti						
MacDonald és a francia Front-populaire-						
beli Edouard Herriot által készített,						
1924 évi Genfi Jegyzőkönyvet; az angol						
konzervatív pártnak a Genfi Jegyzőkönyv						
főltt gyakorolt súlyos bírálata	217—	218				
A Béke-Konferencia által organizált «Semlege-						
sek Konferenciáján» a tipikusan semleges						
államok részéről Dánia képviselőjének a						
Nemzetek Szövetsége Egyességokmányá-						
hoz tett, a tagállamok által a szankciós						
háborúban való részvétel helyett tethető						
«semlegességi nyilatkozatira irányuló ja-						
vaslata	219					
Az «új» nemzetközi jog szerint állítólag nem						
lett volna többé semlegesség	219					
Svájc állandó semlegessége és a tipikusan sem-						
leges skandináv államok blokkjának nyi-						
latkozata az ethiópiai háború után, illetve						
alatt	220					
Belgium semlegességi nyilatkozata ugyanily						
összefüggésben 1936-ban	220					
A Nemzetek Szövetsége úgyszólván összes tag-						
államainak igen sokat mondó, majdnem						
verseny semlegességi nyilatkozata 1939-						
ben az új európai háború kitörésekor . .	221					
Odaát Amerikában is már a <i>Saavedra Lamas</i>						
Egyezmény a semlegességbe való menek-						
vés felé hajlott	221—	222				
A semlegességi jog lényege a klasszikus nem-						
zetközi jogban	222—	228				
Az ú. n. belső semlegességi törvények	223—	226				

	Különbég semlegesség és az ú. n. nem-hadviseléség között	227—228
	<i>A Fritz Berber által kívánt javított semlegesség</i>	229—230
A	Páris-környéki «béke»-szerződések, illetve a Nemzetek Szövetsége, békerendszerének végleges és nyílt felborulása	231—233
	<i>Benito Mussolini</i> 1936 november 1-ei milánói beszéde	231—232
Néhány	igen rövid rámutatás a különben oly terjedelmes harcjug legmodernebb részeiben néhány legégetőbb új kérdésnek legaktuálisabb rendezésére	234—242
A	tengeri, a búvárhajó-, a légi, a gáz- és bakteriológiai, valamint a leghatalmasabb ú. n. nagy gazdasági háború joga némely legfontosabb jellegzetességeikben	232—240
A	háború megelőzése és üldözése jogának, egyrészről, és a kitört háború hadijogának, másrészről, egymáshoz való viszonya eredményes szabályozhatóságuk szem-pontjából	240—241
	Az új fegyvernemek használhatóságának jogi szempontjai	241—242
Befejezés	243—250
	Sajátságos, nem várt, káros gyakorlati eredményei, a háború jogának egész más terein, a más pontokon már eddig tett s jószándékú új rendezéseknek	243—244
	Bizonyos már rendezett indokokból, melyek korábban háborúk forrásai bőven voltak, háborúk talán már nem törnek ki, de azért kitörhetnek eddig nem rendezett s talán nem is szerepelt új indokokból	245—246
Az	kétségtelen, hogy az államok beléletében is a nagy változtatásoknak mondhatni a régebben egyedüli erőszakos útjait, mint a polgárháborúk és a forradalmak, sikerült kiküszöbölni a szabad törvényhozási változtatások útjainak lehetővé tételével s rendezésével	246
A	nemzetközi vonatkozásban is háborúk kitörésének leghathatósabb megakadályozása kétségtelenül az illető kitöréssel fenyegető háború okainak megszüntetése volna; az ú. n. <i>Peaceful change</i>	246—247
	A nemzetközi bíraskodás mint háború-megelőzés mérlege	247—248
	Hugo Krabbe látomása	249—250
	Az emberi sors	250.